

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Fr. Erjavec: Iz pótné torbe.

28. 2022. 2

- Sóška dolina. Žílití se, v., hudo gnati se pri kacem délu, trúdití se, da je napétih žíl vídeti. V Laščah.
- Žilj*, a, m. Kravja veriga. Kobòrid. Na visnem je žilj samó že-
lezen klín na konci verige, ki se vtíče v kolút na družem
krají. Ta beseda je neslovanska. Bávorsko-némški: der, die oder
das Sil, der Riemen, das Riemenwerk, Geschirr für Zugvieh,
starovisokoném.: silo, srednjevisokoném.: sil. Schmell.-Fromm.
II. 260.
- Žljati*, *žljam*, v. impf. *Žmíkati*, mencàti perílo, a tudi roke v
mrazu. Málinje. Primeri: *žóljati*, v.
- Žirika*, e, f. *Žír*, búkvica; die Buchecker. Vólče pri Tolminu. *Žír*,
ú, m., isto. V Laščah. Koreníka je: *žřeti*, verzehren.
- Živ rób*, ón rób, ki ga je tkalec narédil. Senožéče.
- Žmítek*, *tka*, m. Der Quark, der Topfen. Planína pod Mángartom.
V letopisu 1880. I. na 216. str. je bilo rečeno, da je tej be-
sedi podstava: *žeti*, *žima*, novoslov.: *žéti*, *žmèm*, a to je po-
mota. Beseda je pohabljena ter po nekacem čudnem načínu
stojí namésto: *smétek*, *zmétek*, m.: priméri novoslov.: *smétek*,
tka, m., *smétki*, m. pl., die Rührmilch: *smétki*, *zmétki*, m. pl., die
Molken; Miklošič Gramm. II. 256., 257.; hrv.: *smétek*, *tka*, m.,
die Molke. V Lindetu za besedo: *serwateczany*, adj. Primeri
tudi: *smétana*, f., der Rahm (eigentl. das Abgeworfene).
- Žmilj*, a, m. Kozarec, kúpica. Obròv v Istri. Miklošič v svojem
spisu Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen to be-
sedo vrstí mej tujke, rekóč: „vgl. lat. cucumula, von cucuma,
daher vielleicht für: *čmul*.“ A primériti je novoslov.: *žmúla*,
f., ein bäuchiger, klumpenförmiger Auswuchs an alten Bäu-
men. V Laščah; srbski: *žmul*, *žmulj*, m., *žmuo*, *žmula*, m.,
der Becher: češki: *žmol*, *žmolek*. m. ein Klumpen, *žmoliti*,
v., etwas in den Händen walken (zum Klumpen machen).
Koreníka je ista, katera v staroslov. besedi: *gomolja*, *gomulja*,
f., maza, a podstava: *gom* je oslabéla v: *gem*, *gím*, od
koder potlej: *žim*, in staroslovénski bi bilo pisati: *žimulj*, *žimulj*.
Žmilja, e, f. Perílnik, perílnica; das Waschbrett. Kobòrid. Ta beseda
si nij v rôdu s popréjšnjo, in morda ima koreníko: *žim*,
žéti, novoslov.: *žmèm*, *žéti*, ker se na perílniku obléka pritíska
in prižémlje.

Jezikoslovni zapiski 28 ■ 2022 ■ 2

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele
Urednik	Peter Weiss
Tehnična urednica	Alenka Jelovšek
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Naslov uredništva	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	+386 1 4706 160 peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz
Izdal	ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Založila	Založba ZRC
Zanju	Oto Luthar, Kozma Ahačič
Glavni urednik	Aleš Pogačnik
Prelom	Nina Semolič, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Cicero, Begunje, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	+386 1 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

arrs

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Revija izhaja s podporo
Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov
MLA International Bibliography of Books and Articles on the
Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie
linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska;
IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics,
Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative
Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno
uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Fr. Erjavec: Iz pótne torbe.

Sóška dolina. Žíliti se, v., hudo gnati se pri kacem délu, trúdit se, da je napétih žíl vídeti. V Laščah.

Žílj, a, m. Kravja veriga. Kobòrid. Na vršnem je žílj samó že-
lezen klin na konci verige, ki se vtíče v kolút na družem
kraji. Ta beseda je neslovanska. Bávorsko-némški: der, die oder
das Sil, der Riemen, das Riemenwerk, Geschirr für Zugvieh,
starovisokoném.: silo, srednjevisokoném.: sil. Schmel.-Fromm.
II. 260.

Žljati, *žljam*, v. impf. *Žmíkati*, mencàti perílo, a tudi roke v
mrazu. Málhinje. Primeri: *žóljati*, v.

Žirika, e, f. *Žír*, búkvica; die Buchecker. Vólče pri Tolminu. *Žír*,
ú, m., isto. V Laščah. Koreníka je: *žrèti*, verzehren.

Živ rób, ón rób, ki ga je tkalec narédil. Senožéče.

Žmítek, *tka*, m. Der Quark, der Topfen. Planína pod Mángartom.
V letopisu 1880. l. na 216. str. je bilo rečeno, da je tej be-
sedi podstava: *žeti*, *žima*, novoslov.: *žéti*, *žmèm*, a to je po-
mota. Beseda je pohabljena ter po nekacem čudnem načinu
stojí namésto: *smétek*, *zmétek*, m.: priméri novoslov.: *smétek*,
tka, m., *smétki*, m. pl., die Rührmilch: *smétki*, *zmétki*, m. pl., die
Molken; Miklošič Gramm. II. 256., 257.; hrv.: *smétek*, *tka*, m.,
die Molke. V Lindetu za besedo: serwaczany, adj. Primeri
tudi: *smétana*, f., der Rahm (eigentl. das Abgeworfene).

Žmilj, a, m. Kozarec, kúpica. Obròv v Istri. Miklošič v svojem
spisu Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen to be-
sede vrstí mej tujke, rekóč: „vgl. lat. cucumula, von cucuma,
daher vielleicht für: čmul.“ A primériti je novoslov.: *žmúla*,
f., ein bäuchiger, klumpenförmiger Auswuchs an alten Bäu-
men. V Laščah; srbski: *žmul*, *žmulj*, m., *žmuo*, *žmula*, m.,
der Becher: češki: *žmol*, *žmolek*. m. ein Klumpen, *žmoliti*,
v., etwas in den Händen walken (zum Klumpen machen).
Koreníka je ista, katera v staroslov. besedi: *gomolja*, *gomulja*,
f., maza, a podstava: *gom* je oslabéla v: *gem*, *gim*, od
koder potlej: *žim*, in staroslovénski bi bilo pisati: *žimulj*, *žimulj*.
Žmúlja, e, f. Perílnik, perílница; das Waschbrett. Kobòrid. Ta beseda
si nij v rôdu s popréjšnjo, in morda ima koreníko: *žim*,
žéti, novoslov.: *žmèm*, *žéti*, ker se na perílniku obléka britíska
in prižémlje.

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

7 Metka Furlan

Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2022 (sinonimi za čmrlja)

33 Eva Trivunović

Primerjava izvora in razvoja frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* ter njihovih variant v slovenskem knjižnem jeziku

53 Mihaela Koletnik

Narečna podoba porabskih družinskih balad

SLOVENSKI GOVORI NA VZHODNEM ROBU (1)

75 Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat

Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru

89 Tjaša Jakop

Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331)

107 Januška Gostenčnik

Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345)

125 Januška Gostenčnik

Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397)

151 Mojca Kumin Horvat

Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sicheldorf (SLA T414)

HIPOLIT NOVOMEŠKI (1667–1722): OB TRISTOTI OBLETNICI SMRTI SLOVENSKEGA LEKSIKOGRAFA

171 Irena Orel

Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda *Orbis pictus* (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi

185 Andreja Legan Ravnikar

Besedotvorje v rokopisnem Hipolitovem slovarju (1711–1712): slovarsko izročilo in novosti

205 Alenka Jelovšek

Samostalniške tvorjenke in določanje iztočnic v obrnjenem Hipolitovem slovarju

217 Metod Čepar

Šklanjatev samostalnikov srednjega spola v Hipolitovem slovarju: gradivo

OCENE IN POROČILA

239 Boris Kern – Mija Michelizza

Euralex 2022

245 Urška Vranjek Ošlak

Četrta Globalexova delavnica na temo slovaropisja in novih besed (2022)

249 Tjaša Jakop

Mednarodna znanstvena konferenca v čast akademiku Goranu Filipiju

Recenzentke in recenzenti **Metka Furlan**
Nataša Gliha Komac
Januška Gostenčnik
Tjaša Jakop
Alenka Jelovšek
Karmen Kenda-Jež
Erika Kržišnik
Mojca Kumin Horvat
Andreja Legan Ravnikar
Irena Stramljič Breznik
Jožica Škofic
Silvo Torkar
Natalija Ulčnik

RAZPRAVE IN ČLANKI

METKA FURLAN

NOVI ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA KOT RASTOČI SPLETNI SLOVAR 2017–: DODATEK 2022 (SINONIMI ZA ČMRLJA)

COBISS: 1.01

HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.01

V prispevku se objavljajo gesla, ki bodo konec leta 2022 dodana rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–), dostopnemu na portalu Fran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V geslih so obravnavani slovenski sinonimi za čmrlja.

Ključne besede: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, spletni rastoči slovar, etimološki slovar, etimologija, slovenščina, zoonim, entomonim, čmrlj, apis terrestris

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2022 Additions (Synonyms for Bumble Bee)

This article presents the headwords that at the end of 2022 will be added to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) available on the Fran web portal of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. The headwords cover the Slovenian synonyms for ‘bumble bee’.

Keywords: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, growing online dictionary, etymological dictionary, etymology, Slovenian, zoonym, entomonym, bumble bee, Apis terrestris

1 Uvod

Letošnji dodatek k rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–)¹ obsega 64 gesel, ki predstavljajo slovenske sinonime za čmrlja, kot jih je bilo mogoče zbrati iz različnih pisnih virov od 16. stoletja dalje. Pred razdelkom, ki prinaša abecedno razvrščene geselske članke, so sinonimi za čmrlja predstavljeni po vzorcu, ki je bil oblikovan v Furlan 2020 in najprej prinaša abecedno urejen seznam vseh pisno evidentiranih sinonimov, sledi prikaz pisne potrjenosti entomonimov po stoletjih, predstavitev pomenskih motivacij pri tvorbi poimenovanj, izpostavljen je podatek o izvoru, ki pove, ali je beseda domača oziroma slovanska dediščina, slovenski neologizem, izposojenka ali kalk. V razdelku Starost so obravnavani predvsem tisti sinonimi, ki so v odnosu do drugih starejši, ker so bili kot slovanska dediščina že del praslovenskega leksikona. V razdelku

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

¹ Dostopen na <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=207&View=1&Query=%2A>. Vsakoletni prirastek k rastočemu slovarju je bil objavljen v Furlan 2018; 2019; 2020; 2021.

Jezikoslovni podatki so izpostavljene posamezne jezikovne posebnosti, ki jih je lahko odkrila šele diahrona analiza posameznega entomonima.

2 ČMRLJ

Avtor: Alvesgaspar

Licenca: CC BY-SA 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>)

Čmrlji = nlat. *Bombinae* so poddružina žuželk iz družine pravih čebel, ki zrastejo od 1 do 3 cm, telo imajo čokato, gosto poraslo z dlačicami in pogosto pisano, pelod nabirajo z nogami; gnezda gradijo v zemlji, pod kamni, v votlih drevesih; družina šteje ponavadi 100 do 500 žuželk, večina kolonij pozimi odmre, prezimijo oplojene mlade matice; samičke (matica in delavke) imajo želo (CZŽ 1997: 41). Znanstvena klasifikacija predstavlja predvsem *njivskega čmrlja* 'Bombus agrorum', ki ima zadek in oprsje rjavordeče barve, na zadku pa dva rumena prečna pasova; *zemeljskega čmrlja* 'Bombus terrestris', ki gnezda gradi 1,5 m globoko v zemlji, njegovo telo je črno, sprednji del oprsja in drugi člen na zadku sta rumena, konec zadka pa bel; *kamninarskega čmrlja* 'Bombus lapidorum' s črnim telesom in rdečo konico zadka; ter *travniškega čmrlja* 'Bombus pratorum', ki je podoben zemeljskemu čmrlju, konico zadka pa ima rumeno (CZŽ 1997: 41).

2.1 Sinonimi (64)

bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec, cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čemrlj, čmelak, čmelar, čmelj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, črnček, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, hompelj, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje (Apl), liščiki (Npl), luknjevec, maharje (Apl), mahovec, mahoviček, mahovnič, muha, muhelič, mušelj, mušon, pasanec, pasec,

pisanec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, ridžek, rumenec, sivček, sršen, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrjlj, šumelj, trolj, vrhič, zagorelec, zemljarje (Apl), zolj, žolj²

2.2 Pisna potrjenost sinonimov po stoletjih

Predstavitev pisne potrjenosti sinonimov po stoletjih sledi težnji prikazati, kateri sinonimi so bili zapisani že v temeljnih slovarskih virih, ki so sooblikovali razvoj slovenskega jezika, in kateri so bili ob zapisu sporočeni kot narečni. Med take narečne vire prištevam Erjavčevo gradivo iz Potne torbe, Pleteršnikovo, če je ob njem zapisan podatek o narečnem izvoru, in seveda vse kasnejše narečne vire, med katerimi številčno izstopa gradivo, ki je bilo zbrano za *Slovenski lingvistični atlas*.

- 16. st.: *čmrlj*;
- 17. st.: *črmelj*;
- 18. st.: *šumelj*;
- 19. st.: *čmelak, čmelj, čmerelj, lišiči (Npl), mahovnič, sivček, zagorelec*;
- 20. st.: $\emptyset$;³
- narečni viri 19., 20. in 21. st.: *bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec; cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čmelar, čemrlj, čmrdelj, čmrgelj, črmelj, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, hompelj, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje (Apl), luknjevec, maharje (Apl), mahovec, mahoviček, muha, muhelič, mušon, pasec, pasanec, pisanec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, ridžek, rumenec, sršen, ščemelj, ščemer, šmrjlj, trolj, vrhič, zemljarje (Apl), zolj, žolj*.

2.3 Pomenska motivacija

- Po čebeli: oznaka za čmrlja je praviloma tvorjena z maskulinativno pripono: *bečelič* ← *bečela* 'čebela',⁴
bušanec ← **buha* 'čebela',
čelon ← *čela* 'čebela',
čemelak, čemelar, čemelič, čmelak, čmelar ← *čemela/čmela* 'čebela',
fčelak, fčelar ← *fčela* 'čebela',
muhelič, mušelj, mušon ← *muha* 'čebela'.
- Po barvi:
po beli, rdeči ali rumeni barvi zadka:
beloritec ← *bel* 'albus',

² Med to gradivo se ne sme prišteti samostalnika *kočeber*, ki je v ESSJ: I, 84 predstavljen, da označuje čmrlja. Preverjanje je namreč pokazalo, da je navedba napačna, ker je bil po podatkih iz gradiva za SLA v Kropi evidentiran le samostalnik *kočěbyr* 'keber' s še vedno nejasno predpono *ko-* in sekundarno palataliziranim velarom v *kěber* m, g -*bra* iz srvn. *kěver* m 'hrošč'. Ker je v tem primeru predpona dodana slovenskemu izposojenemu samostalniku, je razvidno, da je bil ta besedotvorni vzorec, ki temeljnega pomena podstavnega samostalnika ni spremenil, aktiven še v slovenskem sistemu.

³ V 20. st. ni bil evidentiran noben neologizem, ki bi bil v širši neterminološki rabi.

⁴ Bolj natančna besedotvorna povezanost z navedeno podstavno besedo je pojasnjena v ustreznih geslih v drugem delu prispevka.

rdečeritec, rdečič ← *rdeč* 'ruber'; *ridžek* ← **ryd'ь* 'rdeč, rdečkast'; *zagorelec* ← *zagorělbь 'od sončnih žarkov obarvan v rdečo ali rjavo barvo',

rumenec ← *rumen* 'flavus',

po barvi telesa nasploh:

črnček ← *črn* 'niger',

liščiki ← *lysbčьkь, prim. ornit *lišček* 'manjša ptica pevka z zelo pisanim perjem',

pisanec ← *pisan* 'versicolor',

sivček ← *siv* 'canus'.

- Po prečnih pasovih na telesu:

komatar ← *komat* 'vprežna priprava, ki se da živali na vrat, navadno za konja',

pasanec, pasec ← *pas* 'cingulum'.

- Po percepciji proizvajanja glasov:

boben, bobnjač ← *bqbьnati 'brenčati, doneti, ropotati',

brečak ← *brěčati* 'brenčati',

gonjač ← *gonjati* 'godrnjati',

hompelj ← nvn. *hummen* 'brenčati'.

- Po kraju gnezdenja:

listnarje (Apl) ← *list* 'folium',

luknjevec ← *luknja* 'fovea',

maharje (Apl), *mahovec, mahoviček, mahovnič* ← *mah* 'muscus',

podzemljak, zemljarje (Apl) ← *zemlja* 'terra',

vrhič ← *vrh* 'pars superior' (ker ne gnezdiijo globlje v zemlji).

- Transentomonimizacija:

bencelj ← *brencelj* 'velika, muhi podobna žuželka, ki sesa kri',

grilj ← *grilj* 'muren',

muha ← *muha* 'musca',

sršen ← *sršen* 'crabro',

zolj, žolj ← *zolj* 'muha *Eristalis tenax*'.

Pomenska motivacija ostaja nejasna v skupini sinonimov *cmelj, čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj*, ki odražajo sistemsko/nesistemsko fonetično ali ljudskoetimološko preoblikovanje izhodiščnega etimološko nepojasnjenege psl. entomonima *čьmelь 'čmrlj', h kateremu je bil zgodaj tvorjen psl. feminativni ustreznik *čьmela 'čebel-a'. Nejasna ostaja pomenska motivacija tudi v *grmulon, kršelj* in *trolj*.

2.4 Izvor

- slovenska ali podedovana slovanska tvorjenka: *bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec, cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čemrlj, čmelak, čmelar, čmelj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, črnček, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje* (Apl), *liščiki* (Npl), *luknjevec, maharje* (Apl), *mahovec, mahoviček, mahovnič, muha, muhelič, mušelj, mušon, pasanec, pasec, pisa-*

nec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, rumenec, sivček, sršen, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj, trolj, vrhič, zagorelec, zemljarje (Apl), zolj, žolj;

- mlad slovenski terminološki neologizem: neologizmi 20. st. *njivski čmrlj* ‘*Bombus agrorum*’, *zemeljski čmrlj* ‘*Bombus terrestris*’, *kamnjarski čmrlj* ‘*Bombus lapidorum*’ in *travniški čmrlj* ‘*Bombus pratorum*’ (CZŽ 1997: 41) so bili z jedrom *čmrlj* tvorjeni na podlagi nlat. terminov in so v geslu *čmrlj* le navedeni in niso všteti k številu 64;
- izposoja:
  - iz hrvaščine: *ridžek* (morda);
  - iz nemščine: *hompelj*;
- kalk: Ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti, ali katera od slovenskih tvorjenk odraža kalk po nemški predlogi. Čeprav bi n. *Mooshummel* ‘*apis muscorum, eine unter dem moose nistende hummelart*’ (Grimm) lahko predstavljalo tujejezično predlogo za sln. sinonime *maharje* (Apl), *mahovec*, *mahoviček*, *mahovnič*, kalkiranost ni verjetna, ker so sinonimi pretežno narečni in je zato enaka oziroma podobna pomenska motiviranost lahko paralelna.

2.5 Starost

Od 64 sinonimov za čmrlja jih v najstarejšo plast spada 14: *cmelj, čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj*. V sporočeni sodobni fonetični/fonemski podobi so sicer nastali v različnih časovnih obdobjih od praslovanskega do interno slovenskega in arealno ozko narečnega, vsem pa je skupno, da so nastali iz praslovanskega že tematiziranega entomonima za čmrlja *č̣mèl’b ap B, katerega fonetični odraz je v slovenščini potrjen kot *čmelj*, znan pa je tudi v ruščini, ukrajinsščini, beloruščini, poljščini, kašubščini, češčini, slovaščini, gornji in dolnji lužiščini. Čeprav je imel psl. *č̣mèl’b ‘čmrlj’ ob sebi feminativno tvorbo *č̣mèlǎ, ki je označevala čebelo, sta bila oba samostalnika že v praslovanščini glede pripadnosti k besedni družini osamljena in dojeta kot etimološko nejasna, zato je bil entomonim *č̣mèl’b že v tem času pomensko osmišljen z naslonitvijo na glagol *ṣ̌č̣mèti ‘skeleti’, kar je povzročilo formalno preoblikovanje entomonima v *ṣ̌č̣mèl’b, ki se odraža v sln. *ščemelj*, pa tudi v ruščini, poljščini, češčini in polabščini. Mlajši je nastanek sln. sinonima *šmelj*, ki je iz *čmelj* nastal s poenostavitvijo vzglasnega č- v š-, torej z izločitvijo zaporniške sestavine v č, šele po izpadu polglasnika v šibki poziciji. Podobno se glaseče variante v r. *šmelb* ‘čmrlj’, dl. *šmel* ‘isto’ in kaš. *šmel* so torej nastale vzporedno v vsakem jeziku posebej. Šele v slovenščini je iz *šmelj* le na koroškem območju po ljudsko etimološki naslonitvi na *šumèti*, prim. *čebele šumijo v panju*, nastala koroška varianta *šumelj*.

Tudi sinonimi, ki v korenskem delu vsebujejo fonem *r*, tj. *čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, šmrlj*, so nastali iz izhodiščnega psl. entomonima *č̣mèl’b. Čeprav je Ramovš (1924: 83) menil, da je ta *r* v *čmelj* nastal v interno slovenskem razvoju za fonemom *m* in bi bila po njegovem mnenju pozicija *r* v variantah *čemrlj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, kočmrlj, šmrlj* prvotna, v *črmelj -a* in *črmelj -mlja* pa sekundarna, je ob južnonotranjskih variantah tipa *črmelj* v Ramovševo razlago podvomil že Rigler (1963: 157), ob poznavanju primerjalnega slovanskega gradiva tipa

p. *trzmjel* 'čmrlj', *przmjel* 'isto', kaš. *přměl*, *gřměl*, hrv. čak. *střmělj*, g *strmélja* 'sršen' pa tudi Bezljaj (1967: 119).⁵ Sekundarni vnos *r* v prvotno *č̣mèl'b se je v SP: 2, 311 poskušalo razložiti z vplivom psl. *tr̥otb 'trof'. Ker pa imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo tudi sinonimi *rdečeritec*, *rděčič*, *rđžak* in *zagořelac*, je možno, da je na preoblikovanje psl. *č̣mèl'b 'čmrlj' v *č̣rmel'b 'isto' vplival pridevnik *č̣r̥m̥b 'rdeč', prim. r. dial. *čeremyj* 'temno rjav, zagorel, rdeče črn', ki se ob boljše potrjenem *č̣r̥m̥nb 'rdeč' kot praslovanski rekonstruiral v SP: 2, 225. Iz nove variante *č̣rmel'b je namreč lažje razložiti slovanske variante z *r*, ki so se nadalje ljudskoetimološko pomensko osmišljale, npr. p. *trzmjel* iz *czrzmjel pod vplivom *trzmić* 'šumeti' (Borys 2005: 650), pa tudi sln. varianto *črmelj*, g -a, ob kateri je potrjena tudi *črmelj*, -mlja z redukcijo ejevskega samoglasnika, ki je v imenovalniku analoška, saj je lahko nastala le v stranskih sklonih, npr. Gsg *č̣r̥mèl'ä > *č̣r̥m̥l'ä > *č̣r̥m̥lja.

Nova reducirana osnova *č̣r̥mèl'- se od variante *čmrlj* razlikuje le v poziciji *r*, a na premet *rm* → *mr* ne kaže le slovensko gradivo, ampak tudi hrv. gradišč. *čmrlj* 'Bombus terrestris' ob *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), č. moravsko *čmrl'án* 'čmrlj' (Bezljaj 2003: 1, 665) in *čmrlák* 'isto' (ČJA: 2, 147), kar pomeni, da je do redukcije in premeta verjetno prišlo že v psl. dial. obdobju in zato bi bilo naše *čmrlj* treba prištetiti k pododovanim slovanskim leksemom, variante *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *kočmrlj*, *šmrlj* pa so iz *čmrlj* nastale šele v slovenščini.

3 JEZIKOSLOVNI PODATKI

Ker je bilo že v razdelku 2.5 pokazano na več razvojev, ki so iz psl. *č̣mèl'b povzročili nastanek sln. *cmelj*, *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj* -a, *črmelj* -mlja, *kočmrlj*, *ščemelj*, *ščemer*, *šmelj*, *šmrlj*, *šumelj*, naj tu izpostavim le še nekatere, ki bi lahko pripomogli k razlagi ali boljšemu razumevanju drugega slovenskega gradiva:

- a) SLEKANJE (?): *cmelj* 'čmrlj': besedo je za Bovec sporočil le Erjavec, LMS 1882/1883: 278 in je na tem območju z vzglasnim *c*- nepričakovana. Če mor-da ni le tiskarska napaka in odraža dejansko narečno stanje s slekanjem, bi bilo možno predpostaviti, da izvira s tolminskega območja tirolske poselitve, čeprav je danes v Rutu znano le *χōmplj* 'čmrlj'.
- b) *dž* < PSL. *t' V NOTRANJSKEM REFLEKSU?: V Pleteršnikovem slovar-

⁵ Ob tem je zanimivo, da je v rokopisno ohranjeni neobjavljeni nepaginirani disertaciji, dokončani leta 1912 (Šivic-Dular: Fran Ramovš - sazu.si), enako prvotno pozicijo *r* kot precej kasneje Rigler in Bezljaj predpostavil že Fran Ramovš, ki je vnos *r* v »*č̣mèlj«, kar je dalo »*č̣r̥mèlj«, razlagal z internoslovensko interkalacijo *r* v sekundarno reduciranih nenaglašanih zlogih po vzorcu *fj̥žōu* iz *fizōl* (Ramovš Diss.). Ker primerjalno slovansko gradivo prav tako izkazuje sekundarni vnos *r* v *č̣mèl'b, mora biti starejši od slovenskega sistema. Ramovševa tipizacija vnosa *r* s slovanskimi reduciranimi primeri tipa *fj̥žōu* iz *fizōl* zato ni primerljiva z vnosom *r* v prvi zlog slovanskega *č̣mèl'b, saj ta ni bil sekundarno reduciran. Prav zato se je Ramovš kasneje verjetno odločil za objavo drugačne razlage sekundarnega nastanka *r* (Ramovš 1924: 83). Za posredovanje podatka iz Ramovševe disertacije se najlepše zahvaljujem Alenki Šivic-Dular.

ju se za območje Notranjske navaja *riđžak*, kar označuje vrsto čmrlja lisičje rdeče barve. Ker imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo sinonimi *rdečeritec*, *rděčič* in *zagorčlac*, je oznaka s pripono *-ek* < **-bkb* substantivizirani pridevnik **ryd'b* 'rdeč, rdečkast'. Na območju notranjskih govorov pa bi enako kot v drugih slovenskih narečjih razen prekmurščini, kjer se sln. *j* nadalje razvije v *d'* (Ramovš 1924: 164), iz psl. **d'* pričakovali razvoj *j* in zato **rijek* m, g **-jka*. Etimološko jasen, v fonetičnem oziru pa nejasen entomonim bi se dalo razložiti kot hrvaško izposojenko, a pomensko ustrezne predloge hrvaški leksikalni viri ne potrjujejo. Je navedba v Pleteršnikovem slovarju glede lokacije napačna?

- c) INTERKALACIJA: *čmrdelj* 'čmrlj' in *čmrgelj* 'isto' kažeta na interkalacijo *d* in *g*, kot je za primere z zgornjesavskih dolin razlagal Čop (Diss. 1983: 93). Njegovemu gradivu je bilo po SLA možno dodati še gor. *čmârdl̩* (Zasip pri Bledu), *čmârdl* 'isto' (Breg), *čmârgəl* (Radovljica), *čmârgəl*, g *-na* (Ljubno) pa tudi rovtarski primer *čmârvl̩* 'čmrlj' (Zgornje Bitnje). V teh primerih pa verjetno ne gre za različni interkalaciji med *r* in *l*, ampak le eno interkalacijo z *d*, medtem ko so primeri z *g* nastali po narečnem fonetičnem razvoju *dl* → *gl* tipa *dleto* → *glet*.
- d) EKSPRESIVNA PALATALIZACIJA (?): *mušon* 'čmrlj' (primor. nad., ter., rez., obsoš.) je zaradi pogostih primerov, kjer je oznaka za čmrlja izpeljana iz substantiva za čebelo, verjetno s suf *-on* podaljšan narečni samostalnik *múha* 'čebela', znan v gorenjski, koroški in primorski narečni skupini, prim. *múha* 'čebela': *peljati muhe na pašo* (gor. – SSKJ), *kranjska muha* 'kranjska čebela' (Gradivo SSKJ), kor. rož. *múxa* 'čebela' (Šašel 1957 s. v. *báčeva*), obir. *mú:xa* 'Bienen' (Karničar 1990), primor. rez. *múha* za *stárt* 'isto' (Osojane – Steenwijk, SJ/SLS 4, 2003, 46), dobesedno 'muha za strd = med'. Tvorjenost s pripono *-on*, ki je lahko tudi slabšalna (Bajec 1950: 46), pa preseneča zaradi nastanka *š* iz *h* v osnovi, kar kaže na palatalizacijo, ki pa stvarno z nekim fonetičnim zaporedjem ne more biti povzročena in je zato lahko odraz formalne ekspresivizacije besede. Bajec (l. c.) sicer med primeri s pripono *-on* navaja palatalizirani primer *hlapčon* 'velik hlapec' iz *hlapec*, a ga glede fonetične spremembe podstavne besede ne komentira. K temu bi bilo iz Pleteršnikovega slovarja možno dodati še *pesničon* 'slab pesnik' iz *pesnik*, ki v primerjavi z navedeno izpeljanko za čmrlja ni narečna beseda.

4 GESELSKI ČLANKI

bečelič

ESSJ 0

báčeljč m 'čmrlj' (kor. zilj. (Brdo pri Šmohorju/Egg bei Hermagor, Blače/Vorderberg – SLA), zilj. *báčel̩č* 'isto' (Bistrica na Zilji/Feistritz an der Gail – SLA).

Isl. dial. **báčelič* m 'čmrlj' (zilj.).

© Z izpeljanko na *-ič* < **-it'b* v mask funkciji tipa kor. zilj. *hotič* m 'prašič' ← *hota* f 'svinja' (Pleteršnik) iz sln. dial. **báčē:la* 'čebela' je čmrlj najverjetneje

poimenovan kot tisti, ki pripada čebeli, ker jima je skupno, da oba oprášujeta cvetove.

► **bečela**

beloritec¹

ESSJ 0

bēlorītac m, g *-tca* ‘nek čmrlj’ (Šentvid pri Ljubljani – Pleteršnik).

Isln. dial. *beloritac* m ‘vrsta čmrlja’ (gor.).

⊕ Osamljeno. Poimenovanje je bilo s suf *-ec* < **-bcb* substantivizirano iz kompoz adj **belo-rit* ‘tak, ki ima belo rit’ s sestavinama *bēl* adj, f *-a* ‘albus’ < psl. **bělъ* in *rīt* f ‘podex’ < psl. **rītъ* f ‘zadnja/spodnja stran; podex’ ter nakazuje, da gre za čmrlja, ki ima zadek bele barve, zato se je vsaj prvotno verjetno nanašalo na zemeljskega čmrlja = *Bombus terrestris*, ki ima konec zadka bel (CZŽ 1997: 41).

► **bel²** ► **rit**

bencelj

ESSJ 0

bēncelj m ‘čmrlj’ (gor. (Srednja vas v Bohinju) – SLA).

Isln. dial. **bēncəl’* m ‘čmrlj’ (gor.) ← sln. **brēncəl’* m ‘obad’.

⊕ Gotovo z dial. izpadom *r* tipa *čēšnja* ← *črēšnja*, *čevō* ← *črevō* v vzglasni konzonantni skupini *br-* nastalo iz sln. **brēncəl’* m ‘obad’ in zaradi podobnosti žuželk s poimenovanja za obada preneseno na oznako za čmrlja.

► **brencelj**

boben²

ESSJ *bōben*

bōbnj m ‘čmrlj’ poleg *čmārl’* ‘isto’ (primor. banjš. (Podlešče) – SLA).

⊙ Prek vzdevka ničto onimizirano v cgn *Boben* (ZSSP) in iz tega cgn *Bubnich* (Gorica), kar Merku 1982: 13 izvaja neposredno iz *bōben* ‘tympanum’.

Isln. dial. **bo:bān* m ‘čmrlj’ (kraš.).

⊕ Bezlaj ESSJ: I, 28 je primerjal s hrv., srb. *būmbār* ‘čmrlj’, mak. *bumbar* ‘isto’, blg. *br̃mbar*, kar je gotovo korensko sorodno. Zaradi homonimije s sln. *bōben* m ‘tympanum’ iz psl. **bōbъnъ/bōbъnъ* (SP: 1, 350), ki se v širšem slovanskem svetu kaže kot star vojaški termin, je možno, da je sln. pomen ‘čmrlj’ tako kot ‘tympanon’ ena od pomenskih specializacij iz prvotnega nomena agentis **kdor* se glasno oglašā, doni, brenči ipd.’ iz **bōbъnati* ‘brenčati, doneti, ropotati ipd.’ (SP: 1, 349). K taki razlagi napeljuje mlajši nomen agentis na *-ač* iz sln. **bobnjati*, prim. *izbobnjati* ‘izbobnati’ (Pleteršnik), v sln. dial. *būbnāč* m ‘čmrlj’ (panon. pkm. (Velika Polana) – SLA). Psl. koren **bōb-* je verjetno onomatopejskega izvora, prim. gr. βόμβος m ‘zamolklo donenje, bobnenje, šum’, lat. *bombō* m, g *-ōnis* ‘trot’, lit. *baūbalas* ‘čmrlj’, kar je besedotvorno najbližje sti. *bambhara-* m ‘čebela’ (Bezljaj I. c.; Mayrhofer: III, 364).

bobnjač → boben²

ESSJ 0

brečak

ESSJ 0

brěčák m ‘čmrlj’ poleg *čmãrlj* ‘isto’ (štaj. kozj.-bizelj. (Drenovec pri Bukovju) – SLA).

Isln. dial. *brečak m ‘čmrlj’ (štaj.).

⊕ Nomen agentis na *-ak* < **-akъ* (Bajec 1950: 80s.) iz *brěčati -im* impf ‘brenčati’ < *brěčati, npr. *muha breči* (Pleteršnik); prvotno torej ‘kdor brenči’.

► **brečati**

bušanec

ESSJ 0

bušanac m ‘calabrone’, *busànac* ‘isto’ (primor. nad. – Rigoni-Salvino 1999), po SLA nad. *buša:nac* ‘čmrlj’ (Marsin/Mersino – SLA).

Isln. dial. **buša:nac* m ‘čmrlj’ (nad.) < *buš-anьcъ.

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelôn* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz *fčēla* ‘čebela’, je nad. entomonim svojilnostna izpeljanka tipa *brat-ěньcъ ‘bratov sin’ = slš. *bratenec*, g *-nca* ‘isto’ k *bratъ ‘brat’ ← *bratrъ ‘isto’ (SP: 1, 128, 356) iz sln. dial. *buha f ‘čebela’, kar je nastalo s križanjem med sin *băcela in *muha: *băcela × *muha = *buha.

► **bušela**

cmelj

ESSJ 0

cmělj m ‘čmrlj, *Bombus* sp.’ (primor. obsoš. (Bovec) – Erjavec, LMS 1882/1883: 278).

Psln. **čmel’* m ‘čmrlj’ (obsoš.);

ni jasno, ali je Erjavčev zapis z vzglasnim *c-* pisna napaka ali pa odraža dejansko dialektično stanje, ki kaže na slekanje in zato na možen import s tolimskega območja tirolske poselitve, čeprav je danes potrjeno le rovt. tolm. *χōmpļ* (► *hompelj*), v primor. obsoš. pa le s sistemsko pričakovanim vzglasjem *čmelj* m, g *čmé:lǰē* ‘čmrlj’ (Ivančič Kutin 2007), po SLA *čmēl’* (Log pod Mangartom, Trenta – SLA).

► **čmelj**

čelon

ESSJ 0

čelôn/čelòn/čēlòn m ‘čmrlj, ronzone’ (primor. ter. – Merku GSTN), *čəlòŋ* ‘calabrone’ (Spinozzi Monai 2009: 391), *čelôn* ‘čmrlj’ (Viškorša/Monteaperta – SLA).

Isln. dial. **če’lo:n* m ‘čmrlj’ (ter.) ← sln. dial. **’če:la* f ‘čebela’.

⊕ Z izpeljanko na *-on* iz sln. dial. **’če:la* ‘čebela’ je čmrlj najverjetneje poimenovan z ekspresivno maskulinativno tvorbo tipa *mačkôn* ← *mâčka*, torej ‘tisti, ki pripada čebeli’, zato, ker je čmrlju in čebeli skupno, da oprášujeta cvetove.

► **čela**

čemelak

ESSJ 0

čamalák m 'čmrlj' (panon. pkm. – Mukič 2005), *čama'la:k* 'isto' (Bajzek Lukač 2009), po SLA pkm. *čemelák* 'čmrlj' (Grad – SLA), *čamalák* 'isto' (Križevci, Gornji Petrovci, Markovci – SLA).

Isln. dial. **čeme'la:k* m 'čmrlj', po vokalni asimilaciji (Ramovš 1935: 183) **čama'la:k* 'isto' (pkm.) ← sln. dial. *čmela 'čebela'.

⊕ Z izpeljanko na *-ak* < **-akъ* iz sln. dial. *čmela 'čebela' je čmrlj najverjetneje poimenovan z maskulinativno tvorbo na *-ak* tipa *gosák* ← *gôš*, torej 'tisti, ki pripada čebeli', ker obe žuželki oprášujeta cvetove. Enako funkcijo in pomensko motivacijo odražata tudi sinonimni dial. tvorjenki na *-ar* < **-ar'ъ* in *-ič* < **-it'ъ* v panon. pkm. **čemelár** m, g *-a* 'čmrlj' (Novak 1996), po SLA pkm. *čemelâr* (Strehovci, Gorica – SLA) in kor. zilj. **čamêlč** 'čmrlj' (Podkloster/Arnoldstein – SLA) < *čemelič. V to skupino dial. poimenovanj za čmrlja spadata tudi **čmelák** 'Hummel' (Janežič 1851) in panon. prleš. *čmêlôr* 'čmrlj' (Gibina – SLA) < sln. **čmelár**, le da v razmerju do zgornjega gradiva enako kot č. *čmelák* 'čmrlj' in *čmelár* 'isto' kažeta na izpeljavo iz dial. variante brez vokaliziranega polglasnika v šibki poziciji med *č* in *m*, tj. sln. dial. *čmela 'čebela'.

► **čmela** ► **čmela**

čemelar → čemelak

ESSJ 0

čemelič → čemelak

ESSJ 0

čmrlj

ESSJ 0

čemàrl m 'čmrlj' (primor. notr. (Planina) – SLA), rovt. horj. *čemárł* 'isto' (Logatec – SLA), črnovr. *čemǎrlj*, g *-lę* (Tominec 1964), *čemàrl* (Hotedršica – SLA), štaj. kozj.-bizelj. *čemârl* (Planina pri Sevnici – SLA).

Isln. dial. **čə'mrlj* m 'čmrlj' (primor., rovt., štaj.);

identično s sln. sin *čmrlj*, a z vokaliziranim polglasnikom v šibki poziciji.

► **čmrlj**

čmelak → čemelak

ESSJ 0

čmelar → čemelak

ESSJ 0

čmeljESSJ s. v. *čmrlj*

čmêlj m 'čmrlj' (Pleteršnik), *čmél* 'Hummel' (Janežič 1851); primor. obsoš. *č'melj*, g *čmé:lję* 'čmrlj' (Ivančič Kutin 2007), po SLA kor. spoh.-remš. *čmïu* (Lovrenc na Pohorju – SLA), primor. obsoš. *čmêl'* (Log pod Mangartom, Trenta – SLA), *čmëj* (Bovec – SLA), štaj. jpoh. *čmêu* (Vitanje – SLA), kozjaš. *čmêu* (Zgornja Kungota – SLA).

Ⓣ Strukturna tvorjenka na *-ec* < **-ьсѣ* *čmĕljac* m, g *-ljca* (Pleteršnik), *čmelc* ‘Hummel’ (Janežič 1851); panon. prleš. *čmĕj:jec*, g *-a* ‘čmrlj’ (Rajh 2010), po SLA štaj. jpoj. *čmĕuc* ‘čmrlj’ (Pivola – SLA), *čmĕuc* ‘isto’ (Žiče – SLA), srštaj. *čmĕuc* (Poljčane – SLA), *čmĕuc/čmĕuc/čmĕfc* (Dobovec pri Rogatcu – SLA); panon. slngoriš. *čmĕjuc* poleg *šmĕjuc* (Spodnja Voličina – SLA), haloš. *čmĕjac* (Cirkulane – SLA), prleš. *čmĕjac* (Veržej – SLA), v 19. st. *zhmélz* ‘die Hummel (*Apis terrestris*. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754); strukturna tvorjenka na *-ič* *čmĕljič* m, g *-iča* ‘čmrljič’ (Pleteršnik), v 19. st. *zhmelizh* ‘Hummel’ (Jarnik 1832: 216).

Ⓜ 19. st.: *zhmél* ‘*zhmélz*, die Hummel (*Apis terrestris*. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754).

Psln. *čmel’ m ‘čmrlj’;

- = r. dial. *čmel* ‘čmrlj’, ukr. dial. *čmilb*, g *čmeljá* ‘isto’, br. *čmelb*, g *čmjajá*, stp. *czmiel*, kaš. *čmél*, č. *čmel*, g *-le*, slš. *čmel*’, g *-l’a*, gl. *čmél*’, dl. *tšmjel*, g *-la*, *čmél*’ (ĚSSJa: 4, 145; SP: 2, 311s.);

< **psl.** **čbmel’b* ‘čmrlj’ ap B, a prvotno verjetno *čbmelb m, g **-li* ‘isto’ (SP: 2, 311; Čepar 2017: 17).

Ⓜ Nejasno. Navadno se psl. **čbmel’b* m ‘*apis terrestris*’ korensko povezuje s psl. **komar’b/komar’b* m ‘*culex*’ (► komar), pomensko bližjim lit. *kamānė* ‘čmrlj’, let. *kamane* ‘peščena čebela, čmrlj’, stpr. *camus* ‘čmrlj’ ter z enakim ničtostenjskim korenem v nvn. *Hummel* ‘čmrlj’, srvn. *hummel* ‘isto’, *humel*, stvn. *hummel*, ki je rezultat asimilacije iz srvn. *humbel* in stvn. *humbal* (SP: 2, 312; ALEW: I, 445; Kluge²³: 387). Miklošičevo opozorilo na podobnost s fin. *kimalainen* ‘čebela, čmrlj’ (Miklošič 1886: 419) je bilo zavrženo (Bezljaj ESSJ: I, 84; SP I. c. s starejšo literaturo).

Ⓛ^{BD}

Psl. *čbmelb m ‘čmrlj’

→ **čbmel’b* ap B

→ VPLIV šč̣mĕti **šč̣bmel’b* → sln. **šč̣amelj*
→ M : L → M : R

→ slov. ČM- → ŠM-

→ VPLIV šumeti

→ INTERKALACIJA R? **čbmel’b*

→ REDUKCIJA: Gsg **črme’lá* → **črml’a* >> *črml’*

→ PREMET RM → MR (sln., hrv., č.)

→ sln. **čamyl’*

→ ČM- → ŠM-

→ KRIŽANJE *čm̄rlj* × *čmelj*

→ INTERKALACIJA d

→ dl → gl

→ PREF ko-?

→ psl. *čbmelá f ‘čebela’ > sln. *čmĕla ‘isto’ → mask *čmelák sln. *čmelak*;

→ mask *čmelár sln. *čmelar*;

→ sln. *čmĕla ‘isto’ → mask *čamelák sln. *čemelak*;

sln. *čmelj*;

→ sln. *cmelj*;

sln. *ščemelj*;

→ sln. *ščemer*;

sln. *šmelj*;

→ sln. *šumelj*;

sln. *črmelj*;

sln. *črmelj*?

sln. *čmrlj*;

sln. *čemrlj*;

sln. *šmrlj*;

sln. *čmerelj*;

→ sln. *čmrdelj*;

→ sln. *čmrgelj*;

sln. *kočmrlj*;

→ mask *čemelár sln. *čemelar*;→ mask *čemelīč sln. *čemelič*.⇒ cmej ⇒ čmerelj ⇒ šmelj ⇒ ščemelj ⇒ črmelj¹**čmerelj**

ESSJ 0

čmerēlj m ‘čmrlj’ (Pleteršnik), *divji čmerel* ‘Waldhummel’ (Cigale 1860), *čmérelj* ‘die Hummel, il pecchióne, calabróne’ (Drobnič 1858), *čmerelj* ‘Hummel’ (Janežič 1851).

⊕ 19. st.: *zhmeréj* ‘die Hummel (Apis terrestris. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754) /čmærelj/.

Isln. dial. *čmæ’rej’ m ‘čmrlj’;

verjetno nastalo s križanjem sln. sinonimov *čmrlj* /čmærl’/ in *čmēlj*: *čmærl’ × čmēlj = čmærelj.

► čmrlj ► čmelj

čmrdelj

ESSJ 0

čmârdļ m ‘čmrlj’ (gor. (Zasip pri Bledu) – SLA), *čmârdļ* ‘isto’ (Breg – SLA), *čmýrdļ* (Gorje – Čop Diss. 1983: 93).

Isln. dial. *čmýrdļ* m ‘čmrlj’ (gor.);

z interkalacijo -d- med -r- in -l- nastalo iz sln. *čmrlj* (Čop l. c.).

► čmrlj ⇒ čmrgelj

čmrgelj

ESSJ 0

čmârγļ m ‘čmrlj’ (rovt. škofjel. (Zgornje Bitnje) – SLA), gor. *čmârgəl* ‘isto’ (Radovljica – SLA), *čmârgəl*, g -na (Ljubno – SLA), *čmýgļ* (Čop Diss. 1983: 93).

Isln. dial. *čmýgļ* m ‘čmrlj’ (rovt., gor.);

Čop l. c. razlaga, da so gor. primeri z interkalacijo -g- med -r- in -l- nastali iz sln. *čmrlj*, a je bolj verjetno, da odražajo narečni razvoj *gl* iz *dl* tipa *gletō* ← *dletō* in zato le posredno interkalacijo *d* med *r* in *l*.

► čmrdelj

čmrljESSJ *čmrlj*, s. v. *ščemēlj*, *ščūmelj*, *šmēlj*

čmrlj m, g -a ‘čebeli podobna žuželka z debelim, kosmatim telesom’: *po cvetju brenčijo čebele in čmrlji; brenčati ko čmrlj* (SSKJ), *čmrlji* m pl ‘Bombinae’, *njivski čmrlj* m ‘Bombus agrorum’, *zemeljski čmrlj* ‘Bombus terrestris’, *kamnjarski čmrlj* ‘Bombus lapidorum’, *travniški čmrlj* ‘Bombus pratorum’ (CZŽ 1997: 41), *čmrlj* ‘die Erdhummel (bombus terrestris)’, *čmrlji kopanci* pl ‘čmrlji, ki imajo v tleh gnezdo’ (Pleteršnik po Miklošiču), *čmrlji* ‘Bombus’ (Erjavec 1875: 356), *čmerlj* ‘die Erdhummel, Bombus terrēstris’ (Erjavec 1864: 102); kor. obir. *čmâr:al* ‘čmrlj’ (Korte/Trögern – Karničar 1990: 68), primor. kraš. *čm̀rl* ‘Hummel’ (Štrekelj 1887: 388), notr. *č̣mæ:ru*, g -r^{la} (Velike Žablje – Jejič DN 2010: 38), toda obsoš. *čmrlj* ‘klin, ki se vtakne v prevr-

tano klop, a nanj se denó na križ stoječe palice, ná-nje pa štréna, da se razmota' (Krn – Erjavec, LMS 1882/1883: 201), rovt. tolm. *č'mərɫ*, g -lə (Čujec Stres 2007), *čmrlj* 'Bombus, Hummel' (Erjavec, LMS 1879: 130 s pripisom, da na Šentviški Gori razlikujejo čmrlje v *máharje*, *listnarje* in *zémɫjarje*, Laščani pa v *máhovce* in *lúknjevce*), cerklj. *č'mərɫ*, g -le in *č'morleu* 'pa:jn 'otročka igrača, v katero so lovili čmrlje' (Kenda-Jež Diss. 2002), *čmərɫ* (Razpet 2006), gor. *čmǎ:rəl*, g -rla (Kropa – Škofic Diss. 1996), dol. *čmàru* (Šentrupert – Smole Diss. 1994), kost. *č'mrɫ*, g -a (Gregorič 2014), štaj. zgsav. *č'ma:ru*, g -rla (Weiss 1998).

Ⓣ Dem na -ič < *-it'b *čmrljəč* m, g -ljca, verjetno tiskarska napaka za *-ljča (Pleteršnik), rovt. tolm. *č'mərəlč* (Čujec Stres 2007), iz tega dem na -ek < *-bkb *čmrljčək* (SSKJ), štaj. zgsav. *č'ma:ručək*, g -čka (Weiss 1998).

Ⓜ 16. st.: *zhmerl* 'Humel, fucus' (Megiser 1592); 18. st.: *zhmèrl* 'Huřmel, fucus, crabro' (Pohlin).

Psln. **č'mrɫ* m 'čmrlj';

- = hrv. gradišč. *čmrlj* 'Bombus terrestris' ob *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), z enako pozicijo *r* tudi č. dial. *čmrl'ān* 'čmrlj' (Bezljaj 2003: 1, 665) in *čmrlák* 'isto' (ČJA: 2, 147);

< **psl.** dial. **čbmrɫ'b* m 'čmrlj' (sln.-hrv.-č.) ← pred premetom in redukcijo **čbmrɫ'b* 'isto' ← **čbmrɫ'b*; ker se zaporedje *čmrl'*- ne potrjuje le v slovenščini, ampak tudi hrvaščini in češčini, je do redukcije -el'- v -l'- v stranskosklonskih oblikah tipa **čymel'ä* > **čymɫ'ä* > *čymɫja, po premetu *čmɫlja, verjetno prišlo že v psl. dial. obdobju in zato bi bilo sln. *čmrlj* treba prišteti k podedovanim leksemom, katerega fonemsko zaporedje ni nastalo šele v slovenskem sistemu in niti po vzorcu, ki ga je predpostavil Ramovš 1924: 83, kot sta opozorila že Rigler 1963: 157 in Bezljaj 1967: 119; isti 2003: 1, 665.

► **črmelj**² ⇒ čemrlj ⇒ čmerelj ⇒ šmrlj ⇒ čmrdelj ⇒ čmrgelj ⇒ čmrljevka ⇒ kočmrlj

črmelj¹

ESSJ 0

črmɛlj m 'čmrlj' (goriš. – Pleteršnik); primor. notr. *čərmîɛl'* 'čmrlj' (Sabonje – Rigler 1963: 157), *čərmɛl'* 'isto' (Hrpelje – SLA), *čərmîɛl* poleg *čmǎrl* (Trnovo (Ilirska Bistrica) – SLA), *čymîel* (Podgraje – SLA).

Ⓜ 17. st.: *zhermèli* 'apes sylvestris', *zhermèl*, *kir nema šhela* 'fucus' (Kastolec-Vorenc).

Ⓞ Onimizirano v cgn *Črmelj*, *Čermelj*, *Čermel*, *Čermelč* (ZSSP).

Psln. **čymɛl'* m 'čmrlj' < psl. dial. **čbmrɫ'b* 'isto' ← **čbmrɫ'b* (Bezljaj 2003: I, 665; SP: 2, 311);

interkalacija *r* je znana tudi v p. *trzmîel* 'čmrlj' z varianto *przmîel* 'isto', kaš. *přmèl* in *gřmèl* in verjetno tudi v hrv. čak. *sřrmèlj*, g *sřrmèlja* 'sršen, crabro' (Bezljaj l. c.; SP l. c.). V SP l. c. se predpostavlja, da je interkalacija *r* posledica vpliva psl. *trɔtɔb 'trot, fucus'. Ker pa imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo tudi sln. sin *rdečerîtec* (► rdečeritec), *rdĉičič* (► rdečič), *rdžək* (► ridžek) in *zagorĉlac* (► zagorelec²), je možno, da

je na preoblikovanje psl. *č̣ḅmēl'ь v *č̣ḅrmel'ь vplival psl. adj *č̣ḅrmь 'rdeč', prim. r. dial. čeremyj 'temno rjav, zagorel, rdeče črn', ki se ob bolje potrjenem *č̣ḅrmьнь 'rdeč' navaja v SP: 2, 225.

► čmelj ⇒ črmelj²

črmelj²

ESSJ 0

č̣rməl̩j m, g -mlja 'čmrlj' (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. č̣rməl̩j m 'čmrlj' (gor.);

variantna oznaka za čmrlja ni nastala po premetu iz sln. č̣mr̩lj, kot je sklepal Ramovš 1924: 83, ampak je zaradi sin č̣rmēlj treba predpostaviti, da je pozicija *r* v č̣rmēlj prvotna (Bezljaj 2003: I, 665), redukcija ejevskega vokala pa se je morala realizirati npr. v oblikah tipa Gsg *č̣r̩mel'ä > *č̣r̩ml'ä > *č̣r̩mlja, po premetu *č̣mr̩lja.

► črmelj¹ ⇒ čmrlj

črnček

ESSJ 0

č̣rnčək m, g -čka 'vrsta čmrlja' (Pleteršnik po Miklošiču).

Isln. č̣rnčək m 'vrsta čmrlja'.

⊕ Osamljena oznaka za vrsto čmrlja je dem na -ek < *-ьkь iz subst *č̣rnac < *č̣ḅrmьсь k adj č̣rn, f -a 'niger' < psl. *č̣ḅrmь 'isto', s katerim je bila prvotno lahko poimenovana vsaka živa ali neživa stvarnost črne barve. Ni jasno, na katero vrsto čmrlja se deminutiv nanaša.

► črn

fčelak → fčelar

ESSJ 0

fčelar

ESSJ 0

fčelár m, g -a 'čmrlj' (panon. pkm. – Novak 1996), po SLA pkm. fčelâr 'čmrlj' (Črenšovci – SLA), fčälâr 'isto' (Nedelica – SLA).

Isln. dial. *fčelár m 'čmrlj' (pkm.) ← sln. dial. *fče:la 'čebela' (panon.).

⊕ Z izpeljanko na -ar je čmrlj tako kot s sln. pkm. čemelár 'čmrlj' (Novak 1996), čemelâr (Strehovci, Gorica – SLA) (► čemelak) in prleš. čmēlōr 'čmrlj' (Gibina – SLA) (► čemelak) najverjetneje poimenovan z maskulinativno tvorbo na -ar, torej 'tisti, ki pripada čebeli', ker obe žuželki opraujeta cvetove. Sinonimno panon. pkm. fčelák 'čmrlj' (Turmišče v Prekmurju – SLA) je enako č. dial. včelák 'čmrlj' (ČJA: 2, 147) in kaže na enako izpeljavo z maskulinativnim suf -ak kot sln. pkm. čemelák 'čmrlj' (► čemelak).

► fčela

gonjač²

ESSJ 0

γunáč m 'čmrlj' (primor. nad. (Livek) – SLA), obsoš. *γunáč* 'isto' (Kobarid – SLA).

Isln. dial. **go'n'a:č* m 'čmrlj' (nad., obsoš.) ← dial. **gon'áti* impf 'godrnjati'.

⊕ Na podlagi obsoš. besedotvornega razmerja *γunjáč* m 'godrnjač' : *γunjátę -á:m* impf 'godrnjati' (Ivančič Kutin 2007) bi bila entomonima podobno pomensko motivirana kot štaj. sin *brêčak* (► brečak) in prvotna nomena agentis na *-ač* < **-ačb* iz sln. dial. **gon'áti* impf 'godrnjati', kar je verjetno korensko sorodno z *gondráti* 'godrnjati', *godrnjáti* 'isto'.

► **gonjati**

grilj

ESSJ 0

gríl m 'čmrlj' (gor. (Poljšica pri Gorjah) – SLA).

Isln. dial. **gril'* m 'čmrlj' (gor.).

⊕ Poimenovanje za čmrlja je gotovo interno slovensko nastalo po prenosu s poimenovanja za murna.

► **gril'**

grmulonESSJ *grmulon*

γarmulôn m 'čmrlj' (primor. briš. (Brdice v Kožbani) – SLA); Bezljaj 1967: 119; isti ESSJ: I, 179 za Istro navaja *gàrmulon*, česar ni bilo mogoče ponovno potrditi.

Isln. dial. **grmu'lon* m 'čmrlj' (briš.).

⊕ Nejasno. Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto maskulinativi iz poimenovanj za čebelo (► bečelič ► čelon ► čemelak ► čemelar ► čemelič ► čmelak ► čmelar ► fčelar ► fčelak), je možno, da je *grmulon* maskulinativ tipa *mačkôn* ← *mâčka* iz *grmovlja ali *grmola ipd. v pomenu 'čebela', kar v slovenščini ni potrjeno. Z enakim vzglasjem je kaš. *grmál* 'čmrlj' (Bezljaj ESSJ I. c.), *grmél* 'isto' (SEK: II, 227) poleg *brmál* (Bezljaj I. c.) in *brmél* (SEK: I, 154), kar se v SEK: II, 227 razlaga po naslonitvi na kaš. *grmác* 'grmeti, bobneti', *grméc* 'isto' (SP: 2, 311) iz kaš. *čmél* 'čmrlj', prim. še sln. *grmóta* 'brenčanje čebel' (Bezljaj I. c.; Pleteršnik po Dajniku). V sln. je na zahodnem območju znana varianta *črmêlj* 'čmrlj' (► črmelj¹), ki se po naslonitvi na isti slov. glagol ne bi realizirala v sln. *grmulon*, ampak *grmelj-on. Kljub vsem nejasnostim ni verjetno, da bi bila beseda predslovenskega ali celo predromanskega izvora, kot je menil Bezljaj 1967: 119; isti ESSJ: I, 179.

hompelj

ESSJ 0

χômpļ m, pl *-ni* 'čmrlj' (rovt. tolm. (Rut) – SLA).

Isln. dial. **hompəl'* m 'čmrlj' (tolm.).

⇐ sor. n. *hōəmpl* m, pl *-ln* 'čmrlj, Hummel', kar je enako tirol. n. *humpl* 'isto' (Kranzmayer-Lessiak: 85), srvn. *humbel*, stvn. *humbal* (Kluge²³: 387) in so-

rodno z nvn. *Hummel* 'čmrlj', srvn. *hummel* 'isto', *humel*, stvn. *hummel*, kjer je prvotna konzonantna skupina asimilirana.

⊕ To n. poimenovanje za čmrlja se navadno povezuje z nvn. *hummen* 'brenčati (o čebelah)', srvn. *hummen* 'isto' in dalje s str. *camus* 'čmrlj', lit. *kamānė* 'čmrlj', let. *kamane* 'peščena čebela, čmrlj' (Kluge²³ l. c.) ter psl. *komar'b 'culex' (Pfeifer⁵: 562).

kočmrlj

ESSJ 0

kučmərəl m 'čmrlj' (rovt. škofjel. (Zgornje Bitnje) – SLA); gor. *kočmárl* 'isto' (Kropa – SLA).

⊙ Po razvoju *šm-* < *čm-* prek vzdevka, verjetno za godrnjavega ali počasnega, lenega človeka, onimizirano v cgn *Košmrlj* (Bezljaj ESSJ: I, 84) z variantami *Košmrl*, *Košmerlj*, *Košmerl* (ZSSP), prim. hrv. gradišč. *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), toda drugače, manj verjetno o pomenski motivaciji Torkar, JZ 17/2, 2011, 69ss., nesprijemljivo pa Debeljak, SR V–VII, 1954, 175. Variantni sln. cgn *Košmelj* je iz *Košmerlj* lahko nastal zaradi uvularne izreke *r* (Torkar o. c., 71).

Isln. dial. *ko-čmrl' m 'čmrlj' (rovt., gor.);

s predpono **ko-* (Bezljaj ESSJ l. c.) s še vedno nejasno prvotno funkcijo in izvorom, prim. Bjeletić 2006. Bezljaj ESSJ l. c. kot sin h kroparskemu *kočmrl* 'čmrlj' navaja tudi *kočeber*, a je preverjanje gradiva za SLA pokazalo, da v Kropi *kočėby* pomeni 'keber' (► keber), zato je Bezljajeva navedba napačna.

► **čmrlj**

komatar²

ESSJ 0

komatár m, g *-ja* 'die größte Art Hummel' (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. *komatár* m 'največja vrsta čmrlja' (gor.).

⊕ Osamljeno. Kot svojilnostna izpeljanka na *-ar* < **-ar*'b iz subst *komât* m 'helcium' je entomonim lahko šaljiva oznaka za čmrlja, ki je zaradi rumene proge ob glavi vzbujal vtis, da ima komat.

► **komat**

kršelj²

ESSJ 0

kršiěl m 'čmrlj' (panon. pkm. (Dolnja Bistrica v Prekmurju) – SLA).

Isln. dial. **kr'šel*' m 'čmrlj' (pkm.).

⊕ Osamljeno in nejasno.

listnarje → mahovec

ESSJ 0

liščiki → pisanec²

ESSJ 0

luknjevec → podzemljak

ESSJ 0

maharje → mahovec

ESSJ 0

mahovec

ESSJ 0

máhovæc m, g -vca ‘die Mooshummel (ker ima gnezdo vrhu zemlje v mahu)’ (Lašče – Pleteršnik; Erjavec, LMS 1882/1883: 287), pred tem Erjavec, LMS 1879: 130 opozarja, da Laščani razlikujejo čmrlje v *máhovce* in *lúknjevce*, na Šentviški Gori pa *máharje*, *lístnarje* in *zémľjarje*; tudi sin *mahovičak* m, g -čka ‘die Mooshummel’ (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. *mahovæc* m ‘vrsta čmrlja, ki gnezdi na vrhu zemlje v mahu’ (dol.).
 ☉ Entomonim je izpeljanka s suf -ec < *-ьсѣ v isti funkciji kot prebivalska imena tipa *Blejec* ← tpn *Bled* iz subst *mâh* m, g *mahû* ‘muscus’ < psl. *mъhъ; prvotno torej ‘čmrlj, ki živi v mahu’. Sin *mahovičak* je dem na -ek < *-ькѣ iz ustrezne feminativne tvorbe na -ica *mahovica iz *mahovæc* < *mъhou-ьсѣ, rovt. tolm. *máhar pa kot izpeljanka na -ar < *-ar’b v isti funkciji kot prebivalska imena tipa *Kočevar* ← tpn *Kočevje* odraža enako pomensko motivacijo kot *máhovæc*. Ropt. tolm. oznaka *lístnar je bila s suf -ar univerbizirana na podlagi skladenjske zveze *lístni čmrlj ‘čmrlj, ki gnezdi v listju’ ← *líst* m ‘folium’, *zemľjar pa kot izpeljanka na -ar iz *zémľja* f ‘terra’ enako kot *máhar čmrlja označuje, da gnezdi v zemlji (► podzemljak).

► mah ► list ► zemlja

mahoviček → mahovec

ESSJ 0

mahovnič

ESSJ 0

mahôvnič m ‘die Waldhummel’ (Pleteršnik), *mahovniči* m pl ‘divji čmerel, *pisanec, pasanec*, Waldhummel’ (Cigale 1860).

Isln. *mahovniči* m pl ‘gozdni/divji čmrlji’ (19. st.).

☉ Entomonim je s suf -ič < *-it’b substantiviziran adj *mahoven, f *-vna < *mъhou-ьнѣ iz subst *mâh* m, g *mahû* ‘muscus’ < psl. *mъhъ in to vrsto čmrljev enako kot *máhovæc* (► mahovec) označuje po kraju, tj. mahu, v katerem gnezdi.

► mah

muha³

ESSJ 0

mûxa f ‘čmrlj’ (primor. briš. (Oslavje/Oslavia) – SLA).

Isln. dial. *mûha* f ‘čmrlj’ (briš.) ← *mûha* f ‘musca’.

☉ Poimenovanje za čmrlja je verjetno nastalo po prenosu s poimenovanja za muho, ker oba insekta letata.

► muha¹ ⇒ mušon²

muhelič

ESSJ 0

məχɛ̌l̩č m ‘čmrlj’ (kor. zilj. (Rikarja vas/Riegersdorf) – SLA).

Isln. dial. *muhelič m ‘čmrlj’ (zilj.).

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelón* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz pkm. *fčēla* ‘čebela’, je zilj. *məχɛ̌l̩č* zaradi nerealizirane palatalizacije velara gotovo mlada izpeljanka iz sln. dial. *múha* ‘čebela’, verjetno tvorjena po vzoru zilj. sin *bačɛ̌l̩č* m ‘čmrlj’ (► bečelič).

► **muha**²

mušelj¹

ESSJ 0

məšɛ̌l m ‘čmrlj’ poleg *čmárj* ‘isto’ (kor. zilj. (Rateče) – SLA).

Isln. dial. *mušel m ‘čmrlj’ (zilj.).

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelón* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz pkm. *fčēla* ‘čebela’, je zilj. *məšɛ̌l* gotovo izpeljanka na *-elj* < **-elʷ* iz sln. dial. *múha* f ‘čebela’.

► **muha**²

mušon²

ESSJ 0

musón m ‘calabrone’ (primor. nad. (Čarni Varh/Montefosca) – Rigoni-Salvino 1999) = ‘čmrlj’, rez. *mušún* ‘isto’ (Solbica/Stolvizza, Njiva/Gniva – SLA), ter. *mušōn* (Breginj – SLA), obsoš. *mušōn* (Borjana pri Kobaridu – SLA).

Isln. dial. **mušo:n* m ‘čmrlj’ (primor.).

⊕ Lahko pejor. izpeljanka na *-on* iz dial. *múha* f ‘čmrlj’ z realizirano palatalizacijo *h* v *š*, najverjetneje v ekspresivni funkciji (► mušon¹), a je zaradi pogostih izpeljank iz subst za čebela bolj verjetna izpeljava iz sln. dial. *múha* f ‘čebela’.

► **muha**²

pasanec¹ → **pasec**²

ESSJ 0

pasec²

ESSJ 0

pásɛc m, g *-sca* ‘eine Art Hummel mit gurtartigen Streifen’ (Pleteršnik), *pásɛc* ‘art hummel mit gelben gurtartigen streifen um den leib’ (Valjavec 1878a: 130).

Isln. dial. **pa:sɛc* m ‘vrsta čmrlja s pasastimi progami’.

⊕ Oznaka za čmrlja je s suf *-ec* < **-ɛcɛ* izpeljana iz subst *pás* m ‘cingulum’ < jslov. *pás ‘isto’ < psl. *pǝ-iasɔ in čmrlja označuje, da ima pasu podobne proge. Toda sin *pásanɛc* m, g *-nca* ‘die gestreifte Waldhummel’ (Pleteršnik), *pásanɛc* ‘art hummel mit gelben gurtartigen streifen um den leib’ (Valjavec 1878a: 130), *mali in veliki pasaneci* m pl ‘Waldhummel’ (Cigale 1860) s strukturno tvorjenko na *-ek* < **-ɛkɛ* *pásančɛk* m, g *-čka* ‘eine Hummel mit gelben Streifen um

den Leib' (Pleteršnik po Miklošiču) je bil s suf *-ec* substantiviziran iz ptc pret pas **pasan* iz *pásati pášem* impf 'opasovati' (Pleteršnik) kot denom iz *pás* m 'cingulum'. Pomenska motivacija po pasu podobnih progah na telesu živali se ohranja tudi v primor. obsoš. *pásana* 'kozje ime' (Krn – Erjavec, LMS 1875: 224) = *pasana* 'ime pasasti kozi', kar Pleteršnik po Cafu navaja tudi za pkm.

► pas

pisanec²

ESSJ 0

pisanec m, g *-nca* 'eine Hummelart' (Kranjska – Pleteršnik), *pisanec* 'divji čmerel, *pasanec* (mali in veliki *pasanci*, *rdečeriteci*, *mahovniči*, *liščiki* ali *sivčiki*, *rumenčiki*), Waldhummel' (Cigale 1860).

Isln. *pisanec* m 'vrsta divjega čmrlja' (19. st.).

⊕ Oznaka za vrsto divjega čmrlja je s suf *-ec* < **-bc̥b* substantiviziran ptc pret pas **pisanb̥* 'versicolor' in čmrlja označuje po njegovi raznobarnosti. Podobno pomensko motivirana je tudi oznaka *liščiki* m pl v zvezi *liščiki* ali *sivčiki* /*liščaki* ali *sivčaki*/ iz subst **liščak* m 'čmrlj' < **lysčb̥kb̥*, ki je bil homonimen z ornit *lišček*, g *-čka* 'manjša ptica pevka z zelo pisanim perjem' (► lišček).

► pisan

podzemljak

ESSJ 0

podzemljak m 'nekak čmrlj, ki ima pod zemljo gnezdo' (Bovec – Pleteršnik) = primor. obsoš. *podzemljak* 'neka vrsta čmrljev' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 283).

Isln. dial. *podzemljak* m 'čmrlj, ki ima gnezdo pod zemljo' (obsoš.).

⊕ Oznaka za to vrsto čmrljev je bila s suf *-ak* < **-akb̥* tvorjena iz predložne zveze *pod zemljo*. Toda dol. sin *lúkņjeve* Apl, ki ga s pojasnilom, da Laščani tako imenujejo vrsto čmrljev, »kateri so pod zemljó po lúkņjah«, navaja Erjavec, LMS 1882/1883: 283, kasneje *lúkņjevac* m 'eine in der Erde nistende Hummel' (Pleteršnik), je bil s suf *-ec* < **-bc̥b* substantiviziran iz adj **lúkņjev* 'tak, ki dela luknje', pred preglasom **lúkņjav* 'isto' iz *lúkņjati -âm* impf 'delati luknje' (Pleteršnik).

► zemlja ► luknja

rdečeritec

ESSJ 0

rdečeritec m, g *-tca* 'die Waldhummel' (Pleteršnik), *rdečeritci* m pl 'Waldhummel' (Cigale 1860), tudi rovt. tolm. *ar'de:jěs'ritar*, g *-jə* 'čmrlj z rdečim zadkom' (Čujec Stres 2014).

Isln. dial. **rdeče-rit-əc/-ar* m 'vrsta (gozdnega) čmrlja'.

⊕ Poimenovanje, ki je bilo s suf *-ec* < **-bc̥b* in *-ar* < **-ar'b̥* substantivizirano iz kompoz adj **rdeče-rit* 'tak, ki ima rdeč zadek' s sestavinama *rděč* adj, f *rděča* 'ruber' < **rbdēt'b̥* 'isto' in *rit* f 'podex' < psl. **rīt'b̥* f 'zadnja/spodnja stran; podex', čmrlja označuje po značilnem rdečem zadku. Podobno pomensko motivacijo po rdeči barvi odraža tudi *rděčič* m 'neka vrsta čmrljev rdečepasastih' (Pleteršnik), primor. obsoš. *rděčiči* 'neka vrsta čmrljev, ki so

rdečepasasti' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 284), kar je bilo s suf -ič < *-it' b substantivizirano iz adj *rděč* 'ruber'.

► rdeč ► rit

rdečič² → rdečeritec

ESSJ 0

ridžek

ESSJ 0

ridžak m, g -džka 'eine fuchsrothe Hummel' (notr. – Pleteršnik po Cafu).

Isln. **ri:džak* m 'vrsta lisičje rdečega čmrlja' (notr.).

⊕ Oznaka se enako kot sin *rdečeritac* in *rděčič* (► rdečeritec) verjetno nanaša na čmrlja z rdečim zadkom in je s suf -ek < *-bkb substantivizirani slov. adj **ryd' b* 'rdeč, rdečkast', za kar bi v notranjskem enako kot v drugih slovenskih narečjih razen prekmurščine, kjer se sln. *j* nadalje razvije v *d'* (Ramovš 1924: 164), pričakovali refleks -*j-* iz psl. *-*d'*-. V etimološkem smislu jasen, v fonetičnem pa nejasen entomonim. Možno je, da odraža izposojenko iz hrv., čeprav ustrezne predloge ni bilo mogoče najti.

► ridž

rumenec²

ESSJ 0

ruménac m, g -nca 'eine gelbe Hummel' (Pleteršnik po Valjavcu).

⊕ Strukturna tvorjenka na -ek < *-bkb *ruménčak* m, g -čka 'neki čmrlj' (Pleteršnik), *rumenčiki* m pl 'Waldhummel' (Cigale 1860).

Isln. *rumenac m 'čmrlj rumene barve' (19. st.).

⊕ Oznaka za vrsto čmrlja z značilno rumeno barvo je bila s suf -ec < *-bcb substantivizirana iz adj *rumèn*, f -éna adj 'flavus' < *rumèn b 'ruber, flavus'.

► rumen

sivček

ESSJ 0

sivčak m, g -čka 'die graue Hummel' (Pleteršnik), pl *liščiki ali sivčiki* 'Waldhummel' (Cigale 1860) /*sivčaki*/.

Isln. *sivčak* m 'siv čmrlj' (19. st.) ← *sivac* m 'žival sive barve'.

⊕ Oznaka za čmrlja je dem na -ek < *-bkb iz sln. subst *sivec* 'siva žival' < *síu bcb, ki ga označuje po barvi.

► sivec¹

sršen²

ESSJ 0

šâršen m 'čmrlj' (primor. istr. (Kubed) – SLA), istr. *šâršan* 'isto' (Sočerga – SLA).

Isln. dial. *sršen m 'čmrlj' (istr.).

⊕ Zaradi podobnosti žuželk nastalo po prenosu s sln. *sršen* 'crabro' ← *sršên* 'isto'.

► sršen¹

ščemeljESSJ *ščemêlj*, s. v. *ščúmelj*, *šmêlj*

ščemêlj m ‘čmrlj’ (celovška okolica – Pleteršnik), kor. rož. *ščamél*, g -a ‘čmrlj’ (Šašel 1957 s. v. *ščamet*), po SLA kor. rož. *ščemîau* ‘čmrlj’ (Podravlje/Föderlach – SLA), primor. ter. *ščaméj* ‘isto’ (Robidišče – SLA), nad. *ščaméj* (Jeronišče/Jeronizza – SLA).

Psln. dial. **ščə'me:l* m ‘čmrlj’ (kor., primor.);

- = r. *ščémelb* ‘čmrlj’, stp. *szczmiel* ‘isto’, stč. *ščmel*, č. *štmel*, plb. *stamil*;
< **psl.** dial. **ščǫmel'ь/ščǫmèl'ь* m ‘čmrlj’.

⊕ Iz prvotnejšega psl. **čǫmèl'ь* m ‘čmrlj’ ljudskoetimološko preoblikovano po naslonitvi na *ščǫmèti ‘skeleti’, tranz *ščǫmiti (SP: 1, 108, 311; Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 18).

► **čmelj** ⇒ ščemer

ščemer

ESSJ ∅

ščamêr m, g -ja ‘čmrlj’ (kor. rož. (Loče/Latschach) – SLA), rož. *ščamêr* m, g -a ‘isto’ (Breznica/Frießnitz – SLA).

Isln. dial. **ščə'me:r* m ‘čmrlj’ (rož.);

bolj verjetno po disimilaciji *m : r* ← *m : l* nastalo iz kor. *ščemêlj* ‘čmrlj’ (Pleteršnik), rož. *ščemîau* ‘isto’ (Podravlje/Föderlach – SLA), kot pa da bi na nastanek -r iz kor. *ščemêlj* vplival sin *čmrlj*.

► **ščemelj**

šmeljESSJ *šmêlj*

šmêlj m ‘čmrlj’ (Pleteršnik), po SLA štaj. zgsav. *šmêu* ‘isto’ poleg *čmàru* (Ljubno ob Savinji, Meliše – SLA).

⊕ Strukturna tvorjenka na -ec < *-bcb v panon. slngoriš. *šmiêuc* poleg *čmiêuc* (Spodnja Voličina – SLA); strukturna tvorjenka na -a v 19. st. *šh'mèla* ‘die Hummel’ (Jarnik 1832: 216); strukturna tvorjenka na -ič v 19. st. *šh'melizh* ‘die Hummel’ (Jarnik l. c.).

⊕ 19. st.: *šh'mèl* ‘die Hummel’ (Jarnik 1832: 216).

Psln. **š'mel* m ‘čmrlj’;

- = r. *šmelb* m, g -ljá ‘čmrlj’, dl. *šmél* ‘isto’ (Muka), kaš. *šmél* (SP: 2, 311); slov. dial. vzglasje *šm-* namesto pričakovanega *čm-* temelji na poenostavitvi vzglasja po zapornosti č- /tš-/v š- v psl. **čǫmèl'ь* m ‘čmrlj’ (Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 86).

► **čmelj** ⇒ šumelj

šmrlj

ESSJ ∅

šmārəl m ‘čmrlj’ poleg *čmārəl* ‘isto’ (primor. briš. (Kozana) – SLA).

Psln. **č'mɣ'l* m ‘čmrlj’;

pod vplivom sinonimov z vglasnim š- kot *šmêlj* (► šmelj), *ščemêlj* (► ščemelj) preoblikovano v *šmārəl*.

► **čmrlj**

šumelj

ESSJ ščúmelj, s. v. ščemêlj, šmêlj

šamè:w m 'Hummel' (kor. obir. – Karničar 1990 s. v. *ščemel*), mež. *šumév* 'isto' (Šašel 1957 s. v. *ščemet*), po SLA kor. podj. *šumîau* (Rinkole/Rinkolach – SLA), *šumîey* (Libeliče – SLA), mež. *šumêli* m pl (Koprivna – SLA), spoh.-remš. *šumîu* (Vuzenica – SLA).

⊕ 18. st.: *šumel* 'Hummel' (Gutsman).

Isln. dial. *šumêl' m 'čmrlj' (kor.).

⊕ Iz prvotnega sln. dial. *šmêl' m 'čmrlj' verjetno ljudskoetimološko v *šumêl' preoblikovano po naslonitvi na *šuméti -im* impf, prim. *čebele šumijo v panju*. Neustrezno Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 26, ki iz kor. gradiva rekonstruira sln. dial. *ščúmelj*.

► **šmelj**

trolj

ESSJ s. v. drôlj

trôlj m 'die Hummel (bombus sp.)' (Rihenberk, sodobno Branik – Pleteršnik) = primor. notr. *trólj* 'Hummel, čmrlj, Bombus sp.' (Rihenberk – Erjavec, LMS 1882/1883: 286), po SLA primor. kraš. *trôl*' 'čmrlj' (Šempas – SLA).

Isln. dial. *trol' m 'čmrlj' (primor.).

⊕ Osamljeno in manj jasno. Morda povezano s sln. *drolj* m 'trot' (dol. – Pleteršnik) = *drólj* 'isto' (dol. – Erjavec LMS 1882/83: 286) (► *drolj*). Bezljaj ESSJ: I, 116 je povezoval s sln. *trôt* 'fucus' < *trotb in domneval, da je bil entomonim podaljšan s suf **-l'b* v ekspresivni funkciji (SP: 1, 105), prvotno **trôtl'b* pa naj bi se regularno razvilo v sln. *trolj*, a vokal v kraš. *trôl*' 'čmrlj' ne ustreza razvoju iz izhodnega *o, kar je morda povezano z ekspresivnostjo besede.

► **trot**

vrhič

ESSJ s. v. vrh I

vrhič m 'neka vrsta čmrljev, ki imajo gnezdo vrhu zemlje v mahu' (Bovec – Pleteršnik) = primor. obsoš. *vrhič* /vərħəč/, g *-iča* 'neka vrsta čmrljev' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 287).

Isln. dial. *vrhîč m 'vrsta čmrljev, ki gnezdijo na vrhu zemlje v mahu' (obsoš.).

⊕ Erjavec l. c. je entomonim izvajal iz izpeljanke na *-ič* < **-it'b* k subst *vrh* m 'pars superior', češ da so čmrlji poimenovani po vrhnji plasti zemlje, v kateri gnezdijo in da jih Laščani zato imenujejo *máhovce* (► *mahovec*).

► **vrh¹**

zagorelec²

ESSJ ∅

zagorêlæc m, g *-lca* 'eine Art Hummel' (Pleteršnik).

Isln. dial. **zago're:læc* m 'vrsta čmrlja'.

⊕ Osamljeno. S to oznako je čmrlj verjetno poimenovan po barvi, saj je treba izhajati iz s suf *-ec* < **-bc* substantiviziranega ptc pret akt na *-l zagorel*, f *-a*

< *za-gorě-lb k *zagorěti* pf ‘od sončnih žarkov obarvan v rdečo ali rjavo barvo’ (Pleteršnik). Oznaka se verjetno nanaša na čmrlja z zadkom rdeče barve, imenovanega tudi *rdečeritac* in *rděčič* (► *rdečeritec*).

► **goreti**

zemljarje → mahovec

ESSJ 0

zolj²

ESSJ 0

zòl' m ‘čmrlj’ (primor. kraš. (Grgar) – SLA), banjš. *zâl*, pl *zàlę* ‘isto’ (Avče – SLA); štaj. posav. *zòl* (Ložice – SLA), kozj.-bizelj. *zûəu* (Gubno pri Pilštajnu – SLA).

Ⓣ Strukturna tvorjenka na *-ek* < **-ькѣ* dol. *zwòlek* ‘čmrlj’ poleg *čmârl* ‘isto’ (Šentrupert – SLA); štaj. posav. *zuâlek* (Žigon – SLA), kozj.-bizelj. *zòlek* (Kozje – SLA), *zòlęk* (Bistrica ob Sotli – SLA).

Isln. dial. **zòl'* m ‘čmrlj’ (primor., štaj.).

ⓔ Oznaka za čmrlja je verjetno interno slovensko nastala iz homonima *zolj* = dol. *zòl*, *g zóla*, ki na Dolenjskem v Laščah označuje trotu podobno muho *Eristalis tenax* (Erjavec LMS 1880: 214), tj. kalnico.

► **zolj¹** ⇒ **žolj³**

žolj³

ESSJ 0

žûou m ‘čmrlj’ (štaj. kozj.-bizelj. (Lopaca) – SLA) poleg *zûəu* ‘isto’ (Gubno pri Pilštajnu – SLA), štaj. posav. *zòl* (Ložice – SLA).

Isln. dial. **žòl'* m ‘čmrlj’ (kozj.-bizelj.);

glede vzglasja *ž-* osamljen entomonim za čmrlje je iz prvotnega sln. dial. **zòl'* m nastal po ekspresivizaciji *z* v *ž*.

► **zolj²**

KRAJŠAVE

Krajšave in simboli, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NESSJ-Krajsave-2021 (fran.si), nove krajšave pa so naslednje:

banjš. = banjški

kozjaš. = kozjaški

rovt. horj. = rovtarskohorjulski

rovt. škofjel. = rovtarskoškofjeloški

VIRI IN LITERATURA

Viri in literatura, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NEESJ-Viri in literatura-koncno (fran.si), novi pa so naslednji:

ALEW = *Altltawaisches etymologisches Wörterbuch I–II*, unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičičiūtė – Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht – Anna Helene Feulner – Eugen Hill – Dagmar S. Wodtko, Hamburg: Baar, 2015.

Bezljaj 1967 = France Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.

Čepar 2017 = Metod Čepar, *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

Furlan 2018 = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2018, *Jezikoslovni zapiski* 24.2 (2018), 7–41.

Furlan 2019 = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2019, *Jezikoslovni zapiski* 25.2 (2019), 7–32.

Furlan 2020 = Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2020 (sinonimi za *Turdus pilaris* in *Mustela putorius*), *Jezikoslovni zapiski* 26.2 (2020), 21–41.

Furlan 2021 = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2021 (sinonimi za postrv in brancina), *Jezikoslovni zapiski* 27.2 (2021), 23–47.

Ramovš Diss. = Fran Ramovš, *Die gemeinlavischen reduzierten Halbvokale ъ, ъr im Slovenischen*, rokopis.

Šivic-Dular = Alenka Šivic-Dular, *Fran Ramovš*, Fran Ramovš - sazu.si.

SUMMARY

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2022 Additions (Synonyms for Bumble Bee)

This year's additions to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) comprise sixty-four entries presenting Slovenian synonyms for 'bumble bee' attested in various written sources since the sixteenth century.

Before the section featuring entries in alphabetical order, the synonyms are presented following the pattern developed in Furlan (2020), first presenting all the examples attested in written form in alphabetical order, followed by a presentation of the written attestation of entomonyms by century, and a presentation of semantic motivations for forming the names, with details on the origin, indicating whether the word is of native or Slavic origin, a Slovenian neologism, a loanword, or a calque. The Age section primarily covers synonyms that are older than others because they reflect Slavic heritage. The Linguistic Information section highlights certain linguistic observations that were only able to be detected through diachronic analysis of each entomonym.

Of the sixty-four synonyms for 'bumble bee', fourteen belong to the oldest layer: *cmelj*, *čmrnlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj-a*, *črmelj-mlja*, *kočmrlj*, *ščemelj*, *ščemer*, *šmelj*, *šmrlj*, and *šumelj*. Their attested contemporary phonetic/phonemic form developed in various periods, from the Proto-Slavic period to the internally Slovenian and areally narrow dialect period, but what they all have in common is that they arose from the Proto-Slavic entomonym *čьmèl'ь AP *b* 'bumble bee', whose phonetic reflex in Slovenian is attested as *čmelj*. Even though PSI. *čьmèl'ь 'bumble bee' existed alongside the feminine form *čьmèlǎ 'bee', even in Proto-Slavic neither noun was affiliated with any word family and neither had a clear semantic motivation. Therefore, already in

that period, the entomonym *čьmèl'ь was influenced by semantic association with the verb *ščьmèti 'tingle', which led to the formal transformation of the entomonym into *ščьmèl'ь, which is reflected in Sln. *ščemelj*. The Sln. synonym *šmelj* is of more recent origin: it developed from *čmelj* through simplification of initial č- into š- (i.e., elimination of the stop component in č), only after the loss of jer in weak position. Only in Slovenian, the Carinthian variant *šumelj* (only attested in Carinthia) developed from *šmelj* through folk etymological association with *šuměti*.

The synonyms that contain the phoneme *r* in their root (i.e., *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj -a*, *črmelj -mlja*, *kočmrlj*, and *šmrlj*) also developed from the initial PSl. entomonym *čьmèl'ь. In SP (2, 311), there was an attempt to explain this *r* as the influence of PSl. *trōtь 'drone'. However, because some bumble bee species have a red or reddish abdomen, which is also illustrated by the synonyms *rdečerītec*, *rdĕčičč*, *rīdžak*, and *zagorĕlȅc*, it is possible that the transformation from PSl. *čьmèl'ь 'bumble bee' into *čьrmel'ь 'idem' was influenced by the adjective *čьrmь 'red', which is reconstructed as Proto-Slavic in SP (2, 225). The new variant *čьrmel'ь more easily explains the Slavic variants with *r*, which gained further semantic associations based on folk etymology, as well as the Slovenian variant *črmelj -a*, alongside which the reduced variant *črmelj -mlja* is also attested.

The new reduced stem *č̣rml'- only differs from the variant *čmrlj* by the position of *r*, but the metathesis *rm* → *mr* is indicated not only by Slovenian material, but also by Burgenland Cro. *čmrlj* 'bumble bee', Cz. dial. *čmrl'án* 'idem' and *čmrlák*. This means that the reduction and metathesis most likely already occurred in the PSl. dial. period and therefore Sln. *čmrlj* should be counted among inherited Slavic lexemes. The variants *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *kočmrlj*, and *šmrlj* developed only later in Slovenian from *čmrlj*.

EVA TRIVUNOVIĆ

PRIMERJAVA IZVORA IN RAZVOJA FRAZEMOV *LOČITI LJULJKO OD PŠENICE* IN *LOČITI ZRNJE OD PLEV* TER NJUNIH VARIANT V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.02](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.02)

V prispevku je s pomočjo raznovrstnega gradiva (listkovne kartoteke, slovarjev, elektronskih korpusov in drugih besedilnih zbirk) predstavljen zgodovinski razvoj frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* od 16. stoletja do sodobnega časa. Poseben poudarek je namenjen ugotavljanju, ali drugi frazem izvira iz *Bible* ali je nastal na podlagi prvega frazema, saj sta si v veliko pogledih podobna: imata enak pomen 'ločiti slabo od dobrega', podobno strukturo in prinašata metaforo z istega področja človekovega življenja.

Ključne besede: frazeologija, izbiblijski frazemi, slovenski knjižni jezik, 16. stoletje, diahroni prikaz

Comparison of the Origin and Development of the Phraseological Units *ločiti ljuljko od pšenice* 'to separate the tares from the wheat' and *ločiti zrnje od plev* 'to separate the grain from the chaff' and Their Variants in Literary Slovenian

This article presents the development of two phrasemes, *ločiti ljuljko od pšenice* 'to separate the tares from the wheat' and *ločiti zrnje od plev* 'to separate the grain from the chaff', in literary Slovenian from the sixteenth century to modern times. The research is based on various sources: a paper concordance, dictionaries, electronic corpora, and other text collections. In addition, the article investigates whether the phraseological unit *ločiti zrnje od plev* is derived from the *Bible* or was formed based on the phraseological unit *ločiti ljuljko od pšenice* because the two share many similarities: they both mean 'distinguish the bad from the good', have a similar structure, and are related to the same domain of human life.

Keywords: phraseology, phraseological units derived from the *Bible*, literary Slovenian, sixteenth century, diachronic development

1 Uvod

V prispevku je na podlagi pregleda gradiva od začetkov slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju do sodobnega časa predstavljen izvor in zgodovinski razvoj frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* v slovenskem knjižnem jeziku, pri čemer je posebna pozornost posvečena izvoru drugega frazema. Medtem ko je frazem *ločiti ljuljko od pšenice* v slovenski frazeologiji dosledno obravnavan kot izbiblijski,¹ se za *ločiti zrnje od plev* predvideva, da je nastal

Prispevek je nastal v okviru programske skupine *PODOBA – BESEDA – ZNANJE: življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6-0437), ki jo iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

bodisi na podlagi prvega frazema ali samostojno na podlagi biblijskega odlomka. V drugem delu članka je predstavljen zgodovinski razvoj obeh frazemov: njuna prisotnost v različnih zgodovinskih in sodobnih slovarjih ter raba v dejanskih besedilih, s čimer se poskuša določiti, od kdaj, v kakšnem obsegu in s katerimi variantami sta frazema v rabi v slovenskem knjižnem jeziku.

2 IZVOR OBRAVNAVANIH FRAZEMOV

Mnenje o nastanku frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* v frazeološki literaturi ni povsem enotno. E. Kržišnik (2000: 71) navaja, da je frazem *ločiti ljuljko od pšenice* nastal na podlagi prilike o ljuljki med pšenico (Mt 13,24–30), o frazemu *ločiti zrnje od plev* pa zapiše: »[V] slovenščini [je] nastala vzporedna strukturno-pomenska tvorba **ločiti zrnje od plev** in k tej še pogovorna varianta **ločiti zrnje od plevela**. Izhodiščni izraz ohranja razmeroma trdno zvezo z bibličnim besedilom, medtem ko sta novi tvorbi povsem osamosvojeni frazem z dvema variantama.« (Kržišnik 2000: 71) Frazem *ločiti zrnje od plev* naj bi se torej po njenem mnenju oblikoval kasneje (varianta s *plevel* pa naj bi bila še poznejša), ne navaja možnosti, da bi se tudi ta frazem razvil iz istega ali drugega biblijskega odlomka.

Nasprotno M. M. Galer (2001: 71) v prilogi k diplomski nalogi *Biblične stalne zveze v slovenskem jeziku* prikaže oba sopomenska frazema »ločiti ljuljko od pšenice//ločiti zrnje od plev/plevela« in kot njun izvor zapiše dva biblijska odlomka: Mt 13,24–30 in Mt 3,12. Prvi odlomek je prilika o ljuljki med pšenico (Mt 13,24–30),² drugi odlomek pa je zaključna misel govora Janeza Krstnika: »Velnico ima v roki in počistil bo svoje mlatišče. Svoje žito bo spravil v kaščo, pleve pa sežgal z neugasljivim ognjem.« (Mt 3,12; podobno tudi Lk 3,17)

Biblijski izvor frazemu *ločiti zrnje od plev* pripisuje tudi *Slovar slovenskih frazemov* (SSF) v geslu *pleva* pri varianti *ločiti pleve od zrnja*, vendar sta v razdelku o izvoru frazema brez opozorila pomešana dva različna biblijska odlomka (Mt 13,24–30 (podčrtano s polno črto) in Mt 3,12 (podčrtano s črtkano črto)), kar je za bralca zavajajoče. Avtor namreč povzema tudi priliko o ljuljki med pšenico (Mt 13,24–30), na podlagi katere je nastal frazem *ločiti ljuljko od pšenice*.

1 V diahronem raziskovanju se je izkazalo za nujno ločevanje biblijskih (frazemi, ki so bili prevzeti v slovenski knjižni jezik iz jezikov biblijskih predlog kot že izoblikovane frazeološke enote) in izbiblijskih frazemov (frazemi, ki so svojo stalnost in/ali preneseni pomen dobili šele s procesom frazeologizacije v slovenskem jeziku). Za natančnejši pregled te problematike in s tem povezane terminologije gl. Trivunović 2019.

2 Mt 13,24–30: Podal jim je drugo priliko; rekel je: »Nebeško kraljestvo je podobno človeku, ki je posejal dobro seme na svoji njivi. Medtem ko so ljudje spali, je prišel njegov sovražnik, zasejal ljuljko med pšenico in odšel. Ko je setev zrastle in šla v klasje, se je pokazala tudi ljuljka. Prišli so gospodarjevi služabniki in mu rekli: »Gospod, ali nisi posejal dobrega semena na svoji njivi? Od kod torej ljuljka?« Dejal jim je: »Sovražen človek je to storil.« Služabniki pa so mu rekli: »Hočeš torej, da gremo in jo pobereмо?« »Nikakor,« je dejal, »da morda med pobiranjem ljuljke ne izpulite z njo vred tudi pšenice. Pustite, naj oboje skupaj raste do žetve. Ob času žetve pa porečem žanjcem: Zberite najprej ljuljko in jo povežite v snope, da jo sežgemo, pšenico pa spravite v mojo žitnico.«

Frazem *ločiti pleva od zrnja* oziroma *ločiti zrnje od plev* ali *ločiti zrnje od pleva* izhaja iz sv. pisma (Matej 13,24–30). Zgodba govori o človeku, ki je posejal pšenico. Ponoči je prišel hudič in zasejal med pšenico plevel. Ko je pognala pšenica in se je pojavil plevel, so sužnji predlagali, da ga populijo. Toda gospodar je ukazal, da pustijo vse do žetve, ker bi s puljenjem pleva populili tudi pšenico. Ob žetvi naj bi najprej populili plevel in ga zažgali, zatem pa poželi pšenico (gl. SRF3, 538): Velnico ima v roki in počistil bo svoj skedenj. Svoje žito bo spravil v kaščo, pleva pa sežgal v ognju, ki nikoli ne ugasne. (Matej, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 27) (SSF, podčrtala E. T.)

Ob primerjavi biblijskih odlomkov in navedene literature lahko sklepamo, da se je frazem *ločiti ljujko od pšenice* oblikoval na podlagi prilike o ljujki med pšenico (Mt 13,24–30), frazem *ločiti zrnje od plev* pa najverjetneje na podlagi odlomka Mt 3,12 ali manj verjetno na podlagi podobnega Lk 3,17,³ torej gre za dva izbiblijska frazema.

Razdelek o izvoru frazema v SSF prinaša še druge pomembne informacije. Opredeljena je najbolj uveljavljena varianta⁴ in naveden podatek, v katerih dosedanjih slovarjih je frazem še mogoče najti: »V slovenskem [jeziku] se je po vplivu svetopisemske prispodobe bolj uveljavila oblika *ločiti zrnje od plev* (gl. citat iz Stritarja leta 1870, v neprenesenem pomenu tudi v Plet. II, 596, in Glonar, SSJ, 281).« Navaja tudi podatek o variantnih sestavinah frazema, pri čemer kot prvotno različico navaja obliko s sestavino *plevel*: »Sestavina *zrnje* se včasih zamenjuje s sestavino *zrno*, sestavina *pleve* pa s prvotnejšim (svetopisemskim) *plevel*.« Navedba je v nasprotju z izvirnim biblijskim odlomkom in verjetno izvira iz že omenjenega avtorjevega mešanja dveh odlomkov: v Mt 3,12 je govora o *plevah* 'trši ovoj semena pšenice', v Mt 13,24–30 pa o *ljujki* 'vrsta pleva'. Ta razlika med odlomkoma je prisotna v vseh izdajah *Biblije*, ki dosledno v prvem navajajo *pleve*, v drugem pa *ljujko* (podčrtala E. T.).

³ Za slovensko narodno skupnost so bila v preteklosti biblijska besedila večinoma dostopna v govornih oblikah, zato so se v slovenskem jeziku frazemi oblikovali predvsem na podlagi tistih odlomkov, ki so bili v rabi pri cerkvenem obredju. Tako se je iz Matejevega evangelija ustalilo mnogo več zvez kot iz drugih delov *Biblije*, saj se je ta del pri cerkvenem bogoslužju bral najpogosteje (Kržišnik 2008: 41).

⁴ V SSF so obravnavane naslednje variante frazema (skupaj deset): *deliti pleva od zrna*, *ločiti pleva od zrna*, *ločiti pleva od zrnja*, *ločiti zrnje od plev*, *ločiti zrno od plev*, *ločevati zrna od pleva*, *ločiti plevel od zrnja*, *ločiti plevel od zrna*, *ločiti zrnje od pleva*, *ločiti zrno od pleva*.

Tabela 1: Primerjava prevodov dveh biblijskih odlomkov iz Matejevega evangelija (*Biblija.net*)

	Mt 3,12	Mt 13,30
Trubar 1557	Inu on ima to velnizo vfuih rokah, on bode fuie gubnu pomeital, inu to pshenizo fpraulal vfuiio kashto, anpag te <u>pleue</u> bode on feshgal fteim vezhnim ognem.	Isberite na poprei to <u>lulco</u> , inu usnopouie fueshite de fe feshge, Anpag to pshenizo poberite vmuie fuisli.
Dalmatin 1584	Inu on ima fvojo Velnizo v'roki, inu on bo fvoje Gubnu pométal, inu Pfhenizo v'fvoje Kalhte fpraulal: Ampak <u>Pléve</u> bo on feshgal s'vézhnim ognjom.	Sberite poprej v'kup <u>Lulko</u> , inu jo sveshite v'fnopike, de fe feshge, Pfhenizo pak meni v'kup fpravite v'moj Skeden.
Japelj 1784–1802	Kateřiga veľniza je v'njegóvi roki, inu on bó potreřbil fvoje gúbnu, inu bo fpravlal fvojo pshenizo v'shitnizo, <u>pleve</u> pak bó feshgal s'nevgařlivim ognjam.	poberite vkup pèrvizh <u>lulko</u> , inu jo sveshite v'fnopike, de fe feshgé, pfhenizo pak vkup fpravite v'mojo shitnizo.
Wolf 1856–1859	Njegova vevnica je v njegovi roki, in ob očistil svoje gumno, in bo spravil svojo pšenico v žitnico, <u>pleve</u> pa bo sežgal z neugasljivim ognjem.	Poberite prvič <u>luliko</u> , in jo povežite v snopke, de se sežge, pšenico pa spravite v mojo žitnico.
Slovenski standardni prevod 2001	Velnico ima v roki in počistil bo svoje mlatišče. Svoje žito bo spravil v kaščo, <u>pleve</u> pa sežgal z neugasljivim ognjem.	Zberite najprej <u>ljuljko</u> in jo povežite v snope, da jo sežgemo, pšenico pa spravite v mojo žitnico.

O prvotnosti samostalnika *pleva* v frazemu *ločiti zrnje od plev* na več mestih piše E. Kržišnik (Kržišnik Kolšek 1989/90; Kržišnik 1996). V anketi, ki jo je izvedla med srednješolci, se je v dveh nalogah pojavil frazem *ločiti zrnje od plev*. V eni nalogi je bilo treba nadaljevati frazem, v drugi pa popraviti napake v že zapisanih frazemih. Približno polovica dijakov je frazem dopolnila s samostalnikom *plevel*, enak delež je nato v že zapisanem frazemu samostalnik *pleva* popravil v *plevel* (Kržišnik Kolšek 1989/90: 138). Na tem mestu avtorica opozarja, da je le še vprašanje časa, kdaj bo zabrisana meja med napako in frazeološko varianto. Za zamenjavo samostalnika *pleva* s samostalnikom *plevel* navaja tri razloge: »a) nepoznavanje referenčne predmetnosti – plev, b) izrazna podobnost, c) skupne konotativne pomenske sestavine 'nekaj nevrednega'« (Kržišnik 1996: 136–137). Sprva je šlo pri zamenjavi za nenormativno napako, vendar se je z rabo ustalila, s sprejetjem v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) pa je dobila status normativne variante (Kržišnik 1996: 137), kar potrjuje njeno tezo iz prejšnjega članka.

3 RAZVOJ OBRAVNAVANIH FRAZEMOV V SLOVENSKEM JEZIKU

V naslednjih razdelkih je prikazan razvoj obeh frazemov v slovenskem jeziku skozi stoletja, da bi preverili zgornjo trditev iz Kržišnik 2000, da je frazem *ločiti zrnje od plev* po nastanku mlajši. Poleg tega se ugotavlja tudi, ali med frazemoma prihaja do križanja. Glede na to, da prinašata podobno metaforo ter da imata podobno strukturo in enak pomen, njuno križanje⁵ ne bi bilo nič nenavadnega. S pomočjo raznovrstnega gradiva, ki zajema časovno obdobje od 16. stoletja do današnjega časa, skušam določiti, kdaj se je začela frazeologizacija obeh frazemov in kakšne so razvojne razlike med njima, posebna pozornost je namenjena tudi variantnosti obeh frazemov.

3.1 16. stoletje

Za raziskovanje frazeologije v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja je bila uporabljena listkovna kartoteka, ki je nastala za potrebe *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (SSKJ16). Pregledano je bilo gradivo za naslednje besede: *deliti*,⁶ *kokola*, *kokolj*, *ljuljka*, *ločiti*,⁷ *osat*, *pleva*, *plevel*, *pšenica*, *zrnce*, *zrnje*, *zrno* in *žito*.

Začetek frazeologizacije potrjujemo z naslednjimi kriteriji, ki sledijo splošnim definicijskim lastnostim frazemov: večbesednost, stalnost rabe, nemotiviranost pomena iz vsote pomenov posameznih sestavin in ekspresivnost. Za izbiblijske frazeme je bistveno tudi osamosvajanje frazema od smisla prvotnega besedila ter pridobivanje novih pomenov v novih besedilih in kontekstih (prim. Kržišnik 2000: 67–69). Zato so zveze, ki se pojavljajo v razlagah izhodiščnega odlomka (tj. odlomka, na podlagi katerega je frazem nastal), večinoma opredeljene kot metafore, razen če ustrezajo drugim merilom, npr. so po obliki in pomenu enake pojavitvam v drugih kontekstih. Da lahko potrdimo stalnost oziroma ustaljenost, je potrebnih več pojavitev. V primeru ene pojavitve je ta najpogosteje opredeljena kot priložnostna metafora, razen če nedvoumno izkazuje druge definicijske lastnosti ali če v prid njeni frazeološkosti priča sobesedilo (npr. uvajalno sredstvo *kakor pravimo* ipd.). O frazeološkosti zvez se tako ne odločamo zgolj na podlagi ene značilnosti, temveč se vedno upoštevajo vse definicijske lastnosti.

3.1.1 *Ločiti ljuljko od pšenice*

V gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja se poleg različnih prevodov izhodiščnega odlomka (TE 1555,⁸ TT 1557, KPo 1567, JPo 1578, TT 1582-82, DB 1584, TPo 1595) pojavi več povzetkov, obnov in poimenovanj prilike ter tudi dobesednih navedkov daljših delov besedila. Izhodiščni biblijski odlomek je obrav-

⁵ Za definicijo in razlago termina križanje frazemov gl. Kržišnik 1996.

⁶ Za glagol *deliti* je bil pregledan tudi geselski sestavek v SSKJ16, katerega prva knjiga z gesli A–D je izšla leta 2021.

⁷ Glagol *ločevati* v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja ni izpričan.

⁸ Viri iz 16. stoletja so označeni s krajšavami, ki jih uporablja SSKJ16 (37–39). Krajšavo sestavlja podatek o avtorju (prva črka priimka), delu (začetnica pomensko osrednjega samostalnika naslova dela) in letnica izida (Merše 2011: 8). Uporabljene krajšave so navedene in razvezane v seznamu virov.

navan v vseh treh postilah, kjer navedbi odlomka sledi dolga pridiga oziroma razlaga odlomka. Tam se pojavlja več različnih metafor, povezanih z zgodbo pridige, kjer je težko določiti, kaj je besedilna, priložnostna metafora in kaj bi že lahko bila ustaljena metafora v taki meri, da bi lahko govorili o frazemu. Poleg tega se še na nekaterih drugih mestih pojavljajo metafore, izpeljane iz izhodiščnega odlomka, vendar so si po zgradbi preveč različne, da bi jih lahko imeli za frazeološke. Tako v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja frazem *ločiti ljuljko od pšenice* ni izpričan, je pa bila precej razširjena in poznana metaforična podoba ljuljke med pšenico.

V gradivu se večkrat pojavi zveza *ljuljka mej pšenico* 'slabo med dobrim'. Najbolj prepričljiva zgleđa za frazem sta v KB 1566 (1) in DB 1584 (2). Oba odlomka sta vezana na takratno versko oziroma ideološko razdvojenost med protestanti in katoliki. To sta edina odlomka, kjer je zveza rabljena v drugačnem kontekstu, nepovezanem z izhodiščnim biblijskim odlomkom. Ker s tem zveza ustreza vsem frazeološkim lastnostim, lahko govorimo o frazemu *ljuljka mej pšenico* 'slabo med dobrim'.

- [1] Obtore ti kateri řadai fe niega svero dęrshe, niega poftavom prav řkusi dade, inu sagovaraio, te Evangelike, kateri fe řamiga Evangelia inu řhriftuřa dęrshe, preganiaio, inu morijo, ti nęfo vezh prava kārřchanřka Cerkov, řtokrat manie imaio, to mozh, da bi ne mogli kai kriviga uzhi-ti alli pořtaviti: Tamuzh dařo leti ta prava gmaina Boshia inu řhriftuřova, tēr řoli vŘimu alli VVittembersij, Vlublani alli vKonřtantinopoly, kateri řesuřovo řtimo pořluřhaio, Niega řamiga sa odręřhenika inu řrednika řvoiga řposnaio, řvete řakramęte zhiřtu po řhriftuřovi pořtavi, obhaiaio, Řifnico ozihtu řposnaio, inu sa tu krish nořřio alli tērpe, Ako ie lih dořti tuđi hudih smot mey nijmi, **kokęr lulke mey přhenico**. (KB 1566: H2a–H2b)
- [2] Leta Boshja Kārřzhanřka Cerkou pak tudi nej nigder cillu zhiřta najti: temuzh fe povřod mej pravi mi dobrimi brunnimi Kārřzheniki najdeo, en dejl ozhiti řvojovolni greřhniki, **kakęr je lulka mey Přhenizo**, hude Řibe mej dobrimi, řmęrdezhni Kosli mej Ouzami, vřravi Cerqvi Boshji řo povřod hudi mej dobrimi, na tem řveřti. (DB 1584: I,cIIIb)

3.1.2 *Ločiti zrnje od plev*

Poleg prevoda izhodiščnih biblijskih odlomkov Mt 3,12 in Lk 3,17 (TE 1555, TT 1557, TT 1581-82, DB 1584) se pojavijo le še en citat oziroma ponovna navedba obravnavanega odlomka, dve z odlomkom povezani priložnostni metafori in zveza *ločiti pleve od pšenice* (3), ki je zelo podobna današnjemu frazemu. Pojavi se v novem kontekstu, nima navedbe izhodiščnega odlomka, pomen pa se sklada s sodobnim 'ločiti slabo od dobrega', tudi strukturno je zgled enak sodobnima frazemoma. Postavlja se vprařanje, ali gre za (starejšo) varianto enega od frazemov ali za kriřanje obeh frazemov. Viri za slovenski knjižni jezik 16. stoletja so omejeni, podatkov o govorjenem jeziku nimamo, zato na podlagi ene pisne potrditve teřko z gotovostjo sklepamo o tedanji jezikovni rabi. Zveza se pojavi v Juričiřevi postili, ki je prevod postile Johanna Spangenberg, primerjava odlomka v obeh delih pa razkrije, da gre za dobesedni prevod iz nemřřine.

- [3] Sđai pak fe sa Dinarieu volio, kai le od kod pritezhe vnotar vsame: Sanikarni Liudye, Papesh-niki, Farij, kriuižhni kerřzheniki, kateri ishe pres preřtanka pred inu pred Boshyo Beředo framote

inu pfuio. Ty takoui fe imαιο prozh odlozhiti, **kakor fe lozhio Pleue od Pshenice**: Sakai nesklada fe Lash inu Refniza, Chriftus inu Belial. (JPo 1578: III,73)

- [4] Dise folt man abfondern/ wie der Ackerman **die Sprew vom Weyzen abfonderet**/ Denn es fimmer nicht vberein/ lügen vnd warhey/ Chritus vnd Belial. (SA 1559: III,LXIII)

V sodobni nemščini obstaja frazem *Spreu vom Weizen trennen* (Duden, geslo *Spreu*⁹), ki se v dobesednem prevodu glasi *ločiti pleve od pšenice*.¹⁰ Po podatkih v geslu *weiz(en)* v Grimmovem nemškem slovarju (Grimm) je bil ta frazem v času Spangenbergova v nemščini že v rabi in bi lahko prek prevodov vplival tudi na oba obravnavana slovenska frazema, vendar to zaradi nekoliko drugačnih sestavin ni najbolj verjetno. Glede na to, da druge podobne zveze v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja niso izpričane, gre pri Juričiču najverjetneje za dobesedni prevod nemškega izvirnika.

3.2 Slovarji preteklih obdobj

Frazeologija je sestavni del leksike, zato se ji je slovaropisec, ki je v svoje delo vključil slovenski jezik, težko izognil (Gantar 2001: 207). Že v preteklosti so bili frazemi vključeni v slovarje in prepoznani kot specifično gradivo, na katero je treba opozoriti (Ulčnik 2014a: 98), kar se kaže tudi v tem, da so se v večjezičnih slovarjih trudili najti slovenske ekvivalente nemškemu frazemom (prim. Legan Ravnikar 2019: 57–73 (Vodnikov slovar); Ulčnik 2014b: 282–319 (Cigaletov in Pleteršnikov slovar); Jesenšek 2004: 241–251 (Pleteršnikov slovar)).

Glede na današnje smernice slovarske obravnave frazeologije je ta v starejših slovarjih prikazana precej nesistematično in pomanjkljivo, kar ni posebnost slovenskega prostora, temveč podobno ugotavljajo tudi npr. germanisti (Jesenšek 2004: 241). Obravnava frazeologije v starejših slovarjih je tako precej neenotna, večinoma ni ustaljenega vrstnega reda, stalne in proste besedne zveze so pomešane, tudi razlaga ali ekvivalent v drugem jeziku pogosto manjka. Vendar pa se je pri vrednotenju frazeologije v starejših slovarjih treba zavedati dejstva, da je bila frazeologija (in s tem tudi frazeografija) kot veda (skoraj) povsem nerazvita, tudi splošna slovaropisna načela in merila so bila drugačna od današnjih. V 19. stoletju so bili frazemi obravnavani v okviru paremiologije v širšem smislu, ki je poleg pregovorov in frazemov zajemala tudi izreke in druge sorodne enote (Ulčnik 2014b: 284).

Keber (2000: 84–85) kot posebej pomembne za raziskovanje frazeologije izpostavlja slovarje naslednjih avtorjev: Hieronim Megiser (MD 1592, MTh 1603; 16. stoletje), Matija Kastelec in Gregor Vorenc, Hipolit¹¹ (17./18. stoletje),

⁹ <https://www.duden.de/rechtschreibung/Spreu>.

¹⁰ Tudi SSF navaja *die Spreu vom Weizen trennen* kot tujejezični ustreznik pri frazemu *ločiti pleve od zrnja*.

¹¹ Uporabljena je bila *Kartoteka gesel obrnjenega latinsko-nemško-slovenskega in nemško-slovensko-latinskega slovarja Hipolita Novomeškega* (1711–1712), ki jo je pripravil J. Stabej in jo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Valentin Vodnik,¹² Anton Murko, Matej Cigale, Maks Pleteršnik (19. stoletje) in Joža Glonar (20. stoletje).¹³ Poleg teh so bili pregledani še *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (17./18. stoletje) in *Slovar Pohlinovega jezika* (19. stoletje), ki ju je pripravil Marko Snoj (2006; 2020),¹⁴ slovar Ožbalta Gutsmana (19. stoletje) in frazeološki slovar Josipa Pavlice (20. stoletje).

Poleg pregleda slovarjev je za diahrono raziskovanje nepogrešljivo tudi preverjanje rabe v sočasnih besedilih (Gantar 2001: 219), saj odsotnost frazema v slovarju ne pomeni nujno, da takrat ni bil v rabi. Zato je bil poleg slovarjev za potrditev rabe frazemov v preteklih obdobjih uporabljen tudi *Korpus starejših besedil IMP* (Erjavec 2014; dalje: IMP, gl. 3.4).

Pregledane so bile iztočnice sestavin obeh frazemov, pri čemer so bile upoštevane vse variante iz SSF in leksemi iz 16. stoletja, ki danes za frazema niso značilni. V slovarjih s slovenskim izhodiščem so bile tako pregledane naslednje iztočnice: *deliti, kokola, kokolj* (tudi *kokal(j)*), *ljuljka* (tudi *ljoljka*), *ločevati* (tudi *ločevanje*), *ločiti* (tudi *ločenje*), *pleva* (tudi *pleve*), *pšenica, zrnce, zrnje, zrno* (tudi *zrne*) in *žito*. V slovarjih z nemškim izhodiščem so bile pregledane naslednje iztočnice: *absondern, Getreidehülse, Kelchbalg, Kern, Korn, Körnchen, Körner, Körnerfrucht, Körnlein, (Korn)rade, Kornraden, Rauschkorn, scheiden, Schwindelhafer, sondern, Spelze, Spreu, Taumellohch, t(h)eilen, trennen, Unkraut in Weizen*.¹⁵

3.2.1 Pojavitve frazemov v slovarjih preteklih obdobj

Megiserjev, Kastelec-Vorenčev, Hipolitov, Pohlinov in Gutsmanov slovar obravnavanih frazemov ne navajajo, tudi drugih zanimivih pojavitev pri pregledanih iztočnicah ni. V *Slovarju jezika Janeza Svetokriškega* je v geslih *ljuljka, ljoljka* in *pšenica* iz zgledov razviden poseben pomen besed, ki izhaja iz biblijske prilike, vendar primera za frazem ni. V zgledih se pšenica in ljuljka pogosto pojavita skupaj kot nasprotje dobro – slabo.

12 Vodnikov slovar (1804–1806) predstavlja pomemben mejnik v slovenskem slovaropisju. V razsvetljenstvu sta bili za koncept razlagalnega slovarja značilni dokumentiranost jezikovnega gradiva in aktualna raba. Vodnik je zato poleg pisnega gradiva prvi načrtno zbiral tudi slovensko govornjeno besedišče na terenu, in sicer na območju Kranjske, Koroške, Štajerske, Goriške, Bele krajine in celo Rezije. S tem je postal prvi slovaropisec, ki je načrtoval slovar za skoraj celotno slovensko etnično ozemlje (Legan Ravnkar 2019: 58–61). – Pri pregledu je bila uporabljena *Kartoteka gesel obrnjenega nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika*, ki jo je pripravil J. Stabej in jo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

13 Čeprav za te slovarje načeloma velja, da prinašajo veliko frazeoloških enot, več raziskovalcev za Pleteršnikov in delno tudi Glonarjev slovar opozarja na slabo zastopanost biblijskih stalnih zvez (prim. Kržišnik 2000: 75; Humar 1998: 94).

14 Ta slovarja sta tipološko drugačna od ostalih, saj sta sodobna avtorska slovarja, ki opisujeta starejše obdobje, natančneje jezik enega pisca. Ostali slovarji opisujejo leksiko obdobja, v katerem so nastali.

15 Seznam nemških iztočnic za pregled je bil oblikovan na podlagi treh virov: Luthrovega prevoda obeh biblijskih odlomkov, Pleteršnikovih nemških ustreznih in sodobnih dvojezičnih slovarjev F. Tomšiča (1973, 1974), s čimer so bile zajete tako sodobne kot tudi morebitne starejše variante iztočnic.

- [5] s' dajna fe pofna zhlovek zhe je ppheniza, ali lolka (Snoj 2014)
 [6] kaj s' en velik greh je pohujshane dati, inu v' mej pshenizo teh nedolshneh, lulko tiga greha fejati (Snoj 2014)

V Pleteršnikovem slovarju se v geslu *pleva* med zgledi pojavi tudi *zrnje ločiti od plev*, a brez nemškega frazeološkega ustreznika ali razlage pomena. Težko zagotovo trdimo, ali gre za frazem ali za zgled rabe, saj v starejših slovarjih (tudi v Pleteršnikovem) stalne besedne zveze niso obravnavane ločeno od prostih besednih zvez, temveč so skupaj z njimi navedene med ponazarjalnim gradivom, zato je včasih težko določiti, za katero vrsto besedne zveze gre v danem primeru. Stalnim besednim zvezam je najpogosteje dodana nemška varianta brez razlage pomena, velik delež splošno znanih frazemov pa je brez razlage in brez nemškega ustreznika (Humar 1998: 95).¹⁶ V. Jesenšek (2004: 248) na podlagi obsežnega pregleda frazeološkega gradiva v Pleteršnikovem slovarju ugotavlja, da ni mogoče sklepati, zakaj so nekatere frazeološke zveze brez nemškega ustreznika. Zveza se pojavi tudi v Glonarjevem slovarju pri geslih *ločiti in pleva*, z različnim besednim redom: *ločiti: ločiti pleva od zrnja* (Glonar 1936: 197); *pleva: zrnje od plev ločiti* (Glonar 1936: 281).¹⁷ Tako kot pri Pleteršnikovem slovarju tudi tukaj ni mogoče z gotovostjo trditi, ali gre za frazeološko ali nefrazeološko zvezo, vendar gre zaradi pojavitve v več slovarjih in zaradi značilnosti obeh slovarjev lahko za frazem.

Frazem v svojem frazeološkem slovarju obravnava J. Pavlica, ki navaja obliko *ločiti pleva od zrna* in označi biblijski izvor s kvalifikatorjem *sv. p.* Frazem je obravnavan v geslu *ločiti* (Pavlica 1960: 222), pri *zrno* (662) je kazalka na *ločiti*, gesla *pleva* pa v slovarju ni. Ker za podobni zvezi v Pleteršnikovem in Glonarjevem slovarju, kot je bilo navedeno, težko z gotovostjo trdimo, ali gre za frazem ali zgled rabe, je Pavličev slovar prva nedvoumna uslovaritev enega od obravnavanih frazemov, saj gre za frazeološki slovar.

3.3 Sodobni slovarski priročniki

3.3.1 SSKJ2

V drugi, dopolnjeni in prenovljeni izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ2)¹⁸ sta obravnavana oba frazema, toda v geslu *ločiti* najdemo samo *ločiti ljuljko od pšenice*, čeprav bi na tem mestu pričakovali oba. *Ločiti ljuljko od pšenice* je obravnavan v geslih *ljuljka, ločiti in pšenica*; variante frazema *ločiti zrnje od plev* pa v geslih *pleva, plevel, zrnje in zrno*. Frazema sta povsod uvrščena v frazeološko gnezdo. Frazem *ločiti ljuljko od pšenice* je vedno naveden v tej obliki (brez

¹⁶ V. Jesenšek (2004: 244) navaja trditev A. Vidovič Muha (1994), da naj bi bilo frazeološko gradivo v Pleteršnikovem slovarju posredno označeno s tem, da so ob njem vedno navedeni nemški ustrezniki, vendar avtorica ugotavlja, da to ne drži v celoti, saj je nekaj tega gradiva brez nemških ustreznic.

¹⁷ Različen besedni red je glede na različne slovarske priročnike ena od značilnosti tega frazema.

¹⁸ Pregledana sta bila tudi *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–in ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa 2014–*, vendar ne vsebujeta nobenega gesla s seznama. So pa variante *ločiti/ločevati zrnje/zrno od plev/plevela* prikazane v *Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*, kjer je zapisano, da bodo variante s *plevel* označene kot normativno manj ustrezne dvojnice in da so kasnejšega nastanka (Gliha Komac idr. 2015: 58, 61).

variant) in s kvalifikatorjem bibl.¹⁹ Frazemu je pripisan pomen 'ločiti, odstraniti slabo iz dobrega' oziroma v geslu *ločiti* samo 'odstraniti slabo iz dobrega'.

Frazemu *ločiti zrnje od plev/plevela* je vedno pripisan kvalifikator knjiž., navedenih je več variant, ki pa niso obravnavane pri vseh relevantnih sestavinah: 1) *ločiti pleve od zrnja* (v geslih *pleva*, *zrnje*); 2) *ločiti zrno od plevela* (v geslu *plevel*) in 3) *ločiti zrno od plev* (v geslu *zrno*). Z variantami v besednem redu so povezane tudi nekoliko drugačne razlage: 'ločiti, vzeti dobro iz slabega' ali 'ločiti, odstraniti slabo iz dobrega'. Poleg besednega reda se razlage ločijo še v glagolu *vzeti* : *odstraniti*.

3.3.2 Slovenski pravopis 2001

Slovenski pravopis 2001 (SP) obravnava oba frazema, vsakega le v enem geslu. Frazem *ločiti zrnje od plev* navaja v geslu *pleva* (brez kvalifikatorja), frazem *ločiti ljuljko od pšenice* pa v geslu *ločiti* s kvalifikatorjem bibl. Varianta *ločiti zrno od plevela* manjka.²⁰ Frazemoma ni pripisana razlaga, kar za SP ni neobičajno (prim. Kržišnik 2003: 227). V geslu *ločiti* je frazem naveden kot zgled za glagolsko vezljivost *koga/kaj od koga/česa*, kar je neustrezno (prim. Kržišnik 2003: 226).

ločiti in lóčiti -im dvovid. lóči -te in -íte, nedov. -èč -éča; lóčil -íla, lóčit, lóčen -a; lóčenje; (lóčit) (í/í/ó/ó) *koga/kaj od koga/česa* ~ otroka od družine; ~ meso od kosti; bibl. ~ ljuljko od pšenice; Komaj je ločil cesto pred seboj *videl*; *ločiti med kom/čim* ~ ~ dobrimi in slabimi ljudmi; ~ ~ nagajivostjo in hudobnostjo (SP)

3.3.3 Slovar slovenskih frazemov

SSF frazema *ločiti ljuljko od pšenice* ne obravnava, obravnava pa variante frazema *ločiti zrnje od plev* pri iztočnicah: *deliti*, *ločiti*, *ločevati*, *pleva*, *plevel*, *zrnje* in *zrno*. Skupaj se pojavi deset različnih variant; vsaka je navedena pri vseh sestavinah, le varianta *ločiti plevel od zrna* je zabeležena le pri *zrno*, ne pa tudi pri *plevel* in *ločiti*. Glagolski varianti *z deliti* in *ločevati* se pojavita vsaka samo v eni varianti: *deliti pleve od zrna* in *ločevati zrna od plevela*. Poleg predvidenih sestavinskih variant *pleva* : *plevel* in *zrnje* : *zrno* ter besednorednih variant v enem primeru navaja tudi oblikoslovne variante (*ločevati zrna* : *ločiti zrno*). Frazem je najbolj podrobno obravnavan pri varianti *ločiti pleve od zrnja* v geslu *pleva*, kjer je pojasnjen izvor frazema (gl. razdelek 2), navedeni so tudi tujejezični ustrezniki.

Pri vseh sedmih variantah, ki imajo pripisane kvalifikatorje, se pojavi kvalifikator pren. (preneseno), pri treh v kombinaciji z ekspr. (ekspresivno). Tri variante so označene s kvalifikatorjem star. (starejše): *ločiti pleve od zrna*, *ločiti zrno od plev* in *ločiti zrno od plevela*. Zadnjemu sta nato dodana še dva slovnična kvalifikatorja: tudi nikal., nedov. *ločevati*. Le varianti *ločiti pleve od zrnja* (geslo *pleve*)

¹⁹ Po E. Kržišnik bi oznaka bibl. pri *ločiti ljuljko od pšenice* pomenila, da zveza ohranja vrednost bibličnega citata in ne frazema, vendar je v slovarju kvalifikator rabljen preveč nedosledno, da bi lahko bili povsem prepričani (Kržišnik 2000: 73).

²⁰ E. Kržišnik ugotavlja, da čeprav se v nekaterih primerih zdi, da ne vključevanje določene variante v SP kaže na njen neknjižni status, tega za SP v celoti ne moremo trditi, saj je nedoslednosti preveč: »prisotnost ali odsotnost frazema ali variante v SP 01 za njun knjižnojezikovni status ne more biti relevantna« (Kržišnik 2003: 225).

je pripisan kvalifikator knj. (knjižno). Težko je presojati o ustreznosti oznak, saj v slovarju niso pojasnjene (prim. tudi Konicka 2012: 175). O oznakah avtor zapiše: »Pri oznakah sem se večinoma zgledoval po SSKJ, seveda z delnim zmanjšanjem njihovega števila in ustreznimi popravki v primerih, ko se je določena oznaka izkazala za preohlapno ali neustrezno. [...] Glede na posamezne kritične odzive nekaterih frazeoloških teoretikov o oznakah v poskusnem zvezku poudarjam, da so te izbrane po avtorskem individualnem občutku, ki se je izoblikoval v dolgoletnem intenzivnem slovarskem delu z gradivom najrazličnejših slogov.« (Keber 2003: 11) Tako uvajanje oznak brez pojasnil in z veliko stopnjo nedoslednosti »spravlja v nekaterih primerih bralca v zadrego, namesto da bi mu pomagala« (Konicka 2012: 175).

Podobno kot v SSKJ2 tudi tukaj variantnost besednega reda vpliva na razlago. Variante, kjer se najprej pojavi *pleva* ali *plevel*, imajo razlago *ločiti slabo od dobrega*, variante, ki imajo najprej *zrnje* ali *zrno*, pa imajo razlago *ločiti dobro od slabega*.

3.4 Prisotnost frazemov v korpusih

V raziskavi sta bila uporabljena dva elektronska jezikovna korpusa: IMP (Erjavec 2014) za potrditev frazemov v starejših obdobjih in *Gigafida 2.0* (Krek idr. 2019) za potrditev frazemov v sodobnem jeziku. Večina besedil v korpusu IMP je iz 19. stoletja, vendar so vključene tudi nekatere starejše knjige, vse do vzorca Dalmatinovega prevoda *Biblije*, ki obsega osem strani Matejevega evangelija (10.–16. poglavje).²¹ Korpus vsebuje 17.723.874 pojavnic.²² *Gigafida 2.0* je najnovejša različica korpusa sodobnega jezika, ki se od prejšnjih verzij vsebinsko loči po večjem deležu leposlovnih besedil, šolskih gradiv in spletnih časopisov.²³ V primerjavi z IMP je mnogo večja, saj vsebuje 1.333.360.653 pojavnic.²⁴

Za iskanje je bilo uporabljeno orodje noSketch Engine infrastrukture CLARIN.SI.²⁵ V obeh korpusih so bila izvedena štiri iskanja (za vsak frazem dve), ki so bila v nekaterih primerih nato zožena z izključevanjem besed iz okolice, na kar je pri analizi posebej opozorjeno. Iskanja so bila zastavljena precej odprto, da bi zajela tudi morebitne v slovarjih neobravnavane variante in manj tipične zglede ter omogočila pregled glagolov, s katerimi se frazema pojavljata.

- (1) *ločiti ljuljko od pšenice*: ljuljka (1–3 poljubne besede) pšenica: [lemma_lc="ljuljka"] [ ]{1,3} [lemma_lc="pšenica"]
- (2) *ločiti pšenico od ljuljke*: pšenica (1–3 poljubne besede) ljuljka: [lemma_lc="pšenica"] [ ]{1,3} [lemma_lc="ljuljka"]
- (3) *ločiti pleve/plevel od zrna/zrnja*: pleva/plevel (1–3 poljubne besede) zrno/zrnje: [lemma_lc="pleva|plevel"] [ ]{1,3} [lemma_lc="zrno|zrnje"]

²¹ <http://nl.ijs.si/imp/>.

²² https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=imp&struct_attr_stats=1.

²³ <https://viri.cjvt.si/gigafida/System/About>.

²⁴ https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=gfida20_dedup&struct_attr_stats=1&subcorpora=1.

²⁵ <https://www.clarin.si/noske/index.html>.

- (4) *ločiti zrna/zrnje od plev/plevela*: zrno/zrnje (1–3 poljubne besede) pleva/plevel:
[lemma_lc=“zrno|zrnje“] [ ]{1,3} [lemma_lc=“pleva|plevel“]

3.4.1 *Ločiti ljuljko od pšenice*

Frazem *ločiti ljuljko od pšenice* je v obeh korpusih zelo redek. Pojavi se samo en nesporen frazeološki primer, in sicer v korpusu *Gigafida 2.0*.

- [7] Toda natanko to je predpostavka, na katero desni krogi opirajo svojo kritiko medijev: da (z) manipulirani bralci, gledalci, poslušalci pač ne morejo **ločiti ljuljke od pšenice** in da je zato svobodna izbira med medijskimi produkti na trgu samo navidezna. (*Dnevnik*, 2007)

Pojavi se še nekaj metaforičnih primerov, ki so povezani s prenesenim pomenom ljuljke in pšenice iz izhodiščnega biblijskega odlomka (IMP: 10, *Gigafida 2.0*: 6). Skoraj vse te pojavitve v IMP so frazem *ljuljka med pšenico* ‘slabo med dobrim’ (8), ki je bil potrjen tudi v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razen v enem primeru (9) je vedno ohranjeno zaporedje *ljuljka – pšenica*. Prav tako so tudi v *Gigafidi 2.0* tri pojavitve tega frazema (10).

- [8] Saj vendar izjema le potrjuje pravilo; **ljuljka je vedno med pšenico**; ali zaradi tega ni vreči pšenice na ogenj. (Fran Saleški Finžgar: *Deteljica*, 1899)
- [9] Tode **med nar zlahtniši pšenico raste tudi kaka ljuljka** - in zatorej smo slišali, de šemtertje tudi med našimi Slovenci nekteri hudobneži gerde laži čez sv. Očeta Papeža okoli trosijo. (*Kmetijske in rokodelske novice*, 1848)
- [10] Čeprav bo marsikdo našel v tej zbirki tudi kakšno zrnce **ljuljke med pšenico**, nihče ne bo mogel preko dejstva, da so tu vendarle neki nastavki - ne več okorni začetniki, marveč ljudje z jasno, lastno potjo. (*Delo*, 2001)

3.4.2 *Ločiti zrnje od plev*

IMP ima samo en nesporen zgled za frazem (11) in dva, ki nekoliko odstopata (12, 13). Varianta z glagolom *deliti* iz SSF tako ni bila potrjena. V vseh treh primerih se pojavi samostalnik *pleve*, kar potrjuje njegovo prvotnost v frazemu. Pri drugem samostalniku se pojavita obe varianti: enkrat *zrno* in dvakrat *zrnje*.

- [11] To prvo preganjanje, ki je le **pleve ločilo od zrna**, je hitro prešlo kakor nenadna ploha. (Joseph Spillmann: *Korejska brata*, 1907)
- [12] Slovanski duh bo rodil novo, živo, življenja-vedo, ki bo **zvejala pleve od zrnja**, slabo od dobrega, ki bo ločila tuje od domačega; ki bo obsegala »vso resnico«, in kot taka bo vsesplošna svetovna; ne bo visela samo na spoznanji stvari, na sistemih. (*Slovenska literatura*, 1870)
- [13] Kedar orjemo, in sejemo, ter se potem dobre žetve nadjamo, si tudi lahko mislimo, da nas po smrti čaka obilna žetev v nebesih, če bomo tukaj po Gospodovih naukih živeli in neutrudljivo sejali dobra dela. In ali ni prav mlačvā živa podoba tega, kar se bo na sodnji dan godilo, kedar bodo pravični ločeni od zavrženih, kakor mlatiči tukaj **ločijo slamo in pleve od zrnja**? (Josef Huber: *Izidor, pobožni kmet*, 1887)

Ker obe iskanji skupaj v *Gigafidi 2.0* najdeta okoli 900 zadetkov, sta bili nekoliko zoženi: enkrat z iskanjem glagola *ločiti* v kontekstu pet mest levo in desno, enkrat z iskanjem glagola *ločevati* v enako velikem kontekstu. Kljub zo-

ženju iskanja je primerov za frazem ostalo še več kot 600. Zaradi pogostnosti pojavitvev so v nadaljevanju števila pojavitvev zaokrožena na pet.

Ob pregledu gradiva se hitro izrišejo razmerja med variantami. Frazeoloških primerov, kjer je prvi samostalnik *pleva/plevel*, je 45, primerov, ki imajo najprej *zrnje/zrno*, pa okoli 570, torej je ta besedni red mnogo pogostejši. Med variantami, ki imajo naprej *pleva/plevel*, močno prevladuje varianta **ločiti pleve od zrnja** – takih je približno polovica primerov.

[14] Želela bi si le, da bi poslušalstvo znalo bolj **ločiti pleve od zrnja** in da bi tehničarica zopet pretehtala na stran glasbe in ne šova. (*Dnevnik*, 2009)

Pri drugi skupini, ki ima najprej *zrnje/zrno*, se z glagolom *ločiti* frazem pojavi 485-krat, z glagolom *ločevati* pa 85-krat. Kljub veliki razliki v številu pojavitvev si variante v ostalih pogledih sledijo v enakem vrstnem redu pri obeh glagolih (gl. tabelo 2).

Tabela 2: Pogostnost variant frazema ločiti zrnje/zrno od plev/plevela v korpusu Gigafida 2.0

	ločevati	ločiti	Skupaj
ločevati/ločiti zrnje od plev	35	205	240
ločevati/ločiti zrno od plev	20	115	135
ločevati/ločiti zrno od plevela	10	55	65
ločevati/ločiti zrna od plev	5	30	35

Med variantami močno prevladujejo tiste s samostalnikom *pleve* iz izhodiščnega biblijskega odlomka,²⁶ medtem ko med variantami *zrno* : *zrnje* ni bistvene razlike v pogostosti.

[15] Treba je **ločiti zrnje od plev**, vzpostaviti aparat, ki sodobno umetnost beleži in vrednoti, potem pa tako prečiščeno in ovrednoteno sodobno slovensko umetnost postaviti na ogled širši domači in svetovni javnosti. (*Gorenjski glas*, 2007)

[16] S tem seveda ni nič narobe, vendar pa moramo farmacevti znati **ločevati zrno od plevela** in ljudem pravilno svetovati ob poplavi najrazličnejših reklamnih sporočil za zdravila v prosti prodaji. (*Viva*, 2003)

²⁶ Podobno ugotavlja E. Kržišnik na podlagi podatkov iz korpusa Fida in opozarja, da so variante s *plevel* vezane predvsem na govorjeni jezik: »Fida izkazuje približno trikrat večjo pogostost variante s *plev* (41 zadetkov) kakor tiste s sestavino *plevela* (devet zadetkov), vendar anketiranje rojenih govorcev tega ne potrjuje (prim. odgovore srednješolcev in utemeljitev za utrditev variante v slovenščini v Kržišnik 1989/90: 138), potrjuje pa govornost variante s *plevela*.« (Kržišnik 2003: 225) Tudi kasnejši prispevek v Jezikovni svetovalnici kaže podobno sliko: »V korpusu Gigafida je mogoče najti primere za vse zgoraj navedene različice frazema. Številčno sicer prevladujejo variante s samostalnikom *pleve*, ki jih je približno 2,5-krat več kot variant s samostalnikom *plevel*. Vendar je bolj kot to poveden podatek, da je primerov s sestavino *plevel* opazno več v besedilih z interneta, torej tam, kjer pred objavo ni lektorskih, uredniških in drugih posegov.« (Lengar Verovnik 2018)

Nadalje sta bila pri obeh osnovnih iskanjih iz okolice (pet mest levo in desno) izključena glagola *ločiti* in *ločevati* za pregled glagolske variantnosti, kar da približno 280 zadetkov. Pogosto je posamostaljenje z glagolnikom *ločevanje*, redkeje s samostalnikom *ločitev*.²⁷ Poleg tega se frazem pojavi še z nekaterimi drugimi glagoli iz besedne družine *ločiti* (npr. *razločiti*) ali pa je glagol *ločiti* med samostalnikoma, česar prejšnje zoženo iskanje ni zajelo. Varianta z glagolom *deliti* iz SSF ni bila potrjena. Nenavadno veliko je napak (vsaj 40), kjer je glagol *ločiti* napačno označen kot samostalnik *ločilo* ali *loč.* Po številčnosti izstopata *ločiti zrnje od plev* in *ločiti zrno od plev*, ki sta tudi sicer najbolj pogosti varianti. Če seštejemo pojavitve frazema z besedami iz besedne družine *ločiti*, pojavitve z glagolom *ločiti* na sredi in napačno označene primere, je pojavitev frazema še približno 180.

[17] V prikazu si prizadevam za skoraj pozitivistično predočanje del, nikakor pa ne za ocenjevanje in **ločevanje plev od zrnja**. (*Večer*, 1999)

[18] Zdi se celo, da imajo občutek, da so ravnali prav. Da je finančni položaj pač zahteval **ločitev zrnja od plev**. (Splet, novice, 2013)

S temi iskanji najdemo tudi devet primerov *zveze zrno/zrnje med plevami* 'dobro med slabim', ki se ni pojavila nikjer drugje. Opazna je variantnost samostalnika *zrno* : *zrnje*, drugi samostalnik pa je vedno *pleva*. Najpogosteje se pojavlja z glagoloma *biti* in *najti* (po štirikrat z vsakim).

[19] Po tovrstnih vsebinah zadnja leta zahodni in tudi slovenski bralci obilno povprašujejo, zato je seveda pomembno, da se **med množico plev najde tudi čimveč zrnja**. (*Delo*, 2001)

[20] In ko daste njegove besede na sito, **je med plevami vedno tudi zrnje**. (Splet, novice, 2014)

3.4.3 Križanje frazemov

Izvedena so bila tudi štiri iskanja, da bi zajeli morebitne primere križanja obeh frazemov. Z iskanji so zajeta vsa potencialna križanja, čeprav je zaradi pomenskih lastnosti posameznih besed, ki frazema sestavljajo, najbolj verjetno križanje *ločiti pšenico od plev*, ostala pa so manj verjetna.

(1) *ločiti pšenico od plev*: *pšenica* + kontekst *pleva* (5L in 5D)

(2) *ločiti pšenico od plevela*: *pšenica* + kontekst *plevel* (5L in 5D)

(3) *ločiti ljuljko od zrnja*: *ljuljka* + kontekst *zrnje* (5L in 5D)

(4) *ločiti ljuljko od zrna*: *ljuljka* + kontekst *zrno* (5L in 5D)

V korpusu IMP se pojavi en primer križanja frazemov, ki je sestavinsko enak primeru iz 16. stoletja (gl. razdelek 3.1.2). V obeh primerih ne gre za izvirno slovensko besedilo, temveč za prevod nemškega besedila, zato je to križanje verjetno nastalo zaradi dobesednega prevajanja iz nemščine in nepoznavanja frazeološke norme v slovenskem jeziku.

²⁷ Posamostaljenj z glagolnikom *ločevanje* je 56, s samostalnikom *ločitev* pa tri; posamostaljenja z glagolnikom *ločenje* ni. Zajete so bile oblikoslovne in besednoredne variante, iskanje je bilo dovolj odprto, da se je našlo tudi primere, ko *ločevanje* oz. *ločitev* ne stoji tik ob ostalih sestavinah frazema (npr. »ločevanje bolj in manj pomembnih informacij ali zrna od plev« (*Večer*, 2000)).

[21] Že zdaj v začetku nevarnosti so se začele **ločiti pleva od pšenice**. (Joseph Spillmann: *Korejska brata*, 1907)

V korpusu *Gigafida 2.0* se pojavi samo en primer križanja, ki pa zaradi glagola *najti* ni najbolj tipičen zgled za frazem:

[22] Toda tudi v tem primeru ni podlegel njenemu nasprotju in je znal **sredi ljuljke najti zrno**. (*Dnevnik*, 2005)

Glede na to, da so primeri križanja v gradivu izjemno redki, frazema kljub podobni zgradbi, pomenu, nekaterim skupnim sestavinam (*ločiti*, *od*) in pripadnosti istemu pojmovnemu polju načeloma ostajata ločena.

4 PRIMERJAVA RABE OBRAVNAVANIH FRAZEMOV SKOZI ZGODOVINO SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V 16. stoletju so v besedilih citati in metafore, povezani z biblijskim odlomkom o ljuljki in pšenici, bistveno pogostejši kot tisti, povezani z odlomkom o plevah in pšenici. Vendar so si ti zgledi med seboj preveč različni in hkrati ostajajo znotraj izhodiščnega konteksta, zato v gradivu za knjižni jezik 16. stoletja ne moremo potrditi obstoja frazema *ločiti ljuljko od pšenice*. Frazem je obravnavan v SSKJ2 in SP, vendar se v korpusih pojavi le en nesporen primer (v *Gigafidi 2.0*). Težko bi torej pritrdili uvodni trditvi, da je frazem *ločiti ljuljko od pšenice* starejši, saj pojavitev zanj nismo našli drugje kot v sodobnem jeziku, in še tam je izpričan v zelo omejenem obsegu. Postavlja se vprašanje, koliko sploh je ta frazem v rabi v slovenskem knjižnem jeziku. Morda se uporablja v besedilih, ki niso zajeta v korpusih, ali v govorjenem jeziku, a je zlasti slednje vprašljivo. V primeru frazema *ločiti ljuljko od pšenice* gre za zelo specifično podobo, ki je znana predvsem ali celo samo iz biblijskega odlomka in za večino sodobnih govorcev nima podlage v neposrednem izkustvu. Ločevanje zrnja od plev pa je bilo v vsakdanjem življenju na podeželju del vsakoletnih opravil, zato je bilo močnejše utrjeno v zavesti ljudi in morda ima zato tudi frazem *ločiti zrnje od plev* bistveno drugačen, bolj dinamičen razvoj.

Metafor in citatov o ločevanju zrnja od plev je v gradivu za knjižni jezik 16. stoletja bistveno manj kot o ločevanju ljuljke od pšenice. V slovarskih virih se frazem prvič pojavi v Pleteršnikovem slovarju in nato v Glonarjevem, Pavličevem, v SSKJ2, SP in SSF. V Pleteršnikovem, Glonarjevem in Pavličevem slovarju se vedno pojavi samostalnik *pleva*, *plevel* se pojavi šele v sodobnih slovarjih (SSKJ2 in SSF). Samostalnik *zrno* se prvič pojavi v Pavličevem slovarju, Pleteršnik in Glonar oba navajata *zrnje*. V Pleteršnikovem slovarju in SP je samostalnik *pleva* na drugem mestu, pri Pavlici na prvem, Glonar, SSKJ2 in SSF pa prinašajo obe besednoredni varianti. V zgledih iz korpusa IMP se vedno pojavlja samostalnik *pleve*, in sicer na prvem mestu, pri drugem samostalniku pa je že v zgodovinskem gradivu opazna variantnost *zrnje* : *zrno*. Glede na slovarje in korpus IMP lahko pritrdimo trditvi iz člankov E. Kržišnik, da je frazem najprej obstajal s samostal-

nikom *pleva* in da je varianta *plevel* novejša, variantnost *zrno* : *zrnje* pa je opazna že prej. V sodobnem jeziku je najpogostejša varianta *ločiti zrnje od plev*. Analizo variant v korpusu *Gigafida 2.0* bi strnili takole:

- (1) variante z glagolom *ločiti* so bistveno pogostejše od variant z glagolom *ločevati*;
- (2) variante, ki imajo najprej *zrno/zrnje*, so bistveno pogostejše od variant, ki imajo najprej *pleva/plevel*;
- (3) variante s samostalnikom *pleva* so bistveno pogostejše od variant s samostalnikom *plevel*;
- (4) med variantama *zrno* : *zrnje* ni bistvenih razlik.

Na tem mestu velja opozoriti, da tudi SSF kot najpogostejšo varianto navaja *ločiti zrnje od plev* in ustrezno navaja možnost variantnosti z glagolom *ločevati*. V gradivu pa ni bila potrjena varianta z glagolom *deliti* in s tem predpostavka o prvotnosti samostalnika *plevel*. V *Gigafidi 2.0* je dokaj pogosta posamostaljena oblika frazema z glagolnikom *ločevanje*, redko tudi s samostalnikom *ločitev*, česar SSF ne omenja, čeprav je na to možnost opozorjeno pri nekaterih drugih frazemih (npr. za frazem *metati bisere svinjam* navaja tudi *metanje biserov [svinjam]*).

V pregledanih slovarjih sta frazema prikazana ločeno, nikjer ni predvideno, da bi lahko prihajalo do njunega križanja. V gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja in v korpusu IMP se po enkrat pojavi zveza *ločiti pleve od pšenice*. Ker gre obakrat za prevod nemškega dela, je do tega verjetno prišlo zaradi dobesednega prevajanja iz nemščine. Poleg tega se pojavi samo še en delno ustrezen primer križanja v *Gigafidi 2.0*: *sredi ljuljke najti zrno*. Trditev o samostojnosti obeh frazemov torej večinoma drži, a s pomislekom o razširjenosti frazema *ločiti ljuljko od pšenice* v slovenskem knjižnem jeziku.

Že v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja je izpričan frazem *ljuljka mej pšenico* 'slabo med dobrim', ki je verjetno povezan z istim izhodiščnim odlomkom kot *ločiti ljuljko od pšenice*. Podobne zveze s predlogom *med* se pojavijo tako v korpusu IMP kot v novejših besedilih korpusa *Gigafida 2.0*, kar pomeni, da je zveza kontinuirano prisotna v slovenskem jeziku od 16. stoletja dalje, a se ne pojavi v nobenem od pregledanih slovarjev. Samo v korpusu *Gigafida 2.0* se pojavlja tudi *zrno/zrnje med plevami* 'dobro med slabim'. Frazema sta si med seboj podobna, vendar imata ravno obraten pomen: *ljuljka med pšenico* 'slabo med dobrim' in *zrno/zrnje med plevami* 'dobro med slabim'. Poleg tega je frazem *ljuljka mej/med pšenico* v slovenskem knjižnem jeziku potrjen od vključno 16. stoletja dalje, frazem *zrno/zrnje med plevami* pa se pojavi samo v *Gigafidi 2.0*, torej samo v sodobnem jeziku.

5 SKLEP

Čprav je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja pojavitev, povezanih s priliko o ljuljki med pšenico, več kot tistih, povezanih z odlomkom o ločevanju zrnja od plev, je v kasnejših obdobjih frazem *ločiti ljuljko od pšenice* bistveno redkejši. Kljub obravnavi v osrednjih slovarskih priročnikih SSKJ2 in SP se v *Gigafidi 2.0* pojavi le enkrat, zato se pojavlja dvom o njegovi razširjenosti v slovenskem knjižnem jeziku. Za bolj zanesljivo sodbo bi morali izvesti obsežnejšo raziskavo, ki bi vključevala tudi anketiranje rojenih govorcev in druge vire. Frazem *ločiti zrnje od plev* pa je potrjen v več slovarjih, pregled korpusnega gradiva kaže njegovo pestro in pogosto rabo, zato ne moremo potrditi teze, da je ta frazem mlajši od prvega. Čprav frazema družijo več skupnih značilnosti, se zdi po pregledu slovarskih in korpusnih virov verjetnejša razlaga, da sta se frazema razvila iz različnih biblijskih odlomkov neodvisno eden od drugega. Med frazemoma le redko prihaja do križanj, izpričani primeri so večinoma razločljivi z dobrednim prevajanjem iz nemščine, kar kaže, da gre za dve precej ločeni frazeološki enoti. Pokazalo se je, da pogosto prihaja do razkoraka med zapisi v slovarjih in stanjem v korpusih, torej rabo, saj je že od 16. stoletja dalje prisoten frazem *ljuljka mej/med pšenico* 'slabo med dobrim', ki ni obravnavan v nobenem od pregledanih slovarjev.

VIRI

- Biblija.net** = *Biblija.net: Sveto pismo na internetu*, www.biblija.net.
Cigale 1860 = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1860, www.dlib.si.
DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
Duden = *Duden*, www.duden.de.
eSP = *ePravopis: slovar slovenskega pravopisa 2014–*, www.fran.si.
Erjavec 2014 = Tomaž Erjavec, *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2014, <http://hdl.handle.net/11356/1031>.
Glonar 1936 = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, 1936, www.dlib.si.
Grimm = *Der digitale Grimm: Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, www.woerterbuchnetz.de.
Gutsman 1789 = Ožbalt Gutsman, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789, www.dlib.si.
Hipolit = *Kartoteka gesel obrnjenega latinsko-nemško-slovenskega in nemško-slovensko-latinskega slovarja Hipolita Novomeškega*, pripravil Jože Stabej, gradivo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
JPo 1578 = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.
Kastelec - Vorenc = *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608– 1710)*, www.fran.si.
KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
Krek idr. 2019 = Simon Krek idr., *Corpus of Written Standard Slovene Gigafida 2.0*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2019, <http://hdl.handle.net/11356/1320>.
MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
Murko 1833 = Anton Murko, *Slovénsko-Némshki in Némshko-Slovénski rôzhni besédnik*, 1833, www.dlib.si.
Pavlica 1960 = Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, www.fran.si.

- SA 1559** = Ioannes Spangenberg, *Außlegung der Epiftel vnd Euangelien von den fürnembften Festen durchs gantze Jar*, Nürnberg, 1558.
- Snoj 2014** = Marko Snój, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, www.fran.si.
- Snoj 2021** = Marko Snój, *Slovar Pohlinovega jezika*, www.fran.si.
- SP** = *Slovenski pravopis*, www.fran.si.
- SSF** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, www.fran.si.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.
- SSKJ16** = Kozma Ahačič – Metod Čepar – Alenka Jelovšek – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak – Francka Premk, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021.
- TPo 1595** = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TT 1557** = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1581–82** = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- Vodnik** = *Kartoteka gesel obrnjenega nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika*, pripravil Jože Stabej, gradivo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

LITERATURA

- Galer 2001** = Majda Marija Galer, *Biblične stalne zveze v slovenskem jeziku*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2001.
- Gantar 2001** = Polona Gantar, Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela, *Jezikoslovni zapiski* 7.1–2 (2001), 207–223.
- Humar 1998** = Marjeta Humar, Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju, v: *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar: zbornik s simpozija '96 v Pišecah*, ur. Jože Toporišič, Pišec: Komisija »Maks Pleteršnik« – Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1998, 87–96.
- Jesenšek 2004** = Vida Jesenšek, Frazeologija v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju: jezikovnosistemska in prevodna ustreznost, v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije – Pišec: Društvo Pleteršnikova domačija, 2004, 241–251.
- Keber 2000** = Janez Keber, Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja, *Jezikoslovni zapiski* 6.1 (2000), 81–116.
- Gliha Komac idr. 2015** = Nataša Gliha Komac – Nataša Jakop – Janoš Ježovnik – Simona Klemenčič – Domen Krvina – Nina Ledinek – Tanja Mirtič – Andrej Perdih – Špela Petric – Marko Snój – Andreja Žele, *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, dostopno na www.fran.si.
- Konicka 2012** = Jelena Konicka, Prvi slovenski frazeološki slovar, *Jezikoslovni zapiski* 18.2 (2012), 169–185.
- Kržišnik 1996** = Erika Kržišnik, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, *Slavistična revija* 44.2 (1996), 133–154.
- Kržišnik 2000** = Erika Kržišnik, Biblične stalne zveze v SSKJ in v slovenskem jeziku, *Razprave – Dissertationes* 17 (2000), 67–80.
- Kržišnik 2003** = Erika Kržišnik, Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51.2 (2003), 221–237.
- Kržišnik 2008** = Erika Kržišnik, Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53.1 (2008), 34–47.
- Kržišnik Kolšek 1989/90** = Erika Kržišnik Kolšek, Frazeologija v osnovni in srednji šoli, *Jezik in slovstvo* 35.6 (1989/90), 134–141.
- Legan Ravnikar 2019** = Andreja Legan Ravnikar, Vodnik kot leksikograf: večbesedni leksemi v rokopisnem nemško-slovenskem slovarju, v: *Oživiljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*, ur. Andreja Legan Ravnikar – Irena Orel – Alenka Jelovšek, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (*Linguistica et philologica* 39), 57–73.

- Lengar Verovnik 2018** = Tina Lengar Verovnik, Ločiti zno od plevéla, *Jezikovna svetovalnica*, 2018, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>.
- Merše 2011** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravninar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Zbirka Slovarji), 7–16.
- Trivunović 2019** = Eva Trivunović, Diahrono raziskovanje biblijskih in izbiblijskih frazemov, *Jezi-koslovni zapiski* 25.2 (2019), 47–61.
- Ulčnik 2014a** = Natalija Ulčnik, Frazemi in pregovori v slovenskih splošnih in specializiranih slovar-jih (s poudarkom na slovarjih 19. stoletja), *Slavia Centralis* 7.2 (2014), 98–101.
- Ulčnik 2014b** = Natalija Ulčnik, Slovensko paremiološko in frazeološko gradivo v temeljnih dvo-jezičnih slovarjih 19. stoletja – v Cigaletovem nemško-slovenskem (1860) in Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (1894/1895), v: *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontras-tivnega in uporabnega jezikoslovja*, ur. Vida Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, 2014, 282–319.

SUMMARY

Comparison of the Origin and Development of the Phraseological Units *ločiti lju-ljko od pšenice* ‘to separate the tares from the wheat’ and *ločiti zrnje od plev* ‘to separate the grain from the chaff’ and Their Variants in Literary Slovenian

This article deals with the origin and development of two phraseological units, *ločiti lju-ljko od pšenice* ‘to separate the tares from the wheat’ and *ločiti zrnje od plev* ‘to separate the grain from the chaff’, in literary Slovenian from the sixteenth century to modern times. They share many similarities: they both mean ‘distinguish the bad from the good’, have a similar structure, and are also related to the same domain of human life. The article presents their diachronic development and compares them to each other. In addition, the article investigates the origin of the phraseological unit *ločiti zrnje od plev* because it is not clear whether it is derived from the *Bible* or was formed based on the phraseological unit *ločiti lju-ljko od pšenice*. The research was based on a complete concordance of sixteenth-century Slovenian Protestant texts, various historical and modern dictionaries, and two electronic corpora: IMP, which contains works until 1918, and *Gigafida 2.0*, the latest edition of the modern Slovenian language corpus. Despite their many similarities, the phraseological units underwent very different development. The phraseological unit *ločiti lju-ljko od pšenice* is verified only in modern language, which raises doubts about its actual use in literary Slovenian. In contrast, the phraseological unit *ločiti zrnje od plev* is confirmed in much earlier material: according to both dictionary sources and corpora it was definitely in use from the second half of the nineteenth century onward. In addition, the phrase *lju-ljka mej pšenico* ‘the bad mixed with the good’ is observed in texts from the sixteenth century onward, but none of the dictionaries include it.

MIHAELA KOLETNIK

NAREČNA PODOBA PORABSKIH DRUŽINSKIH BALAD

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.03](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.03)

Prispevek prinaša izsledke narečne analize porabskih družinskih balad, objavljenih v peti knjigi *Slovenskih ljudskih pesmi* (2007). V Porabju je bilo zapisanih osem tipov družinskih balad z 59 različicami. Nekatere izkazujejo tipične prekmurske glasoslovne, oblikoslovne in leksične značilnosti, kot jih poznamo iz izkustva in izsledkov znanstvenih preučevanj porabskih krajevnih govorov, spet druge pa prehajajo ali v nadnarečni (pokrajinski) jezik ali pa so že dokaj približane knjižnemu jeziku.

Ključne besede: slovenščina, slovenska ljudska pesem, družinske balade, Porabje, panonska narečna skupina, prekmursko narečje

The dialectal image of family ballads from the Porabje region

The paper presents the findings of a dialectal analysis of the Porabje family ballads published in the fifth book of *Slovenske ljudske pesmi* (Slovenian folk songs) (2007). In Porabje, eight types of family ballads, with 59 variants, were recorded. In some we find typical Prekmurje phonological, morphological and lexical features as already known from the fieldwork and the findings based on the study of the Porabje local dialects. Other still are either moving in the direction of a (regional) supradialect or are fairly close to the literary language.

Keywords: Slovenian, Slovenian folk songs, family ballads, Porabje, Pannonian dialect group, Prekmurje dialect

0 Uvod

Prispevek osvetljuje jezikovno podobo porabskih ljudskih pripovednih pesmi, ki govorijo o družinskih usodah, objavljenih v peti knjigi *Slovenskih ljudskih pesmi* (Golež Kaučič idr. 2007), ki zajema 54 tipov družinskih balad z 857 različicami. V prekmurskem narečnem prostoru je znanih dvanajst tipov družinskih balad, osem od teh tudi v Porabju, pokrajini na skrajnem zahodu Madžarske ob reki Rabi na tromeji Madžarske, Avstrije in Slovenije,¹ kjer v sedmih vaseh živijo pripadniki

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

- 1 Konec 11. stoletja je območje od Rabe do Mure, tj. današnje Prekmurje in Porabje, postalo madžarska kronska posest. Porabski in prekmurski Slovenci, ki so bili političnoupjavno, kulturno in gospodarsko povezani v skupni madžarski državi do konca prve svetovne vojne, so bili tako skorajda tisoč let ločeni od matičnega naroda. Po razpadu Avstro-Ogrske je s trianonsko mirovno pogodbo leta 1920 območje današnjega Prekmurja pripadlo nekdanji Jugoslaviji, slovensko Porabje pa Madžarski, s čimer je bila slovenska manjšina v Porabju z državno mejo ločena od Prekmurja in s tem »matične domovine«. Z uveljavitvijo t. i. železne zavese po resoluciji Informbiroja leta 1948 so se stiki med prebivalci z obeh strani meje praktično prekinili; na novo so se vzpostavili šele po letu 1989, okrepili pa z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991.

slovenske manjšine. Porabske družinske balade, ki imajo 59 različic, tematizirajo poroko z razbojnikom in morilcem (*Z roparjem omožena* (248)), smrt matere (*Vdovec na ženinem grobu* (252), *Zapuščene sirote* (261/B)), smrt sinov (*Žalostna usoda treh sinov* (254)), hudobno mačeho in hudo usodo otrok – sirot (*Mačeha in sirota* (256/A1, 256/A2, 256/A3)), nezvestobo (*Nezvesta gospa s tremi stražarji* (267/B)) ter detomorilstvo nezakonskih mater (*Nevesta detomorilka* (286), *Obsojena detomorilka* (287)). Čeprav najstarejši zapisi prekmurskih različic obravnavanih pesmi segajo že v prvo polovico 19. in 20. stoletja, s preloma obeh stoletij pa so tudi njihove prve tiskane objave (Štrekljeva zbirka, prekmurski *Koledar srca Jezusovega*), so bile porabske različice družinskih balad zaradi zapletenih družbenopolitičnih razmer zapisane šele v letih 1970–1972. Zapisi so rezultat načrtnega zbiranja sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU (Zmage Kumer, Julijana Strajnarja, Mirka Ramovša, Marije Šuštar in Valensa Voduška), tri zapise je prispeval Gustl Labric(z), dva pa Milko Matičetov. Nekateri tipi obravnavanih porabskih pripovednih pesmi so razširjeni po celotnem slovenskem ozemlju (252, 267/B, 286, 287), spet drugi samo po nekaterih slovenskih pokrajinah (248, 254, 256/A3). Dve pesmi sta poznani na štajerskem in panonskem narečnem območju (256/A1, 256/A2), ena pa živi samo na skrajnem severovzhodnem koncu Slovenije v Prekmurju in Porabju (261/B); drugod po Sloveniji ni razširjena.

V prispevku bomo osvetlili jezikovno podobo zapisov iz Porabja ter skušali ugotoviti, koliko so porabske ljudske pesmi blizu živi govoric, kot jo poznamo iz izkustva in iz izsledkov znanstvenih preučevanj obeh porabskih krajevnih govorov.

1 JEZIKOVNA PODOBA PORABSKIH BALAD

1.1 *Z roparjem omožena*

Balada *Z roparjem omožena* (SLP 248) je primer zapisa dveh tematskih različic pesmi,² pojavljajoče se v osrednji in severovzhodni Sloveniji. Iz Porabja, kjer sta se razvila dva narečna govora: (gornje)seniški, ki se govori na Gornjem in Dolnjem Seniku, na Verici in v Ritkarovcih, ter števanovski, ki se govori v Števanovcih, Otkovcih, Andovcih, Sakalovcih in Slovenski vesi,³ je osem zapisov, vsi so iz približno istega časa (marec in november 1970, januar 1971), zapisali pa so jih trije različni zapisovalci (Zmaga Kumer, Valens Vodušek, Julijan Strajnar). Trije zapisi so z Gornjega Senika (19., 22. in 23. različica), dva iz Slovenske vesi (17. in 21. različica), po eden pa z Dolnjega Senika (16. različica), Otkovcev (18. različica) in Števanovcev (20. različica).

Primer dokaj narečno obarvane seniške različice balade je zapis Zmage Kumer z Gornjega Senika (25. 1. 1971) pod številko 22:

2 Po Tersegglavu (2007: 119) se prekmurske in porabske različice (*Kata*, *Katalena*) naslanjajo na hrvaške pesmi o različnih usodah treh omoženih hčera, osrednjeslovenske različice s poudarjenim motivom razbojnika in ubijalca pa se prepletajo z drugimi baladami s temo od daleč ali nasilno omožene neveste.

3 Fonološki sistem gornjeseniškega govora je prvi opisal Tine Logar (1974: 53–57), glasoslovno in oblikoslovno podobo števanovskega govora pa Zinka Zorko (1998: 101–114).

1. Kata, Katalaina
daleč mouža zela,
ednoga Vogrina
velkoga tatina.
2. Noči prišo,
noči odišo,
drugo nej prneso
eno svejko sablo.

V pesmi najdemo tipične prekmurske glasoslovne značilnosti, kot so: z dveh različnima grafemoma zapisani dvoglasnik *ej*⁴ za stalno dolgi *jat* (*Katalaina*, *svejko* ‘svetlo’); dvoglasnik *ou* za stalno dolgi nosni *o* (*mož*); srednji *l* za palatalni *l̥* (*sablo*); onemitev vzglasnega *v*- > $\emptyset$ (*zela*); prehod soglasniške skupine *-tl-* > *-kl-* (*svejko sablo* < *sveklo* < *svetlo*) ter onemitev nenaglašene *i* (*prneso*, *velkoga*). Končni *-l* v edninskem glagolskem deležniku moškega spola se po izgovoru zapisuje kot *-o* (*prišo*, *odišo*). V 19. različici pesmi imamo *e* za novoakutirani polglasnik (*mrtvečo glavo* ‘mrtvaško’), v 23. različici pa diftong *ou* za stalno dolgi *o* (*to*, *Božga*) ter prehodni zapornik *-k-* v skupini *sl-* (*skuzami* ‘solzami’ < *sklza < *slbza – Ramovš 1924: 249; prim. še SLA 1.2: 77). V pesmih je poknjžen narečni *ü* (*drugo*), v 19. in 23. različici pa sta ponekod poknjžena tudi oba dvoglasnika (*morja*, *prek*).

Oblikoslovni posebnosti v 22. različici sta tretjeosebna nikalna oblika pomožnega glagola *biti* (*nej prneso* ‘ni’ (< *ně)) in pridevniška končnica *-oga* (*ednoga*, *velkoga*), izstopata pa še prislov *noči* ‘ponoči’, v preostalih seniških različicah zapisan s predlogom *v* za v narečju živo obliko *vnoči*. Leksična posebnost je *Vogrin* (< steslovan. *ogrinь ‘Hungarus’ (Bezljaj 1982: 243) s protetičnim *v-*) za poimenovanje pripadnika madžarske narodne skupnosti.

Fonološke razlike med (gornje)seniškimi in števanovskimi govorom ponazarja balada številka 20, ki sta jo v Števanovcih 7. 3. 1970 zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer:

1. K^ota, K^otale^{na}
daleč moža vzela,
prek sivoga morja,
prek črnoga Dunája.
2. Sigdar je jodišo,
sigdar n^oči prišo,
drūgo nej prⁿeso,
samo jedno roko^o.
3. N^oči je i^odišo,
v_n n^oči je pa prišo,
drūgo nigdar ne^l prneso,
samo jeno nogo^o.

4 Narečna fonema /e:i/ in /o:u/ se v pesmih zapisujeta v poenostavljeni obliki z grafemi ⟨ej⟩/⟨ei⟩ in ⟨ou⟩.

V porabskem števanovskem govoru, kjer sta dvoglasnika *ej* in *ou* nekoliko širša kot na Gornjem Seniku (tj. /a:ɨ/ in /a:ɔ/), zapisana pa enako kot v seniških baladah (npr. *pre'k, roko*), so se staroakutirani nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* ter polglasnik razvili v diftong *ie*, staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o* pa v diftong *uo*. Oba dvoglasnika se v zapisu ohranjata (*pr'neso; n'oči, v_n'oči' ponoči*), enako narečni *ü* za *u* (*drügo*), v pesmi pa izstopa zapis narečnega drsnega dvoglasnika *oa* za kratki labializirani *a* – zapisan je namreč kot *uo* (*K'ota*). V primeru *morja* je narečni diftong *ou* poenoglašen oz. poknjižen, moškospolski deležnik *jodišo* 'odšel' pa je zapisan s protetičnim *j-*, ki ga narečje sicer ne pozna.

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju, a se ne razlikujejo od že prej omenjenih, le v 21. različici imamo še ponavljalni glagol (*müjvlen* 'umivam') ter pridevnik na *-či* (< *-čki* < **-cbskčjč* (Ramovš 1924: 298) oz. *-ji*) (*človečo glavvo*). Tudi nekateri prislovi in členki so narečni, npr. *sigdar* 'vedno, vselej', pa 'spet, zopet', *nigdar* 'nikoli', v besedju pa nastopa hrvatižem *jedno, jeno* 'eno'.

1.2 Vdovec na ženinem grobu

Balada *Vdovec na ženinem grobu* (SLP 252) je ena najbolj znanih in po celotnem slovenskem etničnem ozemlju razširjenih pripovednih pesmi s 154 dokumentiranimi različicami, od katerih jih je sedemnajst tudi iz Porabja. Zapisi, ki so iz približno istega časa (marec in november 1970, januar 1971, februar 1972), so delo sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta (GNI) Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Zmage Kumer, Valensa Voduška, Mirka Ramovša in Julijana Strajnarja), po en zapis pa sta prispevala še Milko Matičetov (1970) in Gustl Labricz (1971). Z območja seniškega govora je enajst zapisov: sedem z Gornjega Senika (117., 118., 119., 123., 124., 127. in 131. različica), eden z Dolnjega Senika (126. različica) in trije z Verice - Ritkarovcev (120., 132. in 133. različica).

Narečne značilnosti seniške različice balade ponazarjamo na primeru zapisa Julijana Strajnarja in Zmage Kumer z Gornjega Senika (4. 3. 1970) pod številko 117:

1. La'nsko leto sam se ž'enu,
jano mlado san si zew.
2. Duže mi je neⁱ živeⁱla,
samo jeno l'eto gni.
3. Drügo mi je neⁱ tünjala
jeno malo de'tece.
4. Štero nemre krüha jesti,
ni še file rane neⁱ.

V pesmi so opazne naslednje prekmurske glasoslovne značilnosti: *ü* za *u* (*drügo*); *u* za zlogotvorni *ŷ* (*duže* 'dlje, bolj dolgo'); *ej* za stalno dolgi *jat*

(*žive^lla*, *de^ttece*); vmesni *-j-* (*laⁿsko leto*); dvoustnični *-u*, zapisan z *w*,⁵ in za seniški govor netipičen *-u* iz *-l* v edninskem moškospolskem deležniku (*zew* ‘vzel’, *ž^enu* ‘ženil’); prehod soglasniške skupine *dn-* > *gn-* (*l^eto gni* ‘dni’) in *kt-* > *št-* (*š^tero* ‘katero’); onemitev vzglasnega *v-* > $\emptyset$ in *h-* > $\emptyset$ (*zew* ‘vzel’; *rane* ‘hrane’) ter prehod končnega *-m* > *-n* (*san* ‘sem’) v prvoosebni glagolski obliki pomožnika *biti*.⁶ V glasoslovju najbolj izstopa v dveh glasovnih različicah izpričani leksem *leto* (*leto* in *l^eto*), saj dvoglasnika *ie* za staroakutirani *jat* (ter nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik) seniški govor ne pozna.⁷ V zanikani obliki glagola *moči* (*nemre* ‘ne more’) se opušča nenaglašeni *o*, primer odmika od narečja pa je oblika *kruha* za narečno *kruja* po prehodu *h* > *j* v položaju med dvema vokaloma; kot taka je oblika zapisana v 118., 120. in 124. različici.

V 120. različici imamo dvoglasnik *ej* iz stalno dolgega polglasnika, *e* in nosnega *e* (*na tej cintor* ‘ta’) ter *-o* za *-l* v glagolskem deležniku moškega spola (*zazibo* ‘zazibal’); najdemo ga še v 131. (*ženo* ‘ženil’) in 133. različici (*oženo* ‘oženil’). Dvoglasnik *ou* za dolgi *o* se pojavlja v 118. različici, a le enkrat (*pro^uti domi*, toda *to*). Primer srednjega *l* za palatalni *l̥* imamo v 118. (*zemla*), 119. (*ziblem*) in 120. različici (*zemla*).

Med oblikoslovne posebnosti spadajo poseben način zanikanja pomožnega glagola *biti* (*je neⁱ žive^lla* ‘ni’), zanikana oblika glagola *moči* (*nemre* < *ne more*), *i-*jevska končnica v dajalniku ednine samostalnikov in zaimkov moškega spola (118. različica: *pro^uti domi*; 123. različica: *njemi* ‘njemu’) ter glagolska pripona *-no-* (< pslovan. **-nq-*) za sodobno knjižno *-ni-* (124. različica: *gor stano^uti* ‘vstati’). Ženskospolski množinski nikalni zaimek *nikše* ‘nobene’ v 118. različici se zapisuje tudi kot *ni še* (*ni še file rane neⁱ*), narečni sta obliki *ar* ‘ker’ (120. in 124. različica) in *idem* ‘grem’ (118. različica), v besedju pa ob panonizmih, npr. *oča* ‘oče’, *nadajala* ‘nadojila’, *tünjala* (< *tu nehala*) in *nijala* (< *nehala* < *nehati* ‘pustiti’ < **ne xajati* ‘ne brigati se’ (Bezljaj 1982: 219; Snój 2003: 441)), najdemo tudi madžarizma *file* < *fele* ‘vrsta’ < madž. *féle* ‘stran, polovica’ (Bezljaj 1976: 128) in *cintor* < madž. *cintere* ‘pokopališče’ (Bezljaj 1976: 65) ter v treh fonetičnih različicah (*jedno*, *jeno*, *jano* ‘eno’) zapisan hrvatizem. Kalk (*v*)*stani gori* ‘vstani’ imamo v 118., 120. in 124. različici. Težnjo približevanja knjižnemu jeziku kažeta veznika *daj* (< *kdaj*) za narečni *gda* ‘kdaj’ v pomenu ‘ko’ in *kaj* za narečni *ka* v pomenu ‘ko, ker’ v 118. različici (»*Kak naj stanem, daj ne morem, kaj me zemla dol teži*«), poknjiženo podobo pa ima osebni zaimek *jaz* (118., 119. in 124. različica), ki se v narečju sicer glasi *ge* (< *ges* < *jaz*).

Na območju števanovskega govora, katerega narečne značilnosti ponazarjamo na primeru balade, ki sta jo ista zapisovalca zapisala v Števanovcih 7. 3. 1970, je bilo dokumentiranih šest zapisov: trije so iz Slovenske vesi (128.,

⁵ V preostalih različicah tudi z *v*, npr. *biv* ‘bil’.

⁶ Ista oblika je v prvi vrstici zapisana s končnim *-m* (*san*); nedoslednosti v zapisu te oblike, ki se pojavlja v še dveh fonetičnih različicah (*sem*, *səm*), so opazne v vseh zapisih pesmi.

⁷ Omenjena dvojnost v zapisu je v preostalih različicah opazna v moškospolskih deležnikih *oženil* (*oženu* in *uženu*) ter *vzel* (*zev* in *ziew*).

129. in 130. različica), po en pa iz Sakalovcev (125. različica), Andovcev (122. različica) in Števanovcev (121. različica, navedena tule):⁸

1. La'nsko l'eto sem seuž'enu,
jeno mlado sem si z'ev.
2. Duže mi je ne' žive'la,
samo jeno l'eto dni.
3. Drügo mi je ne' nijala,
samo jeno de'te^ece.
4. Štero nemre krüja jesti,
a dojit ga skem ne ve'm.
5. Jaz pa idem ne ta cintor,
ne ta cintor žegnani.
6. »Draga ž'ena, goraj vstani,
jet to de'te^ece nadoj(t)!«
7. »Jaz pa nemrem gor vstanoti,
ar me zemla doj teži.«
8. Jaz pa idem pro^uti domi,
malo de'te sladko spi.
9. Marija ga je nadojila,
Jožef ga sam pozibav.

Za glasoslovje števanovskega govora je ob dvoglasniku *ej* za praslovanski stalno dolgi *jat* (*žive'la*, *ve'm*, *de'te*, *de'te^ece*) in dvoglasniku *ou* za stalno dolga *o* in nosni *o* – ta dvoglasnik je v pesmi poknjžžen (npr. *to*, *vstanoti*), razen enkrat (*pro^uti domi*) – značilen tudi diftong *ie* za staroakutirani *jat* in nosni *e*, novoakutirani *e* in polglasnik ter umično naglašeni *e* in polglasnik (*l'eto*, a tudi *jesti*; *z'ev* 'vzel'; *už'eno* 'oženil'; *ž'ena*). Nedoslednosti v njegovem zapisu opazimo še v 122. (*l'eto* in *leto*, *ženu*) in 130. različici (*l'eto*, *ženu* 'ženil'). V pesmi imamo *u* za *o* (*už'enu*), izstopa pa *e* za *a* v predlogu *na* v 5. kitici (*Jaz pa idem ne ta cintor, ne ta cintor žegnani*), česar v narečju ni najti, pač pa to pozna *e* za *a* v kazalnem zaimku *ta* zaradi *e*-jevske vokalizacije polglasnika (**t^h > ta > te(j)*). Preostale narečne glasoslovne značilnosti so enake tistim v seniški različici balade, le da se v števanovski različici končni *-m*, ki v narečju prehaja v *-n*, dosledno zapisuje z grafemom *m*, narečne premene *dn-* > *gn-* v primeru *dni* pa ni opaziti. Samoglasnik *o* za zaokroženi *a* v položaju pred zvočnikom imamo v prvoosebni obliki pomožnega glagola *biti* (*som* 'sem') v 130. različici.

⁸ V različicah pod številkami 122., 125. in 129. je zapisana ena (prva) kitica, ki ji sledi pripis, da je besedilo ali podobno ali z manjšimi jezikovnimi spremembami enako kot v (tu predstavljeni) različici 121. V različici 128 besedilo ni zapisano, iz pripisa pa izvemo, da je pevka (Julane Melcer, rojena Dončec (1904)) zapela tri kitice, podobne tistim v različici 121.

V oblikoslovju bistvenih razlik med števanovskimi in seniškimi različicami ni, izjema je le narečna orodniška oblika vprašalnega zaimka *kdo* (*s_kem* 's kom'), zapisana v drugi vrstici 4. kitice. Vprašalni zaimek *kaj* (narečno *ka*) v Porabju namreč nima sklanjatve. V besedju izstopa knjižni glagol *dojiti* za sicer narečno obliko *nadajati* 'dojiti'.

1.3 *Žalostna usoda treh sinov*

Balada *Žalostna usoda treh sinov* (SLP 254), ki je domnevno nastala v času od konca 18. do sredine 19. stoletja verjetno na Štajerskem po resničnem dogodku, zelo odmevni smrti treh sinov (Golež Kaučič 2007b: 253), ni razširjena po celotnem slovenskem ozemlju, pač pa se pojavlja v SV (Štajerska, Prekmurje, Porabje), JV (Bela krajina) in osrednji (Gorenjska, Dolenjska) Sloveniji, znana pa je tudi na Notranjskem. V prekmurskem narečnem prostoru so dokumentirane štiri različice, od tega tri v Porabju. Različici 25 z Gornjega Senika in 27 iz Slovenske vesi sta zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer, prvo 4. 3. 1970, drugo pa 28. 1. 1971, različico z Dolnjega Senika pod zaporedno številko 26, katere zapis navajamo v nadaljevanju, pa sta 13. 11. 1970 zapisala Zmaga Kumer in Valens Vodušek:

1. So oče meli sine tri,
kaj bi njih (v) pomo^uč bili,
kaj bi njih (v) pomo^uč bili,
na njegove stare dni.
2. Prvi sin je biv študent,
on je študirav dvanajst let,
on študirav dvanajst let,
na trinajsto mogu^umr^et.
3. Drugi sin je biv vojak,
on je služu devet let,
on je služu devet let,
na desejto mogu^umr^et.
4. Tretji sin je biv bolan,
on je ležo leto dan,
on je ležo leto dan,
smerti si je prosiv sam.
5. Podneh je klicav Jožefa,
ponoč paj milega Jezuša:
»Jezuš, Jezuš, Jezušček moj,
jaz sem žif in mrtef tvoj!«
6. So oče bili žalostni,
za svoje preljube sineke tri,
za svoje preljube sineke tri,
na veke so mu odrajžali,
za svoje preljube sineke tri,
na veke so mu odrajžali.

V pesmi je opaziti omahovanje v zapisu zaokroženega *ü* za *u* (*slüžu, drugi*) ter dvoglasnika *ej* za stalno dolgi *jat* (*umre't, le't in let*). Narečni so še dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* (*pomo'č*); z dvema različnima grafemoma zapisani dvoglasnik *ej* iz stalno dolgega *e*, nosnega *e* in polglasnika (*deve't, desejto*); dvoustnični *-u*, zapisan z grafemom *v*, ter *-o < -l, -al* v edninskem moškospolskem deležniku (*biv, študirav, ležo*), medtem ko končaja-*u < -l* (*mogu, slüžu*) narečje ne pozna; po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* na koncu besede pred premorom (*žif, mrtef*) ter onemitev nenaglašenega *i-* (*meli 'imeli'*), mestoma tudi predloga *v*, na kar kaže njegov zapis v oklepaju (*(v) pomo'č*). Približevanje knjižnemu jeziku je opaziti pri *v* narečju ohranjenem zlogotvornem *r*, zapisanem skupaj s polglasnikom (*smærti*), glasoslovno poknjžene pa so še oblike *prosv* 'prosil', *dan, jaz* in *preljubi*, ki se v narečju glasijo *proso, den, ge* (*< ges < jaz*) in (*pre*)*lübi*.

V oblikoslovju izstopajo pridevniška končnica *-ega* za narečno *-oga* (*milega Jezuša*), raba tretjeosebne množinske oblike moškega spola v govoru o spoštovani osebi in tretjeosebna množinska zaimenska oblika *njih* za narečno dajalniško *njim* (*So oče meli sine tri, kaj bi njih (v) pomo'č bili [...]*), raba glagola možnosti v pomenu nujnosti (*[...] na trinajsto mogu_umre't 'moral'*) ter kratki nedoločnik namesto dolgega, kot je to v narečju (*[...] na desejto mogu_umre't*). Odmik od narečja je opaziti še pri vezniku *kaj 'da'* za narečni veznik *ka 'da'* ter v besedju, npr. *oče* za narečno *oča, bolan* za narečno *betežen, vojak* za narečno *so(l)dak, klicati* za narečno *zvati, podneh* za narečno *vodnek* 'podnevi', *ponoč* za narečno *vnoči*. Leksema *rajzati*, prevzetega iz srvnem. *reisen* 'potovati', narečje ne pozna.

V 25. (seniški) in 27. (števanovski) različici je dvoglasnik *ou* poenoglašen (*[...] v_pomoč bili [...]*), poknjženi dvoglasnik *ej* za stalno dolgi *jat* pa je opazen v rodilniku množine samostalnika *leto* (25. različica: *osem let in osem le't*; 27. različica: *dvanajst let in osam le't*). Čeprav so se v števanovskem govoru staroakutirani *jat* in nosni *e* ter novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik razvili v dvoglasnik *ie*, staroakutirani nosni *o*, novoakutirani in sekundarno naglašeni *o* pa v dvoglasnik *uo*, ta dvoglasnika v pesmi nista zapisana (*mew 'imel', proso 'prosil'*). V 27. različici najdemo še *a* za *e* (*osam 'osem'*), prehod soglasniške skupine *dn-* > *gn-* (*[...] na njegove stare gni*), srednji *l* za palatalni *l'* (*[...] za svoje prelube sine tri [...]*) ter onemitev vzglasnega *u-* > $\emptyset$ (*[...] na deveto mogu mret 'umreti'*). Narečni sta še pridevniška končnica *-oga* (*miloga Jezuša*) in tretjeosebna edninska dajalniška zaimenska oblika *njemi* (*< njemu*) za knjižno naslonsko *mu* (*[...] kaj bi njem v_pomoč bili [...]*), v besedju pa imamo leksem *oča* in panonizem *zvati* 'klicati'.

1.4 Pesmi o hudobni mačehi in siroti

Snov hudobne mačehe in sirote je predstavljena v treh tipih pesmi: *Mačeha in sirota* (SLP 256/A), *Mačeha in sirota* (SLP 257/B (*Sirota Jerica*)) in *Mačeha in sirota* (SLP 258/C (*Sveta Kristina*)). V Porabju je znan samo prvi tip pesmi, tj. 256/A, ki je po Slovenskem razširjen v treh podobah: prvi in drugi podtip (A1 in A2) najdemo samo na Štajerskem, v Prekmurju in Porabju, tretjega (A3) pa z izjemo Koroške in Bele krajine tudi drugod.

V prvi podtip, ki tematizira hudo mačeho, se uvrščajo tri porabske različice:⁹ prva, pod številko 10, je iz Števanovcev, druga, pod številko 11, z Verice - Ritkarovcev in tretja, pod številko 12, z Gornjega Senika. Njihove narečne značilnosti so že bile opisane (gl. Jakop 2007a: 898).

V drugi podtip z isto, a novejšo tematiko se uvrščata dve različici.¹⁰ Prva, pod številko 7, je z Dolnjega Senika in je precej poknjžena. Narečni so dvoglasnika *ej* za stalno dolgi *jat* ter *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*de'te, ce'le tri dni; na po^ulu, šlo^u*), vrinjeni *-j-* v srednjepolskem deležniku (*je najšlo*) ter protivni veznik *paj* ([...] *de'te kopalo ce'le tri dni, paj še do mamice prišlo ni*), na onemitev vzglasnega *v-* > $\emptyset$ pa kaže zapis (*v*)*zelo* v prvi vrstici tretje kitice.

V različici pod številko 8 iz Slovenske vesi je opaznih nekoliko več prekmurskih glasoslovnih značilnosti, kot so: *ü* za *u* (*prelūba mamica, krūheka, drūgo mačijo* 'mačeho'); *u* za zlogotvorni *!* (*dugo* 'dolgo', *sunce* 'sonce'); dvoglasnik *ej* za stalno dolgi *jat* (*de'te, de'te, pole'vala* (< *lějo) 'polivala'), ki je mestoma tudi poenoglašen (*detece, dete, beli*); *i* in *a* iz ponaglasnega *e* (*mačija* 'mačeha'); srednji *l* za palatalni *!* (*prelūbi mežnar*); *-j-* za *-h-* v položaju med vokaloma (*mačija* 'mačeha'); *f* za *v* v izglasju besede (*krf* 'kri'); vrinjeni *-j-* (*najšla*); prehod soglasniške skupine *kt-* > *št-* (*štera* 'katera') in *dn-* > *gn-* (*tri gni* 'dni'); onemitev nenaglasnega *i* (*maš* 'imaš', *blo* 'bilo') in *o* v prislovju (*tak* 'tako'). Pesem izkazuje tudi nekatere oblikoslovne značilnosti: končni *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov moškega in srednjega spola (*v grobi, na polji*), obliko velelnika *idi* 'pojdi', vprašalni zaimek *ge* 'kje' (< *gde*), zapisan kot *gje*, in prislov *ta* 'tja'.

V tretji podtip, v katerem mati usliši tožbo otroka o grdem ravnanju mačeha tako, da ga vzame k sebi v smrtno domovanje, se uvršča sedem različic: štiri (42., 43., 45. in 46.) so z Gornjega Senika, po ena pa z Dolnjega Senika (44.), iz Slovenske vesi (47.) in z Verice - Ritkarovcev (48.), ki je navedena tule. Vse različice, ki imajo različne zapisovalce, so bile zapisane v istem času (1970), le zapis Julijana Strajnarja in Zmage Kumer z Verice - Ritkarovcev, ki ga navajamo kot primer dokaj narečno obarvane seniške različice balade, je mlajši (5. 2. 1972):

1. »De'tece ti malo,
mamco si zgibilo,
mamco si zgibilo,
de'tece.
2. Ti maš drūgo mamco,
ti maš drūgo mamico,
mačijjo.«
3. De'tece pravilo:
»Ona nej tak mila,
ona nej tak mila,
kok ste vi.

⁹ Vse tri različice so bile zapisane v istem času (1970), imajo pa različne zapisovalce.

¹⁰ Obe sta bili zapisani v približno istem času (1970, 1971), imata pa različne zapisovalce.

4. Ona mene češe,
kri po lici teče,
kri po lici teče,
mamica.
5. Puca mi punčule,
me po glavi tuče,
me po glavi tuče,
mačija.
6. Krüjek meni reže,
trikrat me pogledne,
trikrat me pogledne,
mačija.
7. Vi ste mi rezali,
s_srca radi dali,
s_srca radi dali,
mamica.«

Pesem izkazuje glasoslovne značilnosti prekmurskega narečja, kot so *ü* za *u* (*drügo*, *krüjek* 'kruhek'); *u* za zlogotvorni *ŭ* (*tuče* 'tolče'); diftong *ej* za stalno dolgi *jat* (*de^etece*, *re^eže*); *i* iz ponaglasnega *e* in prednaglasnega *u* (*mačija* 'mačeha', *zgibilo* 'izgubilo'); *j* za *h* v položaju med vokaloma (*krüjek*, *mačija*) ter onemitev nenaglašene *i*- (*maš* 'imaš', *zgibilo* 'izgubilo') in *-o* v prislovu *tako* (*tak*).

Narečne oblikoslovne posebnosti so mestnik ednine samostalnikov srednjega spola na *-i* za knjižni *-u* (*po lici*), zanikana oblika 3. osebe ednine glagola *biti* z refleksom *jata* ([...] *ona nej tak mila* [...]), tretjeosebna sedanjiška oblika glagola *pogledati* (*pogledne*) ter primerjalni veznik *kok* (< *kak*) 'kot'. V leksiki ob pannonizmu *praviti* 'reči' najdemo germanizma *pucati* 'čistiti' (< nem. *putzen*) in *punčoli* 'čevlji' (< nem. *Bundschuh*) ter knjižna leksema *mamica* z različico *mamica* za narečno *mati* in *kri* za narečno *krv*.

Tudi v preostalih seniških različicah pesmi imamo dvoglasnika *ej* za *jat* in *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*re^eže*, *de^etece*, *de^ete*; *to^u*, *ro^ukica*, *ne bo^udo*), ki sta mesotoma tudi poknjžena (43. različica: *ne bodo*; 44. različica: *za rokico*; 45. različica: *dete*, *detece*, *za rokico*); *ü* za *u* (*drügo*, *poslüšalo*); *e* za polglasnik (42. in 45. različica: *k_umeši*); srednjejezični *l* za palatalni *l̥* (npr. *pelali*, *pošila* 'pošilja'); *j* za *h* v položaju med vokaloma (*mačija*, *krüja*); onemitev nenaglašene *i*- (*maš*, *zgubilo*) ter *-o* v prislovu *tako* (*tak*). V 45. različici imamo dvoglasnik *uj* za po naglasnem umiku naglašeni *u* (*spu^uste* 'spustite'), dvoglasnik *ej* za dolgi *e* (*prelüble^eno* 'preljubljeno'), *a* za nenaglašeni *e* (*krüjaka* 'kruheka') ter po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* v izglasju besede (*krf* 'kri', a tudi *krv*). Primer za onemitev vzglasnega *v*- najdemo v 45. in 46. različici (*gor stali* 'vstali', *stala* 'vstala'); v prvi je leksem *mačeha* zapisan v treh fonetičnih različicah (*mačija*, *mačēja* in *mačeha*).

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju. V 45. različici najdemo mestnik množine samostalnikov srednjega spola na *-aj* (*po licoj* < *po licah*), vprašalni prislovni zaimek *gde* 'kje' (< *k_ude) ([...] *gde so naša mati* [...]) in narečni prislov *ta* 'tja' ([...] *naprej me ta pošila* [...]), v 44. pa orodnik ednine osebnega

zaimka *jaz* na *-ov* (*nad menov*), primerjalni veznik *kak* ‘kot’ (»*Ona nej tak draga, kak vi ste bili mamca [...]*), časovni veznik *da* ‘ko’ (< *gda* < *kda*) (*Ona da me češe, mi kri po licu teče [...]*), zanikano obliko 3. osebe ednine glagola *biti* z refleksom *jata* (»*Ona nej tak draga [...]*) ter ponavljalni glagol *pošikavle* ‘suva’. Poseben način zanikanja pomožnega glagola *biti* je izkazan tudi v 2. vrstici pete kitice v 43. različici ([...] *to^u je neⁱ [...]* ‘ni’), kjer imamo še primer velelnika *idi* za knjižno *pojdi* ([...] *ti idi domov [...]*) ter množinsko govorjenje o odsotni spoštovani osebi (»*Mamca so zaspali [...]*).

V besedju ob panonizmih, npr. *oča, krv* ‘kri’, *popejvali* ‘peli’, *pošikniti* ‘suniti, pahniti’, *srakica* ‘srajca’, *škrinja* ‘krsta’, najdemo še madžarizem *cintor* ‘pokopališče’ ter iz prevzete osnove tvorjeni leksem *popeglati* ‘polikati’ (< bav. avstr. *pögehn*). Kalk *gor vstali* (po nem. *aufstehen*) imamo v 43. in 45. različici. Zapisa *kriij* ‘kri’ v 3. vrstici 4. kitice v 44. različici ([...] *mi kriij po licu teče [...]*) in *poširavle* ‘suva’ za nar. *pošikavle* ‘suva’ v 2. in 3. vrstici 8. kitice ([...] *naprej me poširavle, naprej me poširavle [...]*) sta verjetno posledica nejasnega izgovora pevke.

Krajevni govor Slovenske vasi, kjer je bila zapisana 47. različica, ima ob diftongu *ej* za stalno dolgi *jat*, zapisanem z dvema grafemoma (*dé^ete, lé^opo, popejvali, rejže*), in diftongu *ou* še dvoglasnika *ie* za staroakutirani nosni *e*, novoakutirani in umično naglašeni *e* ter polglasnik in *uo* za staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o*, ki pa sta v zapisu poenoglašena (npr. *ona, mene, teče* za narečno *uona, miene, tieče*). V pesmi najdemo *ü* za *u* (*drügo*), *e* za polglasnik (*vzeme* ‘vzame’), *i* za ponaglasni *e* (*mačija* ‘mačeha’), *j* za *h* v položaju med vokaloma (*mačija, krijece* ‘kruhece’) in po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* v položaju pred nezvenečim soglasnikom (*glafco* ‘glavico’). V oblikoslovju izstopajo narečni *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov srednjega spola ([...] *mi krv po lici teče [...]*), *-ov* v orodniku ednine zaimenske sklanjatve (*nad meno^o*) ter poudarjena zanikana tretjeosebna množinska oblika pomožnega glagola *biti* (»*Nej so mi tak mili [...]* ‘niso’), v besedju pa ob panonizmu *popejvati* ‘peti’ najdemo še iz prevzetih osnov *gvant* (< srvnem. *gewant* ‘(boljša) obleka’) in *kuš, kušek* (< srvnem. *kuss* ‘poljub’) izpeljana leksema *gvantec* in *küševati* ‘poljubljati’.

1.5 Zapuščene sirote

Balada *Zapuščene sirote* je znana samo na Štajerskem, v Prekmurju in Porabju. Razširjena je v dveh podobah. V prvi (SLP 261/A), ki jo potrjujeta dve različici, ena iz okolice Celja, druga pa iz Frama, je ohranjena srednjeveška pravna prvina, ki je določala oblast brata nad sestro, ko je ta postala vdova, in nad njenimi otroki (prim. Golež Kaučič 2007a: 373). Drugi tip balade (SLP 261/B), ki tematizira obsodbo sirot na slabo ravnanje znotraj družine po smrti matere, je dokumentiran samo v Prekmurju (dva zapisa iz Turnišča) in Porabju.

V Porabju so štirje zapisovalci v približno istem času (1970, 1971?) na Gornjem Seniku zapisali tri različice pesmi, katerih jezikovno podobo je že osvetlila Tjaša Jakop (2007b: 900).

1.6 *Nezvesta gospa s tremi stražarji*

Balada *Nezvesta gospa s tremi stražarji* (SLP 267/B) je bila prvotno družinska balada z motivom nezvestobe in kaznijo zanjo, odsevajoča pogled preprostega človeka na grajsko gospodo. V spremenjeni obliki, potem ko je postala šaljiva ljubezenska pesem, v kateri dekle vabi fanta na vasovanje, dogajanje pa je bilo preneseno iz grajskega v vaško okolje, pa se je od konca 19. stoletja hitro razširila po vsem slovenskem ozemlju (prim. Klobčar 2007: 443). V Porabju so v letih 1970–1972 štiri različni zapisovalci zapisali sedem različic. Pet jih je z Gornjega Senika (39., 40., 41., 44. in 45.), po ena pa z Dolnjega Senika (42.) in iz Andovcev (46.). Narečne značilnosti ponazarjamo na primeru zapisa Gustla Labricza (1971) z Gornjega Senika pod zaporedno številko 44:

1. Tam dol na ravnom poli
stoji en beli grad.
2. Al z_grada doli gleda
ena mlada deklina.
3. Pod gradom pa špancira
eden mladi, mladi fant.
4. »Hodi, fant, gor k_meni,
daj sama sem doma!«
5. »Ne bom šow gor k_tebi,
daj se bojim zaspat!«
6. »Nič se ne boj zaspati,
ar mam jaz prebudinčke tri!
7. Ta prvi mi zapoje,
da urca pownoči.
8. Ta drugi mi zapoje,
je urca dve al tri.
9. Ta tretji mi zapoje,
se dela be'li dan.«

Pesem je dokaj približana knjižnemu jeziku. Narečna diftonga *ej* za stalno dolgi *jat* in *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* sta poenoglašena (*beli grad*, *dve*; *na ravnom poli* 'polju'), razen enkrat (*be'li dan*), poknjizen je zaokroženi *ü* za *u* (*ta drugi*), ohranjata pa se narečna srednji *l* za palatalni *l̥* (*na ravnom poli*) ter dvoustnični *-u* < *-l*, zapisan z grafemom *w*, v edninskem moškospolskem deležniku (*šow* 'šel'). Dvoustnični *-u-* je tudi zvočniška varianta *-l-* v zvezi *-ou-* med soglasnikoma iste besede (*pownoči*). Najdemo še onemitev nenaglašene *i* (*mam* 'imam', *al* 'ali', *dol* 'doli'). Narečne značilnosti v oblikoslovju so: *-i* (za knjižni *-u*) v mestniku ednine samostalnikov srednjega spola (*na* [...] *poli* 'polju'); *-om* v mestniku ednine pridevnikov sre-

dnjega spola¹¹ (*na ravnom poli*); določna oblika pridevnika namesto nedoločne (*mladi fant*); velelniška oblika (*h*)odi za knjižno *pridi*; členek *ta* pred vrstilnim števnikom v funkciji samostalniške besede (*ta prvi, ta drugi, ta tretji*); veznika *da(j)* (< *gda*) ‘ko’ in *ar* ‘ker’ (< pslovan. *a-že (Bezljaj 1976: 5)).

V besedju ob narečnem leksemu *deklina* ‘dekle’ najdemo še zastarelo obliko prislova *doli* ‘dol’ (*Al z_ grada doli gleda [...]*), prek nem. *spazieren* ‘sprehajati se’ (< it. *spaziare* ‘bloditi, postopati’) prevzeti leksem *špancierati* za narečno *špancerati* in *špancerati*, kar potrjujejo 39., 42. in 46. različica, knjižne pa so še oblike in besede *fant* (nar. *pojeb*), *zapoje* (nar. *spopejvle*), *nič* (nar. *nika, nikaj*), *urca* (< *urica*) (nar. *vōra*) in *dan* (nar. *den*). Leksem *prebudinček* ‘petelinček’ ([...] *ar mam jaz prebudinčke tri!*) v prekmurščini ni znan, prav tako ne za isti pomen izpričana leksema *preboliček* in *prebudiček*, ki ju najdemo v 41. ([...] *ker mam jaz preboličke tri!*«), 45. ([...] *ar mam prebudičke tri!*) in 46. različici ([...] *da jaz mam prebudičke tri*). Domnevno gre za novotvorjenke.

V preostalih različicah pesmi se v besednih zvezah *beli grad* in *beli dan* diftong *ej* ohranja (*be^li grad, be^li dan*), sicer pa na omahovanje v zapisu diftongov kažeta primerara števnik *dve* (*dveⁱ* – 42., 45. in 46. različica; *dve* – 40. različica) in samostalnika *polje* (*na po^li* – 40. in 45. različica; *na poli* – 39., 41., 42. različica). Samoglasnik *ü* za *u* imamo v 40., 42. in 45. različici ((*ta*) *driügi*), onemitev vzglasnega *h* -> $\emptyset$ v 41. (»*Odi, fant, gori k_meni* [...]) in 46. različici (»*Fant, ⁱodi gori k_meni* [...]),¹² primer za feminizacijo samostalnika srednjega spola v 45. različici (*Doj z_ okne mi pa gleda [...]*), velelnik *idi* ‘pojdi’ pa v 46. različici ([...] *paj idi zdaj domov!*«). V besedju ob narečnem prislovu *doj* ‘dol’ (45. različica), zastareli obliki prislova *gori* ‘gor’ ([...] *gori k_meni* [...], [...] *gori k_tebi* [...]) – 41. in 46. različica) ter hrvatizmu *jeden, jen, jedna, jena* ‘eden, en, ena’ izstopajo še členek *paj* za knjižni *pa* (45. in 46. različica), prislov *štista* ([...] *da je štista, štista beili dan* [...]) za narečno *ščista* ‘čisto, popolnoma’ in kalk *stani gori* (*Fant, zdaj paj stani gori* [...]) v 46. različici. Težnjo približevanja knjižnemu jeziku kaže veznik *daj* (< *kdaj*) za narečni *gda* ‘kdaj’ v pomenu ‘ko’, v pesmih poknjžena sta končni *-n* za *-m* (*tam*) ter zanikana prvoosebna prihodnjiška oblika pomožnega glagola (*ne bom* za narečno *nemo*), knjižne pa so še oblike in besede *petelinček* (nar. *kokotek*), *ker* (nar. *ar, ka*), *jaz* (nar. *ge* < *ges* < *jaz*) in *ura* (nar. *vōra*).

1.7 Nevesta detomorilka

Balada *Nevesta detomorilka* (SLP 286), ki tematizira detomorilstvo nezakonske matere, je v 188 različicah, od katerih jih je sedem iz Porabja, razširjena po celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Porabski zapisi z Gornjega Senika (132., 136., 138. različica), z Verice - Ritkarovcev (133.,¹³ 135., 139. različica) ter iz Slovenske vesi (137. različica) so iz let 1970 in 1971 ter so delo Zmage Kumer, Valensa Voduška, Julijana Strajnarja in Mirka Ramovša.

¹¹ V vseh preostalih različicah v tem primeru zapisane končnice *-oj* (*na ravnoj poli*) seniški govor ne pozna. Končnica *-oj* se v prekmurščini namreč pojavlja samo v dajalniku in mestniku pridevnikov ednine ženskega spola.

¹² Zapis *iodi* (za narečno *uodi* ‘hodi’) morda kaže na števnanovski diftong *uo* za staroakutirani nosni *o* ter novoakutirani in umično naglašeni *o*, potrjen še v prvi vrstici druge kitice (*Dol z_ iokna mi paj gleda* [...]).

¹³ Ta različica je izvorno z Gornjega Senika (Golež Kaučič idr. 2007: 660).

Kot primer seniške različice balade navajamo zapis Valensa Voduška z Gornjega Senika (3. 3. 1970) pod številko 132:

1. Mladi ovčar ovce pasu
na zeleni travnikaj.
2. K_njemi prišlo malo de'te:
»Vi ste pravi vüjec moj!«
3. »Kak bi to^u mogo^uče bilo,
ka bi jaz tvoj vüjec biw?
4. Samo edno sestro imam,
štera ravno sneja je.«
5. Ovčar ovce domov žene,
malo de'te za njim gre^l.
6. Ovčar ovce v_štalo ženi,
malo de'te za njim gre^l.
7. »Dober večer, gostüvanci,
samo mojej materi ne^l.«
8. Starešina de'te pita:
»Štero je tvoja mati?«
9. »Moja mati ravnoč to^u je,
ko ti le'pi venec ma.«
10. »Če mi vi to ne verjete,
naj vam poje li kokot,
šteri küjan ino pečen,
naj zapoje on trikrat.«
11. Koko^ut je na okno skočo
paj zapoje je trikrat.
12. Gostüvanci se prestrašjo,
snejo je odneso vrag.

Ostale kitice recitira:

13. »Niste meli samo mene,
saj ste meli skrajne tri.
14. Prvo de'te porodila
pør toj bistroj vodici.
15. Tisto de'te tam vmorila
pør toj bistroj vodici
16. Drügo de'te porodila
pør tom küpčeki gnoja.

17. Tisto de'te tam nijala,
pər tom kŭpčeki gnoja.
18. Mene ste pa porodili,
vu toj votloj bŭkvici.
19. Mene ste tud tam nijali
vu toj votloj bukvici.
20. Marija mi je mati bila,
Jezuš mi je oča biw.
21. Marija mene nadajala,
Jezuš me je zibaw sam.«

Pesem izkazuje nekaj tipičnih prekmurskih glasoslovnih značilnosti, kot so: zaokroženi *ü* za *u* (*bŭkvici*, a tudi *bukvici*, *drŭgo*, *gostŭvanci*, *kŭjani*, *kŭpčeki*); *ej* za stalno dolgi *jat* (*de'te*, *le'pi*); *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *koko^{ut}*, *mogo^uče*, a tudi *to*, *kokot*, *bilo*); *ej* iz stalno dolgega *e*, nosnega *e* in polglasnika (*greⁱ* 'gre'); *e* za novoakutirani polglasnik (*sneja* 'snaha'); *i* za prednaglasni *e* (*nijala* < *nehala* 'pustila'), *jat* (*li* < *le* 'le') in naglašeni tematski *e* v osebilu dvozložnih glagolov (*Ovčar ovce v štalo ženi* 'žene');¹⁴ po izgovoru zapisani zvočnik *v-* za vzglasni *u-* (*vmorila* 'umorila'); protetični *v-* (*vŭjec* 'ujec'); onemitev izglasnega *-h* > $\emptyset$ (*na zeleni travnikaj*); prehod *h* > *j* v izglasju ali med vokaloma (*na zeleni travnikaj*; *sneja* 'snaha', *kŭjan* 'kuhan', *nijala* 'pustila'); prehod soglasniške skupine *kt* > *št* (*štera* 'katera', *štero* 'katero'); onemitev nenaglašene *i* (*ma* 'ima', *meli* 'imeli', a *imam*, *tud* 'tudi') in *o* v prislovu *kako* (*kak*). Po izgovoru se zapisuje *-l* v edninskem glagolskem deležniku moškega spola (*skočo*, *odneso*), medtem ko končaja *-u* (*pasu* 'pasel') narečje ne pozna. Dvoustnični *-u* (< *-l*) je zapisan z grafemom *w* (*biw*, *zibaw*). Odstopanja od narečja imamo pri končnem *-m*, ki v narečju prehaja v *-n* (*vam*, *tam*, *sam*, za *njim*), narečni zlogotvorni *r* pa se zapisuje s polglasnikom kot *ər* (*pər* < *pr* < *pri*).

Narečne značilnosti se kažejo tudi v oblikoslovju, npr. mestnik množine samostalnikov moškega spola na *-aj* (< *-ah*) (*na zeleni travnikaj*); dajalnik in mestnik ednine samostalnikov in zaimkov moškega spola na *-i* (za knjižni *-u*) (*k nje-mi*, *pər tom kŭpčeki*); mestnik ednine kazalnega zaimka moškega spola na *-om* (*pər tom* 'pri tem'); dajalnik in mestnik ednine pridevnikov ženskega spola na *-oj* (*samo mojoj materi ne'*; *pər toj bistroj vodici*; *vu toj votloj bŭkvici*); mestnik ednine kazalnega zaimka ženskega spola na *-oj* (*pər toj* 'pri tej'); veznik *ka* za knjižni *da* (*Kak bi to^u mogo^uče bilo*, *ka bi jaz tvoj vŭjec biw?*), *paj* za knjižni *pa* (*Koko^{ut} je na okno skočo paj zapojo je trikrat*) in *ino* za knjižni *in*, *pa* ([...] *šteri kŭjan ino pečen* [...]); členek zanikanja *ne* ima obliko z refleksom *jata* (*ne'*); predlog *vu* 'v'.

Poknjženi sta poudarjena tretjeosebna sedanjiška oblika glagola *biti* ([...] *štera ravno sneja je.*) in zanikana drugoosebna množinska oblika istega glagola

¹⁴ Ta *e* je v narečju zelo ozek in domnevno zato zapisan z grafemom *i*. Enak zapis je opaziti še v moškospolskem kazalnem zaimku *ta*: *ti leipi venec* (< *te* 'ta' < *ta* < *t_h).

(*Niste meli samo mene* [...]), ki se v narečju glasita *ge(j)* 'je' oz. *ste nej* 'niste'.

V besedju ob panonizmih, npr. *oča* 'oče', *nadajala* 'nadojila', *pita* 'vpraša', *ravnoč* 'ravno', *vüjec* 'materin brat', *starešina* 'poročna priča', *gostüvanci* 'svatje', *nijala* 'pustila' (< *nehati* 'pustiti' < *ne xajati 'ne brigati se' (Bezljaj 1982: 219; Snoj 2003: 441)), najdemo tudi prevzeti leksem *štala* (it. *stalla* < germ. *stalla- (Bezljaj 2005: 105)). Poknjženo podobo imata osebni zaimек *jaz* in glagol *peti*, ki se v narečju glasita *ge* (< *ges* < *jaz*) in *popejvati*.

V preostalih seniških različicah imamo še *ö* za *e* v položaju za ustničnikom in pred *r* (*vörjete* 'verjamate' – 133. različica); *o* za po naglasnem umiku naglašeni zaokroženi *a* (»Kok bi to mogoče bilo [...] – 135. različica); *i* za nenaglašeni *e* (*Či mi vi to na verjete* [...] – 139. različica); *e* za nenaglašeni *i* ([...] *naj koko^ut na okno sko^uči in zapoje jen trikrat.*« – 139. različica); za seniški govor neobičajni dvoglasnik *ie* za umično naglašeni *e* (*sⁱestra, pⁱečen* 'pečen', *mⁱene* – 136., 138., 139. različica); po izgovoru zapisani *f* za zvočnik *v* pred nezvenečimi soglasniki (*ofčar, ofce, f hižo*, a tudi *ovčar, ovce* – 133. različica; *ofce* in *ovce* – 138. različica); mestnik ednine samostalnikov moškega spola na *-ej* (< *-ě*) (*na travnikej* – 135. različica) in pridevnikov moškega spola na *-om* (*na zelenom travniki* – 133., 136. in 138. različica); pridevniško končnico *-oga* (*prvoga, drugoga, tretjoga* – 133., 136., 138. in 139. različica); členek *paj* 'pa', veznik *nego* 'ampak', množinsko govorjenje o odsotni spoštovani osebi (»*Gje so pa tvoja mati?*« – 133. različica); panonizma *popeⁱvati* 'peti' in *hiža* 'hiša'. Narečni vprašalni zaimек *ge* 'kje' (< *gde*) se zapisuje kot *gje*, narečni veznik *ka* 'da' pa kot *kaj*. V 138. različici je z dvema grafemoma zapisan dvoglasnik *ej* za dolgi *jat* (*de^ete* in *dejte, lejpi*), dvoglasnik *ou* za dolgi *o* in nosni *o* je ponekod poknjžen (*mogoče* – 135. in 136. različica; *to* – 136. in 139. različica), dvoustnični *-u* < *-l* v edninskem moškospolskem deležniku pa se zapisuje tudi z grafemom *v* (*biv* – 135., 138. in 139. različica).

Zapis iz Slovenske vesi (različica 137), ki je delo Zmage Kumer in Valensa Voduška (16. 11. 1970), je primer balade z območja porabskega števanovskega govora:

1. Ofčar je paj ofce paso
na zelenom travniki.
2. K_njem je prišlo malo dejte:
Vi ste pravi vüjec moj.«
3. »Kak bi to^u mogoče bilo,
kaj bi jaz tvoj vüjec biv?«
4. Ofčar ofce domov žene,
dejte je paj za njim šlo.
5. Ofčar ofce v_uštalo zapre,
dejte je paj v_uhižo šlo^u.
6. »Dober večer, gostüvanci,
samo mojoj materi nej!«

7. Starišina pita de^{te}:
»G(j) je ti svojo mater maš?«
8. »To^o so ravnoč mati moja,
ka te be^{li} venec ma.
9. Prvoga je porodila
pri jednom šipkovom grmej,
prvoga je tam püstila
pri tom šipkovom grmej.
10. [...]
  - [...]
  - Paj ga tüdi tam püstila
pri tom šipkovom grmej.
11. Drugoga je porodila
pri ednoj bistroj vodici,
paj ga tüdi tam püstila
pri tistoj bistroj vodici,
paj ga tüdi tam püstila
pri tistoj bistroj vodici.
12. Mene je paj porodila
pri ednoj votloj bükvici,
paj me tüdi tam nihala
pri toj votloj bükvici,
paj me tüdi tam nihala
pri toj votloj bükvici.«

Za glasoslovje števanovskega govora sta ob zaokroženem *ü* za *u* (*tüdi*, *pri toj votloj bükvici*), dvoglasniku *ej* za stalno dolgi *jat*, zapisanem z dvema grafemoma (*dejte* in *de^{te}*, *pri tom šipkovom grmej*), in dvoglasniku *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^o*, *mogo^oče*, *šlo^o*, a tudi *šlo*), samoglasnikih *e* za polglasnik (*te* ‘*ta*’ < *ta* < *ṭ) in *i* za nenaglašeni *jat* (*starišina*) značilna tudi dvoglasnik *ie* za staroakutirani *jat* in nosni *e* ter novoakutirani in umično naglašeni *e* in polglasnik ter dvoglasnik *uo* za staroakutirani nosni *o* in novoakutirani ter sekundarno naglašeni *o*, ki sta v pesmi poenoglašena (npr. *mene*, *moj*, *dober*, *moja*, *vodici*). S *f* se po izgovoru zapisuje zvočnik *v* v položaju pred nezvenečim soglasnikom (*ofce*, *ofčar*, a tudi *ovčar*), z *v* pa tudi dvoustnični *u* < *-l* v edninskem moškospolskem deležniku (*biv* ‘*bil*’). V pesmi najdemo protetični *v*- (*vüjec*), onemitev nenaglašene *i* (*maš*, *ma* ‘*imaš*, *ima*’; *k njem* ($\emptyset$ < *-i* < *-u*)) in *o* v prislovu *kako* (*kak*). V oblikah in besedju med seniško in števanovsko različico ni bistvenih razlik, morda omenimo le končnico *-ej* (< *-ě*) (*pri jednom šipkovom grmej* [...] – [...] *pri tom šipkovom grmej*) v mestniku ednine samostalnikov moškega spola, ki se ohranja tudi v Slovenski vesi.

1.8 Obsojena detomorilka

Balada *Obsojena detomorilka* (SLP 287) je razširjena po vseh slovenskih pokrajinah. V Porabju je znana v dveh različicah z Gornjega Senika. Prvo, ki ima

zaporedno številko 69 in jo navajamo v tem prispevku, sta 4. 3. 1970 zapisala Julijan Strajnar in Zmaga Kumer, drugo, z zaporedno številko 70, pa je 26. 1. 1971 zapisala Zmaga Kumer.

1. Dekla sinka porodila,
vrgla ga je v_Moravo, -ravo
dekla sinka porodila,
vrgla ga je v_Mora-, Moravo.
2. Morava je bistra voda,
vrgla ga je v_Donavo, -navo,
Morava je bistra voda,
vrgla ga je v_Dona-, Donavo.
3. Donava je vetna voda,
vrgla ga je na su-, na suho,
Donava je vetna voda,
vrgla ga je na su-, na suho.
4. »To^u te prosim, lubi fantič,
da naj ne bom sojena, -a, -a,
to^u te prosim lubi fantič,
da naj ne bom soje-, sojena!«
5. »To^u ti drügo ni pomoči
kot lublanske visance, -e, -e,
to^u ti ti drügo ni pomoči
od ljubljanske visan-, visance.«
6. Visance so zaškripale,
düšo je pa šatan vz^{ew},
visance so zaškripale,
düšo je pa šatan, šatan vz^{ew}.

Pesem je dokaj približana knjižnemu jeziku. Nekaj narečnih značilnosti najdemo v glasovju, *ü* za *u* (*drügi*, *düšo*, toda *na suho*, *lubi*); dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *pomo^uči*, a tudi *pomoči*); za števanovski govor tipični dvoglasnik *ie* za staroakutirani nosni *e* (*vz^{ew}* 'vzel'); z grafemom *w* zapisani dvoustnični *u* < -*l* v edninskem moškospolskem deležniku (*vz^{ew}*) ter srednji *l* za palatalni *ľ* (*lubi*, *lublanske*, a tudi *ljublanske*). Posebnosti v besedju so panonizem *dekla* 'dekle', iz narečnega glagola *visiti* 'viseti' tvorjeni leksem *visance* 'vislice' ter iz madžarščine prevzeti leksem *šatan* 'satan' (< madž. *sátán*).

Tudi druga seniška različica balade je precej poknjžena. V glasoslovju imamo *ü* za *u* (*na süho*, *drügo*, *düša*, toda *ljubi*), dvoglasnik *ou* za stalno dolgi *o* in nosni *o* (*to^u*, *pomo^uči*, a tudi *pomoči*), z grafemom *v* zapisani dvoustnični *u* < -*l* v edninskem moškospolskem deležniku (*vzev* 'vzel'), v predhodni različici izpričani narečni leksemi *dekla*, *visiti* in *šatan* pa so poknjženi (*Dekle sinka porodila* [...] – *Vislice so zaškripale, düšo je pa satan vzev* [...]).

2 ZAKLJUČEK

Z analizo narečnih prvin v porabskih družinskih baladah ugotavljamo, da tovrstno ljudsko pesemsko izročilo ni najprimernejše kot študijsko gradivo za raziskovanje narečja. Ljudska pesem, ki nastaja in živi skupaj z melodijo in ki se zaradi ustnega prenašanja lahko spreminja in poraja vedno nove različice, je »samosvoja besedno-glasbena umetnina« (Kumer 2002: 11). Odsotnost narečnih prvin v pesniškem jeziku pripomore k razumljivosti besedila, prav to pa pesmi omogoča njeno razširjanje oz. prehajanje iz ene pokrajine v drugo, iz enega narečja v drugo.¹⁵ Nekatere v analizo zajete balade (npr. 248/20, 22; 252/117, 121; 286/132, 137), zapisane v podeželskih naseljih Porabja, sicer izkazujejo tipične prekmurske glasoslovne, oblikoslovne in leksične značilnosti, kot jih poznamo iz izkustva in izsledkov znanstvenih preučevanj gornjeseniškega in števanovskegaaporabskega govora,¹⁶ spet druge (npr. 248/19; 254/26; 256/A2/7; 267/B/44, 45, 46; 287/69, 70) pa prehajajo ali v nadnarečni (pokrajinski) jezik ali pa so že dokaj približane knjižnemu jeziku. Izsledki raziskave tako potrjujejo ugotovitve Tjaše Jakop (2006: 68), da je v večini primerov ljudskih pesmi bolje govoriti o njihovi pokrajinskosti kot pa narečnosti.

KRAJŠAVE

germ. – germansko; **madž.** – madžarsko; **nem.** – nemško; **pslovan.** – praslovensko; **srvnem.** – srednjevisokonemško; **stcslovan.** – starocerkvenoslovensko

VIRI IN LITERATURA

- Bezljaj 1976** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Mladinska knjiga, 1976.
- Bezljaj 1982** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II: K–O*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Mladinska knjiga, 1982.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Založba ZRC, 2005.
- Golež Kaučič 2007a** = Marjetka Golež Kaučič, Zapuščene sirote (261/A), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 373.
- Golež Kaučič 2007b** = Marjetka Golež Kaučič, Žalostna usoda treh sinov (254), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 253.
- Golež Kaučič idr. 2007** = Marjetka Golež Kaučič – Marija Klobčar – Zmaga Kumer – Urša Šivic – Marko Terseglav, *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007.
- Jakop 2006** = Tjaša Jakop, (Nad)narečna podoba slovenske ljudske pripovedne pesmi, *Jezikoslovni zapiski* 12.1 (2006), 51–69.
- Jakop 2007a** = Tjaša Jakop, Dialektološke analize izbranih tipov pesmi: Mačeha in sirota (256/A1), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 895–898.

¹⁵ O problematiki ugotavljanja (ne)narečnih prvin ljudskih pesmi je pisala T. Jakop (2006: 52, 54; 2007c: 24).

¹⁶ Narečnih skladenjskih značilnosti zaradi metrike in poetike same skorajda ni mogoče ugotavljati.

- Jakop 2007b** = Tjaša Jakop, Dialektološke analize izbranih tipov pesmi: Zapuščene sirote (261/B), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 900.
- Jakop 2007c** = Tjaša Jakop, Jezikovna podoba in narečna analiza pete knjige Slovenskih ljudskih pesmi (SLP5), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 24.
- Klobčar 2007** = Marija Klobčar, Nezvesta gospa s tremi stražarji (267/B), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 443.
- Kumer 2002** = Zmaga Kumer, *Slovenska ljudska pesem*, Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Logar 1974** = Tine Logar, Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem (glasoslovna skica), v: *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Tine Logar, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 1974, 53–57.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- SLA 1.2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina), 2: komentariji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SLP = Golež Kaučič idr. 2007.**
- Snoj 2003** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Terseglav 2007** = Marko Terseglav, Z roparjem omožena (Kata, Katalena), v: *Slovenske ljudske pesmi V: pripovedne pesmi 5*, ur. Marjetka Golež Kaučič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Slovenska matica, 2007, 119.
- Zorko 1998** = Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1998 (Zora 6).

SUMMARY

The dialectal image of family ballads from the Porabje region

The paper presents the findings of a dialectal analysis of the Porabje family ballads published in the fifth book of *Slovenske ljudske pesmi* (GNI SAZU, 2007). The book encompasses 54 types (with 857 variants) of narrative poems thematizing family destinies. In Porabje, where seven villages are inhabited by members of the Slovenian minority, eight types of family ballads, with 59 variants, were recorded. These discuss marrying a brigand and a murderer (*Z roparjem omožena* (248)), the death of a mother (*Vdovec na ženinem grobu* (252) and *Zapuščene sirote* (261B)), the death of sons (*Žalostna usoda treh sinov* (254)), the wicked stepmother and the stepchild's grievous fate (*Mačeha in sirota* (256A1, 256A2, 256A3)), unfaithfulness (*Nezvesta gospa s tremi stražarji* (267B)), and infanticide committed by illegitimate mothers (*Nevesta detomorilka* (286) and *Obsojena detomorilka* (287)). Despite the earliest written records of the Prekmurje variants of these ballads dating back to the first halves of the 19th and 20th centuries and their first printed publications appearing at the turn of the two centuries, it was not until 1970–1972 that the Porabje family ballads were recorded. This was due to the sociopolitical tensions in the discussed geographical region. The ballads were systematically collected by the SAZU's Institute of Musicology. By analyzing dialect elements in family ballads from the Porabje region, we discovered that this type of folk songs is not the most suitable study material for dialect research. In some ballads (e.g. 248/20, 22; 252/117, 121; 286/132, 137) we find typical Prekmurje phonological, morphological and lexical features as already known from the fieldwork and the findings based on the study of the Porabje local dialects. Other (e.g. 248/19; 254/26; 256/A2/7; 267/B/44, 45, 46; 287/69, 70) still are either moving in the direction of a (regional) supradialect or are fairly close to the literary language. Linguistically, the majority of folk songs are better described in terms of regional rather than dialectal features.

SLOVENSKI GOVORI NA VZHODNEM ROBU (1)

JANUŠKA GOSTENČNIK — KARMEN KENDA-JEŽ — MOJCA KUMIN HORVAT

OGROŽENA NAREČJA V SLOVENSKEM JEZIKOVNEM PROSTORU

COBISS: 1.03

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.04](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.04)

V prispevku je predstavljen raziskovalni projekt Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico), v okviru katerega bodo določene meje treh slovenskih narečij zunaj Slovenije, to je prekmurskega narečja v Radgonskem kotu in na Gradiščanskem v Avstriji ter srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja na Hrvaškem.

Ključne besede: prekmursko narečje, srednještajersko narečje, kozjansko-bizeljsko narečje, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

Endangered Dialects in the Slovenian Linguistic Environment

This article presents the research project Studies of Endangered Dialects in the Slovenian Linguistic Environment (the Radkersburg Corner, Burgenland, Hum na Sutli and Surroundings, and Dubravica and Surroundings), as part of which the borders of three Slovenian dialects outside Slovenia will be defined: the Prekmurje dialect in the Radkersburg Corner and Burgenland in Austria, and the Central Styrian and Kozjansko-Bizeljsko dialects in Croatia.

Keywords: Prekmurje dialect, Central Styrian dialect, Kozjansko-Bizeljsko dialect, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

0 UVOD

Prispevek je uvod v prvega izmed tematskih sklopov z naslovom Slovenski govori na vzhodnem robu, v katerih bomo sproti predstavljali delne rezultate projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico). Prvi sklop prinaša štiri fonološke opise za govore štajerske in panonske narečne skupine oz. kozjansko-bizeljskega, srednještajerskega in prekmurskega narečja (Gostenčnik 2022a; Jakop 2022; Gostenčnik 2022b; Kumin Horvat 2022), izdelane na podlagi zapisov za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). Ustaljena enotna struktura fonološkega opisa omogoča učinkovito primerjavo med govori oz. narečji na glasoslovni ravnini in izdelavo glasoslovnih vprašalnic za načrtovane sondažne raziskave.

1 PROJEKT

Na javnem razpisu za financiranje raziskovalnih projektov Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) v letu 2021, ki ga je razpisal ARRS v Uradnem listu RS,

---

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu

je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU uspešno pridobil raziskovalni projekt Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico), in sicer v okviru teme Popis ogroženih slovenskih narečij v zamejstvu: govori v Radgonskem kotu in na Gradiščanskem v Avstriji ter govori srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja na Hrvaškem. Vodja projekta je prva avtorica prispevka.

Predmet raziskave so tri narečja (izmed 47 slovenskih narečij s podnarečji), ki ležijo tudi zunaj meja Slovenije, in sicer prekmursko narečje panonske narečne skupine (Radgonski kot in Gradiščanska v Avstriji) ter srednještajersko (Hum na Sutli z okolico na Hrvaškem) in kozjansko-bizeljsko narečje (Dubravica z okolico na Hrvaškem) štajerske narečne skupine. Glavni cilj je natančna določitev narečnih meja, saj se predvideva, da se omenjena slovenska narečja govorijo tudi zunaj državnih meja Slovenije.

2 VSEBINA IN CILJI

Namen raziskovalnega projekta je pridobitev novih znanj in poglobitev védenj, bistvenih za razvoj slovenske dialektologije. Cilj raziskave je spodbuditi sistematične narečjeslovne raziskave na območjih zunaj države Slovenije, za katera je značilno postopno izgubljanje avtohtonih slovenskih narečij. To so narečja s šibkim medgeneracijskim prenosom, ki jih pretežno govorita srednja in starejša generacija govorcev, zato je za učinkovito spremljanje njihovega stanja izrednega pomena priprava enovitega načrta terenskih raziskav, ki temeljijo na enotni metodologiji zbiranja gradiva. Ker gre za prvi dialektološki projekt, pri katerem sočasno po enakih merilih zbiramo podatke na območju treh (ogroženih) narečij, je to tudi pomemben prispevek k nadaljnjemu razvoju metodologije preučevanja narečij na jezikovnostičnih območjih.

Raziskave so namenjene tako dokumentaciji narečij kot ugotavljanju njihovega obstoja in živosti, obenem pa spodbujanju lokalnih prebivalcev, ki živijo v sosednjih državah, k ohranjanju narečnega govora.

Temeljni cilj raziskave je poglobitev védenja o obsegu in razvoju slovenskega jezika na robu slovenskega jezikovnega prostora, o tem, kako se je ta spreminjal skozi čas, ter o načinu morebitnega prevzemanja tujejezičnih elementov oz. njegovega razvoja v stiku z drugimi jeziki. Vse to je v pomoč pri določanju zemljepisnega obsega rabe slovenskega jezika in njegove narečne razčlenjenosti v tem prostoru.

Delni cilji raziskave so: 1) jezikoslovna analiza in sintetična obravnava izbranih panonskih krajevnih govorov v Avstriji in štajerskih krajevnih govorov na Hrvaškem; 2) kritični pretres gostote trenutnih raziskovalnih točk mreže SLA na obravnavnem območju ter vzpostavitev dodatnih točk po potrebi; 3) predstavitev novih znanstvenih dognanj v znanstvenih člankih in drugih publikacijah; 4) prikaz ugotov-

(<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

Za pregled in koristne pripombe se iskreno zahvaljujemo Jožici Škofic.

vljenih strukturnih značilnosti in zemljepisne razširjenosti obravnavanih govorov na regionalnih kartah raziskanih območij, ki bodo kasneje del nove Karte slovenskih narečij¹ oz. njene različice za šolsko rabo.

3 METODOLOGIJA

Uporabljena raziskovalna metodologija je v slovenski dialektologiji že uveljavljena. Teoretično in praktično je bila že preizkušena v raziskavah ogroženih robnih slovenskih narečij, in sicer na območju kostelskega in čebranskega narečja dolenske narečne skupine v Gorskem kotarju na Hrvaškem. Te so v letih 2017–2020 pod vodstvom prve avtorice tega prispevka potekale v vrsti projektov,² ki jih je financiral Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Preučevani jezikovni sistemi so obravnavani tako s tipološkega kot z genetskojezikoslovnega vidika. Uporabljene so metode sinhronega in diahronega jezikoslovja, in sicer: 1) metoda vodenega pogovora, tj. anketna metoda – zbiranje gradiva na terenu neposredno od krajevnih govorcev po vnaprej pripravljene vprašalnici; 2) substitucijska metoda – za jezikoslovno analizo oblik, ki se prevzemajo iz jezika v jezik; 3) etimološka metoda – za določanje morfemske sestave leksemov; 4) primerjalna metoda – za identifikacijo gradiva; 5) strukturna metoda – za določanje položaja jezikovne prvine znotraj preučevane jezikovne ravnine; 6) geolingvistična metoda – za predstavitev zemljepisne razširjenosti jezikovnih pojavov z izoglosami.

Za vsako posamezno raziskovalno območje je bila izdelana premišljeno zastavljena leksično-fonetična vprašalnica, ki je namenjena določanju razlikovalnih fonetičnih, morfoloških in leksičnih lastnosti posameznih krajevnih govorov in narečij. Analiza pridobljenih podatkov bo omogočila natančnejšo razmejitev narečij, s tem pa izdelavo podrobnih regionalnih narečnih kart.

Vrsta načrtovanih raziskav se razlikuje glede na stopnjo dosedanje raziskanosti:

- (a) Na manj raziskanih območjih potekajo sondažne raziskave, namenjene ugotavljanju obstoja narečij, osnovnemu opisu njihove strukture in notranje členjenosti ter določitvi območja, na katerem se govorijo.
- (b) Na podlagi izsledkov že narejenih raziskav sledi podrobnejša dokumentacija posameznih narečnih govorov, namenjena pridobivanju slovničnega, besednega in besedilnega gradiva.

¹ V mrežo za SLA je trenutno vključenih 78 krajev oz. krajevnih govorov zunaj državnih meja Slovenije, od tega jih je sedem na Hrvaškem (tudi Hum na Sutli in Dubravica), 41 v Avstriji (tudi Žetinci – Sieldorf in Ženavci – Jennersdorf), 28 v Italiji in dva na Madžarskem.

² Slovenski kostelski govori na jugu Gorskega kotarja (1. 9. 2017 – 31. 12. 2017), Znanstvena raziskava slovenskih govorov v Gorskem kotarju (22. 3. 2018 – 31. 12. 2018), Znanstvena raziskava slovenskih govorov v Gorskem kotarju – II. faza (28. 3. 2019 – 31. 12. 2019), Slovenski govori v okolici Skrada na Hrvaškem (3. 6. 2020 – 31. 12. 2020), Raziskave slovenskih govorov v Gorskem kotarju (delo) (13. 11. 2020 – 31. 12. 2020).

4 PREUČEVANA OBMOČJA

4.1 Avstrija³

4.1.1 Radgonski kot

Jezikovna analiza nekaterih vasi Radgonskega kota⁴ je bila doslej predmet razprav Mirka Križmana, Zinke Zorko in Andreje Haberl-Zemljič. Mirko Križman se je celovitim raziskavam jezikovnih razmer v Radgonskem kotu posvečal od srede 80. let prejšnjega stoletja, pri čemer se je osredotočal na vprašanja identitete slovenskih govorcev v petih vaseh Radgonskega kota, njihovo jezikovno zmožnost, jezikovne interference in rabo slovenskega jezika skozi generacije. Izsledke je objavil v dveh monografijah (Križman 1989; 1997a) in vrsti razprav (Križman 1993; 1996; 1997b; 2000; 2006; 2007; 2008). Ocenjuje, da je slovenščina v Radgonskem kotu prekmurski govor, v katerem so prisotne interference stičnega slovenskogoriškega narečja in okoliškega nemškega jezika. Opazno je izgubljanje in spreminjanje besedja, s tem pa tudi jezikovnih zmožnosti govorcev.

Skoraj istočasno je na tem območju dialektološke raziskave opravljala Zinka Zorko (1989; 1994). Analizirala je naglasno, glasoslovno, oblikoslovno in deloma leksično podobo krajevnega govora kraja Žetinci – Sicheldorf. Zgodovinskora-zvojno gre za del enotnega severnoštajerskega in panonskega jezikovnega območja, sinhrono pa za prekmursko narečje, ki na soglasniški in oblikoslovni ravni izkazuje nekaj prvin slovenskogoriškega narečja. Govor je bil raziskan s pomočjo vprašalnice za *Slovenski lingvistični atlas*.

Monografija Andreje Haberl-Zemljič (2004) je poglobljen prikaz socialnih in zgodovinskih okoliščin razvoja Radgonskega kota, pri čemer je upoštevan tudi jezikovno-sociološki vidik. Delo je razdeljeno na štiri zgodovinska obdobja, tj. na 19. stoletje (od 1848 do konca prve svetovne vojne), obdobje prve republike, čas nacionalsocializma in povojni čas. V delu je dokazano, da so prebivalci petih vasi do konca prve svetovne vojne kot jezik okolja uporabljali izključno t. i. določeno različico slovenščine, sčasoma pa se je to spremenilo, kajti slovenščina je postala stigmatizirana in neuporabna.

Kraji iz Radgonskega kota na avstrijskem Štajerskem niso bili vključeni v obe osnovni mreži krajev za SLA⁵ (»staro« iz leta 1946 in »novo« iz leta 1984), čeprav je na Logar-Riglerjevi Karti slovenskih narečij (1983) to območje zarisano kot prekmursko narečje panonske narečne skupine.

Novo terenske raziskave so namenjene potrditvi obstoja in popisu lastnosti slovenskih narečnih govorov, saj je za to območje dolgo veljalo prepričanje, da slovenskih govorcev ni več, zgoraj navedene sociolingvistične in dialektološke raziskave pa so obstoj narečne slovenščine v tem prostoru vendarle potrdile.

Za določitev areala prekmurskega narečja sondažne raziskave potekajo v krajih: Potrna – Laafeld, Dedonci – Dedenitz, Gorica – Goritz, Zenkovci – Zeltling in Žetinci – Sicheldorf. Kontrolne točke so: Lahndörfel, Oberlaafeld, Pöltten, Pridahof, Radkersburg Umgebung in Hummersdorf.

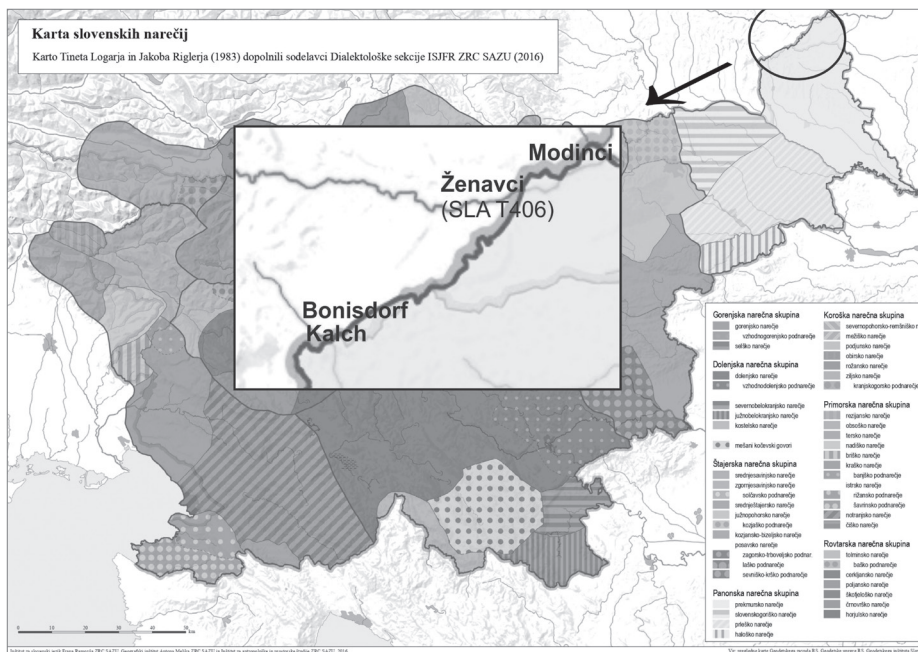
³ Za raziskave na teh območjih je zadolžena Mojca Kumin Horvat.

⁴ Avtorica razdelkov 4.1.1 in 4.1.2 je Mojca Kumin Horvat.

⁵ Točka T414 Žetinci – Sicheldorf je postala del mreže SLA šele ob izidu SLA 2 leta 2016.

Slika 2: Predvideni kraji za raziskavo na Gradiščanskem

4.2 Hrvaška

Današnja razmejitev⁶ srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja, kakor je prikazana na Logar-Riglerjevi karti slovenskih narečij (1993), je zarisana na podlagi začetnih ugotovitev terenskih raziskav za SLA iz 50. let prejšnjega stoletja (Logar 1955). Nobeno izmed narečij pozneje ni doživelo podrobne monografske obdelave.

Na območju srednještajerskega narečja je bil posebne pozornosti deležen govor Šmarja pri Jelšah, najprej kot raziskovalna točka T018 za *Slovanski lingvistični atlas* (OLA), za katero so bili odgovori zbrani leta 1967, izsledki pa predstavljeni v podrobnem fonološkem opisu (Orožen 1981). Pozneje je bil ta govor natančno in po takrat sodobnih načelih po posameznih jezikovnih ravninah obravnavan v magistrskem delu Ivane Povše,⁷ kjer so bile določene tudi meje šmarskega krajevnega govora (Povše 1980: 12a) in njegove razločevalne lastnosti. Zunaj tega območja je bil izdelan en sam fonološki opis, in sicer za Šentvid pri Grobelnem (Jakop 2003).

Na območju kozjansko-bizeljskega narečja je najbolj podrobno opisan govor Mosteca (SLA T351). Že leta 1961 je nastal eden izmed prvih strukturalističnih opisov vokalizma v slovenskem jezikoslovju (Toporišič 1961). Popis za OLA (T017) je bil opravljen leta 1966. Na podlagi fonološkega opisa (Toporišič 1981)

⁶ Avtorica razdelka 4.2 je Karmen Kenda-Jež.

⁷ Na podlagi doktorskega dela je nastala razprava Povše 1988, osredotočena na oblikoslovje (s kratko uvodno predstavitevijo glasovja).

in primerjalnega gradiva SLA lahko ugotovimo, da govor tega kraja izkazuje lastnosti, ki jih nima nobeden izmed drugih popisanih govorov na tem območju (nosna harmonija in metimetrija, zamenjava tonemskih nasprotij s kolikostnimi (Toporišič 1961; 1963)).

Sintetične predstavitve srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja so bile doslej večinoma objavljene v enciklopedičnih ali poljudnih prispevkih (Logar 1984; Škofic 2006).

Njuna genetskojezikoslovna klasifikacijska podlaga je predstavljena v Šekli 2009 in Šekli 2018. Za naše raziskave sta gradivsko pomembna novejša prispevka Zinke Zorko Vzhodni govori srednještajerskega narečja (2006) in Glasoslovje v kozjansko-bizeljskem narečju (Lesično, Pišece, Kapele) (2007).

Jugovzhodna meja srednještajerskega in vzhodna meja kozjansko-bizeljskega narečja potekata po državni meji med Slovenijo in Hrvaško, kar pa ne odraža dejanskega stanja. Na to opozarja že starejša slovenska dialektološka literatura. Fran Ramovš (1931: 35) v svoji *Dialektološki karti slovenskega jezika* ocenjuje, da pojavi »bizeljsko-obsotelskega dialekta« segajo do Horvatskega potoka in Sopotnice, v prikazu tega (in »osrednje štajerskega«) narečja v *Dialektih* (1935: 155, 161–162) pa opozarja na sorodne jezikovne pojave v Humu, Prišlinu oz. na črti Prišlin–Taborsko. Da »Sotla ni dialektična meja med slovenskimi in hrvatskimi govori« in da so »[v]si osnovni pojavi [...] onstran Sotle v Kumrovcu in Škrniku isti kot v Bistrici in okolici«, pa je v poročilu o terenskem delu na območju kozjansko-bizeljskega narečja za *Slovenski lingvistični atlas* leta 1954 zapisal Tine Logar (Arhiv 22-37/54). V zadnjem obdobju je na podlagi lastnih raziskav srednještajerskega narečja Zinka Zorko (2006: 465–466) ugotavljala enakost glasovnih sestavov v krajih Rogatec in Hum. Tudi novejše terenske raziskave za SLA (T408 Hum na Sutli, T409 Dubravica) potrjujejo, da gre genetskojezikoslovno gledano za krajevna govora srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja (obravnavava v Šekli 2013; Šekli 2018: 382–383).

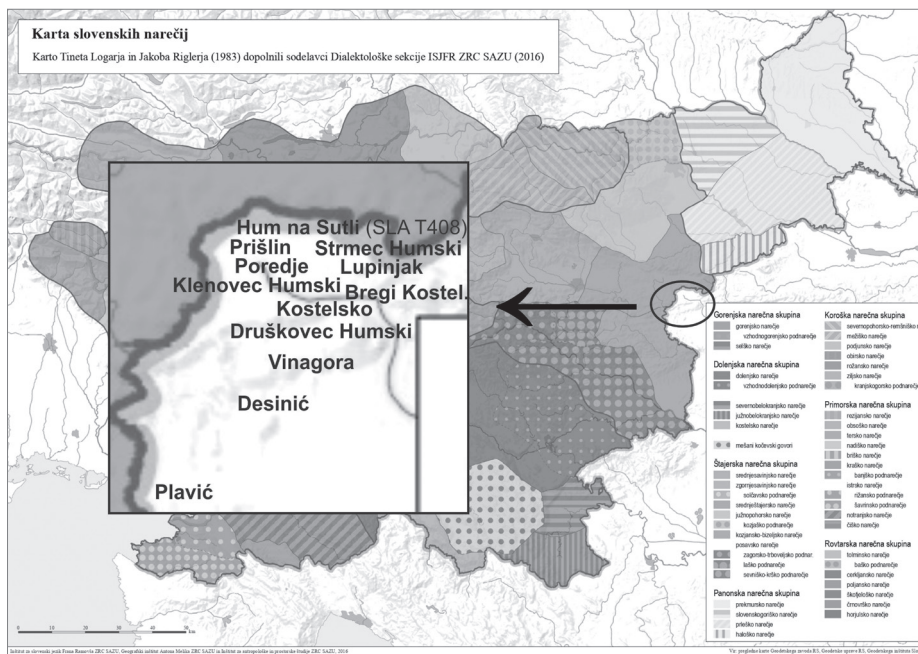
S sondažnimi raziskavami je treba podrobneje opredeliti areala obeh narečij nasproti govorom, ki so na drugi strani meje obravnavani kot zgornjesotelsko kajkavsko narečje (Lončarić 1990; 1996; Celinić 2006; 2011). Pri raziskavah na tem zaradi stičnosti dveh sorodnih jezikov zelo zahtevnem in občutljivem območju je v veliko pomoč podroben opis glasoslovja zgornjesotelskega narečja v razpravah Anite Celinić (2004; 2006; 2011) z opozorili na vzporedne glasovne razvoje v slovenskih narečjih.⁸ Za podroben in celovit opis govorov in jezikovnih razmer na tem območju bi bilo v prihodnosti nujno sodelovanje hrvaških in slovenskih jezikoslovcev.

4.2.1 Hum na Sutli z okolico

Za določitev areala srednještajerskega narečja⁹ sondažne raziskave potekajo v krajih Hum na Sutli, Prišlin, Poredje, Bregi Kostelski, Kostelsko, Klenovec Humski, Strmec Humski, Lupinjak, Druškovec Humski, Vinagora, Desinić in Plavić.

⁸ Pri tem navaja (Celinić 2011: 22) tudi Ivičeve ugotovitve iz članka O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata (1963).

⁹ Za raziskave na tem območju je zadolžena Tjaša Jakop.

Slika 3: Predvideni kraji za raziskavo v okolici Huma na Sutli

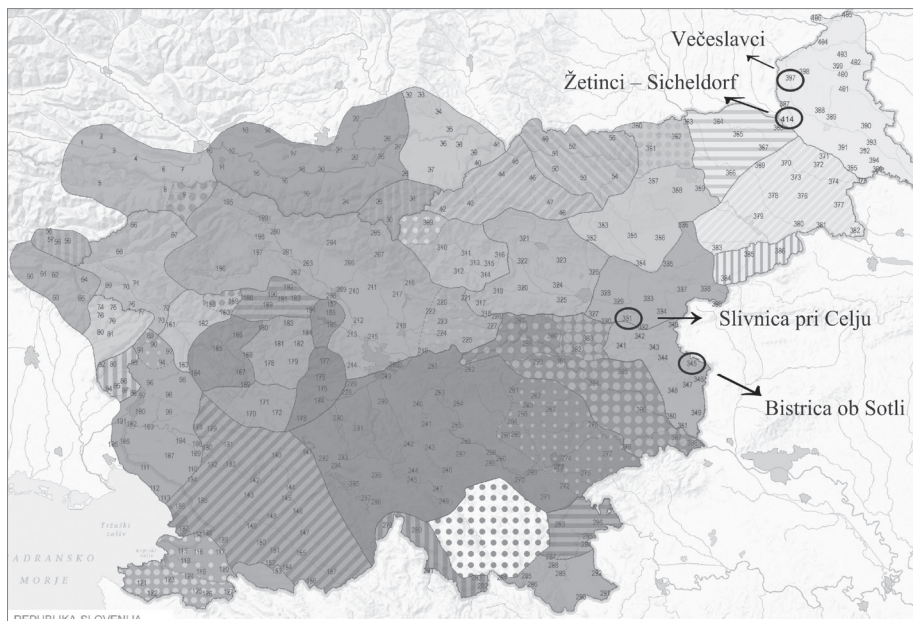
4.2.2 Dubravica z okolico

Za določitev areala kozjansko-bizeljskega narečja¹⁰ sondažne raziskave potekajo v krajih: Dubravica, Kumrovec, Risvica, Pristava, Klanjec, Lepoglavec, Kraljevec na Sutli, Draše, Rozga in Pologi.

¹⁰ Za raziskave na tem območju je zadolžena Januška Gostenčnik.

polne zapise narečnega gradiva po vprašalnici za SLA (Benedik 1999). To so: SLA T331 Slivnica pri Celju (srednještajersko narečje) (gl. Jakop 2022), SLA T345 Bistrica ob Sotli (kozjansko-bizeljsko narečje) (gl. Gostenčnik 2022a), SLA T397 Večeslavci (prekmursko narečje) (gl. Gostenčnik 2022b) in SLA T414 Žetinci – Sicheldorf (prekmursko narečje) (gl. Kumin Horvat 2022).

Slika 5: Mreža točk SLA in izdelani fonološki opisi v raziskavi

5.3 Tretja faza (september 2022 – september 2023)

Na terenu se neposredno pri govorcih po vnaprej pripravljene vprašalnice zbira narečno gradivo. V nekaterih izbranih krajih bo treba zbrati več gradiva, v preostalih bližnjih krajih bo dovolj le seznanitev z glavnimi potezami krajevnega govora. Predvidena mreža krajev se bo glede na razmere na terenu in sprotne ugotovitve prilagajala oz. po potrebi spreminjala. Ker bomo snemali celoten potek vodenih pogovorov z informanti, bomo pridobili tudi posnetke spontanega govora, ki bodo uporabni za zvočno zbirko narečnih besedil.

5.4 Četrta faza (oktober 2023 – marec 2024)

Analiza gradiva bo deloma potekala vzporedno z zbiranjem gradiva na terenu. Zvočni posnetki bodo transkribirani, tj. zapisani v slovenski narečni fonetični transkripciji. Sledila bosta urejanje in jezikoslovna analiza gradiva. Narejeni bodo kratki fonološki opisi izbranih krajevnih govorov. Krajevne govore bomo primerjali med seboj na sinhroni in diahroni ravni. Z geolingvistično metodo bomo na izoglosnih kartah predstavili razlikovalne jezikovne pojave. V fonolaboratoriju bomo pripravili nabor zvočnih izsečkov vzorčnih besed za fonetično analizo.

Izbrali bomo posnetke spontanega govora za predstavitev posameznih krajevnih govorov, jih zvokovno obdelali in opremili z metapodatki.

5.5 Peta faza (april 2024 – avgust 2024)

Primerjali bomo ugotovitve, do katerih bomo prišli z uporabo različnih metod, in jih upoštevali pri izdelavi nove karte slovenskih narečij. Narečno gradivo, zbrano med raziskavo, njegova analiza in sinteze bodo predstavljeni v znanstvenih člankih. Izsledke raziskav bomo v dogovoru z lokalnimi organizacijami in društvi predstavili tudi raziskovani skupnosti, zvočna zbirka besedil pa bo dostopna na spletnih straneh inštituta.

6 SKLEP

Projekt na podlagi spoznanj novejšega projektnege in programskega raziskovalnega dialektološkega dela na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU razvija nov model mikroraziskav za opredelitev mednarečnih razlikovalnih lastnosti in podrobno določanje geografskih ploskev posameznih narečij. Pri tem se loteva raziskave tistih narečnih območij, ki doslej še niso bila (dovolj) raziskana. Raziskave so namenjene tako dokumentaciji narečij kot ugotavljanju njihovega obstoja in živosti, obenem pa spodbujanju njihovega ohranjanja.

Z izdelavo podrobnih regionalnih narečnih kart se začinja prenova Karte slovenskih narečij na podlagi novejših dialektoloških raziskav. Na karti bodo na osnovi izsledkov raziskave označeni tudi slovenski narečni govori zunaj meja Slovenije, ki na njej doslej še niso bili prikazani. V načrtu je tudi izdelava šolske različice.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv 22** = Arhiv Inštituta za slovenski jezik, 1948–, hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Benedik 1999** = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999.
- Celinić 2004** = Anita Celinić, Gornjosutlanski konsonantizam, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30.1 (2004), 23–33.
- Celinić 2006** = Anita Celinić, Iz fonološke problematike gornjosutlanskih govorov, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006, 116–123 (Zora 41).
- Celinić 2011** = Anita Celinić, Gornjosutlanski dialekt kajkavskoga narječja u svjetlu fonologije, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17 (2011), 19–60.
- Gostenčnik 2022a** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
- Gostenčnik 2022b** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
- Haberl-Zemljič 2004** = Andrea Haberl-Zemljič, *Die Sprache im Dorf lassen: Festhalten und Aufgeben der slowenischen Sprache in Radkersburg Umgebung*, Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša, 2004.
- Haberl-Zemljič 2012** = Andreja Haberl Zemljič, *Pustiti jezik v vasi: ohranjanje in opuščanje slovenskega jezika v Radgonskem kotu*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2012.
- Ivić 1963** = Pavle Ivić, O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, *Književnost i jezik* 10.1 (1963), 25–37.

- Jakop 2003** = Tjaša Jakop, Fonološki opis šentviškega govora, *Jezikoslovni zapiski* 9.1 (2003), 113–127.
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Križman 1989** = Mirko Križman, *Jezik kot socialni in nacionalni pojav: primerjalno z jezikovnimi odnosi v Radgonskem kotu*, Maribor: Pedagoška fakulteta, 1989.
- Križman 1993** = Mirko Križman, Slovenski kodi z intra- in interlingvalnimi interferencami in vrstami preklapljanj v nemščino pri slovenski manjšini v Radgonskem kotu, v: *Jezik tako in drugače*, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1993.
- Križman 1996** = Mirko Križman, Die slowenische Minderheit in der österreichischen Steiermark (Radkersburger Winkel), v: *Handbuch der mitteleuropäischen Sprachminderheiten*, ur. Robert Hinderling idr., Tübingen: G. Narr, 1996, 167–183.
- Križman 1997a** = Mirko Križman, *Jezikovna razmerja: jezik pragmatike in estetike v obmejnih predelih ob Muri*, Maribor: Slavistično društvo, 1997.
- Križman 1997b** = Mirko Križman, Interferiran jezik kot identiteta neke manjšine: jezik raznovrstnih interferenc kot arhaična in sodobna kultura Slovencev v Radgonskem kotu, *Traditiones* 26 (1997), 145–162.
- Križman 2000** = Mirko Križman, Razlike med generacijami v rabi slovenščine pri manjšini v Radgonskem kotu, v: *Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze – Materinščina, dejavniki osebnostne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität: zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5.–6. junija 1998*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Monošter = Szentgotthárd: Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000.
- Križman 2006** = Mirko Križman, O narečni podobi in dvojezičnosti pri ljudeh v Radgonskem kotu, v: *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, ur. Zinka Zorko – Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo – Ljubljana: SAZU, 2006 (Zora 44), 406–422.
- Križman 2007** = Mirko Križman, Značilno besedje Radgonskega kota, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 251–260.
- Križman 2008** = Mirko Križman, Jezikovni pojavi med Cankovo in Radgono: Radgonski kot s prekmurskim, slovenjgoriško-preškim in južnobavarskim narečjem ter interferencami, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 2008 (Zora 55), 285–293.
- Kumin Horvat 2022** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2, 2022, 151–168.
- Logar 1955** = Tine Logar, Karakteristika štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča, v: *Pogovori o jeziku in slovstvu: predavanja na zborovanju slovenskih slavistov v Mariboru od 26. junija do 1. julija 1954*, Maribor: Obzorja, 1955, 61–65.
- Logar 1984** = Tine Logar, Srednještajersko narečje, v: *Med Bočem in Bohorjem*, Šentjur pri Celju – Šmarje pri Jelšah – Rogaška Slatina: Delavska univerza, 1984, 172.
- Logar – Rigler 1993** = Tine Logar – Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije, 1993.
- Lončarič 1990** = Mijo Lončarič, *Kaj – jučer i danas*, Čakovac: Zrinski, 1990.
- Lončarič 1996** = Mijo Lončarič, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Orožen 1981** = Martina Orožen, Šmarje pri Jelšah (OLA 18), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: ANUBiH, 1981, 157–163.
- Povše 1980** = Ivana Povše, *Govor Šmarja pri Jelšah in okolice: magistrsko delo*, tipkopis, Ljubljana, 1980.
- Povše 1988** = Ivana Povše, Oblikoslovje v govoru Šmarja pri Jelšah, *Slavistična revija* 36.3 (1988), 251–266.
- Ramovš 1931** = Fran Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra I, 1931.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, *Dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.

- Šekli 2009** = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja: metode in zvrsti 26), 291–318.
- Šekli 2013** = Matej Šekli, Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9 (2013), 3–53.
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018 (Linguistica et philologica 37).
- Škofic 2006** = Jožica Škofic, Narečje, v: *Posavje in Posotelje: A–Ž: enciklopedični priročnik za popotnika*, ur. Drago Kladnik – Bibijana Mihevc, Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovenija total), 128–130.
- Toporišič 1961** = Jože Toporišič, Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju, v: *Dolenjski zbornik I* (1961), 203–222.
- Toporišič 1963** = Jože Toporišič, Zamenjava tonemske opozicije s kvantitativno v moščanskem govoru brežiškega Posavja, *Slavistična revija* 14 (1963), 206–209.
- Toporišič 1981** = Jože Toporišič, Mostec (OLA 17), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: ANUBiH, 1981, 147–156.
- Zorko 1989** = Zinka Zorko, Govor vasi Žetinci (Sicheldorf) v avstrijskem Radgonskem kotu, *Slavistična revija* 37 (1989), 241–251.
- Zorko 1994** = Zinka Zorko, Rezultati dialektoloških raziskav v Žetincih (Sicheldorf), v: *Slovinci v avstrijski zvezni deželi Štajerski: zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Mariboru, 25.–27. maja 1993*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1994, 106–112.
- Zorko 2006** = Zinka Zorko, Vzhodni govori srednještajerskega narečja, v: *Jezikovna prednost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 44), 458–468.
- Zorko 2007** = Zinka Zorko, Glasoslovje v kozjansko-bizeljskem narečju (Lesično, Pišcece, Kapele), *Razprave drugega razreda SAZU* 20 (2007), 325–336.

SUMMARY

Endangered Dialects in the Slovenian Linguistic Environment

This article presents the research project Studies of Endangered Dialects in the Slovenian Linguistic Environment (the Radkersburg Corner, Burgenland, Hum na Sutli and Surroundings, and Dubravica and Surroundings), as part of which the borders of three Slovenian dialects outside Slovenia will be defined: the Prekmurje dialect in the Radkersburg Corner and Burgenland in Austria, and the Central Styrian and Kozjansko-Bizeljsko dialects. This article introduces the first among several thematic sections covered, in which partial project results will be presented on an ongoing basis. It is entitled *Slovenski govori na vzhodnem robu* (Slovenian Local Dialects on the Eastern Margin) and provides phonological descriptions for four SLA data points—Slivnica pri Celju (T331), Bistrica ob Sotli (T345), Večeslavci (T397), and Žetinci (Germ. Sicheldorf, T414)—produced based on records already available that were made using the questionnaire for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA). Drawing from the insights of more recent project and program dialectology research at the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, this project develops a new micro-study model for determining interdialectal distinguishing features and defining in detail the geographical bases of individual dialects. It explores those dialect areas that have not been (sufficiently) studied to date. The production of detailed regional dialect maps is the first step in revamping the Slovenian dialect map based on the latest dialectology research. Based on the research findings, the map will also represent Slovenian local dialects outside Slovenia that have not yet been displayed on it before. Production of a school version of the map is also planned.

TJAŠA JAKOP

FONOLOŠKI OPIS GOVORA SLIVNICE PRI CELJU (SLA T331)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.05](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.05)

V prispevku je prikazan narečni govor kraja Slivnica pri Celju (SLA T331), ki spada v srednještajersko narečje štajerske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti; fonološki opis govora je podan na osnovi narečnega gradiva, ki ga je za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA) zbral Ivan Potrata leta 1970. Gradivo je zapisano v stari Ramovševi fonetični transkripciji, zato je avtorica za potrebe fonološkega opisa narečne odgovore celotne vprašalnice pretvorila v sodobno slovensko narečno transkripcijo.

Ključne besede: štajerska narečna skupina, srednještajersko narečje, govor Slivnice pri Celju, fonološki opis, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

A Phonological Description of the Local Dialect of Slivnica pri Celju (SLA Data Point T331)

This article presents the local dialect of Slivnica pri Celju, which is part of the Styrian dialect group. The first part of the article presents the general phonological characteristics of this dialect, and the second part shows the morphology of nouns, adjectives, and verbs. The dialect material is also compared with neighboring Styrian dialects.

Keywords: Styrian dialect group, central Styrian dialect, local dialect of Slivnica pri Celju, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

1 Uvod

Narečni govor kraja Slivnica pri Celju je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen s točko 331.¹ Spada v srednještajersko narečje štajerske narečne skupine. Dihrono ga uvrščamo v južnoštajersko narečno ploskev južne slovenščine (po Šekli 2018: 340–341; Rigler 1963). Zaradi zgodnjega podaljšanja izhodiščno kratkih naglašanih samoglasnikov v nezadnjih zlogih in njihovega poznejšega podaljšanja v zadnjih ali edinih zlogih so kolikostna nasprotja odpravljena in nadomeščena s

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

¹ V mreži SLA so naslednji bližnji kraji: Šentjur (SLA T329), Zadrže (SLA T333) in Zibika (SLA T334). Veliki T (od T001 do T417) pomeni številko kraja v mreži točk za SLA.

kakovostnimi. Vsi naglašeni samoglasniki so dolgi, nenaglašeni pa kratki.

Glede na daljšanje starega skrajšanega akuta štajersko narečno skupino delimo na severna in južna narečja. Za južnoštajerska narečja, kamor prištevamo južni del srednjesavinjskega narečja, srednještajersko, kozjansko-bizeljsko in posavsko narečje, je značilno zgodnje podaljšanje starih akutiranih kračin v nezadnjih zlogih. Stari akutirani samoglasniki so se začeli razvijati vzporedno z dolgimi samoglasniki, zato so bili v teh narečjih refleksi stalno dolgih in starih akutiranih samoglasnikov v nezadnjih zlogih prvotno enaki, danes pa se od govora do govora precej razlikujejo predvsem v diftongih (po Rigler 1986: 147–157).

Točko za srednještajerski govor (Šmarje pri Jelšah) je predstavila Martina Orožen v *Slovanskem lingvističnem atlasu* (OLA 18, 1981), v magistrskem delu pa Ivana Povše (1980), ki je kasneje podrobneje obdelala še njegovo oblikoslovje (Povše 1988). Avtorica tega prispevka je 2003 že objavila fonološki opis bližnjega srednještajerskega govora vasi Šentvid pri Grobelnem (Jakop 2003).

Prispevek je nastal v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu*, predstavljenega v tej številki, znotraj katerega so narejeni štirje fonološki opisi govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (gl. tudi Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022; Gostenčnik 2022a; 2022b; Kumin Horvat 2022).

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI GOVORA

Govor Slivnice pri Celju nima kratkih naglašanih samoglasnikov, saj so se vsi issln. kratki naglašeni zložniki v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu naknadno podaljšali.

Odrzi znotraj dolgega vokalizma so: 1) issln. $*\bar{e}/*\bar{e}/*\bar{o} >$ Sliv. $e:i/o:u$ in $\varphi:$; 2) issln. $*\bar{e} >$ Sliv. $\text{ɛe}:$ in $\text{e}:$; 3) issln. $*\bar{q} >$ Sliv. $\varphi:$ in $u\varphi:$; 4) issln. $*\bar{a} >$ Sliv. $\text{ɛe}:$ in $\text{a}:$; 5) issln. $*\bar{i} >$ Sliv. $i:i$; 6) issln. $*\bar{a} >$ Sliv. $\text{a}:$; 7) issln. $*\bar{u} >$ $u:u$; 8) issln. $*\bar{j} >$ Sliv. $o:u$; 9) issln. $*\bar{r} >$ Sliv. $a:r$.

Odrzi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v nezadnjih besednih zlogih so: 1) issln. $*\acute{e}/*\acute{e} >$ Sliv. $e:i$; 2) issln. $*\acute{e}- >$ Slivn. $\text{ɛe}:$; 3) issln. $*\acute{o}/*\acute{j}- >$ Sliv. $o:u$; 4) issln. $*\acute{o}- >$ Sliv. $\varphi:$; 5) $*\acute{a}- >$ Sliv. $\text{ɛe}:$ in $a:$; 6) issln. $*\acute{i}- >$ Sliv. $i:i$; 7) issln. $*\acute{a}- >$ Sliv. $\text{a}:$; 8) issln. $*\acute{u}- >$ Sliv. $u:u$; 9) issln. $*\acute{j}- >$ Sliv. $a:r$.

Odrzi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v zadnjih besednih zlogih so: 1) issln. $*\acute{e}/*\acute{e} / *\acute{e}/*\acute{a} >$ Sliv. $i\text{e}:$; 2) issln. $*\acute{o} >$ Sliv. $u\varphi:$; 3) issln. $*\acute{o} >$ Sliv. $\varphi:$; 4) issln. $*\acute{i} >$ Sliv. $i:$; 5) issln. $*\acute{a} >$ Sliv. $\text{a}:$; 6) issln. $*\acute{u} >$ Sliv. $u:u$; 7) issln. $*\acute{j} >$ Sliv. $o:u$.

Odrz za umično naglašeni *e* je $i\text{e}:$. Odrz za umično naglašeni *o* je $u\varphi:$. Odrz za umično naglašeni *a* je $i\text{e}:$.

Poleg splošnoslovenskih naglasnih premikov so v govoru prisotni mlajši naglasni umiki tipa: 1. $glob\acute{o}k > gl\acute{o}boki$, Sliv. $g'lu\acute{o}:bok$, $vis\acute{o}k > visoki$, Sliv. $'vi:\acute{s}ok$. Naglasni umik s cirkumflektirane zadnje dolžine ni izvršen ($me'so:u$, $u'xo:u$, $o'ko:u$, $ne'bo:u$, $le'po:u$); pogosta je morfologizacija naglasa (npr. $'sarce$, Med na $'sarce$).

3 FONOLOŠKI OPIS

3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

3.1.1.1 Naglašeni samoglasniki

i: [̇]									u: [̇]
[i:]									
	iɛ: [̇]								uɔ: [̇]
		ɛ: [̇]						ɔ: [̇]	
			e: [̇]					o: [̇]	
				ɛɛ: [̇]					
					[e:]		â: [̇]		
						a:			+ a:r

3.1.1.2 Nenaglašeni samoglasniki

i				u
	e		o [ɔ]	
		a		+ ɨ ɤ [ɥ] ɹ

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

	m								
					v			ɰ	
	n	l		r					
					j				

3.1.2.2 Nezvočniki

	p	b					f		
	t	d	c	s			z		
			č	š			ž		
	k	g					x		

3.1.3 Prozodija

Fonološko relevantno je mesto naglasa. Govor ne pozna tonemskih in kolikostnih nasprotij v naglašanih zlogih. Nekdanja kolikostna nasprotja se v nekaterih primerih odražajo s kakovostnimi. Inventar prozodemov vsebuje naglašene zložnike ('V:) in nenaglašeno kračino (V). Naglas ni vezan na določeno mesto v besedi. Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi, nenaglašeni pa kratki.

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Dolgi vokali lahko nastopajo samo pod naglasom. Kratki vokali nastopajo v ne-naglašanih zlogih.

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

/v/ pred nezvenečimi nezvočniki ni možen in se tam premenjuje s /f/ (*f'sɛ:xne*, Med *f'ka:ru* 'kri'). [ŋ] je redek, kot dvojnica je zapisan le v položaju pred velarom v besedi *'nɔ:ŋge* (ob *'nɔ:ge*).

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki (*'sɔ:t* 'sod', *'gɑ:t* 'gad', *'mɔ:ʃ*, *'zɔ:p*, *g'ruɔ:p* 'grob', *k'rɔ:k* 'krog', Ded/Rmn *'nɔ:k* oz. *'nɔ:ŋk* 'nog').

3.2.3 Prozodija

Omejitev naglasnega mesta ni, naglašeni samoglasniki so možni v vseh besednih zlogih.

Dolgi samoglasniki so vedno naglašeni, kratki samo nenaglašeni. Naglašen je lahko kateri koli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (*'s'na:jc'ti:ix̩* 'robec', *'kɔ:lŋt'ru:ugla* 'ročni voziček z dvema kolesoma', *'na:rta'le:ipš* oz. *'na:r'le:ipš*).

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Naglašeni samoglasniki

issln.	Gradivo
<i>ij̩</i> < *i̯	<i>'zi:it</i> , <i>'si:in</i> (Imn <i>'si:ini</i>), <i>'li:ist</i> , <i>s'tri:ic</i> , <i>'bi:ik</i> , <i>'vi:in</i> 'vino', <i>'li:ice</i> , <i>b'ri:ije</i> = brinje, <i>s'vi:ija</i> = svinja, <i>g'li:ista</i> , <i>'zi:ima</i> , <i>'ši:iška</i> , <i>b'ri:itva</i> 'britev', <i>k'ri:ij</i> , Red <i>kar'vi:ij</i> , Red <i>dla'ni:ij</i> , <i>kos'ti:ij</i> , Rmn <i>l'di:ij</i> 'ljudje'; Imn/Rmn <i>kos'ti:ij</i> , <i>u'si:ij</i> = uši, <i>no'ci:ij</i> , <i>o'ci:ij</i> , Imn <i>led'vi:ice</i> ; <i>b'li:is</i> 'blizu'; 2ed <i>ž'vi:ijš</i> = živiš, 3ed: <i>t'i:ij</i> = tišči, <i>ž'vi:ij</i> , <i>zvo'ni:ij</i> , <i>ko'si:ij</i> , <i>le'ti:ij</i> , <i>su'si:ij</i> , <i>tar'pi:ij</i> = trpi, <i>gar'mi:ij</i> = grmi, <i>ro'si:ij</i> ; 1ed: <i>'vi:ijŋ</i> = vidim, <i>'pi:ijsem</i> ;
< *i-	<i>'li:ipa</i> , <i>'ji:iva</i> , <i>s'li:iva</i> , ³ <i>ž'li:ica</i> , <i>'zi:ila</i> , <i>'ri:iba</i> , <i>g'ri:iva</i> , <i>lu'pi:ina</i> = lupina, <i>čar'pi:ija</i> = črepinja, <i>ro'či:ica</i> , <i>bar-da'vi:ica</i> = bradavica, <i>koro'si:ica</i> '(navadna) sekira', <i>spoved'ni:ica</i> , <i>li'si:ica</i> , <i>pše'ni:ica</i> , <i>ko'si:ica</i> = koščica 'bučno seme', <i>le'vi:ica</i> , <i>res'ni:ica</i> , <i>ple'ni:ica</i> , (<i>v</i>) <i>og'ji:ijše</i> = ognjišče, Imn: (<i>p</i>) <i>'ti:ijči</i> , <i>ma'li:ijne</i> , <i>'vi:ilce</i> ; <i>kar'pi:ijt</i> = kropiti, <i>'vi:ijdit</i> , <i>lo'vi:ijt</i> ; 3ed <i>b'li:ijška se</i> ; prid m <i>p'li:ijtu</i> , prid ž <i>'ki:ijsla</i> ; <i>'zi:ijt</i> = žito, <i>'si:ijl</i> ; <i>ko'pi:ijt</i> , ⁴ <i>ko'ri:ijt</i> , <i>ka'di:ijl</i> ;

3 Tudi *'če:ijšp(l)a*.

4 Tudi *'pá:rk̩l̩*.

< *i		ž 'mi:jš, 'ni:jt, 'ri:jt 'zadnjica'; (p)'ti:ič, mar'li:ič, pe'li:in; 'si:jt;
< *i	po umiku naglasa	'ši:ĩrok, 'vi:ĩsok;
v izposojenkah		'xi:jša 'hiša', 'ci:ĩgu 'opeka', 'ki:ĩkla 'krilo', 'i:ĩbarok 'suknja', 'k'ri:jš, 'b'ri:ĩtof 'pokopališče', 'pi:ĩskar 'lonec', ošta'ri:ĩja 'gostilna', ⁵ fa'mi:ĩlja, ž'ni:ĩdar ⁶ 'krojač', 'bi:ĩnkošti 'binkošti', p'ri:ĩdga = pridiga, p'ri:ĩžŋca, š'ti:ĩbłc 'spalnica (kamra)', t'ri:ĩkłc = trikeljc 'velika vaga na ojesu';
[i:]	< *i v položaju pred istozložnim -u	prid m 'si:u, del -l m ed ko'si:u, su'si:u;
ie:	< *ě-	v položaju pred m 'tię:me, b'rię:me;
	< *ě	v položaju za r ž'rię:be, ž'rię:bu 'žebelj', v'rię:me, ž'rię:l 'žrelo';
	< *ě	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zloga 'dię:kle = dekle;
	< *ě	'się:m 'sēm', x'rię:n 'hren';
	< *ě	v položaju pred r ve'čię:r, ve'čię:rja;
	< *ě	k'mię:t; 1ed: ž'rię:m = žrem, otp'rię:m (tudi 'uo:tprem);
	< umično naglašenege e	'zię:na, 'tię:ta, 'się:stra; 'čię:l 'čelo', 'dię:bl 'deblo', 'się:dł 'sedlo', s'tię:gn 'stegno', 'tię:le, 'čię:sŋ, 'jię:sen 'jèsen', 'žię:lot, 'ię:dŋ 'en, eden', Red 'ię:ŋga, Red 'mię:tle; Ded: 'mię:n 'jaz', 'tię:p 'ti'; prid m 'zię:len (toda prid s (po redukciji) ze'lię:m); nedol 'nię:st; 1ed: 'nię:sem, 'rię:čem; 3ed: 'nię:se, 'pię:če; del -l ž ed: s'pię:kla, p'lię:tla, 'nię:sla, 'rię:kla;
	< e, po umiku naglasa	g'rię:da, 'jię:čmen, 'jię:zik, 'pię:ta; prid ž: 'mię:xka = mehka, 'tię:ška; del -l m ed k'lię:ču = klečal';
	< *ě	'vię:č;
	< *i v položaju pred r	se'kię:ra, 'się:r, pas'tię:r, 'zię:r;
	< *ǎ	'dię:š = dež, 'pię:s = pes, 'tię:š = tešč, 'vię:s = ves, 'vię:n = vèn', 'vię:nix 'zunaj';
	< *ǎ-	v primerih 'się:mi 'sejem kot prireditev'; prid m 'lię:xek = lahek, na 'tię:še = na tešče;

5 Tudi gos'ti:ĩlna.

6 Toda tudi š'na:jdar.

<p>< umično naglašene- ga ə</p> <p>v izposojenkah</p> <p style="padding-left: 2em;">< *i v položaju pred r</p>	<p><i>s'tiɛ:bar</i> = steber, <i>'čie:bar</i>, <i>s'kiɛ:di</i> = skedenj, <i>'piɛ:ku</i> = pekcl, <i>s'tiɛ:za</i>, <i>'diɛ:ska</i>, <i>'mie:ɡla</i>; prid m <i>'tiɛ:mɲ</i> = temen;</p> <p><i>'piɛ:p</i> 'fant', <i>c'viɛ:k</i> 'žebelj';</p> <p><i>'biɛ:rma</i>, <i>'biɛ:rt</i> 'gospodar',⁷ <i>'fiɛ:rtux</i> 'predpasnik', <i>krom'piɛ:r</i> ali <i>kram'piɛ:r</i>;</p>
<p><i>e:</i></p> <p>< *ē</p> <p>v izposojenkah</p>	<p><i>'pe:t</i>, <i>de've:t</i>, <i>de'sɛ:t</i>; <i>'pe:deset</i>, <i>de've:deset</i>;</p> <p><i>kombi'ne:ža</i>, <i>'re:kɫc</i> 'suknjič';</p>
<p><i>e:i</i></p> <p>< *ē̄</p> <p>< *ē̇-</p> <p>< *ē̄</p> <p>< *ē̇-</p> <p>v izposojenkah</p>	<p><i>s'me:ix</i>, <i>'me:ix</i>, <i>ɡ're:ix</i>, <i>s'ne:ijk</i> = sneg, <i>'le:is</i>, <i>b're:ik</i> = breg, <i>m'le:ik</i> 'mleko', <i>ɡ'ne:ist</i> 'gnezdo', <i>d'le:it</i> 'dletō', <i>č're:ida</i>, <i>s're:ida</i>, <i>'re:is</i> = res; <i>'be:ilka</i> = Belka 'ime krave po bar- vi'; <i>'ve:idar</i> 'vedro', <i>t're:ibux</i> (tudi <i>tar'bu:ux</i>), <i>s've:iča</i>, <i>z've:izda</i>, <i>s'te:ina</i>, <i>so'te:jska</i>, <i>'pe:isek</i>, <i>'le:isɲk</i> = lešnik, <i>pon'de:il(e)k</i>, <i>po'le:itje</i>, <i>'me:isɲc</i> 'mesec, luna', <i>'ve:itar</i> = veter, <i>č're:isja</i> 'češnja', <i>b're:iskva</i>, <i>be'se:ida</i>, <i>'re:isje</i>, <i>'pe:ista</i>⁸ 'pesto (leseni del kolesa, skozi katerega gre os)', Imn <i>'le:ita</i>; prid m: <i>s'le:ip</i>, <i>'le:ip</i>; prid ž <i>'re:itka</i> 'redek'; <i>vm're:it</i> 'umreti', <i>otp're:it</i>; led <i>'se:ikam</i>;</p> <p><i>b're:iza</i>, <i>'ce:ista</i>, <i>ne've:ista</i>, <i>sm're:ika</i>, <i>s't're:ixa</i>, <i>'re:ipa</i>, <i>'pe:ina</i>, <i>'de:ikla</i>, <i>'le:it</i> 'letō', <i>'me:ist</i>, <i>ko'le:in</i>, <i>po'le:in</i>, <i>že'le:is</i>, <i>p'le:ive</i>,⁹ <i>'se:ime</i>, <i>'se:ivar</i> 'severni veter', <i>ne'de:ila</i> = nedelja, <i>s've:idar</i> = sveder, <i>po'se:ika</i>, <i>'de:ic</i> 'dedec, mož', <i>'ve:ivarca</i> 'veverica', Red <i>o're:ixa</i>; <i>'re:izat</i>, <i>'se:ikat</i>, <i>po've:idat</i>, <i>ž've:it</i> = živeti, <i>se'de:it</i>, <i>tar'pe:it</i> = trpeti, <i>smar'de:it</i> = smrdeti, <i>m'le:it</i>, <i>ž're:it</i>, <i>'je:ist</i>;</p> <p><i>'pe:ič</i>, <i>'le:it</i> = led, <i>'me:it</i>,¹⁰ <i>č'e'be:ila</i>,¹¹ <i>je'se:in</i>, <i>'še:ist</i>, Imn <i>l'dje:i</i> = ljudje, prid m: <i>le'se:in</i>, <i>sn'e'že:in</i>; prid ž <i>ve'se:ila</i>, toda Red: <i>i'mɛ:na</i>, (<i>x</i>)<i>č'ɛ:re</i> 'hči';</p> <p><i>'ze:ile</i> = zelje, <i>s'te:ila</i>, <i>'se:idɲ</i> = sedem, <i>'ze:inska</i>, <i>'ze:inin</i>, <i>ɡ'le:izɲ</i> = gleženj, Imn <i>ne'be:ise</i> (Rmn <i>ne'be:is</i>); <i>ne'be:isk</i>, <i>ta</i> <i>'tre:ik</i> = tretji; 1ed: <i>'me:ilem</i> = meljem, <i>'me:ičem</i>, 3ed <i>k'le:iple</i>, del -l m ed: <i>'pe:ik</i> = pekcl 'peči', <i>'ne:is</i>, <i>'re:ik</i>;</p> <p><i>'le:idar</i> 'usnje', <i>p'le:it</i> 'pleteno ogrinjalo', <i>d're:ita</i> 'dreta', Imn <i>s'te:ingɛ</i> 'stopnice', <i>'me:iznar</i>, <i>pro'ce:isja</i> = procesija, <i>'ze:ign</i> 'blagoslov', <i>'ze:ignaje</i> 'žegnanje (farni praznik); prid ž <i>'ze:ignana</i> 'blagoslovljena';</p>

7 Tudi *ɡospo'dâ:r*.8 Tudi *'pee:sta*.9 Tudi *p'le:ve*.10 Tudi *s'ta:rt*.11 Tudi *č'e'bɛ:la*.

<i>ɛe:</i>	< * $\bar{e}$		<i>i'mɛe:</i> , <i>'rɛe:p</i> , <i>'pɛe:st</i> , <i>'pɛe:tek</i> , prid m <i>'vɛe:č</i> = večji, prid ž <i>'vɛe:ča</i> = večja; <i>v'zɛe:t</i> , <i>s'lɛe:gna:t se</i> 'stegniti se', 1ed: <i>'vɛe:žem</i> , <i>g'lɛe:dam</i> , <i>p'lɛe:šem</i> , <i>p'rɛe:dem</i> , 3ed <i>'zɛe:be</i> , del -l m ed <i>v'zɛe:u</i> , del -l ž ed <i>v'zɛe:la</i> ;
	< * $\bar{e}$ -		<i>s'rɛe:ča</i> , Imn <i>'jɛe:tre</i> 'jetra', <i>'dɛe:tela</i> , Red <i>te'lɛe:ta</i> ; <i>pok'lɛe:kna:t</i> 'poklekniti', <i>p'rɛe:st</i> ;
	< * $\bar{e}$ -		<i>'zɛe:t</i> , <i>'vɛe:č</i> ;
	* $\bar{e}$ -		<i>'dɛe:lat</i> ;
	< * $\bar{e}$ -	v položaju pred <i>r</i>	<i>'mɛe:ra</i> , <i>'vɛe:ra</i> ;
	< * $\bar{e}$	v položaju ob <i>r</i>	<i>z'vɛe:r</i> , <i>d'rɛe:uje</i> 'drevje';
	< * $\bar{e}$	v položaju pred <i>u</i>	<i>pe'pɛe:u</i> 'pepel';
	< * $\bar{e}$ -	v položaju ob <i>r</i> , n in <i>l</i>	<i>'pɛe:rje</i> ; Red/Imn <i>(x)'čɛe:rke</i> , Ted <i>(x)'čɛe:rko</i> 'hči', Red <i>se'mɛe:na</i> , Imn <i>dek'lɛe:te</i> 'dekle', <i>f'čɛe:ri</i> 'včeraj';
	< * $\bar{o}$		<i>'dɛe:n</i> , ¹² <i>'lɛe:n</i> , ¹³ <i>mɛe:x</i> , ¹⁴ <i>'vɛe:s</i> , prid m <i>bo'lɛe:n</i> in (po analogiji) prid ž <i>bo'lɛe:na</i> 'bolan, bolna';
	< * $\bar{o}$ -		<i>s'nɛe:xa</i> ¹⁵ 'snaha', <i>'mɛe:ša</i> , ¹⁶ prid m <i>'pɛe:sji</i> ¹⁷ 'pasji', 1ed <i>v'zɛe:mem</i> , 3ed: <i>'gɛe:ne</i> 'ganiti', <i>f'sɛe:xne</i> , <i>'pɛe:xne</i> , <i>par'mɛe:kne</i> ;
	< umično naglašenedga <i>ə</i>		<i>'pɛe:čka</i> 'peška';
		v izposojenkah	<i>'šɛe:ka</i> = Šeka 'ime krave po barvi', <i>k'rɛe:mpɫ</i> 'kremplj', <i>sekr'ɛe:t</i> 'stranišče', <i>'kɛe:udar</i> 'klet', Imn <i>te'lɛe:ge</i> 'jarem za dva vola';
<i>[e:]</i>	< * $\bar{e}$	v položaju ob <i>j</i>	<i>'ve:ja</i> ;
<i>â:</i>	< * $\bar{a}$		<i>'lâ:s</i> , <i>'pâ:s</i> , <i>d'lâ:n</i> , <i>s'lâ:p</i> , <i>g'râ:t</i> , <i>p'râ:x</i> , <i>v'râ:t</i> , Imn <i>mož'gâ:ni</i> , <i>spom'lâ:t</i> , <i>p'lâ:st</i> 'kopica sena', <i>o'tâ:va</i> , <i>x'râ:st</i> , <i>k'râ:l</i> = kralj, <i>ko'vâ:č</i> , Oed <i>s ko'vâ:čam</i> , <i>zi'dâ:r</i> , <i>ko'mâ:r</i> , <i>'jâ:rɲ</i> = jarem, <i>d'vâ:</i> , <i>'â:pɲ</i> 'apno'; <i>b'râ:da</i> , <i>t'râ:va</i> , <i>g'lâ:va</i> , <i>p'lâ:xta</i> 'rjuha', <i>'pâ:sxa</i> = pazduha, <i>x'lâ:pec</i> , <i>'pâ:jek</i> , <i>ob'lâ:čɲ</i> 'oblačno', <i>do'mâ:</i> , prid m <i>m'lâ:t</i> , 1ed <i>'dâ:m</i> ;

12 Tudi *'da:n*.13 Tudi *'lâ:n*.14 Tudi *'ma:x*.15 Tudi *ta m'lâ:da*.16 Tudi *'ma:ša*.17 Tudi *'pe:jsji*.

	< *à-		'gâ:bar = gaber, 'jâ:vor, 'kâ:šļ = kašelj, k'nâ:l 'tnalo', Red b'râ:ta, 'kâ:ča, m'lâ:ka, 'žâ:ba, 'mâ:t = mati, ¹⁸ k'râ:va, d'lâ:ka, 'bâ:ba, s'kâ:la, 'pâ:lca, k'lâ:da, 'jâ:pka 'jablana, ja-bolko', lo'bâ:ja = lobanja, 'mâ:čka, ž'gâ:nci, 'pâ:met, s'lâ:ma, 'râ:na, la'gâ:t (tudi 'liē:gat), kle'pâ:t (tudi k'liē:pat), 'dâ:t, s'pâ:t, o'râ:t, potko'vâ:t (tudi pot'kuo:vat), sme'jâ:t se, 'kâ: 'kaj';
	< *â		'kâ:t = kad, 'gâ:t = gad;
	< *ǝ		'sâ:je = sanje', 'lâ:š = laž', 'tâ:st, 'vâ:šk = vaški;
	v izposojenkah		x'lâ:če, co'pâ:ta, š'tâ:la = štala 'hlev', Imn š'mâ:rņce = šmarnice, mod'râ:s, pod'gâ:na, 'lâ:ta 'tanka deska', Imn ž'nâ:bli 'ustnice', 'xâ:kļc 'kljuka pri verigi', 'vâ:ga, š'tâ:ņga 'oje', ž'lâ:xta, g'râ:bņ 'potok', 'mâ:lca 'malica', Imn 'pâ:re 'mrtvaški oder', Red kos'tâ:ja 'kostanj', 'vâ:mpast 'trebušast';
	< *a	v položaju pred j ¹⁹	Ied 'jâ:jca, 'zâ:jc, 'zâ:jkla, m'lâ:j, s'râ:jca, prid m m'lâ:jš;
a:	< *à-		k'lâ:du 'kladivo', 'ja:goda, 'ma:čexa, 'ma:ma; Rmn 'na:s, Dmn: 'na:m 'mi', 'va:m 'vi', Omn: z 'na:m 'mi', z 'va:m 'vi';
	< *â	v položaju za r	b'ra:t, g'ra:x = grah, zd'ra:u, ²⁰ p'ra:u; ²¹
	< *a	v položaju pred j	'pa:jčuna, ed'na:jst, dva'na:jst, d'va:jst, 2mn vel 'da:jte; kot dvojnice z â: še 'ja:jca (Ied/Imn), 'za:jc, 'zajkla, m'lâ:j, s'râ:jca, prid m m'lâ:jš = mlajši; ²²
	< *ǝl		del -l m ed: 'da:r = drl, c'va:r = cvrl, 'zâ:r = žrl;
	v izposojenkah		'ša:jba 'steklo, šipa', k'ra:ncļ 'venec', 'na:gl = nagelj, 'ma:ntļ 'plašč (ženski)', 'a:ntula 'brisača', š'na:jdar 'krojač', š'na:jdarca 'šivilja', š'pa:js 'shramba', 'ta:užņt 'tisoč';
o:u	< *ō		'bo:uk = bog, 'no:us, 'no:uft = noht, 'ro:uk = rog, 'ko:ust, 'mo:urje, 'po:ule = polje, za'po:uвет = zapoved, o'ko:u = oko, u'xo:u = uho, me'so:u, par'so:u = proso, se'no:u, ne'bo:u, dre'vo:u, 'no:uč, 'mo:uč, t'vo:ur, g'no:uj (Red g'no:uja), 'lo:uj, 'so:ura 'sora', s'ro:uta = sirota, vz'no:užje, s'to:u = sto, s'no:uč = sinoči, le'po:u, an'co:uj = nocoj;
	< *ō-		'ko:uža = koža, 'vo:ula = volja, 'xo:uja, 'no:uša, š'ko:uda, 'do:uta, š'ko:urja = skorja, so'bo:uta, 'po:usla = postelja, 'o:uņ = osem, Dmn p'so:um; prid m 'do:ubar; 1ed: 'no:uņ, p'ro:uņ, 'xo:uđ;

18 Tudi 'ma:ma.

19 Kot dvojnice k a:

20 Tudi zd'rņe:u.

21 Tudi p'rņe:u.

22 Gl. op. 18.

< *o	po umiku novega cirkumfleksa	'o:utavič 'vnuka (druga otava)';
< *ī		'vo:uk, 'čo:un, 'žo:una; prid m: 'do:uk = dolg, 'do:užŋ;
< *ī-		'so:uza, 'bo:uxa (Red 'bo:uxe), 'vo:una, 'so:unce, Red 'po:uxa; prid ž: 'do:uga, 'po:una; 'to:učt 'tolči';
< *-ĭ		'po:un;
v izposojenkah		'po:udŋ 'tla', 'šo:uštar 'čevljar', 'co:ukla, pat'ro:un, 'ro:umar, 'bo:utar 'boter', 'bo:utra;
o:	< *ō	'mo:š = mož, 'zo:p = zob, d'ro:k = drog, k'ro:k = krog, k'l'o:p, 'ro:p = rob, 'so:t = sod, 'po:t 'pot, steza', x'l'o:t = hlod, 'go:ska, 'ro:bec, 'po:pek, 'go:bec, 'go:ša = goščica, 'ro:ka; ²³ ot'ro:bi, go'l'o:p, Oed: s kost'jo:j, pot peč'jo:j, za vas'jo:j, pred noč'jo:j, s karv'jo:j 'kri'; prid m 'o:ži = ožji; led s'to:pam;
< *ō-		'o:gle = oglje, 'go:ba, 'ko:ča, 'to:ča; ²⁴
< *-ō		prid m mo'go:č;
< *ō		p'l'o:t, ²⁵ 'vo:sek;
v izposojenkah		š'po:rxert 'štedilnik', 'co:ta 'cunja', 'fo:sŋ ²⁶ 'debela deska', 'o:rgle, ²⁷ 'o:xcet ²⁸ 'poroka', 'xo:stija; ²⁹
uo:	< *-ò	g'ruo:p = grob, 'kuo:j = konj, 'nuo:š = nož, 'kuo:š, 'puo:t = pod, s'truo:p, k'ruo:p, d'nuo:; p'ruo:č;
< umično naglašene	o	'vuo:da, 'kuo:sa, 'kuo:za, 'guo:ra, 'buo:žič, 'kuo:sec, 'kuo:nec, 'luo:nec, č'luo:vek, le'nuo:ba, 'kuo:tu = kotel, 'puo:tkva 'podkev', 'uo:rex, 'uo:sa, 'uo:kŋ 'okno', 'tuo:rek; zaim ž 'uo:na; prid m 'buo:ži, prid ž s'truo:ka; 'guo:r, 'duo:l; po'kuo:pat (tudi poko'pâ:t), del -l ž ed (z)'buo:dla '(z)bosti';
< *o-	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	'uo:trok 'otrok', prid m 'buo:gat;

23 Po analogiji tudi 'no:ga oz. 'no:ŋga.

24 Tudi 'to:uča.

25 Tudi p'l'o:ut.

26 Tudi 'fo:usŋ.

27 Tudi 'o:urgle.

28 Tudi 'o:uxcet.

29 Tudi 'xo:ustija.

	< *ō	v položaju ob zvočnikih	'muo:st, 'vuo:js = voz, 'vuo:jzek 'ročni voziček s štirimi kolesi', z'vuo:n, Imn d'ruo:ž(j)e;
	< *ǫ		'vuo:gu = vogel, 'muo:šk = moški; prid m 'muo:ty = moten; 'nuo:tar = noter;
		v izposojenkah	'škuo:pa = škopa, p'ruo:štov 'suknjič', k'nuo:f 'gumb', puo:st, 'muo:št, 'kuo:staj = kostanj, š'kuo:f (Red š'kuo:fa), 'luo:jtarek 'lojtrni voz';
u:u	< *ū		'u:uš, k'lu:uč 'ključ', klo'bu:uk, o'lu:upek, me'xu:ur, g'ru:uška 'hruška', '(v)u:yzda = uzda, 'lu:ukja = luknja, 'su:uša, Imn: 'du:uše, '(v)u:uste 'usta', p'lu:uče 'pljuča', 'lu:uč, t'ru:upl 'trup (život)'; prid m: g'lu:ux, 'su:ux, prid ž d'ru:uga; 1ed 'lu:upη 'lupiti';
	< *û-		'ču:udeš = čudež 'čudak', Red: 'ku:upa, k'ru:uxa, k'lu:uka = kljuka, 'mu:uxa, 'su:ukja = suknja, 'ju:užna = južina 'kosilo', 'bu:ukva 'bukev' (Red 'bu:ukve); z'ju:utri = zjutraj;
	< *-û		'ku:up, k'ru:ux, 'ju:uk 'južni veter', v'nu:uk, p'lu:uk 'plug'; prid m o'bu:yt; s'ku:up, 'tu:u;
		v izposojenkah	'bu:urkle 'burklje', 'tru:uga 'krsta', 'lu:ustar 'lesteneč, svečnik', g'ru:unt 'kmetija', 'ku:uga, 'štu:umfi 'nogavice', 'ku:uxja 'kuhinja', 'bu:utarca 'butara', košt'ru:un 'oven'; k'ru:umpast 'šepav', 'pu:unklast 'grbast';
a:r	< *r̄ in *r̄-		'pa:rst = prst, 'ča:ru = črv, č'ma:rļ = čmrlj, 'sa:ršen = sršen, 'ga:rm = grm, 'ka:rst = krst, č'e'ta:rtek, 'ka:rma 'seno', 'va:rba = vrba, 'ma:rzļca = mrzlca, s'ma:rt = smrt, 'ba:rva 'brv', 'sa:rce, 'ga:rļ 'grlo', Imn: o'ba:rve 'obrvi', 'pa:rse 'prsi', 'da:rve 'drva'; prid m: 'ta:rt = trd, 'ča:rη = črn; 'sa:rma = srna.

3.3.1.2 Nenaglašeni samoglasniki

	issln.	Gradivo
i	< *iKǪ-	i'męe:, li'si:įca, zi'dā:r;
	< *ǪKǪK	jię:zik, t'rā:nik ³⁰ = travnik, 'že:įnin = ženin, Mmn: na 'ni:įtix, v 'mi:įšix, prid m Red 'lię:xkiga; 'o:utavič 'vnuka (druga otava)', 'buo:žič, p'ra:šič;
	< *-i	Imn m: (p)'ti:įči, go'lō:bi, mož'gā:ni, s'tā:rši, k'rā:li = kralji;

	< *-aj	2ed vel 'dɛe:li 'delati', f'čɛe:ri 'včeraj';
	< *V̆KĕK	'vi:ɟdit, 've:ɟdit;
e	< *ɛKŮ	me'so:u, pe'tna:jst, Mmn pes'te:ix 'pest';
	< *ĕKŮ	se'no:u, me'xu:ur, les'ni:ɟka, le'nu:ba, le'vi:ɟca, ple'ni:ɟca, res'ni:ɟca; prid m: le'se:in, sne'že:in; se'de:it, ce'di:it, sme'jã:t se; le'po:u;
	< *V̆KĕK	'pã:met;
	< *V̆KĕK	'sɔ:set oz. 'so:uset, 'uɔ:rex;
	< *-e	'tiɛ:le = tele, ž'riɛ:be, 'tiɛ:me, b'riɛ:me, v'riɛ:me, 'se:ime; Imn ž: ž'li:ɟce, če'be:ile oz. če'bɛe:le; Red ž: 'siɛ:stre, b'rã:de, 'zi:ime, g'lã:ve, 'guɔ:re; s'tɛe:gnat se 'stegniti se', u'žie:nt se 'oženiti se';
	< *eKŮ	be'se:ɟda, pše'ni:ɟca, če'ta:rtek, de've:t, de'se:t, ed'na:jst 'enajst';
	< *V̆KĕK	1ed: 'na:ɟdem 'najti', 'niɛ:sem 'nesti', v'zɛe:mem 'vzeti'; 2ed: 'na:ɟdeš, 'niɛ:seš, v'zɛe:meš;
	< *-e	'ze:ile = zelje, 'lu:ubje, vz'no:užje, z'nã:mje 'znamenje'; 3ed 'niɛ:se 'nesti'; 2mn vel 'niɛ:ste;
	< *ə v priponah *-ac, *-ak	'rɔ:bec 'robec, ruta', ž're:ɟbec, mer'jã:sec, x'lã:pec, 'kuɔ:nec, 'kuɔ:sec, 'gɔ:bec, 'tu:ɟec, stu'de:ɟnec = studenec; 'bi:inžek 'žepni nož', 'pe:ɟsek = pesek, če'ta:rtek, 'pɛe:tek, 'ču:ɟnek 'prašiček', 'la:ɟbek 'nedrc', o'lu:upek, 'pɔ:pek, mar'ti:inček, 'jã:pček 'sadjevec, jabolčnik', 'vuɔ:ɟzek 'ročni voziček s štirimi kolesi'; prid m: 'ni:ɟzek, 'liɛ:xek 'lahek';
	< *a v položaju za j < *ñ	mray'li:ɟjek = mravljinjak 'mravljišče', o:uɔpartjek = oprtnjak 'oprtni koš', 'ti:ɟljek = tilnjak 'tilnik';
a	< *aKŮ	za'po:uɟvet = zapoved, ka'di:il 'kadilo', pla'ni:ina, bar-da'vi:ɟca = bradavica, Red: dla'ni:ɟ, pra'ši:ɟca;
	< *V̆KaK	Red/Imn s 'le:ɟta, Oed m: s k'lu:uɟcam, s ko'vã:čam, s 'kuɔ:ɟam, s 'si:ɟnam, z b'rã:tam; prid m 'buɔ:ɟat, prid ž 'že:ɟgnana 'blagoslovljena'; 'dɛe:lat 'delati', po've:ɟdat 'povedati', 're:ɟzat 'rezati', 'se:ɟkat 'sekati'; 1ed g'lɛe:dam;
	< *-a	'rɔ:ka, res'ni:ɟca, Red/Idv 'zɔ:ba;
	< *ɣ	par'gi:ɟše = prgišče, mar'li:ɟč, par'di:u = predivo, 've:ɟtar = veter, 'se:ɟivar 'sever, severni veter', s'tiɛ:bar = steber, s've:ɟdar = sveder; Red kar'vi:ɟ; mart'vã:šk, smar'de:ɟt, tar'pe:ɟt; 3ed gar'mi:ɟ;
o	< *oKŮ	og'rã:ɟa, ko'le:in 'koleno', Imn mož'gã:ni, opxa'ji:il 'obhajilo', spoved'ni:ɟca, po'ti:ɟca, gospo'di:ɟa, ko'lo:urat, mo'zo:uɟ 'mozolj', do'mo:u; ko'si:ɟt 'kositi', ob'rã:čat, zvo'ni:ɟt;

	< *KŹoK	<i>'ja:godā;</i>
	< *oKŹ	<i>go'se:ĩnca</i> = gosenica, <i>sto'pā:l</i> 'stopalo', Imn <i>zo'hje:ĩ;</i>
	< *-o	Ted: <i>'rō:ko</i> , <i>'guō:ro</i> ;
	< *ŹKōK	<i>'žie:lot</i> = želod;
u	< *uKŹ	<i>dru'ži:ĩna</i> , <i>lu'pi:ĩna</i> , <i>klučā:ũŋca</i> ; <i>su'si:ĩt</i> , <i>du'si:ĩt</i> ; 1 ed <i>ku'pu:ũjem</i> ;
	< *ŹKuK	<i>t're:ĩbux</i> (tudi <i>tar'bu:ũx</i>);
	< *-ov/-ev	Rmn: <i>'zō:bu</i> , <i>'kuō:ju</i> ;
	< *-al/-all/-ill/-ēl v del -l m ed	<i>'mge:nu</i> 'meti'; <i>'xuō:tu</i> 'hoteti', <i>c'vi:ētu</i> , <i>'vi:ĩdu</i> , <i>'ve:ĩdu</i> , <i>'dē:lu</i> , <i>k'liē:ču</i> 'klečati', <i>'pē:xnu</i> 'pahnniti', <i>p'liē:tu</i> 'ples-ti', <i>'ta:rupu</i> 'trpeti';
	< v priponi *-al/*-al	<i>par'jā:tu</i> 'prijatelj', <i>ž'rie:bu</i> 'žebelj', <i>'kuō:tu</i> = kotel, <i>'piē:ku</i> ;
l	< l po onemnitvi ponaglasnega i med soglasnikoma	<i>'ki:ĩsŋca</i> = kislica, <i>'ma:rŋca</i> = mrzlica; del -l m mn: <i>'nie:sŋ</i> = nesli, <i>'m̄u:rŋ</i> = umrli;
	< *l̄ v položaju -Kāŋ	<i>'kā:sŋ</i> = kašelj, <i>'pā:rkŋ</i> 'parkelj, kopito', <i>c'ma:rŋ</i> = čmrlj;
	v izposojenkah na *-Kāŋ < nem. -el/-al	<i>'rē:kŋc</i> 'suknjič', <i>'ma:ntŋ</i> 'plašč (ženski)', <i>k'rē:mpŋ</i> , <i>s'ti:ĩbŋc</i> 'spalnica (kamra); soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)', <i>'na:gŋ</i> = nagelj, <i>xā:kŋc</i> 'kljuka pri verigi', <i>k'ra:ncŋ</i> 'venec', <i>'ku:ũkarŋ</i> 'podstrešje, podstrešno okno', <i>'bā:garŋ</i> 'ročni voziček z dvema kolesoma', <i>t'ri:ĩkŋc</i> 'velika vaga na ojesu', <i>s'na:jc'ti:ĩxŋ</i> 'robec';
	< *l̄uKŹ	Imn <i>l'dje:ĩ</i> = ljudje, Mmn <i>par l'de:ĩx</i> ;
ŋ [ŋ]	< n po onemnitvi ponaglasnega i v položaju KniK	<i>'le:ĩšŋk</i> = lešnik, <i>'no:ũsŋca</i> , <i>klučā:ũŋca</i> , <i>mart'va:sŋca</i> , <i>s've:ĩčŋca</i> 'svečnica', <i>p'ri:ĩžŋca</i> , <i>'so:ũnčŋca</i> , <i>'bā:bŋca</i> , <i>pod'ru:ũžŋca</i> , Imn: <i>'u:ũsŋce</i> = ustnice, <i>b'ru:ũsŋce</i> = brusnice 'robidnice', <i>s'mā:rŋce</i> ; ³¹
	< n po onemnitvi ponaglasnega e, ə v položaju Kān < Kān/ Kno	<i>'ča:rŋc</i> 'zanohtnica (gnojenje za nohtom)', <i>'čie:sŋ</i> , <i>'uō:kŋ</i> 'okno', <i>'ke:ĩdŋ</i> = teden; prid m: <i>'do:ũžŋ</i> = dolžen, <i>'re:ĩsŋ</i> = resen;

³¹ Toda *'po:ũnočnice* 'polnočnice' (knj. vpliv).

	v izposojenkah na *-Kən < nem. -en/-ən	'že:igŋ 'blagoslov', 'po:udŋ 'tla', 'ta:užŋt 'tisoč'; prid m nar'vo:užŋ 'živčen';
< *ń	v položaju -Kəń	g'le:žŋ = gleženj;
< *m	po onemitvi ponaglasnega ə v položaju KəK	'se:ıdŋ = sedem, 'o:uŋ = osem, 'o:uŋdeset = osemdeset; zaim m Med par 'tuo:ŋ 'ta'; 1ed: 'sŋ 'biti', 'ni:isŋ 'ne biti';
	po onemitvi ponaglasnega i v položaju KiK	1ed: 'no:uŋ = nosim, p'ro:uŋ = prosim;
[ŋ]	< m po onemitvi ponaglasnega e in i med soglasnikoma	zaim m Ded 'muo:ıŋ = mojemu, prid m Dmn: vi'suo:kŋ, š'tie:rŋ = štirim, 'pie:tŋ = petim, 1ed 'lu:uŋŋ = lupim.

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov (Logar 1981: 32), poleg tega pa še:

	Izvor	Gradivo
j	< *ń	mraŋ'li:ijek = mravljinjak 'mravljišče', č're:ıšja = češnja, (v)og'ji:ıše = ognjišče, 'lu:ukja = luknja, 'su:ukja = suknja, čar'pi:ija = črepinja, gospo'di:ija, s'vi:ija, lo'bã:ja = lobanja, Red: 'kuo:ja = konja, kos'tã:ja; 3ed na'pŋe:ja = napenja; 'kuo:j = konj, 'kuo:staj = kostanj; ³² 'ji:ıva = njiva, zaim m Ded 'ji:e:m, Ted 'je:ga, Oed z 'ji:ım 'on';
	< *ń < *-nbj-/*-nbj-	b'ri:ije = brinje, ko'ri:e:je = korenje, 'kã:mje 'kamenje', z'nã:mje 'znamenje';
	< *j v zaporedju *jə- iz *ji-	'ji:e:t 'iti';
	v primerih s včasih pred s, prehodnim j z, g	'vuo:js = voz, 'vuo:jzek 'ročni voziček s štirimi kolesi', 'vuo:jgi = ogenj;
l	< *l	k'lu:uka, k'lu:uč, Imn p'lu:uče 'pljuča', m'ra:ula, mraŋ'li:ijek = mravljinjak 'mravljišče', 'zi:e:mła, 'vo:ula = volja, s'te:ıla = stelja, 'dŋe:tela, 'o:ule = olje, 'po:ule = polje, ne'de:ıla = nedelja, 'po:usla = postelja, Imn k'rã:li; k'rã:l = kralj;
	< *-l̥- < *-lbj-/*-lbj-	'ze:ile = zelje;

³² Toda 'vuo:jgi 'ogenj' in s'ki:e:di 'skedenj'.

[ŋ]		v položaju pred velarom v primeru	Imn <i>'nɔ:ŋge</i> , Dmn <i>'nɔ:ŋgam</i> ; ³³
v	< kot proteza pred *u- < kot proteza pred *o- < *u- < *um- *um-		<i>'(v)u:uste</i> 'usta', <i>'(v)wu:uzda</i> ; <i>'vuɔ:jgi</i> = ogenj, <i>(v)og'ji:iše</i> = ognjišče; <i>vm're:it</i> = umreti;
u	< *-l < *l	v del -l m ed, ko je -l v poziciji za samoglasnikom v položaju pred soglasnikom in *-l	<i>'šo:u</i> 'iti', <i>v'zɛ:u</i> , <i>k'lɛ:u</i> 'kleti, preklinjati', <i>'da:u</i> , <i>m'lɛ:u</i> , <i>ko'si:u</i> 'kositi', <i>su'si:u</i> 'sušiti'; <i>'jɛ:uša</i> 'jelsa', <i>pe'pɛ:u</i> 'pepel';
k	< t < t̥	v skupini tl in tn	<i>k'nâ:l</i> 'tnalo', <i>face'ne:ikl</i> 'ruta', <i>t'ri:iklɛ</i> 'velika vaga na ojesu', Mmn na <i>k'le:ix</i> = na tleh; <i>'ke:idy</i> = teden, <i>ta t're:ik</i> 'tretji';
f	< *v < x	pred nezvonečimi nezvočniki pred t	<i>f'sâ:k</i> , Mmn <i>f'kuɔ:tlax</i> ali <i>f'kuɔ:tlɪx</i> ; <i>f'pi:it</i> 'vpiti', <i>f'siɛ:rt se</i> 'usiriti se'; 3ed <i>f'sɛ:xne</i> 'usahnti'; <i>'no:yft</i> = noht;
š	< šč		<i>k'le:iše</i> = kleščice, <i>'ku:ušar</i> = kuščar, <i>ko'si:iča</i> = koščica, <i>'gɔ:ša</i> = goščica, <i>par'gi:iše</i> = prgiščice, <i>(v)og'ji:iše</i> = ognjišče, <i>se'mi:iše</i> 'sejem kot prostor', <i>žup'ni:iše</i> = župniščice; 3ed <i>ti'si:i</i> = tišči.

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi zložniki so odrazi naglašanih issln. * $\bar{V}$, sekundarno tudi naglašanih issln. * $\check{V}$ - in issln. *- $\check{V}$. Govor pozna vse splošnoslovenske naglasne spremembe (npr. umik na prednaglasno dolžino, pomik cirkumfleksa na naslednji zlog), od nesplošnoslovenskih pa umik na prednaglasno kračino (*'kuɔ:za*, *'siɛ:stra*) in nadkračino (*'miɛ:gla*). Vsi novonaglašeni samoglasniki so dolgi.

Naglasno mesto v besedi je podobno kot v izhodiščnem sistemu, le da so zlogi, ki so v njem bili pred naglašeniimi kratkimi zadnjimi zlogi, sedaj naglašeni (*'žie:na*, *'kuɔ:sa*, *'miɛ:gla*). Naglasni umik s cirkumflektrane zadnje dolžine ni izvršen (*me'so:u*, *u'xo:u*, *o'ko:u*, *ne'bo:u*, *le'po:u*), pač pa je pogosta morfologizacija naglasa (npr. *'sa:rce*, Med na *'sa:rc*).

³³ Kot dvojnica k Imn *'nɔ:ge*, Dmn *'nɔ:gam* ali *no'gâ:m*.

3.3.4 Izguba glasov

$\emptyset$	< *i	v položaju KiK	ž'vâ:t 'živina', 'ju:žna = južina 'kosilo', pro'ce:jsja; g'râ:pt 'grabiti', 'muo:lt 'moliti', ž've:jt 'živeti', 1ed: 'no:uŋ = nosim, p'ro:uŋ = prosim, 'xo:udŋ = hodim, 1dv 'vi:jdna, 2mn: 'vi:jtte 'videti', m'lâ:tte 'mlatiti', 3mn ž'vi:ijo = živijo, 2mn vel vz'di:igŋte = vzdignite, del -l ž ed: 'ku:uŋpla = kupila, 'tu:uŋlla = tulila;
		v priponi -ica v *K-ica	'pâ:lca, 've:ŋvarca = veverica, go'se:ŋnca = gosenica, 'bo:uŋnarca 'tesarska sekira', 'ma:rzlca = mrzlca, 'ki:jslca = kislica, š'na:jdarca ali ž'ni:jdarca 'šivilja'; 'no:uŋŋca, klu'ča:uŋŋca, mar'tva:šŋca, s've:jtčŋca, p'ri:jtžŋca, 'so:uŋčŋca, 'bâ:bŋca, pod'ru:užŋca, Imn: 'u:uŋŋce = ustnice, br'u:uŋŋce 'robidnice', š'mâ:rŋce;
	< *e	v položaju KeK	pon'de:ilk ³⁴ = ponedeljek,
	< *e	v priponi *-eč	'za:jc in 'zâ:jc = zajec;
	< *ə	v položaju KəK	'tuo:rk = torek;
	< *ə	v položaju KəŋK	'čie:sŋ, 'ke:jdŋ = teden, 'se:jdŋ, 'o:uŋŋ; prid m: nar'vo:uŋŋ, 'do:užŋ; 1ed: 'ni:sŋ, sŋ; 'me:šŋŋca = mesec (-ŋc < *-ənc < *-enc < *-eč);
	< *-l	v položaju za soglasnikom v del -l m ed	'pe:jk = pekel 'peči', 're:jk, 'ne:js = nesel, 'nuo:s = nosil, 'mo:jk = mogel 'morati, moči', 'na:š = našel, 'muar = umrl, ot'pa:r = odprl, 'da:r = drl, c'va:r = cvrl, 'ža:r = žrl;
	sn < stn		Imn 'u:uŋŋce = ustnice, prid m 'ka:rsŋ = krstni;
	sl < stl		'po:uŋsla = postelja;
	sx < zdx		'pâ:sxa = pazduha.

3.3.5 Metateza

*ub- > *ub- → *bu-	'bui:jt = ubiti;
*ub- > *ub- → *bu-	'mui:jt = umiti.

4 SKLEP

Govor kraja Slivnica pri Celju (SLA T331) ne pozna ne tonemskih ne kvantitetnih nasprotij v naglašanih zlogih. Ta srednještajerski govor nima kratkih naglašanih samoglasnikov (kot jih npr. pozna sosednje srednjesavinjsko narečje; gl. Jakop 2001); zanj je značilna sekundarna podaljšava vseh issln. kratkih naglašanih zložnikov v vseh položajih.

Zaradi podaljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem zlogu so naglašeni samoglasniki samo dolgi, nekdanja kolikostna nasprotja pa so deloma nadomeščena s kakovostnimi (npr. sam m 1ed b'ra:t, Red b'râ:ta, prid m m'lâ:t in prid ž m'lâ:da). Sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je monoftongično-diftongičen in vsebuje enajst fonemov (i:ĵ, [i:], ie:, e:, e:ĵ, ee:, [e:], a:, â:, o:ŋ, o:, uo:, u:ŋ), sistem kratkih nenaglašanih samoglasnikov pa ima pet fonemov (i, e, a, o [o], u).

³⁴ Tudi pon'de:ilek.

Stopnja samoglasniške redukcije je srednja. Onemevajo predvsem nenaglašeni visoki samoglasniki *i*, *ě* in *ə* v položaju ob zvočnikih in v izglasju (tu zlasti v deležniku na *-l*). Preglasa za funkcijsko mehкими soglasniki *j* (< *i*, *ń*), *l* (< *l̃*) ter *č*, *ž*, *š* govor ne pozna. Zaradi popolne onemitve nekaterih nenaglašanih samoglasnikov ob zvočnikih /l/, /m/, /n/ in [ŋ] nastanejo zlogotvorni zvočniki /l̃/, /m̃/, /ñ/, [ŋ̃], npr. 'ga:rl̃' 'grlo', 'ma:ntl̃' 'plašč (ženski)', 'się:dl̃' 'sedlo', 'na:g̃l̃' 'nagelj'; zaim m Ded 'muo:ĩm̃' 'moj', prid m Ded 'vi:suo:k̃m̃' 'visok', Dmn: 'š'tię:rm̃' 'štiri', 'pię:tm̃' 'pet', 1ed: 'lu:up̃m̃' 'lupiti', 'p'ro:us̃ñ' 'prosiťi'; 'so:unč̃nca, 'b̃a:b̃nca, 'čię:s̃ñ, g'le:ĩž̃ñ' 'gleženj', 'le:ĩš̃ñk' 'lešnik', 'o:us̃ñ' 'osem'.

V govoru Slivnice pri Celju kot tudi v govoru Šentvida pri Grobelnem (Jakop 2003: 365–380) je v primerjavi z bližnjim srednještajerskim govorom Šmarja pri Jelšah (Orožen 1981) več redukcij: šmarskemu *m'la:ĩku*, 'ṽo:knu, v 'vię:si, 'ze:ĩtu v šentviškem govoru ustrezajo *m'la:ĩk*, '(v)õ:k̃ñ, na 've:s, 'žę:ĩt, v slivniškem pa *m'le:ĩk*, 'uo:k̃ñ, na 'vię:s, 'žę:ĩt itd. Vsem tem govorom je skupna tudi izguba izglasnega *-u* (< **-il*, **-ěl*, **-el*, **-əl*, **-ĭl*) > $\emptyset$ v del na *-l* m ed (šentviško *je 'xõ:t* 'hoditi', *na've:t* 'narediti', *na:š* 'najti', *na:is* 'nesti', *p'ri:ĩš* 'priti', *re:ĩk*, *va:rk* 'vreči', *ma:k* 'morati, moči', šmarsko *p'ri:ĩš* 'priti'; slivniško *na:š* 'najti', *pe:ĩk* 'peči', *re:ĩk*, *ne:is* 'nesti', *nuo:s* 'nositi', *mo:uk* 'morati, moči', *mu:ar* 'umreti', *ot'pa:r* 'odpreti', *da:r* 'dreti', *c'var* 'cvreti', *ž'a:r* 'žreti'. Tudi v bizeljskem govoru kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine kraja Bistrica ob Sotli (Gostenčnik 2022a, razdelek 3.3.1.2) najdemo izgubo izglasnega *-u* pri del *-l* m ed (< **-ĭl*): *d̃ar* 'dreti', *v'm̃ar*, *ot'p̃ar*.

Soglasniški sistem je nastal po naslednjih razvojih: 1) mehčani *l̃* je otrdel v *l* (*p'lu:uče* 'pljuča', *'ze:ĩle* 'zelje'); 2) mehčani *ń* je za samoglasniki sovpadel z etimološkim *j* (*ń > *j*: *čar'pi:ĩja* 'črepinja', *s'vi:ĩja* 'svinja', *lu:uk̃ja* 'luknja'); 3) skupini *čřę-*, *žřę-* sta ohranjeni (*č're:ĩšja* 'češnja', *č're:ĩve* 'čreva', *ž'rię:be*, *ž'rię:bu* 'žebelj'); 4) skupina *šč* se je asimilirala v *š* (*k'le:ĩše* 'klešče', *ko'si:ĩca* 'koščica').

KRAJŠAVE IN KRATICE

D = dajalnik; **del** = deležnik; **dv** = dvojina; **ed** = ednina; **I** = imenovalnik; **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski; **K** = konzontan/soglasnik; **knj.** = knjižno; **m** = moški spol; **M** = mestnik; **mn** = množina; **nedol** = nedoločnik; **nem.** = nemško; **O** = orodnik; **prid** = pridevnik; **R** = rodilnik; **s** = srednji spol; **SLA** = Slovenski lingvistični atlas; **Sliv.** = Slivnica; **T** = tožilnik; **T000** = točka; **V** = vokal/samoglasnik; **vel** = velelnik; **zaim** = zaimek; **ž** = ženski spol; **1** = 1. oseba; **2** = 2. oseba; **3** = 3. oseba

VIRI IN LITERATURA

- Furlan 2017** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, 2017–, www.fran.si.
Gostenčnik 2022a = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
Gostenčnik 2022b = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022 = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 75–87.

- Jakop 2001** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu, *Jezikoslovni zapiski* 7.1–2 (2001), 365–380.
- Jakop 2003** = Tjaša Jakop, Fonološki opis šentviškega govora, *Jezikoslovni zapiski* 9.1 (2003), 113–127.
- Jakop 2010** = Tjaša Jakop, Srednjesevinsko in srednještajesko narečje ter celjski pogovorni jezik, v: *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*, ur. Irena Novak-Popov, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2010 (Zborniki Slavističnega društva Slovenije 21), 120–129.
- Jakop 2011** = Tjaša Jakop, Glasoslovne in oblikoslovne posebnosti šentviškega govora, v: *Globinska moč besede: zbornik ob 80-letnici red. prof. dr. Martine Orožen*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2011 (Zora 80), 360–369.
- Kumin Horvat 2022** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 151–168.
- Logar 1981** = Tine Logar, Tine, Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), 29–33.
- Orožen 1981** = Martina Orožen, Fonološki opis za kraj Šmarje pri Jelšah (OLA 18), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), 157–163.
- Povše 1980** = Ivana Povše, *Govor Šmarja pri Jelšah in okolice: magistrsko delo*, tipkopis, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1980.
- Povše 1988** = Ivana Povše, Oblikoslovje v govoru Šmarja pri Jelšah, *Slavistična revija* 36.3 (1988), 177–189.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- Rigler 1986** = Jakob Rigler, *Razprave o slovenskem jeziku*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: Slovenska matica, 1986.
- SLA 1.2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina): 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2: *komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlasi).
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Slivnica pri Celju (SLA Data Point T331)

This article presents the basic phonetic and accentual characteristics of the local dialect of Slivnica pri Celju (SLA data point T331). The phonological description of this local dialect is based on dialect material collected by Ivan Potrata for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1970. Synchronically, the local dialect is classified as belonging to the Central Styrian dialect of the Styrian dialect group. This local dialect is characterized by lengthening of all stressed syllabic nuclei that were originally short in the vowel system in both non-final and final syllables. The dialect does not exhibit tonemic or quantitative oppositions in stressed syllables. It is also interesting because of its numerous (especially phonological) doublets, such as *'pe:ista* and *'pɛ:sta*, 'wheel hub', *p'le:ive* and *p'lee:ve* 'chaff', *č'e'be:ila* and *č'e'be:ela* 'bee', *z'd'ra:u* and *z'd'rɛ:u* 'healthy', *p'ra:u* and *p'rɛ:u* 'right', *p'lɔ:t* and *p'lo:ut* 'fence', *'tɔ:ča* and *'to:uča* 'hail', and *'pe:jsji* and *'pɛ:jsji* 'dog (adj.)'. Some doublets are accentual, especially infinitives (e.g., *pot'kuo:vət* or *potko'vã:t* 'to shoe', *po'kuo:pat* or *poko'pã:t* 'to bury', *'liɛ:gat* or *la'gã:t* 'to lie', and *k'liɛ:pat* or *kle'pã:t* 'to peen a scythe'), but also nouns (e.g., *t're:ibux* or *tar'bu:ux* 'stomach').

JANUŠKA GOSTENČNIK

FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA BISTRICA OB SOTLI (SLA T345)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.06](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.06)

V prispevku je prikazan govor kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), ki spada v bizeljski govor kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti. Podan je fonološki opis govora, in sicer na osnovi narečnega gradiva, ki ga je Dragomira Kunej za potrebe SLA zbrala leta 1981.

Ključne besede: štajerska narečna skupina, kozjansko-bizeljsko narečje, fonološki opis, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

A Phonological Description of the Local Dialect of Bistrica ob Sotli (SLA Data Point T345)

This article presents the local dialect of Bistrica ob Sotli (SLA data point 345), which is part of the Bizeljsko subdialect of the Kozjansko–Bizeljsko dialect in the Styrian dialect group. It describes its basic phonetic and accentual characteristics. A phonological description of the local dialect is presented using dialect material collected by Dragomira Kunej for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1981.

Keywords: Styrian dialect group, Kozjansko–Bizeljsko dialect, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

1 UVOD

Govor kraja Bistrica ob Sotli je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen s točko 345. Spada v bizeljski govor kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine. Diahrono ga uvrščamo v južnoštajersko narečno ploskev južne slovenščine (po Šekli 2018: 340–341 in Rigler 1963).

Prispevek, ki prikazuje osnovne (na)glasoslovne značilnosti govora in fonološki opis, je nastal v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu*, predstavljenega v tej številki, znotraj katerega so narejeni štirje fonološki opisi govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (gl. tudi Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022; Gostenčnik 2022; Jakop 2022; Kumin Horvat 2022).

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

Za vse pripombe se iskreno zahvaljujem Metki Furlan in Karmen Kenda-Jež.

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI

Kozjansko-bizeljsko narečje ima kot del jugovzhodnih narečij in južnoštajerske narečne ploskve naslednje lastnosti: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > JV sln. * $e_i/\bar{o}_u$ > J štaj. * $e_i/\bar{o}_u$ > kozjan.-bizelj. * $\bar{e}/\bar{o}$; 2) issln. * $\bar{e}$ > Z in J sln. * $\bar{e}$ > J štaj. * $\bar{e}_1$ > kozjan.-bizelj. * $\bar{e}$; 3) issln. * $\bar{e}$ > J štaj. * e_{i_2} > kozjan.-bizelj. * $\bar{e}$; 4) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > Z in J sln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > J štaj. * $\bar{e}/\bar{o}$ > kozjan.-bizelj. * $\bar{e}/\bar{o}$; 5) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > JV sln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > J sln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > J štaj. * $\bar{e}/\bar{o}$; 6) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > JV sln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > J sln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > J štaj. * $\bar{e}/\bar{o}$; 7) issln. * $\bar{a}$ > bizelj., J srednjesav., S srednjesav., srednještaj. * $\bar{e}$ > bizelj. * $\bar{a}$, kozjan. * $\bar{e}$; 8) * $\bar{a}$ > Z in J sln. * $\bar{a}$ > JZ J štaj. * $\bar{a}$ -, SV J štaj. * $\bar{e}$ > bizelj. * $\bar{a}$, kozjan. * $\bar{e}$ (Šekli 2018: 340–341).

Govor pozna zgodnje daljšanje issln. kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu in mlajšo interno podaljšavo večine issln. kratkih naglašanih zložnikov v zadnjem besednem zlogu.

2.1 Odrazi naglašanih samoglasnikov v govoru Bistrice ob Sotli

Podajam odraze issln. naglašanih dolgih in kratkih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih zlogih za govor Bistrice ob Sotli (dalje BoS).

Odrazi znotraj dolgega vokalizma so: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{e}$ > BoS e ; 2) issln. * $\bar{o}/\bar{i}$ > BoS u ; 3) issln. * $\bar{o}$ > BoS φ ; 4) issln. * $\bar{a}$ > BoS e in a ; 5) issln. * $\bar{i}$ > BoS i ; 6) issln. * $\bar{a}$ > BoS a ; 7) issln. * $\bar{u}$ > BoS $\ddot{u}$; 8) issln. * $\bar{r}$ > BoS $\bar{a}$.

Odrazi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v nezadnjih besednih zlogih so: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{e}$ > BoS e ; 2) issln. * $\bar{o}/\bar{i}$ > BoS u ; 3) issln. * $\bar{o}$ > BoS φ ; 4) * $\bar{a}$ > BoS e in a , tudi $\bar{a}$; 5) issln. * $\bar{i}$ > BoS i ; 6) issln. * $\bar{a}$ > BoS a ; 7) issln. * $\bar{u}$ > BoS $\ddot{u}$; 8) issln. * $\bar{r}$ > BoS $\bar{a}$.

Odrazi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v zadnjih besednih zlogih so: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{e}$ > BoS $\bar{a}$; 2) issln. * $\bar{o}$ > BoS φ ; 3) issln. * $\bar{o}$ > BoS φ ; 4) issln. * $\bar{i}/\bar{e}/\bar{u}$ > BoS $\bar{o}$; 5) issln. * $\bar{a}$ > BoS a ; 6) issln. * $\bar{r}$ > BoS $\bar{a}$.

Odras za umično naglašeni e je $\bar{a}$. Odras za umično naglašeni o je φ . Odras za umično naglašeni a je $\bar{a}$.

3 FONOLOŠKI OPIS

3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

3.1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i :	$\ddot{u}$:	u :
e :	$\bar{o}$:	φ :
		o :
	$\bar{a}$:	
		a :

3.1.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

a (+ r)

3.1.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>			
	<i>ɛ</i>		<i>o</i>	<i>ɔ</i>	
	<i>e</i>		<i>o</i>		
		[ä]	+	[ɨ]	[ɯ]
		<i>a</i>			

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

<i>m</i>					
			<i>v</i>	<i>ɣ</i>	
<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>			
			<i>j</i>		

3.1.2.2 Nezvočniki

	<i>p</i>	<i>b</i>			
			<i>f</i>		
	<i>t</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
			č	š	ž
	<i>k</i>	<i>g</i>		<i>x</i>	

3.1.3 Prozodija

Fonološko je relevantno mesto naglasa. Govor v naglašanih zlogih ne pozna ne kolikostnih ne kakovostnih nasprotij. Inventar prozodemov vsebuje naglašene (¹V: in ¹V) in nenaglašene zložnike (V).

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Fonetično dolgi samoglasniki nastopajo samo pod naglasom. /ü/ ne more stati v vzglasju zaradi protetičnega /v/, ki nastopa pred njim (¹vü:xo).

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

Zvočnik /v/ ne more stati v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki, saj se tam premenjuje s /f/ (bez¹ga:¹fka, ¹čarf).

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki (¹ga:t, s¹tɔ:rš, x¹ri:p).

3.2.3 Prozodija

Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi in kratki, nenaglašeni pa kratki.

Ponaglasnih dolžin ni. Naglašen je lahko kateri koli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (v primerih pri izposojenkah: *'xɔ:zen'trɛ:gerjɛ*, *'u:nter'ki:kla*, *'da:x'ci:mer*).

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

issln.	Gradivo
<i>i:</i> < *ī	<i>'zi:t</i> , <i>'si:n</i> (Imn <i>'si:nɛ</i>), <i>'žir</i> , <i>'li:st</i> , <i>k'ri:</i> , Red: <i>kə'vi:</i> , <i>vi'ši:</i> , Imn: <i>o'ci:</i> , <i>ob'li:stɛ</i> (star.) = oblisti (prim. Kenda-Jež 1.2: 141) 'ledvice'; <i>st'ri:c</i> , Ted <i>ž'vi:no</i> , Rmn <i>lɛ'di:</i> = ljudi, prid m <i>'si:vɛ</i> , 3ed: <i>žɛ'vi:</i> , <i>zvo'ni:</i> , <i>ko'si:</i> , <i>le'ti:</i> , <i>sɛ'ši:</i> , <i>tə'pi:</i> , <i>gə'r'mi:</i> , <i>ro'si:</i> ; <i>'vi:no</i> , <i>k'ri:lo</i> , <i>'li:ce</i> , <i>'zi:ma</i> , <i>g'li:sta</i> , <i>s'vi:ja</i> , <i>b'li:zɛ</i> = blizi 'blizu'; <i>'ši:ška</i> , <i>b'ri:je</i> , <i>b'ri:tva</i> , <i>me'zi:nc</i> , 1ed: <i>'vi:dɛm</i> , <i>'pi:šɛm</i> ;
< *i-	Imn <i>f'ti:čɛ</i> , <i>ko'pi:to</i> , <i>'ži:to</i> , <i>'ši:lo</i> , Red <i>'mi:ša</i> , <i>'li:pa</i> , <i>'ji:va</i> , <i>'ži:la</i> , <i>'ri:ba</i> , <i>s'li:va</i> , <i>ma'li:na</i> , <i>lu'pi:na</i> , <i>ko'ri:to</i> , <i>se'ki:ra</i> , <i>vdo'vi:ca</i> , <i>so'li:ka</i> , <i>ž'li:ca</i> , <i>pš'e'ni:ca</i> , <i>spuved'ni:ca</i> , <i>ro'či:ca</i> , <i>brada'vi:ca</i> , <i>stra'ni:ca</i> 'stranska deska na vozu', <i>pre'si:ca</i> , <i>le'si:ca</i> , <i>sɛ'ši:ca</i> (star.) = sušica 'jetika', <i>pe'ši:ca</i> = peščica 'pešč', <i>le'vi:ca</i> , <i>ple'ni:ca</i> , <i>res'ni:ca</i> , <i>čre'pi:ja</i> , <i>p'li:tef</i> , <i>'vi:detɛ</i> , <i>š'kro'pi:te</i> 'kropiti', <i>no'si:te</i> , <i>lo'vi:te</i> , <i>mo'li:te</i> , 3ed <i>b'li:ška</i> se;
< *-i	v primerih ¹
< *i	po umiku naglasa <i>'ci:gan</i> ; z zadnjega kratkega zaprtega zloga
v izposojenkah	<i>'bi:rt</i> = birt 'gospodar', <i>'ci:glo</i> , <i>'pi:sker</i> 'lonec', <i>g'li:t</i> (Imn <i>g'li:dɛ</i>) = glid 'členek', <i>ž'ni:der</i> 'krojač', <i>b'ri:tof</i> (star.), <i>'ki:kla</i> , <i>'fi:nkoštɛ</i> = binškošti, <i>bir'ti:ja</i> (star.) in <i>ošte'ri:ja</i> (mlaj.) 'gostilna', <i>t'ri:kɔc</i> = triteljc 'vprežna vaga', <i>'ši:rcɔ</i> = šircelj 'ženski predpasnik', <i>'xi:ša</i> 'hiša, dnevna soba', <i>š'ti:bɔc</i> = štibeljč 'soba, v katero je vhod iz dnevne sobe', <i>k'ri:š</i> , <i>fa'mi:lja</i> ;
<i>e:</i> ² < *ē	<i>g'rɛ:x</i> , <i>'mɛ:x</i> , <i>s'mɛ:x</i> , <i>s'hɛ:k</i> , <i>'lɛ:s</i> , <i>z'vɛ:r</i> , <i>s'rɛ:da</i> , <i>'rɛ:sjɛ</i> , <i>'lɛ:p</i> , <i>s'lɛ:p</i> , <i>b'rɛ:k</i> , <i>b'rɛ:gec</i> 'grič', <i>p'rɛ:djɛ</i> = prednji, <i>p'rɛ:k</i> ; <i>pɛ:sek</i> , <i>'vɛ:nec</i> , <i>'lɛ:šjek</i> 'lešnik', <i>'rɛ:s</i> , <i>'bɛ:u</i> , prid ž <i>'rɛ:tka</i> , <i>ot'p'rɛ:tɛ</i> ; <i>'dɛ:te</i> , <i>g'nɛ:zdo</i> , <i>m'lɛ:ko</i> , <i>pov'rɛ:slo</i> , <i>b'lɛ:tvo</i> = dletvo 'dletó', <i>s'vɛ:ča</i> , <i>z'vɛ:zda</i> , <i>s'tɛ:na</i> , <i>č'rɛ:da</i> , prid ž <i>'bɛ:la</i> , <i>vm'rɛ:tɛ</i> ; <i>č'rɛ:šja</i> , <i>b'rɛ:skva</i> , <i>be'sɛ:da</i> , <i>s'tɛ:ška</i> = so-teska 'jez', <i>'vɛ:ter</i> , <i>'vɛ:tə'ŋca</i> , <i>x'lɛ:bec</i> , <i>'mɛ:sɔc</i> , <i>pon'dɛ:lek</i> , <i>d'rɛ:vje</i> , Imn: <i>'lɛ:te</i> , <i>'mɛ:ste</i> , <i>po'lɛ:tje</i> , 1ed <i>'sɛ:kam</i> ; <i>v'rɛ:me</i> ;

1 Verjetno po analogiji na stranske sklone (prim. Red *pe'li:na*, Imn *mla'ti:čɛ*). Pričakovani odraz *-i bi bil *ö*.

2 Tak odraz ima tudi *'vɛ:ža*.

< *ě-		Red <i>o're:xa, b're:za, 'ce:sta, sm're:ka, ne've:sta, st're:xa, 'pe:na, 're:pa, p'le:ša, 'de:kla, ne'de:la, ne've:sta, 've:ja, 'me:ra, s've:der, 've:verca, 'le:to, 'me:sto, ko'le:no, po'le:no, že'le:zo, p'le:ve, 'se:me</i> (Red <i>'se:mena</i>), <i>'re:zate, 'de:late, ž've:te = živeti, se'de:te, 'se:kate, po've:date, m'le:te, ž're:te, tər'pe:te, smər'de:te, 'je:ste, x'te:te = hteți; b're:me; 'se:no,³ 'te:sto, d're:vo</i> (Red <i>d're:va</i>);
< *ě	po terc. nagl. premiku	
< *ě		<i>'le:t, 'me:t,⁴ 'pe:č, pe'pe:u, ve'če:r, ve'če:rja, je'se:n, Red i'me:na, Imn léd'je: = ljudje, če'be:la, zna'me:je, le'se:n, sne'ž'e:n, ve'se:la, 'še:st, 'ke: = kje;</i>
< *ě-		<i>g'le:žy, 'že:nex = ženih 'ženin', s'te:la, 'me:la = melja 'moka', 'ze:le, ne'be:se, 'se:dŋ, t're:ke = tretji, f'če:rej, 'ke:re 'kateri', 1ed 'me:lem, 3ed k'le:ple, del -l m ed 'ne:so; po analogiji na stranske sklone: k'me:t, o'me:t;</i>
< *ě	po terc. nagl. premiku v primeru	<i>'ne:bo;</i>
< *ě		<i>i'me:, 'pe:st, 'pe:t, prid s s've:to, de've:t, de'se:t, fp're:žne (sā:jnke); 'pe:tek, 're:p, prid m mn s've:te, 've:čje, v'ze:te, 1ed: 've:žem, p'le:šem, 3ed 'ze:be, del -l ž ed v'ze:la; s'te:gŋte se, k'le:te = kleti; 1ed g'le:dām;</i>
< *ě-		<i>s're:ča, 'de:tela, Red: de'le:ta, te'le:ta, 'je:tre, pok'le:kŋte, p're:ste;</i>
< *ǫ		<i>'de:n, prid m bo'le:m;</i>
< *ǫ-		<i>'se:je = sanje, 3ed 'ge:me;</i>
< umično	v položaju pred <i>j</i>	<i>'me:ja;</i>
naglašena		
ga <i>e</i>		
v izposojenkah		<i>k're:mpŋ = krempelj, ad've:nt, 're:uma, 're:kŋc = rekeljc 'suknjič', 'že:gŋ, 'že:gnaje, 'me:žner, 'ke:uder 'klet', d're:ta, 'le:der 'usnje', p're:dga = prediga 'prediga', p'le:t 'pleteno ogrinjalo', sek're:t (star.) 'stranišče, ko'le:ga 'prijatelj', pər'ce:sja, Imn te'le:ge 'jarem za dva vola', 'ce:kmęster 'cerkveni ključar', ban'de:ra;</i>
	< *i v položaju pred <i>r</i>	<i>krom'pər, 'je:rma 'birma';</i>
<i>e:</i>	v izposojenkah v primeru	<i>'je:tika;⁵</i>

3 Tudi *se'nu:*.4 Red *'me:da*.5 Starejše je *se'si:ca = sušica*.

<i>ä:</i>	< umično naglašenege e	'čä:lo, 'dä:blo, 'sä:dlo, 'bä:dra (ž), 'zä:na, 'zä:mila, 'tä:ta, 'sä:stra, Red 'mä:tle, 'tä:le, 'čä:sy, 'jä:sen, 'lä:meš, 'sprä:vot = sprevod 'pogreb', 'zä:lot, no'bä:dy, prid s ze'lä:no, Red 'ä:nega, 1ed: 'nä:sem, 'rä:čem, 3ed: 'pä:če, 'nä:se, del -l ž ed: 'spä:kla, 'rä:kla, 'nä:sla, 'nä:ste, Ded: 'mä:nę, 'tä:bę;
	< *-ĕ	'zä:t = zet, 'vä:č;
	< *ĕ-	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga 'cä:pęč = cepič 'cep';
	< *ĕ	po umiku naglasa Red x'rä:na; ⁶
	< *-ĕ	1ed: ž'rä:m, otr'rä:m, vm'rä:m;
	< *ǰ-	s'nä:xa, ne 'tä:še, 'sä:jem, 'pä:sje, 1ed v'zä:mem, 3ed: 'pä:xne, pre'mä:kne, f'sä:xne;
	< *-ǰ	'dä:š, 'pä:s, 'vä:s, 'tä:š = tešč, 'nä:s = dnes 'danes';
	< umično naglašenege ə	s'tä:ber, 'čä:ber, 'mä:gla, s'tä:za, 'dä:ska, 'pä:klo, 'sä:nce = sence, s'tä:klo, prid ž cvä:tna, 'tä:men;
	< ę, po umiku naglasa	'jä:čmen, 'jä:žęk, ž'rä:lo, gr'ä:da, pä:ta, 'mä:xka, 'tä:ška, del -l m ed k'lä:čaų;
	< *ä	v položaju pred j 'jä:jce, 'zä:jc, 'zä:jka, m'lä:j, 'pä:jk, p'lä:jš = plašč, Bis-ter'čä:jnka, 'sä:jnke, s'rajca, 'kä:j, ed'nä:jst, d'vä:jst, ž'gä:jnke 'žganci', 'bä:jka = backa 'ovca', m'lä:jše, 'nä:j (te 've:čje), 2mn vel 'dä:jte, 'nä:jte;
		v položaju za r p'rä:šič, p'rä:f;
	v izposojenkah (ä: < *ä v položaju pred j)	'ä:jmer 'korito za vodo', ž'lä:jf 'zavora', 'ä:jnfaxer 'plug', g'mä:jšna 'občina', 'špä:jza 'shramba', fä:jmošter 'župnik', 'sä:jba, 'nä:jgl = nagelj, š'tä:jnga 'oje';
<i>a:</i>	< *ä	k'la:s 'koruzni storž', 'pa:s, 'la:s, 's'la:p, g'ra:t, p'ra:x, v'ra:t, 'la:xt 'komolec', 1mn mǰž'ga:nę, pom'la:t, p'la:st 'kopicica sena', g'la:n = dlan, ob'la:čno, do'ma, d'va:, prid m m'la:t, nam s'pa:t, k'ra:l, x'ra:st, ko'va:č, ko'ma:r, ote'ra:č (star.) = otirač 'brisača', 'a:pnо, lese'ja:k = lesenjak 'lesena os (pri vozu)', sər'ja:k, zi'da:r, sko'pa:č 'ralo'; b'ra:da, tra:va, g'la:va, ja:rŋ, v'ra:te 'vrata'; 'pa:fc = palec, x'la:pec, p'la:xta 'rjuha', 'pa:zdixa, o'ta:va, prid m: s'ta:rę, p'ra:vę;
	< *ä-	Red b'ra:ta, 'ja:vor, 'ka:men, 'ga:ber, 'ka:šj, k'na:lo, 'sa:lo, 'za:ba, 'ba:ba, s'ka:la, 'ja:pka, m'ra:vla, s'la:ma, k'ra:va, d'la:ka, m'la:ka, 'ra:na, 'ka:ča, k'la:da, 'ka:ša 'ješprenj', 'ja:goda, 'ma:čoxa = mačoha 'mačeha', 'ja:pka, lo'ba:ja, 'pa:met, 'da:tę, s'pa:tę, o'ra:tę, t'ka:tę, te'sa:tę, kožu'xa:tę, sme'ja:tę se, pe'la:tę, kle'pa:tę, potko'va:tę, poko'pa:tę;
	< *-ä	b'ra:t, 'ga:t, g'ra:x, žu'pa:n, zd'ra:f, Rmn 'na:s;
	< *ä	pod terciarnim naglasom v primeru 'za:vərŋca = zavornica 'zavora';
	< *ǰ	'va:s, 'ta:st, 'ma:x, 'la:n, 'la:š, 'ča:st;
	< *ǰ-	'ma:ša, 'ta:šča, 'va:ške, 'la:xke;

6 Po analogiji tudi led x'rä:n.

	v izposojenkah	'ka:ra 'ročni voziček z dvema kolesoma', 'a:ksa 'železna os', g'la:žovna = glažovina 'steklo', 'va:mpast, š'ta:la, 'ta:užnt = tavžent 'tisoč', 'va:ga, 'pa:re 'mrtvaški oder', x'la:če, 'xa:ntux 'brisača', Imn ž'na:blę 'ustnica', 'ča:bl (Imn 'ča:blę) 'žebelj', š'ma:rņce, mod'ra:s, ž'la:xta, 'ma:lca, 'a:kļ = hakelj, 'ba:dļ = badelj 'meča', k'ra:ncļ = krancelj 'venec', 'ma:ntļ 'ženski plašč', 'a:bzec 'peta na čevlju', g'ra:bnj 'soteska', 'ca:pa 'cunjja', f'a:šjek = fašnjak 'pust', Imn co'pa:tę, mos'ta:če 'brki', pod'ga:na;
o:	< *ō v položaju za j v izposojenkah	Oed kost'jo:j in kost'jo:; k'no:f 'gumb', š'po:rxt;
o:	< *ō- v primerih	1ed: 'xo:dim, 'mō:rem, 'zō:lek = zoljek 'čmrlj', 'dō:ber (mlaj.); ⁷
	< *-ō	g'rō:p, st'rō:p, 'kō:j = konj, 'nō:š, 'čō:k, 'kō:š, s'tō:rš, k'rō:p, ž'vō:t = život 'trup', 'o:jgn, glo'bō:k, vę'sō:k, 'bō:l = bolj, p'rō:č, s'tō:rš;
	< *ō	x'lō:t, d'rō:k, rō:p, 'zō:p, 'sō:t, k'rō:k, sər'bō:t 'srobot', 'rō:pček 'robec', go'lō:p, ot'rō:bę, 'mō:škę, k'lō:p, 'gō:ška, 'rō:bec 'ruta', 'pō:t 'steza', 'gō:ška = gožka 'gožva', 'gō:ša, vō:žę 'ožji', 'mō:ten; 'rō:ka; 'pō:pek, 'kō:čer = kočar 'bajtar';
	< *o po umiku novega cirkumfleksa (Pronk 2007: 175) ¹⁰	'gō:sanca = gosenica; ⁹
	< *ō-	'gō:ba, 'tō:ča, 'kō:ča, 'vō:glo 'ogljje';
	< *-ō	st'rō:k;
	< *o po umiku naglasa	'sō:set;
	< umično naglašenege o	'ō:rex, 'ō:kno, 'kō:za, 'kō:sa, 'nō:ga, 'gō:ra, 'vō:da, 'ō:sa, 'tō:rek, 'bō:žič, Red 'vō:la, 'pō:tkva, 'kō:nec, 'kō:sec, 'pō:tok, 'lō:nec, č'lō:vek, 'o:jgn, 'kō:tlo, le'nō:ba, 'ō:na, še'rō:ka, 'gō:rę, 'dō:lę, prid m 'bō:žje;
	< *o- po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	'kō:pęč = kopic 'kopica sena za čez noč', 'ō:trok, 'pō:plat, 'bō:gat (star.); ¹⁰
	< *ō v primerih	z'vō:n, mō'zō:l, ne'čō:j, 'xō:sta 'gozd';
	< *j v primeru	'sō:za (Imn 'sō:ze) = solza;
	v izposojenkah	fō'rę:la = forela 'postrv' (Furlan 2017), f'ō:snj 'debela deska', k'rō:ta, š'kō:f (Red š'kō:fa), pat'rō:n, š'vō:ger 'svak', 'mō:št, 'tō:pler 'plug', 'pō:st, št'rō:zok = štrozok 'blazina čez celo posteljo', 'tō:tkamra 'mrtvašnica', fe'žō: (Red fe'žō:la), 'kō:rba 'jerbas', 'cō:kla, 'ō:rgle, 'xō:stja;

7 Starejše je 'du:ber.

8 Metka Furlan in Marc L. Greenberg, ustno.

9 Tako tudi v prekmurskih govorih krajev Večeslavci (SLA T397) 'gō:ysanca (prim. Gostenčnik 2022: 134), Grad (SLA T398) 'gō:usenca (kot tudi go'loup, k'rouk), Gornji Perovci (SLA T399) 'gō:usenca (kot tudi go'loup, k'rouk), Križevci (SLA T400) 'gō:ysanca (kot tudi 'zouf = zob, 'poupak), Žetinci (SLA T414) 'gō:ysanca (kot tudi go'loup), kot tudi v ostalih govorih prekmurskega narečja. Za korške govore prim. tudi Pronk 2007.

10 Mlajše je bo'ga:t.

<i>u:</i>	< * $\bar{o}$	v primerih	'mu:š, 'nu:ter, 'vu:glo 'vogel';
	< * $\bar{o}$		'bu:k, 'nu:ft, g'nu:j (Red g'nu:ja), 'lu:j, t'vu:r, 'vu:s, 'ru:k, 'nu:s, 'xu:r 'dihur', 'mu:st, p'lu:t 'ograja', 'pu:le, 'mu:rje, 'vu:sek, me'su:, te'lu:, pro'su:, 'ku:st, ko'ku:š, le'pu:, se'nu: ¹¹ ko'ku:t = kokot 'petelin', 'nu:č, 'mu:č, ko'lu:vret, 'ku:čka, za'nu:xtjca, s'vu:ra = svora 'sora', se'ru:ta, u'jder 'oder', z'nu:žje = vznožje, s'nu:če, Imn m 'u:ne, s'tu:, od 'du:ma, del -l s ed (jä:) b'lu: = (je) bilo; po asimilaciji -ov-: gər'mu:-je = grmovje, do'mu: = domov;
	< * $\bar{o}$ -		'vu:la, 'ku:ža, š'ku:da, 'pu:jstla, so'bu:ta, 'xu:jka (star.) 'jelka', š'ku:rja, 'u:sujek = oselnjak 'oselnik', 'u:čux = očuh 'očim', 'du:ber (star.), ¹² 'u:sŋ '8', 1ed: 'nu:sŋ, p'ru:sŋ, del -l m ed: 'mu:go, 'nu:so;
	< * $\bar{o}$	v primeru	g'nu: = dno;
	< * $\bar{o}$	pod terciarnim naglasom v primerih	'u:ko, 'u:tavič 'vnuka (druga otava)', ko'ru:ntača 'krota', 'pu:ruga (star.); ¹³
	< * $\bar{j}$		'vu:k, 'ču:n; 'žu:na, 'du:žŋ, 1ed: 'tu:čem, 'pu:nem;
	< * $\bar{j}$ -		Imn 'pu:xę, 'vu:na; 'su:nce;
		v izposojenkah	'šu:nka, 'ru:mar, 'ru:maje 'božja pot', 'bu:ter, 'bu:tra, 'pu:ba, 'lu:jster = luster 'lesteneč', 'ku:r 'kor', 'lu:jterjek = lojtrnjak 'lojtrnik, lojtrni voz', 'pu:dy = poden 'tla', 'pu:jster ¹⁴ = polšter 'blazina', Imn (vi'so:kę ali 'ni:sķę) 'šu:lnę 'čevelj', 'šu:šter 'čevljar', 'šu:p = šop 'škopa', 'šu:la, 'u:fcet = ohcet 'poroka', 'u:fcetar = ohcetar 'svat', 'u:nterca in 'u:nter'ki:kla 'spodnje krilo', kon'du:xt (star.) = kondukt 'pogreb', 'ku:p ¹⁵ 'kolk' (Škofic v SLA 1.2: 157);
<i>ö:</i>	< * $\bar{i}$		'nö:t, ftö:č, 'röt, 'mö:š (m), 'nö:č, 'söt;
	< * $\bar{i}$	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zloga	'šö:rok 'širok'; 'nö:šer 'nihče';
	< * $\bar{e}$		'sö:m = sèm;
	< * $\bar{e}$	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zloga	'dö:kle = dekle;
	< * $\bar{u}$		k'rö:x, 'kö:p, 'jö:k = jug 'južni veter', 'tö;
	< * $\bar{u}$	v položaju za v	'vö:š = uš;
	< umično naglašeneга ə v primeru		'pö:čka;
	< * $\bar{ə}$	v položaju ob zvočniku	'vö:n = vèn, 1ed 'sö:m (star.) 'biti';
		v izposojenkah	g'rö:nt = grunt 'kmetija';

11 Tudi 'se:no.

12 Mlajše je 'dö:ber.

13 Tudi pu'ru:ka.

14 Naglašeni *u:* po asimilaciji iz -o/K-.

15 Imn ku'pi.

<i>ü:</i>	< * <i>ū</i>	<i>l'ü:č, g'lü:x, 'sü:x, b'rü:s</i> 'osla', <i>škar'lü:p</i> 'sren'; <i>k'lü:č, me'xü:r, klo'bü:k, p'lü:če</i> 'pljuča', <i>'jü:nec</i> = junec 'vol', <i>'sü:ša, Imn 'dü:še, 1ed 'lü:pem; 'lü:bje, t'rü:plo</i> 'trup', <i>'vü:ste</i> 'usta'; <i>o'lü:pek, 'lü:kja, x'rü:ška, 3ed s'kü:bę</i> ; tudi <i>'vü:k</i> ;
	< * <i>ü-</i>	Red <i>k'rü:xa, 'kü:šer</i> = kušcar, <i>'mü:xa, k'lü:ka, 'bü:kva, 'sü:kja, 'jü:žna</i> = južina 'malica', <i>v'jü:tro</i> 'zjutraj';
	v izposojenkah	<i>'pü:klast</i> 'grbast', <i>t'rü:ga</i> 'krsta', <i>s'tü:pa</i> 'poper', <i>'fü:rtõx</i> 'predpasnik', <i>'fü:reš</i> 'koline', <i>'kü:xja</i> = kuhinja, <i>'pü:kša</i> (star.) in <i>'bü:tara</i> (mlaj.) 'butara', Imn <i>s'tü:mfe</i> 'nogavica', <i>g'rü:nter, 'tü:mf</i> = tumf 'tolmun', <i>'ü:berciger</i> 'prevleka na blazini', <i>'kü:ga, košt'rü:n</i> 'oven', <i>šte'cü:na</i> 'trgovina', <i>če'bü:u</i> = čebul 'čebula'.

3.3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

issln.		Gradivo
<i>ø + r</i>	< * <i>ř</i> in * <i>ř</i>	<i>'pørse, 'čərř, 'vərř, 'pərřt, 'pərřtanc, 'bərř, 'ərř, s'mərřt, o'bərř, pos'tərř, 'dərve, 'kərřt, 'kərřma, 'vərřba, 'mərřzřca, 'tərřt, če'tərřtek, 'čərřę, 'gərřlo, 'sərřna, 'gərřča, 'tərřs</i> = trs 'trta';
	< * <i>ř</i>	pod terciarnim naglasom v primerih po umiku naglasa del -l m ed <i>'tərřpaü</i> ; z zadnjega kratkega zaprtega zloga
	< * <i>řl</i>	del -l m ed: <i>'dərř</i> = drl, <i>v'mərř</i> = umrl, <i>ot'pərř</i> = odprl; v izposojenkah <i>o'gərřšek</i> = ogršek 'severni veter'.

3.3.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

issln.		Gradivo
<i>i</i>	< * <i>iKŮ</i>	v primerih <i>zi'da:r, Imn vi'sõ:kę</i> ;
	< * <i>ŮKiK</i>	redko <i>1ed 'xõ:dim, 'u:tavič</i> 'vnuka (druga otava)', <i>'bõ:žič, p'rä:šič</i> ;
	< * <i>uKŮ</i>	v položaju za v <i>Imn vi'ši: 'uš</i> ;
<i>e</i>	< * <i>ŮKiK</i>	<i>'jä:žęk, 'ti:lņęk, t'ra:ņęk</i> = travnik, <i>'žę:ņęx</i> = ženih 'ženin', <i>s'tərņęč</i> = strinič 'bratranec', <i>'cä:pęč</i> = cepič 'cep', <i>'kõ:pęč</i> = kopič 'kopica sena za čez noč', Mmn: <i>ne 'ni:tęx, o 'mi:šęx, Red m:¹⁶ 'ta:kęga, vę'sõ:kęga, 'sü:xęga, 1ed: m'la:tęm, 'vi:dęm</i> ;

16 Nenaglašeni *ę* je odraz *i*-ja, analoško vpeljanega po drugih sklonih.

< *-i		<i>zgre'si:te, se'de:te, 've:jate, ce'di:te, 'ši:vate, o'že:nte, zvo'ni:te, 've:jate, s're:čate, 'za:gate, 'la:gate, 'me:šate, g'lu:datę, s'nu:če, Imn mož'ga:ne, mo't'va:ške, g'l'o:bje, 'ni:ske, 'vö:lkę = veliki, 'kərstnę ('ka:men), 'go:re, 'd'o:lę, t're:kę = tretji, v končnici: Red ž: 'ku:ste, 'nu:če, D/Med ž: 'žā:ne, 'n'o:gę, 'ma:mę, Imn m: f'ti:če, s'ta:rše, k'ra:lę, co'pa:te, tudi Imn: o'bərvę, g'nę:zdę, 'o:knę, po'lę:mę, Omn: 'dərvamę, 're:bramę, 'žā:namę, 'n'o:gamę, 'r'o:kamę, 'nu:čmę, 3ed 'nu:sę;</i>
< *uKŮ		Rmn <i>le'di:</i> = ljudi, <i>se'si:ca</i> (star.) = sušica ¹⁷ 'jetika', <i>se'si:te;</i>
< *ěKŮ	v primeru	<i>čre'slo'vi:na</i> 'čreslo';
< *ęKŮ		<i>pe't'nā:jst;</i>
e		
< *ęKŮ		<i>me'su:, pe'si:ca</i> = peščica 'pest', <i>kle'ča:te;</i>
< *ŮKęK		<i>'pa:met;</i>
< *-ę		<i>'se:me, ž're:be, 'tä:le, b're:me, v're:me, Red ž: sm're:ke, 'mi:ze, 'ža:be, 'sä:stre, g'la:ve, 'go:re, b'ra:de, 'zi:me, 'bu:xe</i> 'bolha', Imn ž: 'žā:ne, č'e'bę:le, ə'r'dę:čke, tudi Imn: 'mę:ste, lę:te, 'vü:xe, ('le:pe) <i>deklę:te, se;</i>
< *eKŮ		<i>ed'nā:jst, de've:t, de'se:t, pše'ni:ca, č'e'tartek, ko're'ni:na, be'sę:da;</i>
< *ŮKeK		1ed <i>'nä:sem,</i> 2ed <i>v'zā:meš;</i>
< *-e		<i>'tərsje</i> 'trta', <i>'zę:le, 'lü:bje, z'nužje</i> = vžnožje, <i>znā'mę:je,</i> 3ed <i>'nä:se, k'lę:je,</i> 2mn vel <i>'nä:sete;</i>
< *ěKŮ		<i>te'lu:, le'vi:ca, ple'ni:ca, res'ni:ca, me'xü:r, se'de:te, les'ja:ča</i> = lesnjača 'lesnika', č're'pi:ja, <i>le'no:ba, ce'di:te, zgre'si:te, le'sę:m, sne'že:m, le'pu;</i>
< *ŮKęK		<i>'o:rex, 'so:set, č'lę:vek, 'vi:detę;</i>
< *iKŮ		<i>le'si:ca, les'ja:k, se'ru:ta, ote'ra:č</i> (star.) = otirač 'brisača', <i>še'ro:ka;</i>
< *-i	v položaju za <i>j</i> v primeru	Imn <i>pod'bu:je</i> 'podboj';
	v položaju za <i>j</i> < *ŋ	Imn <i>š'ku:rje</i> 'škorenj', <i>p're:dje</i> (<i>po:daf</i>) 'prednji (del voza)', <i>'za:dje</i> (<i>po:daf</i>) 'zadnji (del voza)';
< *ə	v priponah *-əc, *-ək, *-f	<i>x'la:pec, x'lę:bec, 'k'o:sec, 'r'o:bec</i> 'ruta', <i>'k'o:nec, 've:nec, z'dę:mec</i> = zdenec 'studenec', <i>me're:sec</i> = mereseč 'merjasec', <i>ko'mo:lec, 'vu:zek, 'pe:sek, pon'de:lek, 'to:rek, č'e'tartek, 'pe:tek, mar'ti:nček, 'ro:pček</i> 'robec', <i>'po:pek, 'lo:vrek</i> 'žepni nož', <i>'po:per;</i>
< *a	v položaju ob <i>r</i>	<i>pre'si:ca, ko'lu:vret, 'k'o:čer</i> = kočar 'bajtar', <i>'kü:šer</i> = kuščar;

17 Mlajše je *'je:tika*.

	v položaju za $j < *n$	<i>žva'di:jek</i> = živadinjak 'hlev za svinje', <i>koku'si:jek</i> = kokošinjak in <i>'ki: rjek</i> = kurnjak 'kurnica', <i>'u:sujek</i> = oselnjak 'oselnik', <i>mrav'li:jek</i> = mravljinjak, <i>'ja:bočjek</i> = jabolčnjak, <i>'xru:šojek</i> = hrušovnjak;
	v položaju pred j	2ed vel <i>'de:lej</i> 'delati', <i>'fčē:rej</i> , <i>oc'pō:dej</i> ;
	v položaju pred $j < *n$	<i>'kō:stej</i> = kostanj;
	v položaju pred $j < n < *n$ v skupini <i>nk/ng</i>	<i>'ši:vejnka</i> = šivanka, Imn <i>'pi:sejnke</i> = pisanke 'pirh';
	v predlogu <i>na</i>	Mmn <i>ne</i> (<i>'ni:tēx</i>), <i>ne</i> (<i>'tä:še</i>) = na tešče; ¹⁸
[ä]	< * <i>a</i>	v položaju pred j v primeru <i>pājčē'vi:na</i> ;
a	< * <i>aKŸ</i>	<i>ka'za:fc</i> = kazalec;
	< * <i>ŸKaK</i>	<i>p'la:čate</i> , Mmn: <i>'vü:stax</i> , <i>'je:trax</i> , <i>p'lü:čax</i> , <i>'re:brax</i> , <i>č'rē:vax</i> ;
	< * <i>-a</i>	Red <i>'zō:ba</i> ;
	< * <i>oKŸ</i> v primeru	<i>mačē'rō:n</i> (Red <i>mačē'rō:na</i>) = močeron 'močerad';
	< * <i>ŸKēK</i> v položaju pred n v primeru	<i>'gō:sanca</i> = gosenica;
	< * <i>ŸKeK</i>	<i>'šaršan</i> ;
o	< * <i>oKŸ</i> ¹⁹	<i>opxa'ji:lo</i> , <i>gospo'di:ja</i> , <i>ko'lu:vret</i> , <i>ko'pi:to</i> , <i>ko'lē:no</i> , <i>sto'pa:lo</i> , <i>po'ti:ca</i> , <i>pot'ku:va</i> = podkova 'podkev', <i>ko'žü:x</i> , <i>vode'ni:ka</i> 'vodenica', <i>o'bərčē</i> = obrci 'ošpice';
	< * <i>ŸKoK</i>	<i>'ja:goda</i> , <i>'pō:tok</i> , <i>m'ra:mor</i> 'bramor', <i>'šō:rok</i> 'širok', po asimilaciji <i>-ov-</i> : <i>'xru:šojek</i> = hrušovnjak;
	< * <i>-o</i>	<i>ko'pi:to</i> , <i>ka'di:lo</i> , <i>'sä:dlo</i> , <i>č'rē:vo</i> , <i>'pā:ro</i> = pero;
	< * <i>oKŸ</i>	<i>glo'bō:k</i> , <i>ko'pi:na</i> 'robidnica';
	< * <i>ŸKōK</i>	<i>'žä:lot</i> ;
	< * <i>-o</i>	Ted: <i>ž'vi:no</i> , <i>'žä:no</i> , <i>'nō:go</i> ;
	< * <i>ŸKŸ</i>	<i>'ja:bočjek</i> = jabolčnjak;
	< * <i>-ēl/*-il/*-əl</i> v del <i>-l</i> m ed	<i>'vi:do</i> , <i>vz'di:gno</i> , <i>m'la:to</i> , <i>'nu:so</i> , <i>'lu:vo</i> 'loviti', <i>'pā:xno</i> , <i>'nē:so</i> , <i>'na:šo</i> , <i>'mu:go</i> ;
o	< * <i>oKŸ</i> ²⁰	<i>mō'zō:l</i> , Imn <i>mōž'ga:nē</i> , <i>kpō're'ni:na</i> , <i>stro'ji:te</i> ;

¹⁸ Analoško tudi *ne'cō:j*.

¹⁹ Kot različica k *u*.

²⁰ Kot različica k *o*.

	< * $\dot{V}KoK^{21}$		'na:xot;
u	< * $uK\dot{V}$	v primeru	lu'pi:na;
	< * $\dot{V}KuK$		t're:bux, ²² 'pa:zduxa;
	< * $oK\dot{V}^{23}$		spuved'ni:ca, Imn vu'si:ne = voščine 'satovje', pu'ru:ka (tudi 'pu:ruka);
	< * $\dot{V}KoK^{24}$		'kɔ:zlufc = kozlovec 'kozolec';
ü	< * $uK\dot{V}$		klü'ča:uŋca;
[l]	< *li	po onemitvi po- naglasnega i v položaju *KliK	'mərz ca, 'ki:s ca;
	< *l̥ə	v položaju *-Kəl̥ v izposojenkah *-Kəl̥ < nem. -el/-əl	'ka:š , 'pa:rk ; k'ra:nc = krancelj 'venec', 'rɛ:k c = rekeljc 'suknjič', k'rɛ:mp = krempelj, 'nä:ɟ = nagelj, 'a:k = hakelj, 'ba:d = badelj 'meča', 'ši:rc = širclj 'ženski predpasnik';
[ŋ]	< *nə	po onemitvi po- naglasnega ə v položaju Kən	'zi:fčŋ, 'kɛ:dŋ = teden, 'čä:sŋ, no'bä:dŋ, prid m 'du:žŋ; 'mɛ:sŋc (-ŋc < *-ənc < *-enc < *-ɛc);
	< *ni	po onemitvi po- naglasnega i v položaju KniK	pod'rü:žŋca, s'vɛ:čŋca, 'su:nčŋca, 'nu:sŋca, za'nu:xtŋ- ca, 'za:vəŋca = zavornica 'zavora', klü'ča:uŋca, Imn 'pu:nčŋce = polnočnice, s'ma:rŋce, 'vɛ:təŋca, pok'lɛ:kŋtɛ, 'pā:xŋtɛ, del -l ž ed 'pā:xŋla, v'z'di:ɟŋtɛ, s'tɛ:ɟŋtɛ se, 'bü:čŋca = bučnica 'bučno seme', p'rɛ:dežŋca = predižni- ca 'prižnica';
	< *n̥	v položaju *-ən̥	g'lɛ:žŋ, 'ɔ:ɟŋŋ;
	< *m	po onemitvi po- naglasnega ə (< *-ə̃m)	'sɛ:dŋ, 'u:sŋ, 1ed: 'ni:sŋ, sŋ (mlaj.);
		po onemitvi po- naglasnega i (< *-ə̃m < *im) v primerih	1ed: 'nu:sŋ, p'ru:sŋ;
	v izposojenkah *-Kən < nem. -en/-ən		'žɛ:ɟŋ, 'tɔ:tŋkamra 'mrtvašnica', 'pu:dŋ = poden 'tla', 'ta:užŋt = tavžent 'tisoč';

21 Gl. op. 20.

22 Tudi tre'bü:x.

23 Kot različica k o.

24 Gl. op. 23.

[m]	< *m	po onemitvi po-naglasnega ə v položaju KəK v primeru	'ja:rm;
a+r	< *r		mər'li:č, sər'ja:k, 'vɛ:tərŋca, Red kər'vi:, mər't'va:škɛ, gər'-mu:je, mər't'va:škɛ, 3ed gər'mi:, smər'dɛ:tɛ, tər'pɛ:tɛ;
a	sekundarno po onemitvi vokala v položaju KrV(K)		sər'bɔ:t = srobot, pər'cɛ:sja, pər = pri.

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:

	Izvor	Gradivo
l	< *l̥	k'lü:ka, k'lü:č, p'lü:če 'pljuča', mrav'li:jek = mravljinjak, m'ra:vla, 'zā:mla, 'zɔ:lek = zoljek 'čmrlj', 'pu:jstla, 'vu:la, s'tɛ:la, 'dɛ:tela, 'mɛ:la = melja 'moka', 'u:le, nɛ'dɛ:la, 'pu:le, Imn k'ra:lɛ; k'ra:l, mɔ'zɔ:l, ɛ'mərl, 'bɔ:l = bolj;
	< *l̥- < *-lɔj-/*-lɔj-	'zɛ:le;
	< *lV < primarna skupina *dl/*tl	del -l ž ed: p'rɛ:la = predla, jɛ:la = jedla, c'vā:la = cvetla;
v	< kot proteza pred *u-	'vö:š, 'vü:xo, 'vü:ste;
	< kot proteza pred *o- v primerih	'vɔ:glo 'ogljɛ', 'vɔ:žjɛ = ožji;
	< *u- < *um-/*ub-	v'mi:tɛ, vm'rɛ:tɛ, v'bi:tɛ;

j	< *ń		<p><i>ʎi:va, ʎe:n</i> = njen, Ded <i>ʎä:mę</i>, Ted <i>ʎe:ga</i> ‘on’; <i>črepi:ja, s’vi:ja, lo’ba:ja, glo’ba:ja</i> ‘jurček’, <i>gospo’di:ja</i>, Red: <i>ʎo:ja</i> ‘konj’, <i>ʎos’ta:ja</i>, prid m mn <i>kos’ta:jeve, lese’ja:k</i> = lesenjak ‘lesen-na os (pri vozu)’; <i>čre:šja, ʎü:kja, les’ja:ča</i> = lesnjača ‘lesnika’, <i>sar’ja:k, žva’di:jek</i> = živadinjak ‘hlev za svinje’, <i>koku’si:jek</i> = kokošinjak in <i>kü:rjek</i> = kurnjak ‘kurmica’, <i>u:sujek</i> = oselnjak ‘oselnik’, <i>mrav’li:jek</i> = mravljinjak, <i>lu:jterjek</i> = lojtrnjak ‘lojtrnik, lojtrni voz’, <i>ja:bočjek</i> = jabolčnjak, <i>xrü:šojek</i> = hrušovnjak, <i>fa:šjek</i> = fašnjak ‘pust’, <i>le:šjek</i> ‘lešnik’, <i>čebe’ja:k</i> = čebelnjak, <i>sadov’ja:k, vod’ja:k, og’ji:še, sü:kja</i>, Imn <i>š’ku:rje</i> ‘škorenj’, prid ž <i>nu:taršja</i>, prid: <i>p’re:dje, za:dje</i>, 3ed <i>na’pe:ja</i> = napenja; <i>ʎo:j</i> = konj;</p> <p><i>ko’re:je, ka’mę:je, b’ri:je, zna’mę:je, i:je, t’ka:je; ʎö:tę</i> = iti;</p> <p><i>z ’nø:goj,</i>²⁵ <i>z ’rø:koj,</i>²⁶ <i>z ’žä:noj,</i>²⁷ <i>z b’ra:doj,</i>²⁸ <i>z ’mi:zoj,</i>²⁹</p> <p><i>u:jder</i> = oder, <i>pu:jstla, lu:jster</i> = luster ‘les-tenec’, <i>p’lä:jš</i> = plašč, <i>pu:jšter</i> = polšter ‘blazina’, <i>bä:jcka</i> = backa ‘ovca’, <i>’o:jgy, näjgl</i> = nagelj;</p> <p><i>Bister’čä:jnka, ž’gä:jnke</i> ‘žganci’, Imn: <i>pi:sejnke</i> = pisanke ‘pirh’, <i>sä:jnke, ši:vejnka</i> = šivanka; <i>š’tä:jnga</i> ‘oje’;</p>
	< *ń < *-nɔj-/*-nɔj-		
	< *j v zaporedju *jə- iz *ji-		
	< *-jɔ (poudarjalna členica)	v Oed ž	
	< kot prehodni j	včasih pred d, s, š, c, g	
		v položaju pred nk/ng	
u	< *IK in *-l		<p><i>ʎa:uša</i> = jalša ‘jelša’; <i>de’be:u, be:u, pe’pe:u;</i></p> <p><i>klä:čau, dę:lau, la:gau, da:u, tərpau, ži:vaü, m’lä:u, x’tä:u, v’ze:u, k’le:u, ve:daü, p’re:u, ʎä:u, pa:u, c’vä:u;</i></p> <p><i>ž’la:usa</i> = žlavsa ‘sodra’;</p>
	< -vK (nezvočnik)		
		v del -l m ed³⁰	
b	< *d	po prekozložni disimilaciji d - t	<p><i>b’le:tvo</i> = dletvo ‘dletvo’ (prim. Furlan 2013: 114);</p>

25 Tudi z *’nø:go*.26 Tudi z *’rø:ko*.27 Tudi z *’žä:no*.38 Tudi *b’ra:do*.29 Tudi z *’mi:zo*.30 Pri glagolih z deležniki na **-al/*-ël* (po naglasnem umiku ali v enozložnicah)/*-el (enozložnice).

<i>k</i>	< *t	v skupini <i>tn</i>	<i>k'na:lo</i> ;	
		v skupini <i>tl</i>	Imn <i>k'la:</i> (Rmn <i>k'lɛ:x</i>), Med <i>pər 'Sɔ:kle, t'ri:k ɛ</i> = triteljc 'vprežna vaga'; vendar Red <i>'mä:tle</i> ; <i>'kɛ:ɗj</i> = teden, <i>t'rɛ:kɛ</i> = tretji;	
	< *t'			
<i>g</i>	< *d	v skupini <i>dn</i>	<i>do'pu:gne, o'pu:gne, po'pu:gne, g'nu:</i> = dno;	
		v skupini <i>dl</i>	<i>g'la:n</i> = dlan;	
<i>f</i>	< *v	pred nezve- nečimi ne- zvočniki in v izglasju	Med <i>f'pi:skɛ</i> 'lonec'; <i>f'sa:k, f'čɛ:rej</i> , prid ž mn <i>f'p'rɛ:žne</i> (<i>sä:jnke</i>), <i>f'pi:te</i> = vpiti, <i>bez'ga:jka,</i> <i>'zi:fčɥ, 'kɔ:zlufɔ</i> = kozlovec 'kozolec', 2mn vel <i>'lu:fte!</i> 'loviti'; <i>'čərf, 'bərɔf, o'bərɔf, pos'tərɔf,</i> Rmn: <i>s'ta:ršɔf, d'nɛ:vɔf, 'dərɔf, sm'rɛ:kɔf, k'ra:f,</i> <i>'kɔ:tlof, 'pä:sof 'pes', 'zɔ:bof, 'la:sof, č'rɛ:f,</i> <i>zd'ra:f, 'šɛ:paf, p'li:tef, k'ri:žɔf</i> (<i>pɔ:t</i>);	
		< *l	v položaju pred pripono *-əc	<i>'pa:ɔ</i> = palec, <i>ka'za:ɔ</i> = kazalec, <i>z'du:ɔ</i> = zdolec 'vzhodni veter';
		< *p	pred <i>t</i>	Imn <i>f'ti:čɛ</i> = ptiči;
		< *x	pred <i>t</i>	<i>'nu:ft,</i>
		< *šč		<i>k'lɛ:še, 'kü:šer</i> = kuščar, <i>stra'ni:še, og'ji:še,</i> Imn <i>vu'si:ne</i> = voščine 'satovje', <i>mrav'li:še</i> = mravljišče, <i>pokopa'li:še</i> (mlaj.), <i>topo'ri:še,</i> <i>p'lä:jš</i> = plašč, <i>'gɔ:ša, pe'si:ca</i> = peščica 'pest', <i>'pi:šela</i> = piščela 'piščal', <i>ne 'tä:še</i> = na tešče, <i>'lü:šte</i> = luščiti 'ružiti', 1ed <i>'i:šem, del -l s</i> <i>'ti:šalo;</i>
	< *xč		<i>'nö:šer</i> 'nihče'.	

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi naglašeni zložniki so odrazi naglašanih issln. * $\bar{V}$, sekundarno tudi naglašanih issln. * $\bar{V}$ - in issln. *- $\bar{V}$. Govor pozna vse splošnoslovenske naglasne spremembe (pomik cirkumfleksa na naslednji zlog, umik na prednaglasno dolžino, nastanek novega cirkumfleksa), od nesplošnoslovenskih pa naslednje: umik na prednaglasno kračino (*'vɔ:da, 'žä:na*) in nadkračino (*'mä:gla*) ter mlajši umik naglasa z zadnjega kratkega odprtega in zaprtega zloga (*'dö:k|le, 'ɔ:trok*), kjer so vsi novonaglašeni samoglasniki dolgi. V sklanjatvenih in spregatvenih vzorcih so pogoste analoške izravnave.

3.3.4 Izguba glasov

∅	< *i	v položaju KiK	Ted ž'vi:no, ž'vi:nška (s'ta:la), ž'vo:t = život 'trup', ž'va'di:jek = živadinjak 'hlev za svinje', ž'vę:tę živeti, ž'va:č = živač 'bramor', 'jü:žna = južina 'malica', k'la:dvo, pər'cę:sja = procesija, 'pā:xņtę, del -l ž: 'pā:xņla, 'kü:pla, 'ü:lla, 2mn 'vi:tte in 1dv 'vi:dma 'videti', pok'le:kņtę, vz'di:gņtę, s'tę:gņtę se, 'mu:ltę = moliti, g'ra:ptę, 1ed: 'nu:sņ, p'ru:sņ;
		v priponi -ica v *K-ica	'vę:tərņca, pod'rü:žņca, s'vę:čņca, 'su:nčņca, 'nu:sņca, za'nu:xņca, 'Bi:sterca (pər 'Sɔ:kle), za:vərņca = zavornica 'zavora', klü'ča:uņca, 'pu:nčņce, s'ma:rņce, 'mərzļca, 'ki:sļca, 'vę:verca, 'gɔ:sanca, 'vi:lce, ž'ni:derca 'šivilja', 'bü:čņca = bučnica 'bučno seme', p'rę:dežņca = predižnica 'prižnica';
	< *e	v položaju KeK	pon'dę:lek;
	< *ɔ	v položaju KɔK	s'tę:ska = soteska 'jez';
	< *o	v položaju roK	sər'bɔ:t = srobot;
	< *ę	v priponah *-ęc, *-ęk	'zä:jc, 'pä:jk;
	< *ə	v položaju KənK	'ži:fčņ, 'kę:dņ = teden, 'čä:sņ, no'bä:dņ, 'du:žņ, 'mę:sņc, 'sę:dņ, 'u:sņ, 1ed: 'ni:sņ, sņ (mlaj.);
	n- < dn-		'nä:s = dnes 'danes';
	s- < vs-		'sę:svetę = vsi sveti; vendar f'sa:k;
	z- < vz-	v primeru	z'nu:žje = vznožje; vendar vz'di:gņtę, v'zę:tę.

4 SKLEP

Govor kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345) izkazuje definicijske lastnosti južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine. Zanj je značilna sekundarna podaljšava večine issln. kratkih naglašanih zložnikov v zadnjem besednem zlogu. Govor v naglašanih zlogih ne pozna ne kolikostnih ne kakovostnih nasprotij. Odraz za *ə oz. *ə- je dvojnični, in sicer ę: in a:. Leksem *gosenica* izkazuje Ivšičevo retrakcijo (BoS 'gɔ:sanca < *gɔsēnica). Samostalniki srednjega spola v množini izkazujejo prehod bodisi v moški bodisi v ženski spol. Tipologije ni mogoče podati.

KRAJŠAVE IN KRATICE

BoS = Bistrica ob Sotli; **bizelj.** = bizeljsko; **D** = dajalnik; **del** = deležnik; **ed** = ednina; **I** = imenovalnik; **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski; **JV** = jugovzhodni; **kozjan.** = kozjansko; **kozjan.-bizelj.** = kozjansko-bizeljsko; **M** = mestnik; **m** = moški; **mlaj.** = mlajše; **mn** = množina; **nem.** = nemško; **O** = orodnik; **prid** = pridevnik; **R** = rodilnik; **s** = srednji; **SLA** = Slovenski lingvistični atlas; **sln.** = slovensko; **srednjesav.** = srednjesavinjsko; **srednještaj.** = srednještajersko; **star.** = starejše; **štaj.** = štajersko; **T** = tožilnik; **vel** = velelnik; **Z** = zahodni; **ž** = ženski

LITERATURA IN VIRI

- Furlan 2013** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Furlan 2017** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, 2017–, www.fran.si.
- Gostenčnik 2022** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
- Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 75–87.
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Kumin Horvat 2022** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 151–168.
- Pronk 2007** = Tijmen Pronk, The retraction of the neocircumflex in the Carinthian dialects of Slovene (on Ivšič's retraction), v: *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, ur. Mate Kapović – Ranko Matasović, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2007, 171–183.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- SLA 1.2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina)*: 1: atlas, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2: komentarji, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Bistrica ob Sotli (SLA Data Point 345)

This article presents the basic phonetic and accentological characteristics of the local dialect of Bistrica ob Sotli (SLA data point 345). The phonological description of this local dialect is based on dialect material collected by Dragomira Kunej for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1981. The local dialect shows the defining characteristics of the southern Styrian dialect base of southern Slovenian. Synchronically, it is part of the Bizeljško sub-dialect of the Kozje–Bizeljško dialect in the Styrian dialect group. The reflex of * $\bar{a}$ and * $\bar{\partial}$ varies: *e*: and *a*:. This local dialect is characterized by secondary lengthening of all stressed syllabic nuclei in final syllables that were originally short in the vowel system. It does not exhibit quantitative or qualitative oppositions in stressed syllables. The lexeme *gosenica* ‘caterpillar’ shows Ivšič’s retraction. Neuter plural nouns show a transition to masculine or feminine gender. A typology cannot be provided.

JANUŠKA GOSTENČNIK

FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA VEČESLAVCI (SLA T397)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.07](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.07)

V prispevku je prikazan govor kraja Večeslavci (SLA T397), ki je gorički govor prekmurškega narečja panonske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti. Podan je fonološki opis govora, in sicer na osnovi narečnega gradiva, ki ga je za potrebe *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA) zbrala Majda Domijan leta 1983. Izpostavljeni so nekateri nepričakovani odrazi znotraj naglašene vokalizma.

Ključne besede: panonska narečna skupina, prekmursko narečje, fonološki opis, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

A Phonological Description of the Local Dialect of Večeslavci (SLA Data Point T397)

This article presents the local dialect of Večeslavci (SLA data point T397), which is a Goričko local dialect of the Prekmurje dialect in the Pannonian dialect group. It describes its basic phonetic and accentual characteristics. A phonological description of the local dialect is presented using dialect material collected by Majda Domijan for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1983. Certain unexpected reflexes in the stressed vowel system are highlighted.

Keywords: Pannonian dialect group, Prekmurje dialect, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

1 UVOD

Govor kraja Večeslavci je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen s točko 397. Gre za gorički govor prekmurskega narečja panonske narečne skupine. Diahrono ga uvrščamo v panonsko narečno ploskev vzhodne slovenščine (po Šekli 2018: 345; Rigler 1963).

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

Za vse pripombe, napotke in posvetovanja se iskreno zahvaljujem Metki Furlan, Karmen Kenda-Jež, Mojci Kumin Horvat, Marcu L. Greenbergu, Veri Smole, Marku Snoju in Mateju Šekliju.

Prispevek prikazuje osnovne (na)glasoslovne značilnosti govora in fonološki opis. Na koncu je izpostavljenih nekaj problematičnih leksemov, in sicer podaljšava v leksemih *koža* in *gleženj*, odsotnost odraza novega cirkumfleksa pri nekaterih leksemih (*dedek*, *črešnja* in *preseka*) in naglasni umik pri leksemu *studenec*.

Prispevek je nastal v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu*, predstavljenega v tej številki, znotraj katerega so narejeni štirje fonološki opisi govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (gl. tudi Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022; Gostenčnik 2022; Jakop 2022; Kumin Horvat 2022).

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI

Prekmursko narečje ima kot del jugovzhodnih narečij in panonske narečne ploskve naslednje lastnosti: 1) issln. $*\bar{e}/*\bar{o} > JV$ sln. $*ei/*ou > pan.$ $*ei/*ou_1 > prekm.$ $*ei_1/*ou_1$; 2) issln. $*\bar{e}, *e, *\bar{a} > pan.$ $*\bar{e}_1, *e_2, *\bar{e}_3 > prekm.$ $*ei_2, *e_2, *e_3$; 3) issln. $*\bar{q} > pan.$ $*ou_2 > prekm.$ $*ou$; 4) issln. $*\bar{e}^- > pan.$ $*e^-$; 5) issln. $*\bar{e}^-/*\bar{e}^-, *\bar{o}^-/*\bar{o}^- > pan.$ $*e^-/*o^- > prekm.$ $*e^-/*o^-$; 6) issln. $*\bar{a}^- > pan.$ $*a^- > prekm.$ $*e^-$ (Šekli 2018: 345–346).

Zaradi odsotnosti daljšanja issln. kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu uvrščamo prekmursko narečje k vzhodnim panonskim govorom. Govor Večeslavcev kljub temu v svojem glasovnem sistemu nima kratkih naglašanih samoglasnikov, saj so se vsi issln. kratki naglašeni zložniki naknadno podaljšali. V tem smislu govor izkazuje visoko stopnjo inovativnosti. Že Tine Logar je pri zbiranju gradiva za SLA na Goričkem opazil težnje po podaljševanju nekdanjih akutiranih kračin (Logar 1996: 200), tudi Vera Smole opozarja na podaljšave na podlagi gradiva odrazov v zadnjih besednih zlogih (Smole 2002: 55). Govor Večeslavcev je to izpeljal brez izjeme.

V govoru Večeslavcev gre pri interni podaljšavi vseh naglašanih issln. kratkoakutiranih zlogov za strukturni vzrok, kar opaža že Greenberg (1993: 483, op. 17), ki zaključuje, da se prekmurski govori brez kolikostnih nasprotij nahajajo v posameznih vaseh, in ne na strnjemem območju. Ne gre torej za pozno podaljšavo akutiranih zlogov, temveč za krajevno sporadično podaljšavo kratkih zlogov, neodvisno od nekdanjega tonema.

2.1 Odrizi naglašanih samoglasnikov v govoru Večeslavcev

Podajam odraze issln. naglašanih dolgih in kratkih samoglasnikov za govor Večeslavcev (dalje Več.).

Odrizi znotraj dolgega vokalizma so: 1) issln. $*\bar{e} > Več.$ $e\bar{i}$; 2) issln. $*\bar{e}/*\bar{e}/*\bar{a} > Več.$ $e\bar{i}$; 3) issln. $*\bar{o}/*\bar{q} > Več.$ $o\bar{u}$; 4) issln. $*\bar{i} > Več.$ $i\bar{i}$; 5) issln. $*\bar{a} > Več.$ $a\bar{r}$; 6) issln. $*\bar{u} > \bar{u}\bar{i}$; 7) issln. $*\bar{j} > Več.$ $u\bar{r}$; 8) issln. $*\bar{r} > Več.$ $r\bar{r}$.

Odrizi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma so: 1) issln. $*\bar{e} > Več.$ $i\bar{e}$; 2) issln. $*\bar{e}/*\bar{e}/*\bar{a} > Več.$ $e\bar{u}$; 3) issln. $*\bar{o}/*\bar{q} > Več.$ $o\bar{r}$; 4) issln. $*\bar{i} > Več.$ $i\bar{r}$; 5) issln. $*\bar{a} > Več.$ $u\bar{a}$; (odraz $*\bar{a}$ - tudi $a\bar{r}$); 6) issln. $*\bar{u} > Več.$ $\bar{u}\bar{r}$; 7) issln. $*\bar{j} > Več.$ $u\bar{r}$; 8) issln. $*\bar{r} > Več.$ $r\bar{r}$.

Odriz za umično naglašeni e je $e\bar{u}$. Odriz za umično naglašeni o je $o\bar{r}$. Odriz za umično naglašeni a je $e\bar{u}$.

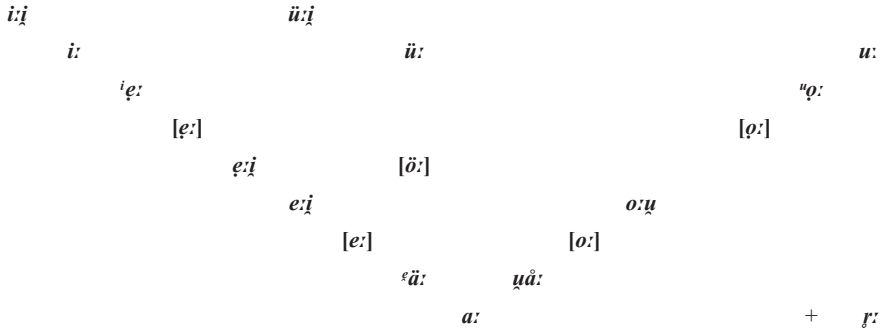

3 FONOLOŠKI OPIS

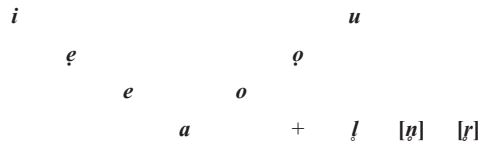
3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

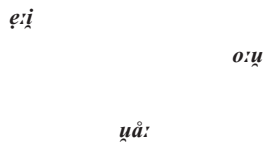
3.1.1.1 Naglašeni samoglasniki

3.1.1.2 Kratki nenaglašeni samoglasniki

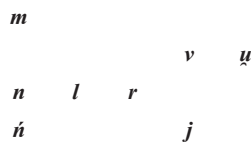

3.1.1.3 Dolgi nenaglašeni samoglasniki¹

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

¹ Inventar na osnovi primerov, potrjenih v gradivu. Izjemoma so fonetično dolgi nenaglašeni samoglasniki pri nekdanjih dvonaglasnicah, prim. razdelek 3.3.1.3.

3.1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>				
				<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
		<i>č</i>	<i>ž</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>			<i>x</i>	

3.1.3 Prozodija

Fonološko je relevantno mesto naglasa. Govor v naglašanih zlogih ne pozna ne kolkostnih ne kakovostnih nasprotij. Inventar prozodemov vsebuje naglašene (V:) in nenaglašene zložnike (V).

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Fonetično dolgi samoglasniki nastopajo samo pod naglasom.² Kratki samoglasniki nastopajo samo v nenaglašanih zlogih. /ü/ ne more stati v vzglasju zaradi protetičnega /v/, ki nastopa pred njim (*vü:izda*). /^uo:/ ne more stati v vzglasju, saj se tam govori /o:/ (*o:sen*).

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

Zvočnik /v/ ne more stati v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki, saj se tam premenjuje s /f/ (*pot'ko:uf*, *Ve'čē:islafe*). Zvočnik /m/ ne more stati v izglasju, saj se tam premenjuje z /n/ (*ža:ren*).

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki (*g'ra:t*, *k'ri:jš*, *ro:up*).

3.2.3 Prozodija

Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi, nenaglašeni pa kratki. Ponaglasnih dolžin praviloma ni.³ Naglašen je lahko kateri koli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (*xo:uznt'ro:gare*).

² Gl. op. 1.

³ Gl. op. 1.

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Naglašeni samoglasniki

issln.	Gradivo
<i>ij</i> < * $\bar{7}$	<i>'zi:jt, 'li:jt, 'či:jt</i> = hči, Red <i>ky'vi:ij</i> , Imn: <i>vi'si:ij 'uš', no'či:ij, o'či:ij, sa'ni:ij, t'ri:ij; st'ri:ijc, 'bi:ij⁴</i> , Ted <i>ži'vi:ijno</i> , Imn <i>o'bi:ijste</i> = obisti 'ledvice', prid m mn <i>'si:ijve</i> , 2ed <i>že'vi:ijš</i> , 3ed: <i>teš'či:ij, že'vi:ij, zvo'ni:ij, ko'si:ij, se to'pi:ij, ro'si:ij, le'ti:ij, be'ži:ij, kle'či:ij, si'si:ij, t'p'i:ij, g'ri:ij; 'vi:ijno, 'li:ijca, 'zi:ijma; b'ri:ijfa, me'zi:ij nec, Rmn kuš'či:ijc</i> = koščic 'peška', <i>p'li:ijte</i> = plitvi 'plitev', 1ed: <i>'vi:ijden, pi:ijšen;</i> <i>'ki:ijkla, k'ri:ijš;</i>
v izposojenkah	
<i>i:</i> < * $\bar{i}$	<i>'ži:to, 'ši:lo, ko'pi:to, 'li:pa, 'ži:la, 'si:la, 'ni:va, s'li:va, ž'li:ca, 'ri:ba, g'ri:ba</i> 'griva', <i>ka'di:lo, bla'zi:na, ro'či:ca</i> , Red <i>'mi:šę, pes'ni:ca</i> = pestnica 'pest', <i>rav'ni:ca, za'vi:ca</i> = zavica 'zajklja', <i>li'si:ca, šk'ri:na</i> = skrinja 'krsta', <i>'xi:ža</i> 'spalnica (kamra), 'dnevna soba', <i>pla'ni:na</i> 'gora', <i>pše'ni:ca, te'ti:ca ~ te'ti:ca</i> 'teta', <i>kuš'či:ca</i> = koščica 'peška', <i>ko'ni:ca</i> = konica 'stranska deska na vozu', <i>'ti:kef</i> = tikev 'buča', <i>'pi:šče, og'ni:šče, ko'li:ne</i> , prid ž <i>'ki:šęla, škro'pi:te</i> 'kropiti', <i>mo'li:te, do'gi:te</i> = doжити 'molsti', <i>'vi:dete, fko'pi:te</i> = vkopiti 'skopiti', <i>no'si:te, lo'vi:te</i> ; v primerih s prehodnim j: <i>g'ri:ijste, plas'ti:ječ</i> 'kopica sena za čez noč'; <i>'mi:š</i> (ž), <i>'ni:t, 'ri:t, f'ri:č</i> = ptič, <i>'sir, 'si:t;</i> <i>s'vi:na, lo'pi:na</i> = lupinja 'lupina'; <i>'si:n</i> , 1ed <i>že'vi:n;</i> <i>'ži:r;</i> <i>'vi:skę</i> = visoki;
< * $\bar{i}$	
< * $\bar{7}$	v položaju pred <i>n</i> v položaju pred <i>n</i> v položaju pred <i>r</i>
po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/kračino	na * <i>i</i>
v izposojenkah	<i>'ci:geu, 'ri:ftar</i> = rihtar 'župan', <i>'pi:sker</i> 'lonec', <i>f'li:ka</i> 'leha', <i>ošta'ri:ja</i> , prid m <i>št'ri:kanę, 'bi:ntate</i> 'vejati', <i>ošt'li:ja</i> = hostija, <i>fa'mi:leja;</i>
<i>ię:</i> < * $\bar{ę}$	<i>b'rę:za</i> (tudi Rmn <i>b'rę:s</i>), <i>'cę:sta, 'rę:pa, 'mę:ra, 'pę:na, 'dę:kla, 'lę:to</i> 'leto, poletje', <i>ko'lę:no, že'lę:zo, p'lę:vo, 'sę:men, 'tę:men</i> 'teme', <i>b'rę:men, 'sę:ver</i> 'severni veter', <i>š'vę:lža</i> = švelja 'šivilja', <i>ne'dę:la, s'vę:der, č'rę:šna⁵</i> , <i>b'rę:skef⁶, pre'sę:ka, 'dę:dek</i> , Red <i>'rę:na</i> = hrena, <i>'rę:zate, 'dę:late, t'p'ę:te, 'sę:kate, po'vę:date, ve'lę:te</i> 'ukazati', <i>že'vę:te, se'dę:te, m'lę:te, p'lę:te, 'gę:ste</i> = jesti;

4 Imenovalniška oblika izkazuje novoakutirano osnovo (1ed *'bi:ij* < **byk'č*), analogija po stranskih sklonih je izključena (Red *be'ka:*).

5 V kolikor ne gre za odraz * $\bar{ę}$ in položajni razvoj za *r*.

6 Gl. op. 5.

< * <i>-ě</i>		<i>'sⁱe</i> : = sèm, <i>'rⁱe:n</i> = hren;
< * <i>ě</i>	v položaju za <i>r</i> v primerih	<i>s^{rⁱ}e:n</i> 'ivje, srež', <i>ž^{rⁱ}e:bec</i> , <i>d^{rⁱ}e:fge</i> = drevje 'drevo', <i>č^{rⁱ}e:pna</i> = črepnja 'črepinja', <i>p^{rⁱ}e:k</i> 'čez', <i>p^{rⁱ}e:kl̩t</i> = predklet 'veža';
	v primerih	<i>'l^e:šnek⁷</i> , <i>d^{l^e}:to⁸</i> ;
< * <i>ě</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>ko^{l^{rⁱ}}e:n</i> = koren 'korenina', <i>str^{lⁱ}žⁱe:n</i> 'sršen', <i>ge^{sⁱ}e:n</i> = jesén, prid m: <i>le^{sⁱ}e:nē</i> , <i>sne^{žⁱ}e:nē</i> , <i>vo^{d^{rⁱ}}e:nē</i> , Dmn <i>le^{d^{rⁱ}}e:n</i> = ljudem, 1ed: <i>mer^{lⁱ}e:n</i> = umrjem 'umreti', <i>to^{lⁱ}e:n</i> = tolčem, <i>pre^{d^{rⁱ}}e:n</i> = predem;
	v položaju pred <i>r</i>	<i>ve^{čⁱ}e:r</i> ;
	v položaju pred <i>u</i>	<i>pe^{p^{rⁱ}}e:u</i> ;
< * <i>ě-</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>'zⁱe:n</i> ska, <i>'zⁱe:n</i> en, Rmn <i>'zⁱe:n</i> , ⁹ Imn <i>ra^{mⁱ}e:nke</i> = remenke (< * <i>rumenka</i>) 'pirh', 1ed <i>ne^{sⁱ}e:n</i> ;
	v položaju pred <i>r</i>	<i>'p^{rⁱ}e:rže</i> , Ted <i>'čⁱe:r</i> 'hči',
	v položaju pred <i>u</i>	Imn <i>'tⁱe:uče</i> = telce 'tele';
< * <i>ě</i>	v položaju pred <i>u</i>	del - <i>l</i> m ed <i>'zⁱe:u</i> = vzel;
< * <i>ǫ</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>'d^{rⁱ}e:n</i> , <i>'l^e:n</i> , <i>'pⁱe:n</i> = panj 'tnalo', Dmn <i>st^{v^a}r^{rⁱ}e:n</i> ;
	v položaju pred <i>u</i>	<i>so^{l^{kⁱ}}e:u</i> = sokelj 'grča', <i>vo^{lⁱ}e:u</i> , Rmn <i>me^{kⁱ}e:u¹⁰</i> 'metla';
< * <i>ǫ-</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>'sⁱe:nē</i> 'sanje';
	v položaju pred <i>n</i>	3ed <i>'gⁱe:ne</i> = gane;
	v položaju pred <i>m</i>	2ed <i>'zⁱe:meš</i> = vzameš;
< * <i>ǫ</i>	v položaju pred <i>u</i>	<i>čon^{l^{kⁱ}}e:u</i> = čonkelj oz. čontelj (po Furlan 2013: 123) ¹¹ 'členek', <i>ro^{lⁱ}e:u</i> = rogelj 'rog';
	v položaju pred <i>n</i>	<i>pe^{d^{rⁱ}}e:n</i> = pedenj 'ped';
umično naglašena-ga <i>ǫ</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>'sⁱe:nce</i> ; prid ž <i>c^{vⁱ}e:tna</i> ;
< umično naglašena-ga <i>e</i>	v položaju pred <i>n</i>	<i>p^{lⁱ}e:no</i> , <i>'zⁱe:na</i> ;
	v položaju pred <i>m</i>	<i>'zⁱe:m</i> la, <i>'tⁱe:men</i> 'teme', <i>'rⁱe:men</i> = remen 'pas';
	v primeru	<i>'tⁱe:ta</i> ;
< * <i>i</i>	v položaju pred <i>r</i>	<i>vo^{d^{rⁱ}}e:r</i> = vodir 'oselnik', <i>me^{xⁱ}e:r</i> = mehír 'mehur', <i>pas^{tⁱ}e:r</i> , <i>se^{kⁱ}e:ra</i> ;
	v položaju pred <i>u</i>	Imn <i>mo^{tⁱ}e:uŋce</i> = motilnice 'pinja';

7 Morda gre za krajšavo dolgega naglašenege zloga pred soglasniškim sklopom, kot navaja tudi Greenberg (2002: 119, op. 21) za govor Brd (gradivo za leksema *britva* in *lešnik*), kjer gre sicer za regularen pojav. Gl. tudi razdelek 4.2 spodaj in opombo 8.

8 Morda zaradi položaja za *l*, vendar je tudi precej protiprimerov.

9 Če ne gre za analogijo po drugih sklonih in torej za položajni razvoj umično naglašenege *e* pred *n*.

10 Tudi Rmn *'me:ikeu*.

11 Sln. dial. izpeljanka *čont-elj, Red *čont-lja 'kar je v zvezi s kostjo' < **-ɫ/b* iz *čōnta* f 'kost' z dial. razvojem *tl* > *kl* (Furlan 2013: 123).

	v izposojenkah	'Š'e:ka 'ime krave po barvi', 'r'e:uma, 'l'e:d'na 'copata iz usnja', 'l'e:der 'usnje', 'f'e:rma = birma, 'l'e:rštok = tirštok 'podboj', 'd'r'e:to = dreto 'dreta', 'v'e:rstvo ¹² = virtstvo 'kmetija', 'v'e:rt 'gospodar', 'v'e:rt'eña 'gospodinja', 'p'r'e:dga = pridiga, 'p'r'e:dganca = pridiganica 'prižnica', 'k'e:rfañe = kirfanje 'božja pot', 'ban'd'e:ra = bandera, 'ba'r'e:nda 'svečnik';
[e:]	< *ē	v položaju pred prehodnim j 'p'e:jsek, 'p'e:jsto;
	< *ē-	v položaju med r in j st'r'e:ja = streha, Red o'r'e:ja = oreha;
	< *ē	v položaju pred ñ zna'm'e:ñe, Imn se'm'e:ñe (Rmn se'm'e:ña);
	< *ə-	v položaju pred ñ 's'e:ñe = senje 'sejem';
		v primeru
		v položaju pred j < *x s'ne:ja = snaha;
		v položaju pred prehodnim j 'p'e:jsek = pasji, 'v'e:jške;
e:i	< *ē	i'm'e:i, žer'be:i, Red: mek'l'e:i 'metla', ž'e'n'e:i, ¹³ bra'd'e:i, ro'ke:i, no'ge:i, ze'm'e:i 'zima', ¹⁴ sest'r'e:i, ¹⁵ Imn ž: ce'pe:i = cepé 'cepec', me'xe:i 'muha', bo'xe:i 'bolha', sko'ze:i 'solza', prid ž 'm'e:ika = mehka, 'p'e:it, de'v'e:it, de's'e:it, 're:ip, 'p'e:itek, 'p'e:ita, prid m s'v'e:ite, prim 'v'e:ikše 'velik', 'ze:ite = vzeti, 1ed: 'v'e:ižen, p'l'e:išen, del -l ž ed 'ze:ila; g'r'e:ida, f'te:ignete se = vtegniti se 'stegniti se'; 1ed g'l'e:idan;
	< *ē-	v primeru 'g'e:itra;
	< *ē	'p'e:ič, 'l'e:it, 'm'e:it, s'f'ce:i, f'č'e:ila = bečela 'čebela', ¹⁶ Red: i'm'e:ina, 'č'e:ire 'hči', Imn: p'l'e:iča, led'g'e:i = ljudje, prid ž ve's'e:ila, 'š'e:ist, t'r'g'e:i = trije; tudi: 'ne:ibo, 'be:idro;
	< *ə-	po zgodnji podaljšavi Imn 'r'e:ibra, ne'be:isa;
		po podaljšavi (prekm. inovacija) ¹⁷ 2ed ne's'e:iš, 3ed: ne's'e:i, pe'č'e:i, ze'be:i;
	< *ə	'v'e:is, la'ke:it 'komolec', no'xe:it = nohet 'noht';
	< umično naglašena-ga e	v primeru sp'r'e:iivot = sprevod 'pogreb';
	< *ē	v položaju pred n 'v'e:inec; s't'e:ina, Red op'l'e:ina; ¹⁸
	< *ə	nepričakovano s'te:iblo 'deblo';

12 Po glasovno-pravopisnem načelu poknjženo (Šekli v SLA 2.2: 58) *virtstvo* < *(virt)-bstv-o ← nem. *Wirt* 'gospodar' (Škofic v SLA 2.2: 64).

13 Tudi Red 'z'e:ne.

14 Tudi Red 'zi:ime.

15 Tudi Red 's'ä:stre.

16 Rmn f'č'e:u.

17 Rigler 2001: 68–69; Greenberg 2002: 105.

18 Leksem 'o:plēn v 1ed izkazuje odraz jata v ponaglasnem zlogu, v Red op'l'e:ina pa odraz stalno dolgega jata v položaju pred n, kar bi kazalo na *òplēnъ *oplēna.

<i>e:ī</i>	< *ē		<i>k'le:īt, 're:īč</i> 'beseda', <i>s'ne:īk, 'le:īs</i> 'gozd', <i>b're:īk</i> 'hrib, breg', <i>v're:īmen, s're:īda</i> , D/Med ž <i>gl'a've:ī</i> , prid: <i>'le:īva, p're:īgen</i> 'prednji'; <i>k'le:īšče</i> , prid m: <i>s'le:īpē, 'le:īpē, 'be:īlē, 'ce:īlē, 're:īsan</i> , prid ž <i>'re:ītka, otp're:ītē; 'de:īte, g'ne:īzdo, 've:īdro, m'le:īko, s've:īča, z've:īzda</i> , prid ž <i>s'le:īpa, m're:ītē</i> = umreti, <i>d're:ītē se; 'me:īsec</i> 'mesec, luna', <i>pon'de:īlek, Imn 'le:īta, sproto'le:ītke</i> = sprotoletje 'pomlad', 1ed <i>'se:īkan;</i> ¹⁹
	< *ē-	v položaju pred ž ali pred prehodnim <i>j</i>	<i>g'le:īžen;</i>
[<i>e:</i>]	< *ē	v položaju ob <i>j</i>	<i>'ve:īa, 'se:īatē;</i>
	< *ē	po zlitju s sosednjim <i>j</i>	<i>'me:ī = meh, s'me:ī, g're:ī;</i>
	< umično naglašena <i>e</i>	v položaju pred <i>j</i>	<i>'me:īa;</i>
<i>ē:ā:</i>	< umično naglašena <i>e</i>		<i>'čē:ā:lo, 'rē:ā:bro, 'sē:ā:stra, 'fē:ā:le, 'čē:ā:snek</i> = česnek 'česen', <i>'bē:ā:den, 'rē:ā:tkef, 'mē:ā:kla</i> = metla, del -l ž ed: <i>s'pē:ā:kla, p'lē:ā:tla, 'nē:ā:sla, 'nē:ā:stē, p'lē:ā:stē</i> , nam <i>'lē:ā:žat</i> , Ded <i>'fē:ā:bē; 'pē:ā:tē;</i> tudi v primerih, kot so: <i>zad'vē:ā:čera</i> ²⁰ = zadvečera 'popoldne'; tudi <i>'pē:ā:ro;</i>
	< *ē-		<i>s'rē:ā:ča, 'dē:ā:telca</i> = deteljica 'detelja', Red: <i>dē'lē:ā:ta, te'lē:ā:ta, pok'lē:ā:knotē</i> = pokleknoti, <i>ž'mē:ā:tna</i> = žmetna 'težek', 3ed <i>d'rē:ā:gne;</i> ²¹ <i>p'lē:ā:stē;</i>
	< *ē		<i>'zē:ā:t</i> = zet, <i>'vē:ā:č</i> , nam <i>'zē:ā:t;</i>
	< *ē, po umiku naglasa		<i>'gē:ā:čmen, 'gē:ā:zēk;</i>
	< *ē-		<i>'zē:ā:lge</i> = zelje, Red <i>k'mē:ā:ta, 'mē:ā:la</i> = melja 'moka', <i>'sē:ā:den, ne'bē:ā:škē</i> , 1ed: <i>'mē:ā:len</i> = meljem, <i>'mē:ā:čen</i> , 3ed <i>k'lē:ā:ple</i> = kleplje, del -l m ed: <i>'pē:ā:ko ~ 'pē:ā:keu</i> = pekel, <i>'nē:ā:so, š'fē:ā:rē</i> = kateri, <i>f'čē:ā:raj;</i>
	< *ē		<i>k'mē:ā:t;</i>
	< *ē-		<i>'mē:ā:ša, d'vē:ā:rē</i> = dveri 'vrata', prid m <i>'lē:ā:fkē</i> = lahki;
	< *ē		<i>'dē:ā:š, 'pē:ā:s, g'nē:ā:s</i> = dnes 'danes';
	< umično naglašena <i>ə</i>		<i>s'fē:ā:ber, 'čē:ā:ber, š'kē:ā:gen, 'mē:ā:gla;</i>

19 Nedoločnik *'s'e:katē*.20 Vendar *ve'č'ē:r*.21 Ne izkazuje odraza novega cirkumfleksa na naglašnem zlogu, morda gre za položajni razvoj za *r*.

po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglas- no dolžino/ kračino	na *e	<i>r'd̥ä:č̥e</i> 'rdečica';
< *ǣ-	na *e	<i>'č̥ä:tr̥tek</i> ;
	v izposojenki	<i>'b̥ä:težen</i> = betežen 'bolan';
	v položaju med dvema v	<i>'v̥ä:verca</i> ;
	v primeru	<i>'k̥ä:den</i> = teden;
	v primeru	Imn <i>'k̥ä:r̥pe</i> ²² 'satovje';
	v izposojenkah	<i>b'l̥ä:k</i> = blek 'trebuh' in <i>b'l̥ä:kastē</i> 'trebušast', <i>vo'd̥e:nē</i> <i>'b̥ä:tek</i> = vodeni beteg 'vodenica', <i>'b̥ä:težen</i> = betežen 'bolan', <i>c'v̥ä:k</i> 'žebelj', <i>'g̥ä:špren</i> = ješprenj, <i>pre'c̥ä:seja</i> 'procesija', prid ž <i>'ž̥ä:g̥iēna</i> 'blagoslovljen', <i>'r̥ä:ca</i> = raca, <i>'g̥ä:zero</i> = jezero 'tisoč';
a:	< *ā	<i>v'la:s</i> = vlas 'las', <i>s'ra:p</i> , <i>s'la:p</i> , <i>g'ra:t</i> , <i>p'ra:</i> = prah, <i>s'tva:r</i> 'zver', Red: <i>zo'ba:</i> , <i>gno'ja:</i> , <i>ob'la:čno</i> , <i>m'la:jš̥e</i> , <i>do'ma:</i> , <i>d'va:</i> , nam <i>s'pa:t</i> ; <i>k'ra:y</i> Red <i>kra'la:</i> = kralja, <i>s'va:k</i> , <i>p'la:š̥č̥</i> , <i>'na:gey</i> = nagel 'živčen', <i>ko'va:č̥</i> , Oed <i>s ko'va:č̥on</i> , <i>ko'la:č̥</i> = kolač 'hlebec', <i>po'ta:č̥</i> 'kolo', <i>zē'da:r</i> , <i>zvo'na:r</i> 'mežnar, cerkveni ključar', <i>'va:pno</i> = vapno 'apno'; <i>b'ra:da</i> , <i>t'ra:va</i> , <i>g'la:va</i> ; <i>'pa:vok</i> = pavok 'pajek', <i>'pa:lec</i> , Rmn <i>k'ra:f</i> , <i>'za:vec</i> = zavec 'zajec', <i>'la:pec</i> = hlapec, <i>'ža:sprek</i> = jastreb, prid m: <i>s'ta:rē</i> , <i>'ma:lē</i> , <i>p'ra:vē</i> = pravi, <i>bo'ga:tē</i> , <i>'ka:latē</i> = kalati 'cepiti (drva)', 2mn <i>z'na:te</i> ;
	< *ā-	v primerih
	< *ǫ	v primeru (vpliv knj. jezika)
	v izposojenkah	<i>lo'ba:nā</i> , <i>'ma:ček</i> , <i>ž'ga:nēke</i> 'žganci', <i>'pa:stē</i> 'pasti, padem'; <i>'ča:st</i> ; <i>'fa:rba</i> , <i>'ka:mra</i> 'mrtvašnica', <i>'ma:ndl̥</i> 'suknja' in <i>'ma:ndl̥</i> 'bezgavka', <i>'xa:zj̥l̥</i> = hajzelj 'stranišče', <i>'va:jnkeš</i> 'blazina za pod glavo', <i>s'na:jder</i> 'krojač', <i>'ka:jš̥la</i> = kajšlja 'slaba hiša, kajža', <i>s'pa:jzba</i> 'shramba', <i>žeg'na:vañe</i> 'blagoslov', <i>'fa:lar</i> 'steber', <i>'xa:keu</i> = hakelj 'kljuka pri verigi', <i>'va:ga</i> , <i>'ka:nžar</i> = kanžar 'merjasec', <i>'na:g̥l̥</i> , <i>paj'da:š̥</i> 'prijatelj', <i>'va:raš</i> 'mesto', <i>ma'la:reja</i> = malarija 'mrzlica', <i>san'da:lē</i> ;

22 Poknjženo kot *grpa* v Bezlaj 1977: 183 in kot *gerp-* (nejasno) v SLA 2.2: 278.

uâ:	< *â-		<i>g'ruâ:</i> = grah 'fižol', <i>'guâ:ber</i> , <i>'žvuâ:vor</i> , <i>'kuâ:šeŭ</i> , Red <i>b'ruâ:ta</i> , <i>'suâ:lo</i> , <i>'kuâ:ča</i> , <i>m'luâ:ka</i> , <i>'žvuâ:ba</i> (tudi Rmn <i>'žvuâ:p</i>), <i>'žvuâ:gda</i> = jagoda, <i>muâ:tę</i> , <i>k'ruâ:va</i> , <i>'buâ:ba</i> , <i>s'kuâ:la</i> , <i>'muâ:čeja</i> = mačeha, <i>m'ruâ:vla</i> , <i>s'ruâ:kca</i> = srakica 'srajca', <i>'puâ:lca</i> = palica, <i>'buâ:bęca</i> = babica, <i>sest'ruâ:na</i> = sestrana 'sestrična', <i>'žvuâ:blan</i> (ž) = jablan 'jablana', <i>'ruâ:šoške</i> = razsoške 'vilice', <i>'žvuâ:boko</i> , <i>'puâ:večęna</i> = pavučina 'pajčevina', <i>la'guâ:tę</i> , <i>pe'luâ:tę</i> , <i>grab'luâ:tę</i> , <i>kle'puâ:tę</i> , <i>'duâ:tę</i> , <i>t'kuâ:tę</i> , <i>le'žvuâ:tę</i> , <i>s'puâ:tę</i> , <i>o'ruâ:tę</i> , <i>z'nyâ:tę</i> 'vedeti', <i>potko'vuâ:tę</i> , <i>te'suâ:tę</i> ;
	< *â		<i>b'ruâ:t</i> , <i>s'vuâ:t</i> , <i>'kuâ:t</i> = kad, <i>zd'ruâ:f</i> , <i>p'ruâ:f</i> , <i>k'ruâ:j</i> = kraj 'roč', <i>'kuâ:</i> 'kaj';
	< *â	v položaju za <i>r</i>	<i>kølovr'ruâ:t</i> ; <i>'ruâ:st</i> = hrast;
	< *â	v primeru	<i>'luâ:š</i> ;
	< umično naglašena <i>e</i>	po asimilaciji ²³	<i>'žvuâ:løt</i> = želod;
	< *e	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga v primeru	<i>'žvuâ:lęč</i> ²⁴ = jelič 'smreka';
		v izposojenkah	<i>'luâ:če</i> = hlače, <i>'buâ:taše</i> 'visoki čevlji', <i>co'puâ:ta</i> , <i>po'guâ:ča</i> 'potica', <i>'puâ:laš</i> = palaš 'žepni nož', <i>'buâ:geŭ</i> = bagelj 'kopica sena za čez zimo', <i>s'tuâ:la</i> , <i>'fuâ:rof</i> 'župnišče', <i>š'muâ:rnęce</i> , <i>uâ:dveŋt</i> = advent, Imn <i>'luâ:te</i> 'deska ograje', <i>g'ruâ:ba</i> 'grapa', <i>'žvuâ:dŕga</i> = zadruga 'podružnica';
[o:]	< *ô	v položaju ob <i>u</i> < *-l/*IK	<i>'žo:uša</i> = jolša 'jelša', <i>'žo:uške</i> = jolšje; v izposojenkah: <i>'bo:uta</i> = bolta 'trgovina', <i>'ko:uter</i> = kolter 'blazina';
		po asimilaciji -ov-	<i>do'mo:u</i> ;
	< *l skupaj z <i>r</i> (<i>ro:</i>) pred <i>u</i> < *-l		del -l m ed: <i>d'ro:u</i> = drl, <i>cv'ro:u</i> = cvrl, <i>m'ro:u</i> = umrl;
o:u	< *ô		<i>'mo:uš</i> , <i>'zo:up</i> , <i>d'ro:uk</i> , <i>k'ro:uk</i> , <i>ot'ro:ube</i> , <i>go'lo:up</i> , <i>'go:us</i> , <i>k'lo:up</i> , <i>'go:užęfka</i> = goževka 'gožva', <i>'ro:up</i> ; <i>'mo:uten</i> , <i>'mo:uder</i> , <i>'ro:ubec</i> 'ruta', <i>'po:ut</i> 'steza', <i>mo'go:uče</i> , 1ed <i>s'to:upan</i> ; <i>'ro:uka</i> ; ²⁵ <i>'po:upek</i> , <i>'go:ubec</i> ;
	< *o	po umiku novega cirkumfleksa (Pronk 2007: 175) ²⁶	<i>'go:usanca</i> = gosenica; ²⁷

²⁴ *'žvuâ:lęč* < issln. *jedlič < psl. *jedlič (F₁).

²⁵ Po analogiji tudi *'no:uga*.

²⁶ Metka Furlan in Marc L. Greenberg, ustno.

²⁷ Tako tudi v prekmurskih govorih krajev Grad (SLA T398) *'gouŕsenca* (kot tudi *go'loup*, *k'rouk*), Gornji Perovci (SLA T399) *'gouŕsenca* (kot tudi *go'loup*, *k'rouk*), Križevci (SLA T400) *'gouŕsanca* (kot tudi *zouf* = zob, *'poupak*), Žetinci (SLA T414) *'gouŕsanca* (kot tudi *go'loup*), kot tudi v ostalih govorih prekmurskega narečja, poleg tega pa med drugimi tudi v kozjansko-bizeljskem govoru Bistrice ob Sotli (SLA T345) *'go:ŕsanca* (prim. Gostenčnik 2022: 113). Za koroške govore prim. tudi Pronk 2007.

< *ō		<i>'bo:uk, 'no:us, b'ro:ut, 'mo:ust, p'lo:ut</i> 'ograja', <i>o'bo:ut</i> = obod 'zunanjí obod híše', <i>za'po:uvet</i> , Imn <i>se'no:uvge</i> = sinovje 'sin', <i>zo'bo:uvge</i> = zobovje, <i>'vo:usk, o'ko:u</i> 'oko' ²⁸ in 'oko pri rastlini', ²⁹ <i>me'so:u, pr'oso:u, te's'to:u, se'no:u, ne'bo:u, ko'ko:uš, ko'ko:ut</i> = kokot 'petelin', <i>'no:uč, 'mo:uč, ma'no:ust</i> = manjost ³⁰ 'lenoba', <i>po'l'ko:uf</i> = podkón, <i>'ko:yla, s'fo:ura</i> = svora 'sora', <i>s'ro:uta</i> , prid m <i>'bo:us, le'po:u, s'to:u, s'no:uče, 'o:uder</i> = oder, del -l s <i>be'lo:u</i> = bilo;
< *o	po umiku novega cirkumfleksa	<i>'o:utava</i> , ³¹
< *ò-	po zgodnji podaljšavi	Imn <i>'o:ukria</i> 'okno';
	v položaju pred ž	<i>'ko:uža, 'no:učec</i> 'nož';
< *ô-	v položaju za v	<i>'vo:ugelge</i> = ogelje 'ogljje';
v izposojenkah		<i>'ro:umar, tuberko'lo:uza</i> 'jetika', <i>'xo:uzn'tro:garę</i> 'naramnice', <i>'šo:yla, 'šo:upa</i> = šopa 'škopa', <i>o'ko:uroš</i> = *obkoroš ³² 'kor';
[ø:]	< umično naglašena-ga o	v vzglasju <i>'o:kno, 'o:fca</i> = ovsa 'osa' (Furlan 2017), <i>'o:re</i> = oreh, <i>'o:bę</i> 'kosilo';
< *ò	v vzglasju	<i>'o:sen, 'o:pčęna, 'o:grat</i> 'sadni vrt', <i>'o:gen, 'o:plen</i> , ³³
	v položaju pred m	Ded <i>'kø:mę</i> = komu;
	v položaju pred -n < *-m	Dmn <i>p'sø:n, 'tø:n</i> = tam;
	v položaju pred ñ	<i>'kø:ni</i> ;
< *ō	v položaju ob n/ñ	<i>z'vø:n, 'vø:nate</i> = vonjati 'smrdeti';
< *ú	v položaju pred m	<i>'kø:men</i> = kamen, <i>'pø:met, s'lø:ma, 'mø:ma</i> 'stara mati, tašča', Omn: z <i>'vø:mę</i> 'vi', <i>'nø:mę</i> 'mi', <i>'kø:ma</i> 'kam';
	v položaju pred n (tudi n < *-m)	<i>b'rø:novlek</i> = branovlek 'vprežna vaga', <i>'rø:n</i> = hram 'podstrešje', 1ed: <i>z'nø:n</i> 'vedeti', <i>'dø:n</i> 'dati';
	v položaju pred ñ	<i>kø'pø:na</i> = kopanja 'korito za prašiče', Red <i>kos'tø:na</i> 'kostanj', Tmn <i>'zø:nę</i> = zanje;
v izposojenkah v položaju pred l/n/ñ/m/r		<i>'čø:nta</i> 'kost', <i>b'lø:na</i> = blanja 'deska', <i>pl'fø:n</i> 'strop', <i>'ø:rgole, 'o:pčęronk</i> = abcerung 'jetika', <i>'xø:mer</i> 'kladivo', <i>škrø:npļ</i> = škrapelj 'krempelj', Oed z <i>'lø:ncon</i> = lancem 'veriga', Imn: <i>'lø:mpe</i> = lampe 'usta', <i>'xø:lpšuję</i> 'nizki čevlji', <i>'gø:mba</i> = gomba 'gumb', <i>'šø:ntavę</i> = šantavi 'šepav';

28 Red *o'ka:*, Imn *o'či:ī*.

29 Red *o'ka:*, Imn *o'kę:ī*.

30 *mañđstb (C).

31 Prim. tudi Greenberg 2002: 123.

32 Prim. madž. *kórus* 'kor'.

33 Gl. op. 18.

u:	< * <i>ō</i> -		<i>ʰu:la</i> , <i>xʰu:ja</i> , <i>ʰnʰo:šna</i> , <i>šʰkʰo:da</i> , <i>sʰkʰo:rža</i> = skorja, <i>čʰu:ba</i> = čoba 'ustnica', <i>soʰbʰo:ta</i> , <i>pʰo:stela</i> , <i>dʰo:ber</i> , 1ed: <i>ʰnʰo:sən</i> , <i>pʰrʰo:sən</i> , <i>mʰo:ren</i> , <i>xʰo:dən</i> , 3ed <i>xʰo:dę</i> , del -l m ed: <i>mʰo:go</i> , <i>xʰo:do</i> , <i>ʰnʰo:so</i> ;
	< * <i>ō̄</i>		<i>gʰrʰo:p</i> , <i>pʰo:t</i> = pod 'podstrešje, tla', <i>kʰo:š</i> , <i>kʰrʰo:p</i> , <i>pʰo:p</i> 'župnik';
	< * <i>ō̄</i>	v primerih	<i>ʰnʰo:trę</i> , <i>mʰo:ške</i> ;
	< * <i>ō̇</i> -		<i>gʰo:ba</i> , <i>ʰrʰo:ča</i> ;
	< * <i>ō̇</i>		<i>stʰrʰo:k</i> ;
	< umično naglašene	o	<i>ʰu:da</i> , <i>kʰo:sa</i> , <i>rʰo:sa</i> , <i>kʰo:za</i> , <i>ʰrʰo:rk</i> , <i>bʰo:žęč</i> , <i>kʰo:sec</i> , <i>kʰo:nec</i> , <i>čʰʰo:vęk</i> , <i>kʰo:teu</i> , <i>pʰo:tkef</i> = <i>pódkev</i> , Imn <i>sʰrʰo:lę</i> 'miza', <i>poʰkʰo:pate</i> , <i>gʰʰo:date</i> , prid m <i>bʰo:žę</i> , prid s <i>dʰo:bro</i> , del -l ž ed <i>bʰo:dnola</i> = bodnola 'bosti', <i>gʰo:r</i> , <i>dʰo:j</i> 'dol';
	< * <i>o</i> -	po umiku naglasa z zadnjega krat- kega zaprtega zloga	<i>pʰo:plat</i> 'stopalo, podplat';
	< * <i>ō</i>	v položaju ob <i>r</i>	<i>ʰrʰo:r</i> 'dihur', <i>ʰrʰo:t</i> = rod 'žlahta';
		v položaju pred <i>j</i>	<i>gʰnʰo:j</i> , <i>ʰʰo:j</i> ;
	< * <i>ā</i> -	v primeru	<i>ʰrʰo:na</i> = rana;
		v izposojenkah	<i>čʰo:ta</i> 'cunja', <i>pʰo:jp</i> = pob 'fant', <i>bʰo:ter</i> , <i>glazʰo:jna</i> = glažovina 'šipa', <i>ʰo:sl</i> 'debeli deska', <i>šʰpʰo:rat</i> 'štedilnik', Tmn <i>kʰo:rble</i> = korblice 'košara', <i>pʰʰo</i> = ploh 'hlod', <i>mʰo:št</i> , <i>pʰo:dgan</i> = podgan 'podgana', <i>kʰo:stañ</i> ;
u:	< * <i>ī</i>		<i>ʰvu:k</i> , <i>ʰdu:k</i> , <i>ʰgu:t</i> = golt 'grlo', <i>čʰu:n</i> 'korito, čoln', <i>ʰku:stę</i> = tolsti 'debel'; <i>ʰzu:na</i> , <i>sʰtu:be</i> 'stopnice', <i>ʰtu:čtę</i> = tolči, <i>sʰku:za</i> 'solza', <i>sʰtu:ček</i> = stolček 'koruzni storž', prid m 'du:žen';
	< * <i>ī̇</i>		<i>ʰvu:na</i> , prid ž: <i>ʰdu:ga</i> , <i>ʰpu:na</i> , <i>ʰsu:nce</i> = solnce;
	< * <i>ī̇</i>		<i>ʰpu:n</i> ;
	< * <i>ū</i>	v položaju za <i>m</i>	Imn <i>ʰmu:jčęca</i> = mučica 'mačica';
	< * <i>ō</i> -	po zgodnji podalj- šavi v položaju pred <i>n</i>	Imn <i>ʰu:nę</i> 'on';
		v izposojenkah	<i>kaʰpu:t</i> 'suknjič', Imn <i>ʰfu:sękļņę</i> 'nogavice', <i>sʰtu:bl</i> = štubelj 'izba, čumnata', (s prehodnim <i>j</i>) <i>ʰsu:jster</i> 'čevljar', <i>kʰru:mpeč</i> = krumpič 'krompir', <i>sʰtu:rma</i> 'vihar', <i>pu:c</i> = puc 'omet', <i>ʰbu:nda</i> 'kožuh', Imn <i>beʰžu:sę</i> = bajusi 'brki', <i>ʰgu:la</i> ³⁴ = gulja 'čreda', <i>ku:ča</i> 'hiša', <i>ku:kęca</i> = kukor(i)ca 'koruza';
[ö:]	< * <i>ē</i>	v položaju za <i>v</i>	<i>ʰvö:ra</i> = vera, <i>ʰvö:ter</i> = veter, prid m <i>čʰoʰvö:ške</i> , Ddv <i>dʰvö:-</i> <i>ma</i> 'dva';
	< * <i>ē̇</i>	v položaju za <i>v</i>	<i>ʰvö: 'vèn</i> ;
	< * <i>ū</i>	v izposojenkah v položaju pred <i>r</i>	<i>ʰbö:rgle</i> 'burklje', <i>šö:rc</i> = šurc 'predpasnik', <i>ʰfö:rtok</i> 'pred- pasnik';

34 *ʰgu:la* ← madž. *gulya* 'čreda'.

ü:	< * <i>ü-</i>		Red: 'kü:pa, k'rü:ja, k'lü:ka, 'mü:ja, 'bü:kef, 'čü:te, o'bü:te, v primerih s prehodnim j: 'gü:žena = južina 'malica', 'čü:jden;
	< * <i>ù</i>		'kü:p, k'rü: = kruh, 'lü:k 'čebula', f'kü:p, 'tü:, 'gü:k = jug 'južni veter', v'nü:k, p'lü:k;
	< * <i>ū</i>	v položaju pred j	'tü:je = tuji;
		v položaju pred j (po onemitvi x)	'vü:ja (ž) = uha 'uho';
	< * <i>ŷ</i>	v položaju pred j (po onemitvi x)	'bü:ja = bolha;
	po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/kračino	na *i v položaju pred r	'šü:rke = široki;
	v izposojenkah		'pü:šeü = pušelj 'butara', g'rü:nt 'kmetija', 'pü:ta = puta 'oprtni koš', 'kü:ga, 'kü:na 'kuhinja', 'pü:špek = pušpek 'škof', š'tü:ü 'toporišče';
ü:ī	< * <i>ū</i>		'vü:īš = uš, Red: me'dü:ī 'med', se'nü:ī 'sin', prid m 'dü:īšne, g'lü:īpe = glupi 'gluh', prid ž d'rü:īga; k'lü:īč, p'lü:īča, 'gü:īnec = junec 'vol', 1ed 'lü:īplen = lupljem 'lupiti'; 'dü:īša, 'vü:īzda; 'lü:īkna, g'rü:īška;
	< <i>ú</i> ≤ <i>ī</i> (po vokalni harmoniji)		b'lü:īze = blizu;
	v izposojenkah		š'kü:īfka = škufka 'smrekov storž', b'rü:ītof 'pokopališče', 'lü:īster 'lesteneč';
r:	< * <i>r̄</i> in * <i>ŷ</i>		'pṛ:se, 'čṛ:f, 'pṛ:st, 'gṛ:m, 'bṛ:f, 'mṛ:tvec, 'sṛ:na, s'mṛ:t, 'kṛ:f, o'bṛ:f, 'žṛ:t, 'pṛ:t 'rjuha', 'tṛ:s = trs 'trta', 'dṛ:va, 'kṛ:čma, 'kṛ:st, 'kṛ:ma, 'vṛ:ba, 'čṛ:čefka = črčevka 'sodra', 'pṛ:peu = prpel 'poper', prid m: z'mṛ:žnene, 'gṛ:bave, 'tṛ:de.

3.3.1.2 Kratki nenaglašeni samoglasniki

	issln.		Gradivo
i	< * <i>iK</i> Ṽ	v primerih	li'si:ca, i'me:ī;
	< * <i>eK</i> Ṽ	v primeru	dik'li:na 'dekle';
	< * <i>uK</i> Ṽ		si'ši:te, 3ed si'ši:ī, Tmn li'di:ī, Imn vi'ši:ī 'uš';

<i>e</i>	< *iKǪ	<i>ce'ga:iŋ, ze'da:r, Imn se'no:ɥvge</i> = sinovje 'sin', <i>že'v'e:te</i> , 3ed: <i>teš'ci:i, že'vi:i</i> ;
	< *ǪKiK	<i>zab'lo:ɥdete</i> 'zgrešiti', <i>tra:vnek, 'l'e:šnek, 'b'o:žec, 'su:mec</i> = sumič 'komar', <i>'gü:jžena</i> = južina 'malica', <i>'o:pčena</i> , <i>s'v'e:čneca, 'buâ:bęca</i> = babica, <i>o'zi:męce</i> = ozimice 'obrvi, trepalnice', <i>'i:stęna, 'c'e:peč</i> = cepič 'mlatič', 1ed: <i>'n'o:sęn</i> , <i>p'r'o:sęn</i> , del -l ž ed: <i>m'la:tęla, c'vi:ięlela</i> ;
	< *-i	<i>'muâ:te, mož'ga:ne, d'v'ä:re</i> = dveri 'vrata', Red <i>v'la:sę</i> = vlasi 'las', ³⁵ D/Med ž: <i>'zi:ime, 'zuâ:bę, 's'ä:stre, 'ma:mę,</i> <i>'li:pe, Idv ž'li:ce, Imn: 'pi:skre, go'lo:ɥbe, s'l'o:le, Omn:</i> <i>b'ruâ:tame, zo'ba:mę, se'no:ɥvame, p'sa:mę, 'k'o:name,</i> <i>'t'e:ucame, d'ne:ivame, le'da:mę</i> 'ljudje', <i>'vü:jame</i> 'uho', <i>'le:itame, 're:ibrame, 'p'ä:rame, 'o:uknäme, b'r'e:m-</i> <i>name, vla'sa:mę, 'mi:šame, ž'li:came, ro'ka:mę, no'ga:mę,</i> <i>d'v'ä:rame, prid m: m'la:de, g'l'o:pkę</i> = globoki, <i>p'ra:vę</i> = pravi, <i>ože'ni:te se, 'zuâ:čnote</i> = začnoti 'začeti', <i>'sü:inote</i> = sunoti 'suniti', <i>p'la:čate, 'me:išate, s're:ičate, k'lę:ičate,</i> <i>'ka:late</i> = kalati 'cepiti (drva)', <i>ž're:ite, 'zuâ:gate</i> , del -l mn m: <i>'da:le, z'nuâ:le, 'g'e:le</i> = jedli, <i>s'č'e:le, 'sü:inolę</i> = sunoli, <i>že'v'e:le, 'mr:le</i> = umrli, <i>'o:utprle, t'kuâ:le, t'p'e:le, lo'vi:ile</i> ; <i>ve'na:k</i> = uljnjak (prim. Furlan v Bezljaj 2005: 319) 'čebel- <i>njak, t'e'xi:inec</i> = tujinec 'tujec', Imn <i>mę'xe:i</i> 'muha', Imn <i>le'd'ge:i</i> = ljudje, 1ed <i>ke'pü:vlen</i> = kupuvljem 'kupovati';
	< *uKǪ	
	< *eKǪ	<i>teš'to:ɥ, se'no:ɥ, Imn ž ce'pe:i</i> = cepé 'cepec', <i>ce'di:te,</i> <i>se'd'e:te</i> , Red <i>de't'ä:ta, le'po:ɥ</i> ;
	< *ǪKęK	<i>'so:ɥset</i> = sosed, <i>'o:re</i> = oreh, <i>'o:plęn</i> , ³⁶ <i>'vi:de:te</i> ;
	< *ęKǪ ³⁷	Red <i>re'pa:</i> 'rep';
<i>e</i>	< *ęKǪ ³⁸	<i>me'so:ɥ, pre'di:ivo</i> ;
	< *ǪKęK	<i>'po:met</i> ;
	< *-e	<i>'r'ä:le, 'de:ite</i> , Imn: <i>'z'e:nske, ž'li:ce, f'če:ile</i> = bečele 'čebela', Imn: ³⁹ <i>g'ne:izde</i> , ⁴⁰ <i>'o:kne</i> , ⁴¹ Red ž: <i>g'la:ve, 'zi:ime,</i> Red <i>pr'gi:išče</i> ⁴² 'dlan';
	< *eKǪ	<i>e'na:jset</i> '11', <i>pše'ni:ca, čeme'ruâ:stę</i> = čemerasti 'živčen', <i>de've:it, de'sę:it</i> ;
	< *ǪKęK	1ed <i>'na:jden</i> = najdem, 2ed <i>'z'e:męš</i> = vzameš, <i>'duâ:leč</i> ;
	< *-e	<i>'z'ä:lge</i> = zelje, <i>zna'mę:ne</i> , Imn <i>se'mę:ne</i> , 2mn vel <i>ne'sę:ite</i> ;
	< *ǫKǪ	Imn ⁴³ <i>ves'ni:ica</i> ⁴⁴ = vesnica 'vas';

35 Vendar Oed z *v'la:son*.36 Ponaglasni vokalizem kaže na *oplěň.

37 Kot različica k e.

38 Kot različica k e.

39 Le v navedenih dveh primerih, drugače je končnica Imn s -a.

40 Ied *g'ne:izdo*.

41 Tudi Imn 'o:uknä, Ied je 'o:kno.

42 Ied *pr'gi:iščca* ima pomen 'dlan', oblika Ied *pr'gi:iščę* pa pomen 'prgišče'.43 Za Ied je naveden leksem *'ve:is* Red *'ve:isę*.44 Odraz d dolžino v naglašenem zlogu (*i:i*) je posledica analoške podaljšave in izraza skupni pomen. Podane stranskosklonske oblike so še: Rmn *ves'ni:c*, Mmn *ves'ni:caj*.

- < *ə v priponah *-əc, *-ək, *-əí *'na:šec* = našec 'nahod', *brat'ra:nec*, *'la:pec* = hlapec, *'kə:nec*, *'k'ə:sec*, *'fii:č'kec* = fuček 'piščal (kost)', *š'mj:klec* 'šalotka', *'no:užec* 'nož', *sre'di:inec*, *'př:staneč*, *'pě:jsek*, *'pě:itek*, *g'ra:šček* 'grah', *'ža:rek* = jarek 'potok', *'r'ə:pček* 'robec', *'ə:gen*, *g'le:ž'en*, *š'k'ä:gen*;
- a** < *aKŮ *la'kē:it* 'komolec', *ka'za:lec*;
 < *ŮKaK *'d'ē:latē*;
 < *-a *'ro:uka*, *k'rə:uta* = krota 'krastača', Red/Imn *č're:iva*, Red *d're:iva* 'drevo';
 < *KēK v položaju pred *n* *pla'ni:ca* = plenica, *'go:usanca* = gosonica;
- o** < *oKŮ⁴⁷ *ob'i:ište* = obisti 'ledvice', *ob'rū:čate*, *mož'ga:nē*, *ko'l'ē:no*;
 < *-o *'č'ä:lo*, *'bē:idro*, *'čř:taló* 'rezilo pri plugu';
 < *oKŮ Red *zo'ba:*, Mmn *f'ko'taj* 'kot';
 < *-o Ted: *'k'ə:zo*, *'li:po*;
 < *ŮKŮ Imn: *bo'xē:i* 'bolha', *sko'zē:i* 'solza';
 < *ŮKŮ *'žū:bo*;
 < *uKŮ v primeru *lo'pi:na* = lupinja 'lupina';
 < *əl/*-al/*-əl/*-il/*-ēl v del -l m ed *'n'ä:so* = nesel, *'nu:jšo*, *'m'ə:go*, *prek'li:ño* = preklinjal, *p'l'ä:to* = pletel, *'d'ē:lo*, *'lu:go*, *k'l'ä:po* = klepal, *k'l'ē:ičo*, *'b'ə:dno* = bodnol 'bosti', *s'pū:ä:dno* = spadnol 'pasti, padem', *'sü:ino* = sunil, *'lo:uvo* = lovil, *p'rū:vo* = pravil 'reči', *p'ə'ko:uso*, *'n'ə:so* = nosil, *m'la:to*, *'vi:do*, *'ži:ivo* = živel, *'tř:po*, *'o:utpro* = odprl; tudi: *p'ə'sü:jšo*;
- o** < *oKŮ⁴⁸ *og'rū:ček* = ogradček 'vrt', *pr'ə'so:u*, *v'ə'd'ē:r* = vodir 'oselnik', *s'ə'k'ē:u* = sokelj 'grča', *sp'oved'ni:ca*, *k'ə'v'rū:ät*, *b'ə'ə:ja* = borovica 'brinje', *k'ə'si:tē*, *zv'ə'ni:tē*;
 < *ŮKəK *'žū:lot* = želod;
- u** < *uKŮ v primeru *dru'ži:na*;
 < *oKŮ v primeru *kuš'či:ca* = koščica 'peška';
 v izposojenkah *tuberko'lo:uza* 'jetika';
- [l] < *li po onemitvi ponaglasnega *i* v položaju *KliK *'ki:sjca*, *g'rē:ibjca* = grebljica;
 < *lě po onemitvi ponaglasnega *ě* v položaju *KēK *p'r'ē:kjt* = predklet 'veža';
 v izposojenkah *-Kl̩ < nem. *'ma:ndl̩* 'suknja' in *'ma:ndl̩* 'bezgavka', *'la:jbļč* 'nedrc', *'xa:zļ* = hajzelj 'stranišče', *š'kr'ə:npļ* = škrapelj 'krem-pelj', *š'tu:bl̩* = štubelj 'izba, čumnata', *'na:gļ* = nagelj;

45 Kot različica k o.

46 Kot različica k o.

[ɲ]	< *ni	po onemitvi ponaglasnega i v položaju KniK	<i>kʲpü:šɲca</i> = krpuščnica ‘malina, robidnica’, <i>ʲpo:u'no:učɲca</i> , Imn <i>mo't'e:uɲce</i> = motilnice ‘pinja’, Imn <i>ʲsü:kɲce</i> = sutnice ‘ošpice’; vendar: <i>sʲv'ɛ:čɲeca</i> ;
[r]	< *r med soglasnikoma	po onemitvi v položaju r + a/i/ě/uK	Ied <i>pʲ'gi:išča</i> = prgišča ‘dlan’, <i>sʲ'ce:i</i> , <i>stʲ'zi'ɛ:n</i> ‘sršen’, <i>mʲt'vuâ:ške</i> , <i>tʲ'p'ɛ:te</i> , 3ed <i>gr'mi:i</i> , <i>ʲč'ä:tɲtek</i> , <i>na:jɲlej</i> ‘naj-prej’, <i>ʲza:jɲk</i> ; <i>br'di:ne</i> = bradinje ‘mah’, <i>br'duâ:jca</i> = bradavica; <i>br'suâ:ča</i> , <i>po:kʲ'va:tne</i> , <i>tʲ'g'ɛ:i</i> = trije; <i>ʲpo:u'vʲslo</i> = povreslo, <i>ʲzuâ:drga</i> = zadruga ‘podružnica’.

3.3.1.3 Dolgi nenaglašeni samoglasniki⁴⁷

issln.	Gradivo
<i>e:i</i> < *ē	<i>š'ti:rdese:it</i> , <i>ʲp'e:desɛ:it</i> , <i>ʲše:izdese:it</i> , <i>ʲs'ä:dendese:it</i> , <i>ʲo:sendese:it</i> , <i>de'v'ɛ:desɛ:it</i> ;
<i>uâ:</i> < *â	<i>ʲä:dendvuâ:jstɛ</i> , <i>ʲpo:u'bruâ:t</i> ;
<i>o:u</i> < *ō	<i>de'v'ɛ:ict'o:u</i> .

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:

Izvor	Gradivo
<i>n</i> < *-m	<i>ʲž'a:ren</i> = jarem, <i>ʲr'o:n</i> = hram ‘podstrešje’, <i>ʲvü:zen</i> = vuzem ‘velika noč’, <i>ʲs'ä:den</i> , Oed: <i>s ʲp'ä:ron</i> ‘pero’, <i>z ʲd'ä:žon</i> , <i>s ʲk'o:non</i> , <i>s st'ri:i:con</i> , <i>s ʲp'o:jbon</i> = pob ‘fant’, Dmn <i>d'v'ä:ran</i> , <i>no'č'a:n</i> ‘noč’, Ied: <i>p'ra:vɛn</i> = pravim ‘reči’, <i>ʲg'ɛ:n</i> = jem, <i>ʲna:jden</i> , <i>ʲpu:nɛn</i> = polnem, <i>do'b'ɛ:n</i> = dolbem, <i>mer'g'ɛ:n</i> = umrjem ‘umreti’;
< *-ń	<i>ʲo:gen</i> , <i>š'k'ä:gen</i> , <i>ʲp'ɛ:n</i> = panj ‘tvalo’; vendar: <i>ʲk'o:ń</i> ;
< l	<i>ʲgü:m̩la</i> = gumna;
< kot vrinjeni n	<i>ʲgu:banč</i> = gubač ‘šiška’, <i>ʲžyuâ:lɛnč</i> ⁴⁸ = jelič ‘smreka’;
<i>ń</i> < *ń	<i>ʲńi:va</i> , Oed <i>ž ʲńi:n</i> , <i>č'ri'ɛ:šna</i> , <i>og'ńi:šče</i> , <i>ʲlü:ikna</i> , <i>ʲpur:ńek</i> = purnjak ‘kurnica’, <i>ʲši:ńek</i> = šijnjak ‘vrat, tilnik’, <i>č'ri'ɛ:pna</i> = črepnja ‘črepinja’, prid <i>ž c'po:ugna</i> ; <i>s'vi:na</i> , <i>lo'pi:na</i> = lupinja ‘lupina’, <i>š'k'ri:na</i> = skrinja ‘krsta’, <i>lo'ba:na</i> , <i>ko'p'o:na</i> = kopanja ‘korito za prašiče’, Red <i>ʲk'o:na</i> , <i>ma'ho:ust</i> = manjost ‘lenoba’, <i>ʲv'o:natɛ</i> = vonjati ‘smrdeti’, Ied <i>prek'li:nan</i> ;

⁴⁷ Nenaglašene dolžine poznajo nekdanje dvonaglasnice.

⁴⁸ Gl. op. 26.

- < *ŋ < **-n_{bj}-*/**-n_{bj}-*   *z'da:va_{ŋe}* = zdavanje 'poroka', *preč_{eš}'ča:va_{ŋe}* = prečeščavanje 'obhajilo', *zna'm_e:_{ŋe}*, *koš'mi:_{ŋe}* = kosminje 'dlaka', Imn *se'm_e:_{ŋe}*, *br'di:_{ŋe}* = bradinje 'mah', *ka'm_e:_{ŋe}*, *'ro:u_{ma}ŋe*;
- l** < *l   *k'lü:ka*, *k'lü:ič*, *p'lü:iča*, *'z'e:m_{la}*, Imn *č're:iv_{l_e}* 'visoki čevlji'; *'v^oo:la*, *'o:l_e*, *'p^oo:stela*, *'m^ä:la* = melja 'moka', *ne'd_e:la*;
- < *lV < primarna skupina   del -*l* ž ed: *p'^rä:la* = prela, *'ge:ila* = jela, *c'^vä:la* = cvela;
*dl/*tl
- < *r* po preokložni disimilaciji   *p'^ri:iloč* = priroč 'držalo pri plugu';
r-r ≥ *r-l*
- kot *l* + *g* < *l + *jV^E* < **-l-* <   *'vo:u_{gel}ge* = ogelje 'ogljje', *'z^ä:lge* = zelje;
-l_{bj}-*/-l_{bj}-*
- v** < kot proteza pred **u-*   *'vü:izda*, *'vü:jec*, *'vü:jna*, *'vü:jš* = uš, *'vü:ja* 'uho', *v_e'há:k* = uljnjak 'čebelnjak';
- < kot prote-   v primerih   *'vo:u_{gel}ge* = ogelje 'ogljje', *vos'ke:jš_e* 'ožji';
za pred **o-*
- j** < kot zapolnitev zeva po one-   *'mü_ä:č_eja* = mačeha, *'mü:ja*, *st'r_e:ja* = streha, *'sü:j_e* = suhi,
mitvi *x v položajih *V_xV/**-V_x*   *'bü:ja* = bolha, Red: *k'rü:ja*, *g'r_uä:ja* = graha 'fižol', Imn *'ru_ä:seje* 'vile', Red *'sü:joga* 'suh'; v končnicah: Rmn *'bü:j*
'bolha', Mmn: *b'r_uä:taj*, v *g'ne:izdaj*, v *'le:jtaj*, *p'lü:ičaj*,
'lo:mpaj = lampah 'usta'; toda z onemitvijo v izglasju:
p'l^oo: = ploh 'hlod', *k'rü:* = kruh;
< **-vi-*   *br'd_uä:jca* = bradavica, *bo'r^oo:jca* = borovica 'brinje',
gl^ä'z^oo:jna = glažovina 'šipa';
< kot pre-   včasih pred *d*, *č*,   *'čü:jden*, Imn *'mu:jč_eca* = mučica 'mačica', *k'mi:jčasten*
hodni *j*   *š*, *ž*, *s*   = tničasten 'temačen', *plast'i:jč* 'kopica sena za čez noč',
del -*l* ž ed *'ny_ä:jšla* = našla, *'gü:jžena* = južina 'malica',
'p_uä:žžlt 'parkelj', *'pe:jsek*, *'pe:jsto*, *g'ri:jst_e*, *'šu:jster*
'čevljar';
- u** < **-l*   Rmn *f'^če:u* = bečel 'čebela', *'na:geu* = nagel 'živčen',
'p^ä:keu, *'k^oo:teu*, *'pr:peu* = prpel 'poper', Rmn *'me:ikeu*⁵¹
'metla';
v del -*l* m ed, ko   *'šo:u*, *'z'e:u* = vzel, *'da:u*, *z'na:u*, *t'ka:u*, *š'^če:u* = hotel,
je naglašen zad-   *m'ro:u* = umrl, *m'l'e:u*, *si'si:u* = sušil, *ko'si:u*, *'bi:u*, *p'^rä:u* =
nji/edini zlog   prel 'presti', *c'^vä:u* = cvel 'čvesti';
< **-l*   *k'ra:u* = kralj, *'ku_ä:še_u*, *ro'g'e:u* = rogelj 'rog', *'m^oo:zeu* =
mozelj 'mozolj', *č're:iveu* = črevelj;
- t**   v skupini *sr*   *st^r'ž_e:n* 'sršen';

49   Tudi Rmn *me'k'e:u*.

k	< *j za nezvenečim nezvočni- kom ⁵⁰	'žo:uške = jolšje, Imn: s'tuā:reške = starišje 'starši', s'vuā:t- ke = svatje 'svat', b'ruā:tke = bratje 'brat', sproto'le:itke = sprotoletje 'pomlad';
	< *t	Imn 'sü:kŋce = sutnice 'ošpice';
	v skupini tm	
	v skupini tl	'mē:kla = metla, čon'k'ē:ŋ = čonkelj oz. čontelj 'členek'; ⁵¹
	v skupini tm	k'mi:jčasten = tmičasten 'temačen';
	po asimilaciji	'ža:sprek = jastreb; ⁵²
	(Furlan 2011: 46–56)	
	< *f	'kē:ā:den = teden;
	< *l	v skupini sl s'ku:za = solza;
g	< *j pred prednjimi samoglas- niki	'gē:itra, 'gū:k = jug 'južni veter', 'gē:ās = jaz, 'gū:inec = junec 'vol', ge's'ē:n, ge's'ē:novec = jesenovec 'jēsen', 'gū:jžena = južina 'malica', 'puā:zge = pazdje 'pazduha', do'gi:tē = doжити 'molsti', I ed mer'g'ē:n 'umreti', z'ē:lge, 'm'ō:rge = morje, Imn: Vel'ē:islaščarge, vla'so:uvge = vlasovje 'las', zo'bo:uvge = zobovje, se'no:uvge = sinovje 'sin', p'so:uvge = psovje 'pes', š'ti:rge = štirje, 'vo:ugelge = ogelje 'oglje', z'ē:lge = zelje;
	< *d	v skupini dn g'hē:ās = dnes 'danes', prid ž c'po:uĝna, po analogiji na stranske sklone: prid m: p're:igen, za:jgen, ⁵³ s'kē:ā:gen = skedenj;
č	< *f	t're:ičē = tretji;
ž	< *j pred zadnjimi samoglas- niki	'ža:ren = jarem, 'ža:sprek = jastreb, 'ža:rek = jarek 'potok', 'žū:ā:lēč ⁵⁶ = jelič 'smreka', 'žū:ā:jce, 'žū:ā:blan (ž) = jablan 'jablana', 'žū:ā:gda, 'žo:uša = jolša 'jelsa', 'žo:uške = jol- šje, 'žū:ā:vor, r'ža:ve, s'k'ō:rža = skorja, ve'č'ē:rža, Oed s 'muā:teržof 'mati', sme'ža:tē se, be'žu:sē = bajusi 'brki'; tudi: 'p'ē:rže; ⁵⁵
	< *(l+)j < *l	š'v'ē:lža = švelja 'šivilja', s't'ē:lža;

50 Prehod $j > k$ je rezultat prehoda $j > g$ pred prednjimi samoglasniki in prilikovanja po zvenečnosti $g > k$ v položaju ob nezvenečem nezvočniku.

51 Gl. op. 11.

52 Narečna oblika leksema *jastreb* je nastala po metatezi (*str-b > str-p > spr-t*), sledila je asimilacija končnega *-t > -k*. Za ta tip asimilacije primerjaj tudi narečne oblike za leksema *spet* in *protiletje* 'pomlad' v čebranskem in kostelskem narečju dolenske narečne skupine v Gostenčnik 2018: 150, za leksem *proti* tudi v Ramovš 1924: 227.

53 Prehodni *j* pred *g* ni izpričan, tako je do pojava prehodnega *j* najverjetneje prišlo pred asimilacijo *dn → gn*.

54 Gl. op. 24.

55 Morda kot posledica vzpostavitve množinske končnice za srednji spol (*-a*), nato pa nastanek nove edninske oblike na *-e* po analogiji. Tako bi se lahko razložilo nastanek $ž < j$, ki bi ga drugače pričakovali samo pred zadnjimi samoglasniki. Prim. tudi I ed *pr'gi:išče* 'prgišče' : I ed

<i>f</i>	< *v	pred nezvenečimi izglasju	<i>f'te:ignete se</i> = vtegniti se 'stegniti se', <i>'go:užefka</i> = go- ževka 'gožva', <i>'bi:lafka</i> = bilavka 'bilka', <i>d'r'e:fgē⁵⁶</i> = drevje, <i>'o:fca</i> = ovsa 'osa' (Furlan 2017), ⁵⁷ 2mn vel <i>'zi:ifte!;</i> <i>'r'ä:tkef</i> , <i>m'la'ti:idef</i> = mlatidev 'mlačev', <i>že'ni:idef⁵⁸</i> = ženidev 'poroka', <i>o'bü:tef</i> 'čevlji', <i>zd'ru'ä:f</i> , <i>p'o:tkef</i> = <i>pôdkev</i> , <i>'lu'ä:gēf</i> = lagev 'sod', <i>'c'ē:rkef</i> , Rmn <i>sē'no:uf</i> ; <i>f'ti:č</i> = ptič, <i>f'čē:ila</i> = bečela 'čebela';
	< *p (< *p in *b)	pred <i>č</i> , <i>t</i>	
	< *x	pred <i>k</i>	<i>'l'ä:fkē</i> = lahki;
<i>š</i>	< *x	pred <i>č</i>	1ed <i>š'č'i:ē:n</i> 'hoteti', <i>'ni:ščē⁵⁹</i>
	(< *k) pred <i>t</i>		<i>š'r'ä:re</i> = kateri, <i>š'r'o:</i> = kdo, ⁶⁰
	< *s	pred zlogom <i>s š</i> v primeru	<i>'ru'ä:šoške</i> = razsoške 'vilice';
<i>x</i>	kot zapolni- tev zeva po izpadu <i>j</i>	v primeru	<i>tē'xi:īnec⁶¹</i> = tujinec 'tujec';
<i>ž</i>	< *z	v položaju pred <i>n</i>	prid m <i>z'mj:ž'neņē</i> , Oed: <i>ž 'hi:n</i> , <i>ž 'ho:uf</i> , <i>ž 'hi:mē</i> .

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi naglašeni zložniki so odrazi naglašanih issln. * $\bar{V}$, sekundarno tudi naglašanih issln. * $\bar{V}$ - in issln. *- $\bar{V}$. Govor pozna vse splošnoslovenske naglasne spremembe (pomik cirkumfleksa na naslednji zlog, umik na prednaglasno dolžino, nastanek novega cirkumfleksa), od nesplošnoslovenskih pa naslednje: umik na prednaglasno kračino (*'k'o:za*, *'s'ä:stra*) in nadkračino (*'m'ä:gla*), kjer so vsi novonaglašeni samoglasniki dolgi.

V sklanjatvenih in spregatvenih vzorcih so pogoste analoške izravnave.

pr'gi:jšča 'dlan', ki kaže na pomenskorazlikovalno funkcijo. Morda pa gre samo za jezikovno nedoslednost, saj Greenberg (1993: 485) na osnovi lastnega gradiva iz Cankove in s primerjavo Pavlovega zapisa cankovskega govora predvideva, da je do podvojitve alofonov $gV^E/\zeta V^O < d'$ prišlo šele v 20. stoletju.

⁵⁶ *d'r'e:fgē* ≤? **d'r'e:fkē* < **d'r'e:uke* < **d'r'e:uje*.

⁵⁷ Prim. tudi: *osa → (po analogiji) *os-va ≥ (po metatezi) *ovsa > *'o:fca* (Ramovš 1924: 158).

⁵⁸ Ramovš (1924: 224) ne interpretira *d*-ja v leksemih, kot so *m'la'ti:idef* = mlatidev 'mlačev', *že'ni:idef* = ženidev 'poroka', kot sekundarno ozvenečenje, saj zato ni izpolnjenih pogojev, temveč tako (na primeru leksema *molitev*): *molit-va* → *molit-ba* > *molid-ba* → *molid-va* → *molid-ev*.

⁵⁹ Kar kaže na to, da je prehod *xt/xč* > *št/šč* starejši od onemitve *x*-ja pred soglasnikom.

⁶⁰ Gl. op. 59.

⁶¹ Z analognim *x* po oblikah, kjer *x* zapolnjuje zev po izpadu *j* (Furlan v Bezljaj 2005: 245 po Ramovš 1924: 164).

3.3.4 Izguba glasov

∅	< *j	v priponi <i>-ica</i> v *K- <i>ica</i>	'dʰä:telca = deteljica 'detelja', bʲ'duâ:jca = bradavica, 'puâ:lca, 'ki:sjca, Tmn g'rë:jb ca = grebljica, 'vâ:verca, p'r'ë:dganca = pridiganica 'prižnica', 'go:usanca = gosnica, 'po:yno:učnca, kʲ'pü:šŋca = krpuščnica 'malina, robidnica', Imn mo't'ë:yŋce = motilnice 'pinja', Imn 'sü:kŋce = sutnice 'ošpice', b'p'ô:jca = borovica 'brinje', s'ruâ:kca = srakica 'srajca'; vendar: 'su:nčevnica = solnčevnica 'sončnica', 'va:jnkešnica 'prevleka na polštru', s'v'ë:čnca;
	< *a/*i/*ë/*u	v položaju <i>r</i> + a/i/ë/uK	bʲ'di:nie = bradinje 'mah', bʲ'duâ:jca = bradavica; bʲ'suâ:ča, p'oq'va:tne, tʲ'gë:i = trije; 'po:uvrslo = povreslo, 'zuâ:dʲga = zadruga 'podružnica';
	< *l	< *-o ⁶²	pre'ko:u = prekol 'poleno', Red 'ko:u = kol 'voz', 'po:ybruâ:t, Mmn na s'to:ucaj = na stolcah 'stol';
	< xK-/x		'la:pec = hlapec, 'ruâ:st = hrast, 'r'ë:n; p'l'ô: = ploh 'hlod', 'ô:re = oreh, k'riu: = kruh;
	d- < vd-		dë'vi:ca = vdovica 'vdova';
	s- < vs-		'suâ:kë, si = vsi;
	z- < vz-		z'di:gnotë = vzdignoti, 'zë:itë = vzeti;
	sn < stn		pes'ni:ca = pestnica 'pest', 'kʲ:sne;
	zg < zdj		'puâ:zge = pazdje 'pazduha';
	m- < *xm- < *um-		m're:itë = umreti.

3.3.5 Metateza

*ub- > *ub- → *bu-	'bu:itë = ubiti;
*um- > *um- → *mu-	'mu:itë = umiti.

4 PROBLEMATIKA

4.1 Odraza za issln. *ð- in *ð-

Odrazi za novoakutirani *o* v nezadnjem besednem zlogu so včasih presenetljivi (odražajo se kot odrazi za *ð), in sicer v naslednjih primerih: Več. 'ko:uža in 'o:u-der. Pričakovani odraz bi bil "o:", v navedenih primerih pa se *ð- odraža kot *ð̄. Enako tudi v govoru kraja Križevci (SLA T400): 'kouža (prim. k'o'kouš, sa'nou), vendar 'd'obär, 1ed 'm'oren, 2ed 'nosiš.

4.1.1 Leksema koža in gleženj

Pri primeru 'ko:uža (proti podaljšavi kajkavskega tipa govorijo primeri, kot je npr. 'v'ô:la) gre morda za položajno podaljšavo ob ž. Greenberg (1993: 476) za prekmurski govor kraja Martinje navaja 'kaožl in dolžino v naglašnem zlogu interpretira kot odraz *ð- s podaljšavo po analogiji, sicer brez dodatne razlage.

Kratki zložnik se je ponekod v narečni slovenščini sporadično položajno podaljšal, in sicer: nadiško (Jevšček) nuoš, jješ (Matej Šekli, ustno), tersko (Prosnid) nu:ôš, (Tipana) nuôš (Ježovnik 2022: 290). Ježovnik (2022: 291) nadiške primere

podaljšave (do njih pride le pri leksemu *nož*) z zadržkom razlaga kot položajno podaljšavo med zvočnikom in pripornikom.

Temu morda pritrjujeta tudi primera Več. *'no:užec* 'nož', kjer bi prav tako pričakovali odraz za *ò-, in nepričakovani odraz za issln. *è- v Več. *g'le:ižen* (< psl. *glèžnъ), kjer gre sicer lahko za položajni razvoj ob ž ali pa za položajni razvoj ob prehodnem j pred ž.

S tem primerjaj tudi leksem *veža*, za katerega Snój (v Bezljaj 2005: 309) dopušča interpretacijo izvirnega psl. *vèža s posebnim razvojem pred ž.

4.1.2 Leksem *oder*

Leksem *'o:uder* razlagamo kot nastanek analoškega cirkumfleksa po tipu *veter* v položaju pred popraslovanskim izglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik in zvočnik (Matej Šekli, ustno).

4.2 Odsotnost odraza novega cirkumfleksa?

Odsotnost odraza novega cirkumfleksa najdemo v naslednjih primerih: *'d'i:dek*, *pre's'i:ka*, morda tudi v *č'ri:šná* in *b'ri:škef*. Primer *lo'pi:na* = lupinja 'lupina' se razlaga kot položajni razvoj, in sicer asimilacija *i:i* na sledeči *ń* (tako tudi *s'vi:na*).

Odras *'e:* pri leksemu *črešnja*⁶³ in *breskev* se lahko razloži na več načinov.

- (a) Gre za sekundarno krajšanje (torej ne za odsotnost nastanka novega cirkumfleksa) dolgega naglašene zloga zaradi soglasniškega sklopa, ki sledi. Za to trditev primerjaj narečno gradivo za leksema *britva* in *lešnik* iz primorskega govora Brd, ki ga navaja Greenberg (2002: 119, op. 21). Temu sicer oporeka Več. *b'ri:itfa*, kjer najdemo pričakovani dolgi odraz kljub sledečemu soglasniškemu sklopu. Položajni razvoj ob *r* tu ni verjeten, saj ta položaj v drugih primerih naglašeni zlog skrajša in ne podaljša. Razlago pa potrjuje Več. *'l'e:šneq*, kjer prav tako najdemo kratki odraz pred soglasniškim sklopom namesto pričakovanega dolgega.
- (b) Regularni odraz za novi dolgi cirkumfektirani jat se odraža drugače zaradi položaja ob *r*. To potrjujejo primeri, kot so *s'ri:en* 'ivje, srež', *ž'ri:bec*, *d'ri:fge* = drevje 'drevo', *p'ri:k* 'čez', *p'ri:kłt* = predklet 'veža', vendar ta položajni razvoj nikakor ni dosleden (saj: *'re:ič* 'beseda', *b're:ik* 'hrib, breg', *v're:imen*, *s're:ida*, *p're:igen* 'prednji', *'re:isan*, prid ž *'re:itka*, *otp're:ite*, *m're:ite* = umreti, *d're:ite se*), tako ni mogoče podati nedvoumnega zaključka.
- (c) Do nastanka novega cirkumfleksa v navedenih dveh leksemih nikoli ni prišlo (znano iz nekaterih drugih slovenskih govorov) in tako odraz predstavlja regularni odraz za staroakutirani jat.

Za leksema *dedek* in *preseka* nimam razlage.

⁶³ Tudi govor Križevcev v primeru *črešnja* kaže na odstopanja, in sicer: *č're:šná* namesto pričakovanega *ej*, saj: *m're:te*, *'mešac*, *pon'deijlak*, Imn. *'lejta*.

4.3 Leksem *studenec*

V leksemu knj. sln. *studénc* (< *studěньць) najdemo nepričakovan odraz, in sicer *s'tü:denec*, kjer se naglašeni *u* odraža kot **û-*, obnaša se torej kot tip *kŭpъ, *kŭpa (tj. *stŭdenьць, Marko Snoj, ustno). Tako ga interpretira tudi Greenberg (1993: 473), ko ga pri izvoru izpeljuje iz psl. *ŭ (issln. **û-*), kar utemeljuje s prehodom v drugo paradigmo, tj. a. p. A (Greenberg, ustno).

To potrjujejo tudi drugi prekmurski govori, na primer: Gomilica SLA T392 *s'tüdenec*, Nedelica T393 *s'tüdänäc*, Velika Polana T394 *s'tüdenec*, Gornja Bis-trica T395 *s'tüdenec*, Grad T398 *s'tüdänäc*, Gornji Petrovci T399 *s'tüdenec*, Kri-ževci T400 *s'tüdänäc*, Kančevci T401 *s'tüdänäc*, Šalovci T402 *s'tü:denec*, Mar-kovci T403 *s'tü:dänac*, Gornji Senik T404 *s'tüdenec*, *s'tü:denec*, Slovenska vas – Rábatótfalu T405 *s'tüdenec*, Žetinci – Sicheldorf T414 *s'tüdenec*. V prekmur-skem narečju se torej v navedenih primerih naglašeni *u* odraža kot **û-* (podaljšave v nekaterih govorih so rezultat kasnejšega internega razvoja).

Gradivo iz kostelskega narečja izkazuje na tem mestu odraze za *u*, naglašen po mlajših nesplošnoslovenskih naglasnih umikih, in sicer: Vas SLA T414 *s'te-denc* (kot *k'rex* in *'žëpan* – v nasprotju z na primer *k'lü:ka*, *'mü:xa* in tudi *k'lü:č*), Delač SLA T282 *s'tède:nc*, Banja Loka, Brod Moravice *s'teđenc*, Doluš *s'tedenc*, Grivac *s'tedenc*, Guče Selo *s'tedenc*, Kuželj *s'teđenc*, Lokvica *s'teđenc*, Planina *s'tudenc*, Ševalj *s'teđenc*, ne pa tudi Mavrc pod Kostelom *stu'de:nc* (Gostenčnik 2020: 366, 368).

Druga, manj verjetna možnost je nastanek (analoškega)⁶⁴ novega cirkumflek-sa na mestu nekdanjega novega akuta in umik tega cirkumfleksa v večzložnicah, vendar bi to težko predpostavljali, saj nimamo primerjalnega gradiva, da bi do takšnega umika v tem govoru prišlo.

Zaenkrat lahko, predvsem na osnovi kostelskega gradiva, predvidevam, da pri *studenec* ne gre za arhaizem, temveč za mlajši naglasni umik s sredinskega zloga v večzložnici. Pri prekmurskem gradivu bi lahko predvidevali tudi, da gre za umik s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino (kot pri leksemih *rdečica*, *betežen*, *četrtek*).

Kako se odraža novonaglašeni *u* v ostalih slovenskih govorih, kjer je prav tako prišlo do tega umika, pa je treba še preveriti.

5 SKLEP

Govor kraja Večeslavci (SLA T397) izkazuje definicijske lastnosti panonske nareč-ne ploskve vzhodne slovenščine. Poleg tega je zanj značilna sekundarna podaljšava vseh issln. kratkih naglašanih zložnikov tako v nezadnjem kot v zadnjem besednem zlogu. Govor ne pozna ne kolikostnih ne kakovostnih nasprotij v naglašanih zlogih. Poleg sovpadov v razvoju dolgega in kratkega vokalizma, navedenih med definicij-skimi lastnostmi, umično naglašena *e* in *ə* sovpadeta z refleksom za podaljšana **ě/*ě* > Več. *ě*; umično naglašeni *o* pa s podaljšanima **ò/*ò* > Več. *o*.

⁶⁴ Te analoške izravnave znotraj besedne družine ne moremo potrditi zaradi pomanjkanja gradiva.

Dolgi naglašeni vokali so ob zvočnikih *m, n, n̄, r, v, j* in *u* močno podvrženi položajnim razvojem, ki pa niso absolutni, saj pogosto v istih okoljih do posebne- ga položajnega razvoja ne prihaja.

Nekdanje dvonaglasnice (sestavljene števniki, leksem *polbrat*) poznajo nena- glašene dolžine.

V leksemu *koža* se naglašeni *o* odraža kot padajoči *o*, kar razlagam s polo- žajnim razvojem ob *ž* (verjetno tako tudi pri *gleženj*, ki kaže na položajni razvoj novoakutiranega *e*).

Leksema *dedek* in *preseka* (morda tudi *češnja* in *breskev*) ne izkazujeta odra- za novega cirkumfleksa, ki je drugače v tem govoru regularen.

Leksem *studenec* izpričuje naglasni umik na prednaglasni *u*, ki ga zaradi pri- merjave s kostelskim narečnim gradivom razlagam kot mlajši naglasni umik. Pri prekmurskem gradivu predvidevam, da gre za umik s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino (kot pri leksemih *rdečica*, *betežen*, *četrtak*).

Leksema *gosenica* (Več. *'go:usanca < *gōsēnica*) in *otava* izkazujeta Ivšiče- vo retrakcijo. Pri leksemih *pet* in *greda* je odraz za stalno dolgi *e regularen. Odraz pri leksemu *nebesa* izkazuje zgodnjo podaljšavo novoakutiranega *e* v ne- zadnjem besednem zlogu.

KRAJŠAVE IN KRATICE

D = dajalnik; **del** = deležnik; **ed** = ednina; **I** = imenovalnik; **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski; **JV** = jugovzhodni; **knj.** = knjižno; **M** = mestnik; **m** = moški; **madž.** = madžarsko; **mn** = množina; **nem.** = nemško; **O** = orodnik; **pan.** = panonski; **prekm.** = prekmurski; **prid** = pridevnik; **prim** = primernik; **psl.** = praslovansko; **R** = roditeljski; **s** = srednji; **SLA** = Slovenski lingvistični atlas; **sln.** = slovensko; **T** = tožilnik; **Več.** = Večeslavci; **vel** = velelnik; **ž** = ženski

LITERATURA IN VIRI

- Bezljaj 1977** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: SAZU, 1977.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC, 2005.
- Furlan 2011** = Metka Furlan, O nastanku slovenskih parov tipa *žrd*: *žrk*, v: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Zora 80), 46–56.
- Furlan 2013** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Furlan 2017** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, 2017–, www.fran.si.
- Gostenčnik 2018** = Januška Gostenčnik, *Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Gostenčnik 2020** = Januška Gostenčnik, Kostelsko narečje, *Slavistična revija* 68.3 (2020), 353–372.
- Gostenčnik 2022** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
- Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni za- piski* 28.2 (2022), 75–87.
- Greenberg 1993** = Marc L. Greenberg, Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar

k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja, *Slavistična revija* 41.4 (1993), 465–487.

- Greenberg 2002** = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Ježovnik 2022** = Janoš Ježovnik, *Glasovne in naglasne značilnosti terskega narečja*, Ljubljana: Založba ZRC, 2022.
- Kumin Horvat 2022** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 151–168.
- Logar 1996** = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, 1996.
- Pronk 2007** = Tijmen Pronk, The retraction of the neocircumflex in the Carinthian dialects of Slovene (on Ivšič's retraction), v: *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, ur. Mate Kapović – Ranko Matasović, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 2007, 171–183.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- Rigler 2001** = Jakob Rigler, *Zbrani spisi*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SLA 2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija: 1: atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Horvat – Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2: *komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Jezikovni atlas).
- Smole 2002** = Vera Smole, Kolikostna nasprotja v slovenskih narečjih, v: *3. mednarodni dialektološki simpozij, Pedagoška fakulteta Maribor, 5. in 6. februar 2002: [70 let Martine Orožen]*, ur. Drago Unuk, Maribor: Slavistično društvo, 2002, 52–61.
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenез slovenskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Večeslavci (SLA Data Point T397)

This article presents the basic phonetic and accentual characteristics of the local dialect of Večeslavci (SLA data point T397). The phonological description of this local dialect is based on dialect material collected by Majda Domijan for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1983. The local dialect shows the defining characteristics of the Pannonian dialect base of eastern Slovenian. Synchronically, it is defined as a Goričko local dialect of the Prekmurje dialect in the Pannonian dialect group. This local dialect is characterized by secondary lengthening of all stressed syllabic nuclei that were originally short in the vowel system, which demonstrates a high level of innovation. The local dialect does not exhibit quantitative or qualitative oppositions in stressed syllables. Long stressed vowels adjacent to the sonorants *m*, *n*, *ń*, *r*, *v*, *j*, and *u* are heavily affected by positional developments, which are, however, not absolute because there is often no special positional development present in the same environments. Words that formerly had two stresses (e.g., compound numerals or the lexeme *polbrat* ‘half-brother’) now contain unstressed long syllables. In the lexeme *koža* ‘skin’, the stressed *o* is reflected as a falling *o*, which can be explained by its positional development next to *ž* (this very likely also occurred with *gleženj* ‘ankle’, which indicates positional development of neoacute *e*). The lexemes *dedek* ‘grandfather’ and *preseka* ‘forest clearing’ (perhaps also *češnja* ‘cherry’ and *breskev*

‘peach’) do not exhibit the reflex of a new circumflex, which is otherwise common in this local dialect. The lexeme *studenec* ‘spring’ shows stress retraction to pretonic *u*, which, based on a comparison to Kostel dialect material, can be interpreted as a more recent stress retraction. In the case of the Prekmurje material, this presumably involves retraction from a short medial syllable to the pretonic long/short syllable (as in the lexemes *rdečica* ‘redness’, *betežen* ‘feeble’, and *četrtak* ‘Thursday’). The lexemes *gosenica* ‘caterpillar’ and *otava* ‘second crop hay’ show Ivšič’s retraction. In the lexemes *peta* ‘heel’ and *greda* ‘flowerbed’, the reflex for continually long *ε is regular. The reflex in the lexeme *nebesa* ‘heaven’ shows early lengthening of neoacute *e* in a non-final syllable.

MOJCA KUMIN HORVAT

FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA ŽETINCI – SICHELDORF (SLA T414)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.08](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.08)

V prispevku je prikazan govor kraja Žetinci – Sichelendorf (SLA T414), ki spada v prekmursko narečje panonske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti. Podan je fonološki opis govora, in sicer na osnovi narečnega gradiva, ki ga je za potrebe *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA) zbrala Zinka Zorko leta 1988.

Ključne besede: panonska narečna skupina, prekmursko narečje, fonološki opis, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

A Phonological Description of the Local Dialect of Žetinci – Sichelendorf (SLA Data Point T414)

This article presents the local dialect of Žetinci (Germ. *Sichelendorf*; SLA T414), which belongs to the Prekmurje dialect of the Pannonian dialect group. It describes its basic phonetic and accentological characteristics. A phonological description of the local dialect is presented using dialect material collected by Zinka Zorko for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1988.

Keywords: Pannonian dialect group, Prekmurje dialect, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

1 UVOD

Govor kraja Žetinci – Sichelendorf je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen s točko 414. Gre za govor, ki ga sinhrono uvrščamo v prekmursko¹ narečje panonske narečne skupine in se govori v Radgonskem kotu v Avstriji. Diahrono ga

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021–31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

Za vse pripombe, napotke in posvetovanja se iskreno zahvaljujem Januški Gostenčnik in Karmen Kenda-Jež.

¹ Zinka Zorko (1989: 241) govor zgodovinskorazvojno opredeljuje kot del enotnega severnoštajerskega in panonskega jezikovnega področja, pri čemer sta samoglasniški in naglasni sistem enaka prekmurskemu narečju, soglasniški sistem in oblikoslovje pa sta bliže slovenskogoriškemu narečju.

uvrščamo v panonsko narečno ploskev vzhodne slovenščine (po Šekli 2018: 345; Rigler 1963).

Prispevek prikazuje osnovne (na)glasoslovne značilnosti govora in fonološki opis, in sicer na podlagi narečnega gradiva, ki ga je za potrebe SLA zbrala Zinka Zorko² leta 1988.

Prispevek je nastal v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu*, predstavljenega v tej številki, znotraj katerega so narejeni štirje fonološki opisi govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (gl. tudi Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022; Gostenčnik 2022a; 2022b; Jakop 2022).

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI GOVORA

Prekmursko narečje ima kot del jugovzhodnih narečij in panonske narečne ploskve naslednje lastnosti: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > JV sln. * $ei/\bar{o}u$ > pan. * $ei_1/\bar{o}u_1$ > prekm. * $ei_1/\bar{o}u$; 2) issln. * $\bar{e}$, * $\bar{e}$, * $\bar{a}$ > pan. * $\bar{e}_1$, * $\bar{e}_2$, * $\bar{e}_3$ > prekm. * ei_2 , * $\bar{e}_2$, * $\bar{e}_3$; 3) issln. * $\bar{q}$ > pan. * $\bar{o}u_2$ > prekm. * $\bar{o}u$; 4) issln. * $\bar{e}$ - > pan. * $\bar{e}$ -; 5) issln. * $\bar{e}/\bar{q}$ - > pan. * $\bar{e}$ -, * $\bar{o}$ - > prekm. * $\bar{e}/\bar{q}$ -; 6) issln. * $\bar{a}$ - > pan. * $\bar{a}$ - > prekm. * $\bar{e}$ - (Šekli 2018: 345–346).

Zaradi odsotnosti daljšanja issln. kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu uvrščamo prekmursko narečje k vzhodnim panonskim govorom. Tudi v govoru kraja Žetinci – Sieldorf (dalje Žet.) se issln. kratki naglašeni zložniki niso podaljšali.

Poleg splošnoslovenskih naglasnih premikov so v govoru prisotni mlajši naglasni umiki tipa: 1) *okò* > *òko*, Žet. *'ouka* (ž); 2) *globòk* > *glòboki*, Žet. *g'lòboki*, *visòk* > *visoki*, Žet. *'visiki*; 3) umik naglasa na predpono in predlog: *'za:vora*; *p'ri:vas* = pri vas, *p'ri:jen* = pri njem.

2.1 Odrazi naglašanih samoglasnikov v govoru kraja Žetinci – Sieldorf

Podajam odraze issln. naglašanih dolgih in kratkih samoglasnikov za govor kraja Žetinci – Sieldorf.

Odrazi znotraj dolgega vokalizma so: 1) issln. * $\bar{e}/\bar{o}$ > Žet. *ej/ou*; 2) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{a}$ > Žet. *e:*; 3) issln. * $\bar{q}$ > Žet. *ou*; 4) issln. * $\bar{i}$ > Žet. *i:*; 5) issln. * $\bar{a}$ > Žet. *ar*; 6) issln. * $\bar{u}$ > *ü:*; 7) issln. * $\bar{j}$ > Žet. *ur*; 8) issln. * $\bar{r}$ > Žet. *rr*.

Odrazi znotraj kratkega vokalizma so: 1) issln. * $\bar{e}$ > Žet. *e*; 2) issln. * $\bar{e}/\bar{q}$ > Žet. *e*; 3) issln. * $\bar{o}$ > Žet. *o*; 4) issln. * $\bar{a}$ > Žet. *e*; 5) issln. * $\bar{i}$ > Žet. *i*; 6) issln. * $\bar{a}$ > Žet. *â*; 7) issln. * $\bar{u}$ > Žet. *ü*; 8) issln. * $\bar{j}$ > Žet. *u*; 9) issln. * $\bar{r}$ > Žet. *r*.

Odras za umično naglašeni *e* je *e*. Odras za umično naglašeni *o* je *o*. Odras za umično naglašeni *a* je *e*.

² Kot kontrolno je služilo novejšo gradivo, ki sta ga zbrala Mojca Kumin Horvat in Matej Šekli leta 2014.

3 FONOLOŠKI OPIS

3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

3.1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

<i>i:</i>		<i>ü:</i>		<i>u:</i>
	<i>ɛ:</i>			
	<i>ɛ̇i</i>	<i>[õ:]</i>		<i>ou̇</i>
	<i>ėi</i>		<i>[ou̇]</i>	
		<i>[e:]</i>		
		<i>a:</i>		+ <i>ɹ:</i>

3.1.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

<i>i</i>		<i>ü</i>		<i>u</i>
	<i>ɛ</i>	<i>[ø]</i>	<i>õ</i>	<i>ɔ</i>
	<i>e</i>	<i>[o]</i>		
			<i>á</i>	
		<i>a</i>		+ <i>[r]</i>

3.1.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

<i>i</i>		<i>ü</i>		<i>u</i>
	<i>i</i>		<i>[ø]</i>	
	<i>e^s</i>	<i>o</i>		
	<i>a</i>		+ <i>ɨ</i>	<i>[y]</i> <i>[r]</i>

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

<i>m</i>				<i>v</i>	<i>ɰ</i>
	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>w</i>	
	<i>[ŋ]</i>			<i>j</i>	

3.1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>				
				<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
		<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>			<i>x</i>	

⁵ Kratki nenaglašeni *e* je v gradivu zapisan kot *e* in *ɛ* (npr. Red *b'ra:de*, *'rebrɛ*, Rmn *'jɛtɛr*, *'za:tanɛk* 'tilnik', *g'lėjžɛn*, *'ou̇dɛr*, *k'mɛt*, *'ci:gɛl* 'opeka'), čeprav med njima v izgovoru ni razlike. Ker lahko to razumemo kot sled stare fonetične transkripcije, smo za potrebe fonološkega opisa zapisa poenotili.

3.1.3 Prozodija

Fonološko je relevantno mesto naglasa. Govor pozna kolikostna nasprotja v naglašanih zlogih. Inventar prozodemov vsebuje dolge ('V:) in kratke ('V) naglašene ter nenaglašene zložnike (V).

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Dolgi samoglasniki lahko nastopajo samo pod naglasom. Kratki samoglasniki nastopajo pod naglasom in v nenaglašanih zlogih. /i:/ ne more stati v vzglasju, ker tam nastopa proteza ('vüš 'uš', 'vüsta 'usta', 'vü:c 'ujec', 'vüxa 'uho', 'vüstŋca 'ustnica', prid ž z'vünešna = zunajšnja 'zunanja').

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

/v/ ne more stati v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki, ker se tam premenjuje s /f/ (*pot'kouf*, *'cirkef*, *'ofca*, *fko'piti* = vkopiti 'skopiti'). /m/ je v izglasju redek (npr. *'rām* = hram 'hiša'), tam se premenjuje z /n/ (*'melen* = meljem, Med *pot'noyson*). Tudi [j] je redek, kot dvojnica je zapisan le v besedi *s'vi:ŋa* (ob *s'vija*).

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki (*'ropček*, *pot'kouf*, *g'ra:t*, *k'riš*, *'zoup*, posamično tudi *'zoub*).

3.2.3 Prozodija

Dolgi samoglasniki so vedno naglašeni, kratki so naglašeni ali nenaglašeni. Pona glasnih dolžin ni. Naglašen je lahko katerikoli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (*'pou'nočŋca*, *b'ranov'lek* 'vprežna vaga', *'xožŋt're:gari* 'naramnice', *'we:pš'tu:l* 'statve', *'šim'fajŋ* 'piščal, kost', *'toŋŋ'ka:mra* 'mrtvašnica').

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

	issln.	Gradivo
<i>i:</i>	< *ī	<i>'zi:t</i> , <i>'si:n</i> , <i>'li:st</i> , <i>'či:</i> = hči, Red: <i>kŋ'vi:</i> , <i>pe'či:</i> , <i>kle'ti:</i> , <i>grē'di:</i> , Imn: <i>no'či:</i> , <i>o'či:</i> , <i>sa'ni:</i> ; <i>vo'di:r</i> = vodir 'oselnik', <i>me'xi:r</i> = mehir 'mehur', 3ed: <i>bo'li:</i> , <i>ti'ši:</i> 'tišči', <i>le'ži:</i> , <i>ro'si:</i> , <i>gr'mi:</i> , <i>smŋ'di:</i> ; <i>'zi:ma</i> , <i>s'vi:ŋa</i> ; <i>b'ri:tva</i> , 1ed: <i>'vi:di:n</i> , <i>pi:šen</i> ; Red <i>'ri:tj</i> ; 1ed <i>ži'vi:n</i> , <i>mla'ti:tef</i> , <i>m'li:n</i> , <i>k'li:nec</i> , prid m <i>bux'li:f</i> = bolhljiv 'bolhat';
	< *i-	<i>bla'zi:na</i> , <i>za'vi:ca</i> = zavica 'zajklja', <i>'ti:kef</i> = tikev 'buča', <i>og'ni:še</i> ~ <i>og'ni:šče</i> , <i>'vi:diti</i> , <i>no'si:ti</i> , <i>lo'vi:ti</i> ;
	< *ē	v položaju pred <i>r</i> <i>ve'či:r</i> , Red <i>'či:ri</i> 'hči';
	< *è-	v položaju pred <i>r</i> <i>'pi:rje</i> , <i>'ki:ri</i> 'kateri';

	v izposojenkah	<i>'ki:kla, 'gi:rtl̩ 'pas', 'ci:gel 'opeka', ošta'ri:ja 'gostilna'; 'fi:rma = firma 'birma', 'vi:rt = virt 'gospodar', vʹti:ja = virtinja 'gospodinja', ban'di:ra = bandira 'bandero', 'ši:je 'smuči', Imn g'ri:fi = grifi 'držalo pri cepu', š'ti:ja = štilj 'držalo pri cepu', 'hi:mber⁶ 'malina', rema'ti:zem, Imn 'mi:ze, xer'bi:ja 'dediščina';</i>
<i>ɛ:</i>	< * $\bar{e}$	<i>i'me:; ž'be:; Imn ž ce'pe: = cepé 'cepec', prid ž 'me:xka 'mehek', 'pe:st, 'pe:t, de've:t, de'se:t; 'pe:tek, 'pe:ta, prim 've:kši 'velik', prid m s've:ti 'svet', prid ž na'pe:ta, Ied: 've:žem, g'le:dan, del -l ž ed 'ze:la = vzela, del -l m ed 'ze:a; Ied g're:t = gred (ž) 'greda';</i>
	< * $\bar{e}$ -	v primerih <i>f'te:gnit̩j se = vtegniti se 'stegniti se';</i>
	< * $\bar{e}$	<i>'pe:č,⁷ 'le:t, 'me:t, s'če:; Red i'me:na, Imn: lid'je: = ljudje, zob'je:, o'je:, 'še:st,⁸ tri'je:; tudi Ded 'ne:bi = nebu; ko're:n = koren 'korenina', je'se:n = jesén, pe'pe:o, 'le:meš;</i>
	< * $\bar{o}$	<i>'ve:s, 'de:m, 'le:n, la'ke:t 'komolec', no'xe:t = noht;</i>
	< * $\bar{a}$	v položaju pred <i>n</i> <i>pe'de:n = pedenj 'ped';</i>
	< * $\bar{e}$	v položaju pred <i>j</i> <i>'ve:ja;</i>
	v izposojenkah	<i>'xozn't're:gari 'naramnice', ad've:nt, p're:dganca = prediganica 'prižnica', 'we:ps'tu:l = vebštul 'statve';</i>
<i>ej</i>	< * $\bar{e}$	<i>k'leit, 'lejs 'gozd', b'rejk 'hrib, breg, 'jejs 'jez', č'rejpa = črepnja 'črepinja', prid ž p'rejda = prednja; k'lejše, prid m: s'leipi, 'leipi, 'beili, 'rejsen, otp'rejti; v'rejmen = vremen 'vreme', 'dejte, g'nejda (ž), m'leiko, s'veiča, g'leitva (ž) = dletva 'dletó', f'si s'vejti 'vsi sveti', s'vejtek = sveitek 'praznik', z'vejda, s'tejna, g'rejx, 'mejx, s'mejx, prid m s'lejpa, prid m s'rejdnj, m'rejti = umreti; 'pejsek, vejnec; č'rejva (ž); Imn 'mejsta 'mesto', be'sejda, sproto'lejtje = sprotoletje 'pomlad';</i>
	< * $\bar{e}$ -	v položaju pred <i>ž</i> ali pred prehodnim <i>j</i> <i>g'lejžen;</i>
		po zgodnji podaljšanji <i>ne'bejsa;</i>
	< * $\bar{e}$	v položaju pred <i>n</i> <i>le'sejni, sne'žejni;</i>
	< * $\bar{e}$	v položaju za <i>r</i> <i>'rejpa;⁹</i>
	v izposojenkah	<i>s'tejga = štega 'stopnica';</i>

6 /x/ je v zapisu vedno zapisan kot *x*, le v dveh primerih kot *h* ('hi:mber in 'hiža).

7 Tudi 'pe:č.

8 Tudi 'še:st.

9 Tudi 'rep.

<i>eĭ</i> ¹⁰	< * <i>ē</i>	v primerih	<i>s'nejk, s'rejda, 'vejdra, 'mejsec</i> (tudi <i>'mejsenc</i>) 'mesec', <i>č'rejšja, pon'dejlek</i> ;
[<i>e:</i>]		v primeru	<i>'ge:ɾpa</i> ¹¹ = gerpa 'satovje';
<i>a:</i>	< * <i>ā</i>		<i>'la:s, g'ra:t, p'ra:x</i> , Red <i>gnōlja</i> ; <i>d'la:n, p'la:st</i> = plast 'kopica sena za čez noč', <i>do'ma:, d'va:</i> , nam <i>s'pa:t; k'ra:l</i> , <i>'ra:st ~ x'ra:st</i> 'hrast', <i>ko'va:č</i> , Oed <i>s ko'va:čon, po'ta:č</i> = potač 'kolo', <i>zi'da:r, 'va:pno</i> = apno; <i>b'ra:da, t'ra:va</i> , <i>g'la:va; 'pa:vok</i> = pavok 'pajek', Imn <i>'pa:lce, 'za:vec</i> = zavec 'zajec', <i>'la:pec</i> = hlapec, <i>'ma:čka, 'za:jdnica, 'ma:lĭ</i> , <i>'ka:latĭ</i> 'cepiti drva', 1ed <i>'da:n</i> = dam 'dati', prid m mn <i>ər'ja:vĭ; z'da:vāje</i> = zdavanje 'poroka';
	< * <i>â</i> -	v primerih	<i>'pa:vočina</i> = pavočina 'pajčevina', <i>bra'ta:nec</i> = bratranec, <i>'pa:zdixa</i> = pazduha, <i>po'ka:patĭ</i> ;
	< * <i>-â</i>		<i>pop'la:t</i> ; del - <i>l</i> ž ed <i>s'la:</i> 'iti';
	< * <i>â</i> -	po naglasnem umiku	<i>'za:vora, 'za:glozda</i> = zaglozda 'zagozda';
	< * <i>ǣ</i>	v primeru (vpliv knj. jezika)	<i>'ča:st, 'la:š</i> ;
		v izposojenkah	<i>'fa:rba, 'toŋ'ka:mra</i> 'mrtvašnica', <i>'ma:ntĭ</i> 'plašč', <i>'xa:izĭ</i> = hajzelj 'stranišče', <i>'ka:ižla</i> = kajžlja 'slaba hiša, kajža', <i>'ba:ĭta, 'va:ga, 'ka:iŋzar</i> = kanžar 'merjasec'; <i>'xa:dŕca</i> 'ruta', <i>'ja:iŋka, 'ra:iŋanca</i> 'omet', <i>'ša:iba</i> 'šipa', <i>žeg'na:vaje</i> = žegnavanje 'žegnanje', <i>ol'ta:r, 'va:ser'su:xt</i> 'vodenica', <i>ž'la:xta</i> 'rod', <i>'za:gati</i> ;
<i>ou</i>	< * <i>ō</i>		<i>'mouš, 'zoʊp ~ 'zoʊb, k'roʊk, ot'roʊbi, go'loʊp, 'goʊska,</i> <i>k'loʊp, 'poʊt</i> 'steza', <i>mo'goʊče; 'roʊka; 'poʊpek, 'goʊbec,</i> Mmn <i>'koʊtaĭ</i> 'kot'; <i>'soʊset</i> , prid m: <i>s'loʊki</i> = sloki 'suh', <i>'voʊski</i> = ozki 'ozek'; <i>'loʊk</i> = log; tudi <i>st'roʊk</i> ;

10 /*eĭ*/ se v zapisu pojavlja kot varianta k *eĭ* < *ē, vendar ni mogoče z gotovostjo trditi, ali gre za fonem ali za napako v zapisu.

11 Poknjiženo kot *grpa* v Bezljaj 1977: 183 in kot *gerp*- (nejasno) v SLA 2.2: 278.

	< *ō		'boʊx 'bog', 'noʊs, b'roʊt, 'moʊst, p'loʊt 'ograja', za'p'oʊvet, z'voʊn, Imn: č'voʊje, ¹² zvo'noʊvje, 'voʊsek, o'koʊ, ¹³ me'soʊ, tes'toʊ, se'noʊ, ne'boʊ, ko'koʊt = kokot 'petelin', 'noʊč, 'moʊč, 'oʊs, 'koʊla, s'voʊra = svora 'sora', si'roʊta, s'toʊ, s'noʊči, 'oʊdar ~ 'oʊder = oder, po't'koʊf = podkov 'podkev', 'poʊle; ¹⁴ po umiku novega cirkumfleksa: 'oʊtava; ¹⁵
	< *ō-	v položaju pred ž	'koʊža; ¹⁶
		v izposojenkah	Imn što'roʊvje = štorovje 'štor, del debla', 'roʊmar, 'šoʊštar = šoštar 'čevljar', 'šoʊla, 'šoʊpa = šopa 'škopa';
[oʊ]	< *ō	v primerih ¹⁸	pro'soʊ, gr'moʊvje, p'loʊt; ¹⁹
u:	< *ǰ̄		'vu:k, prid m 'du:gi, 'gu:t = golt 'grlo', 'ču:n 'čoln'; 'žu:na, 1ed: 'tu:čen = tolčem 'tolči', 'ku:nen = kolnem 'kleti', 'du:ben = dolbem 'dolbsti', 'pu:nin = polnim 'polniti';
	< *ǰ̄-		'su:nce = solnce 'sonce', po'su:nčica = posolnčnica 'sončnica';
		v izposojenkah	ba'ru:sj 'brki'; 'ču:nta 'kost', Imn 'pu:nčuxi 'čevlji', 'tu:xant 'blazina čez celo posteljo', 'we:p'stu:l 'statve', 'va:ser'su:xt = vasersuht 'vodenica';
[õ:]	< *ū	v izposojenkah v položaju pred r	Imn 'bõ:rkle 'burklje';
ü:	< *ū		'lü:č, 'tü:jec, prid m g'lü:xi, 'sü:xi; od'fü:ga = odjuga, 'lü:kna, gr'ü:ška, 'sü:kna, 1ed 'lü:plen; 'vü:c = ujec;
	< -il-		mo'tü:nca = motilnica;
		v izposojenkah	'pü:šel = pušelj 'butara'; b'rü:tif 'pokopališče';
r:	< *ǰ̄		p'ǰ:sj ~ p'ǰ:sa, 'čǰ:f, p'ǰ:st, 'gr:m, 'bǰ:f, s'mǰ:t, 'kǰ:f, o'bǰ:f, 'kǰ:st, 'vǰ:ba, 'tǰ:s, č'ǰ:talo 'črtalo, nož pri plugu', 'mǰ:zlica, prid m 'tǰ:t, prid ž 'čǰ:na;
		v primeru	'pǰ:pel = 'poper'.

12 Pripona -ovje je v govoru v večini primerov realizirana kot -oʊvje (npr. Imn: plo'toʊvje 'plot', lo'goʊvje 'gozd', mo'žoʊvje 'mož', zo'boʊvje 'zob', ro'g'loʊvje 'rog', bo'goʊvje 'bog', zvo'noʊvje 'zvon'), zato je v primeru č'voʊje 'črevo' malo verjetno, da bi prišlo do asimilacije v.

13 Tudi 'oʊka (ž).

14 Tudi 'poʊle.

15 Primerjaj tudi Greenberg 2002: 123.

16 Primerjaj tudi Gostenčnik 2022b: 144.

17 /oʊ/ se v zapisu pojavlja kot varianta k oʊ < *ō, vendar ni mogoče z gotovostjo trditi, ali gre za fonem ali za napako v zapisu.

18 Verjetno položajni razvoji.

19 Tudi p'loʊt.

3.3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

issln.		Gradivo
<i>i</i>	< *i-	'žito, 'šilo, ko'pito, 'lipa, 'žila, 'sila, 'jiva, Imn s'live, ž'lica, 'riba, g'riva, ro'čica, Red 'miši, pe'sica = peščica 'pešč', li'sica, 'xiža 'hiša', p'se'nica, te'tica 'teta', ko'sica = koščica 'peška', kol'nica 'stranska deska na vozu', 'piše = pišče, se'kira, ko'line, škro'piti 'kropiti', fko'piti = vkopiti 'skopiti'; g'risti;
	< *-i	'miš, 'nit, 'rit, ftič = ptič, 'sir, 'sit;
	< *ī	v primerih <i>st'ric, 'bik; s'vija</i> , prid m 'sivj sivi 'siv', 3ed zvo'ni; 'vino; 'lice;
		v položaju pred <i>r</i> <i>pas'tir</i> ;
		v položaju pred <i>n</i> 1ed ži'vin;
	< *i	po umiku naglasa del -l m ed 'živa;
		v položaju pred <i>r</i> <i>se'kira</i> ;
	v izposojen-	'rixtar 'župan', 'pisker 'lonec', š't'rikanca 'ogrinjalo (plet)',
	kah	k'riš;
<i>e</i>	< *ĕ-	b'reža, 'česta, 'repa, 'pena, 'dĕkla, 'leto 'leto, poletje', st'rĕxa = streha, Red o'rĕxa, ž'e'lĕzo, p'lĕva, prid m 'ševerni, š'velja 'šivilja', ne'dĕla, s'veder, pre'sĕka, 'dĕdek, 'režati, 'dĕlati, t'pĕti, 'sĕkati, 'sejati, po'vedati, ži'veti, se'dĕti, 'jesti; 'vĕter, prid m člo'veški;
	< *-ĕ	'sĕn = sĕm;
	< *ĕ̄	v položaju za <i>r</i> <i>s'ren</i> ²⁰ 'ivje, srež', ž'rĕbec;
		v primeru <i>'lešnik</i> , ²¹
	< *ĕ̄	v položaju pred <i>n</i> <i>sy'sĕn</i> ;
		v položaju pred <i>l</i> 'čĕla = bečela 'čebela';
	< *ĕ̄-	v primeru <i>'jĕtra</i> ;
	< *ĕ̄-	v položaju pred <i>j</i> 'sejen = sejem;
		v primeru
	v izposojen-	<i>p'ređga = pridiga, pro'česja</i> ;

²⁰ Vendar tudi *s'rejn*.

²¹ Morda gre za krajšavo dolgega naglašenege zloga pred soglasniškim sklopom, kot navaja tudi Greenberg (2002: 119, op. 21) za govor Brd (gradivo za leksema *britva* in *lešnik*), kjer gre sicer za regularen pojav.

<i>e</i>	< umično naglašene-ga <i>e</i>		<i>čela</i> (ž), <i>'rebra</i> (ž), <i>'sestra</i> , <i>'žena</i> , <i>'zemla</i> , <i>'temen</i> 'teme', <i>'remen</i> 'pas', <i>'tele</i> , <i>'česnek</i> , <i>'eden</i> , <i>'retkef</i> , del -l ž ed: <i>s'pekla</i> , <i>'nesla</i> ; Ded <i>'tebi</i> ; tudi v primerih, kot so: <i>od'večara</i> ~ <i>od'večera</i> ²² 'popoldne', <i>'pera</i> (ž);
	< * <i>ĕ</i>	v položaju pred <i>m</i>	1ed <i>'zemen</i> ;
	< * <i>ĝ</i> -		<i>s'reča</i> , <i>'detelca</i> , <i>pok'lekniti</i> , <i>de'teta</i> , <i>te'leta</i> ; prid ž <i>ž'metna</i> = žmetna 'težek', <i>p'resti</i> ;
	< * <i>-ĝ</i>		<i>'zet</i> , <i>'več</i> , nam <i>'zet</i> 'žeti';
	< <i>e</i> , po umiku naglasa		<i>'ječmen</i> , <i>'jezik</i> ;
	< * <i>ĝ</i> -		<i>'zelje</i> , <i>'ženska</i> , <i>'ženin</i> , Red <i>k'meta</i> , <i>'seden</i> , <i>ne'beški</i> , 1ed: <i>'melen</i> 'mleti', <i>'mečen</i> , del -l m: <i>'peka</i> = pekel 'peči', <i>'nesa</i> 'nesti', <i>f'čeraĵ</i> 'včeraĵ';
	< * <i>-ĝ</i>		<i>k'met</i> ;
	< * <i>ǰ</i> -		<i>'meša</i> , <i>d'verj</i> = dveri 'vrata', <i>'lexki</i> = lahki 'lahek', <i>s'nexa</i> = snaha, <i>'veški</i> = vaški, <i>'seje</i> = sanje, 3ed: <i>f'sexne</i> = vsehne 'usahnniti', <i>'gene</i> = gane 'ganiti', <i>'pexne</i> = pahne 'pahnniti', <i>pre'mekne</i> 'premaknniti';
	< * <i>-ǰ</i>		<i>'deš</i> , <i>'pes</i> , <i>g'nes</i> = dnes 'danes';
	< umično naglašene-ga <i>ə</i>		<i>s'teber</i> , <i>'čeber</i> , <i>s'kegen</i> , <i>'megla</i> , <i>'pekel</i> ;
	po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/kračino	na * <i>e</i>	<i>'četrtēk</i> ;
		v izposojenki	<i>'betežen</i> = betežen 'bolan';
	< * <i>ĝ</i> -	v položaju med dvema v	<i>'vevrca</i> = veverica;
	< * <i>ĝ</i> -	v položaju ob <i>n</i> , <i>m</i> , <i>r</i>	<i>ko'lēna</i> (ž), <i>'semen</i> , <i>'temen</i> 'teme', <i>b'remen</i> , <i>b'reskef</i> , <i>'ren</i> = hren, <i>m'letj</i> ; Ddv <i>d'vema</i> ;
		v primeru	<i>t'jedēn</i> = teden;
	v izposojenkah		<i>b'lekast</i> 'trebušast', <i>'betek</i> = beteg 'bolezen', <i>c'vek</i> 'žebelj', <i>'žegen</i> 'blagoslov', <i>'reca</i> = reca, <i>'leder</i> 'usnje', <i>d'reta</i> ;

22 Vendar *ve'či.r* ~ *ve'čē.r*.

o	< * <i>-ò</i>		<i>'vòla, 'nòša, š'kòda, s'kòrja</i> , Imn: <i>'òkne</i> (ž), <i>'čòbe</i> 'ustnica', <i>so'bota, 'pòstela, 'dòber, 'òsen, 'òpčina, 'ògrat</i> = ograd 'sadni vrt', <i>'òplen</i> , 1ed: <i>'nòsin, p'òsin, 'mòren, 'xòdjin</i> , 3ed <i>'xòdji</i> , del -l m: <i>'mòga</i> = mogel, <i>'nòsa</i> = nosil;
	< * <i>-ò</i>	v položaju ob <i>m</i>	Ded <i>'kòmi</i> = komu;
		v položaju ob <i>n</i>	<i>'kòjn</i> ; ²³
	< * <i>ò</i>	v primerih	<i>'nòtri, 'mòški</i> ;
	< * <i>ò-</i>		<i>'gòba, 'tòča, 'vògelje</i> = ogelje 'oglje';
	< umično naglašene-ga <i>o</i>		<i>'vòda, 'kòsa, 'kòza, 'tòrk, 'bòžič, 'kòsec, 'kònec</i> . ²⁴ <i>č'lòvek, 'kòtel, g'lòdati, 'òkna</i> (ž), <i>'òsa, 'òrex; 'òbet</i> = obed 'kosilo', prid m <i>'bòžij</i> , prid s <i>'dòbro</i> , del -l ž ed na <i>'bòdnila</i> 'bosti';
	< * <i>ò</i>	v položaju ob <i>r</i> v primerih	<i>'tòr</i> 'dihur', <i>'ròt</i> 'žlahta';
		v položaju ob <i>n/n</i>	3ed <i>'vòna</i> = vonja 'smrdeti';
	< * <i>ò</i>	v položaju pred <i>j</i>	<i>g'nòji, 'lòji</i> ;
	< * <i>ǰ</i>	v položaju pred <i>j</i>	Imn <i>s'kòjze</i> 'solza';
		v izposojenkah	<i>'còta</i> 'cunja', <i>'pòjep</i> = pob 'fant', <i>'bòter, 'fòstij</i> = fosten 'debela deska', <i>š'pòrxert</i> 'štedilnik', <i>p'lòx</i> 'hlod', <i>'mòšt, 'pòdgan</i> = podgan (m) 'podgana', <i>'kòstajn, pla'fòn</i> 'strop', <i>'òrgle, 'čòjnta</i> = čonta 'kost';
[o]	< * <i>-ò</i>	v primeru	<i>'pot</i> = pod 'tla';
[ø]		v izposojenkah	<i>'fòrtòx</i> = firtòh 'predpasnik';
á	< * <i>-à</i>		<i>lo'bàja, 'gàber, 'kàšel</i> , Red <i>b'ràta, 'kàča, m'làka, 'zàba, 'jàgoda, 'màti, 'ràna, k'ràva, 'bàba, s'kàla, 'màčixa, m'ràvla, s'ràkca</i> = srakica 'srajca', <i>'pàlca, 'bàbica, sest'ràna</i> 'sestrlična', <i>'jàblan</i> (ž) 'jablana', <i>'jàbòka</i> (ž), <i>la'gàti, kle'pàti, 'dàti, s'pàti, o'ràti, z'nàti, te'sàti, 'kàj</i> = kaj, <i>ko'pàja</i> = kopanja 'korito za prašiče', <i>'kàmel</i> = kamen, <i>s'làma, b'rànov'lek</i> 'vprežna vaga', Omn: z <i>'vàmì</i> 'vi', z <i>'nàmì</i> 'mi';
	< * <i>-à</i>		<i>b'ràt, g'ràx</i> 'fižol', <i>'kàt, zd'ràf, p'ràf</i> ;
		v izposojenkah	<i>š'pàjs, 'làče</i> = hlače, <i>s'tàla, 'fàrof, g'ràba</i> 'grapa', <i>'fàšenj</i> 'pust', <i>g'làš</i> = glaž 'steklo'; <i>b'làja</i> = blanja 'deska', <i>g'vánt</i> 'obleka', Red <i>kos'tàja, 'lànc</i> = lanec 'veriga', <i>š'k'ràmpel</i> = škrapelj 'krepelj', prid m <i>p'làntavi</i> 'šepav';
a	< * <i>à</i>	v položaju pred <i>m</i>	<i>'pamet</i> ;
	< * <i>à-</i>	v primerih	<i>'salo, š'marnice</i> ;

23 Tudi *'kujn*.24 Tudi *'kunec*.

	< * <i>ǰ</i> -	v položaju pred <i>ij̥k</i>	ž' <i>gaj̥nk̥i</i> = žganiki 'žganci';
		v izposojenkah	' <i>xamer</i> = hamer 'kladivo', ' <i>vaj̥nk̥iš</i> = vankiš 'vzglavnik';
u	< * <i>ǰ̄</i>		' <i>dužen</i> , ' <i>buxa</i> = bolha, ' <i>š'tuček</i> = stolček 'koruzni storž', Imn <i>s'kuize</i> 'solza';
	< * <i>ǰ̄</i> -		' <i>vuna</i> = volna, prid ž: ' <i>duga</i> = dolga, ' <i>puna</i> = polna;
	< * <i>ǰ̄</i> -		prid m ' <i>pun</i> = poln;
	< * <i>ǰ̄</i> -	v položaju pred <i>n</i>	Imn ' <i>uni</i> = oni 'on'; ' <i>kunec</i> 'konec';
		v izposojenkah	<i>k'rumpiš</i> 'krompir', ' <i>š'turm</i> 'vihar', ' <i>kuča</i> 'hiša', ' <i>luster</i> 'lesteneč';
ü	< * <i>ü</i> -		Red: ' <i>küpa</i> , ' <i>k'rüxa</i> , ' <i>klüka</i> , ' <i>müxa</i> , ' <i>jüžina</i> 'malica', ' <i>čüti</i> , prid m <i>o'büti</i> = obuti 'obut';
	< * <i>ü</i>		' <i>küp</i> , ' <i>k'rüx</i> , ' <i>f'küp</i> , ' <i>tü</i> , ' <i>jük</i> = jug 'južni veter', ' <i>v'nük</i> , ' <i>p'lük</i> ;
	< * <i>ü</i>		' <i>vüš</i> 'uš', prid m ' <i>düšnj</i> = dušni, prid ž ' <i>d'rüga</i> = druga; <i>k'lüč</i> , ' <i>kla'bük</i> , ' <i>p'lüča</i> , ' <i>jünec</i> 'vol'; ' <i>düša</i> , ' <i>vüzda</i> , ' <i>tüji</i> = tuji, ' <i>vüxa</i> = uha (ž) 'uho';
	< <i>u</i> ≤ <i>i</i> (po vokalni harmoniji)		<i>b'lüzi</i> = blizu;
	< * <i>ǰ̄</i>	v položaju za <i>v</i>	' <i>vün</i> 'ven';
		v izposojenkah	<i>š'trümfe</i> 'nogavice', ' <i>g'rünt</i> = grunt 'kmetija', ' <i>küga</i> , ' <i>küxna</i> 'kuhinja';
ö	< * <i>ě</i>	v primeru	Ddv <i>d'vöma</i> 'dva';
r	< * <i>ř̄</i>	v primerih	' <i>přt</i> 'rjuha', ' <i>d'řva</i> ;
	< * <i>ř̄</i> -		' <i>řna</i> .

3.3.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

issln.

Gradivo

i	< * <i>i</i> K ^{ǰ̄} -	<i>i'me:</i> ; <i>ci'ga:n</i> , <i>zi'da:r</i> , <i>li'si:ca</i> , del - <i>l</i> m mn <i>ži'veli</i> , 3ed <i>ti'si:</i> <i>me</i> , 1ed <i>ži'vi:n</i> ~ <i>ži'vin</i> ;
	< * <i>ǰ̄</i> K ⁱ K	<i>t'rävnik</i> , ' <i>lešnik</i> , ' <i>božič</i> , ' <i>sumič</i> 'komar', ' <i>jüžina</i> 'malica', ' <i>opčina</i> , ' <i>ozimice</i> = ozimice 'trepalnice', del - <i>l</i> ž ed: <i>m'la:</i> - <i>tila</i> , <i>c'vi:lila</i> ;
	< * <i>i</i>	' <i>māti</i> , Imn <i>mož'ja:ni</i> 'možgani', Imn: ' <i>piskri</i> , <i>go'loubi</i> , <i>b'rāti</i> , <i>ože'niti se</i> , <i>žrežiti</i> ;
	< * <i>u</i> K ^{ǰ̄}	<i>si'siti</i> , ²⁵ <i>di'siti</i> , Imn <i>lid'je:</i> ; vendar: <i>dru'ži:na</i> ;

25 Vendar tudi *sü'siti*.

<i>i</i>	< * <i>-i</i>	Med <i>na</i> 'la:sj = las; Idv ž'licj, 'si:nj, 'ka:latj 'cepiti (drva), d'verj 'vrata';
<i>e</i>	< * <i>ēK</i> ̇ < * <i>ṽKēK</i> < * <i>ēK</i> ̇ < * <i>ṽKēK</i> < * <i>-ē</i> < * <i>eK</i> ̇ < * <i>ṽKēK</i> < * <i>-e</i> < <i>ə</i> v pri- ponah * <i>-əc</i> , * <i>-ək</i>	<i>tes'tou, te'lou, ce'di:ti, se'deti, Red de'teta, se'hou;</i> <i>'souset, 'orex, 'oplen, 'videti;</i> <i>me'sou, pre'di:vo, ər'de'čica;</i> <i>'pamet;</i> <i>'tele, 'dejte, Red: g'la:ve, 'zi:me, Imn: ž'lice, 'čele 'čebela,</i> <i>'okne (ž);</i> <i>pše'nica, de've:t, de'se:t;</i> <i>1ed 'nājden 'najti', 2ed 'zemeš 'vzeti';</i> <i>'zele ~ 'zelje, zna'meje;</i> <i>'na:šec = našec 'nahod', bra'ta:nec, 'la:pec = hlapec,</i> <i>'kunec ~ 'konec = konec, kōsec, pa'lec, p'eisek, p'e:tek,</i> <i>'ropček 'robec';</i>
<i>a</i>	< * <i>aK</i> ̇ < * <i>-a</i> < * <i>oK</i> ̇ v primeru < * <i>-l/-əl/</i> <i>-al/-ill-əl/-ol</i> v del <i>-l</i> m ed	<i>la'ke:t 'komolec', ma'lina 'murva, za'pouvet;</i> <i>'rouka, pe'sica = peščica 'pest', Imn č'rejva, Red 'zouba,</i> <i>'delati, Idv 'pojba;</i> <i>kla'bük;</i> <i>c'vea = cvel 'cveteti', 'ze:a 'vzeti, š'teja ~ š'tija 'hoteti,</i> <i>'my:a 'umreti, m'le'a 'mleti, sü'sia ~ sü'sija, 'kosa 'kosi-</i> <i>ti', 'bija 'biti', 'nesa 'nesti, 'nājša 'najti', 'mōga 'moči,</i> <i>p'le'a ~ p'leja 'pleti, 'dela 'delati, 'lāga 'lagati, k'lepa</i> <i>'klepati, na'bodna 'bosti, lo'vi:a ~ lo'vi:ja 'loviti, 'noša</i> <i>'nositi, m'la:ta 'mlatiti, 'vida 'videti, 'živa 'živeti, 't:pa</i> <i>'trpeti, otp'j:a 'odpreti' (redko tudi k'lē:čao, s'rēčao);</i>
<i>u</i>	< * <i>uK</i> ̇ v primeru v izposojenkah	<i>dru'žina;</i> <i>'luster 'lesteneč';</i>
<i>ü</i>	< * <i>uK</i> ̇	<i>lū'pina;</i>
<i>o</i>	< * <i>oK</i> ̇ < * <i>-o</i> < * <i>oK</i> ̇ < * <i>-o</i>	<i>ob'rācati, ko'lēna (ž), mož'ja:ni; og'rāček = ogradček 'vrt,</i> <i>pro'sou, vo'di:r 'oselnik, ko'sica = koščica 'peška, spo-</i> <i>ved'nica, ko'lōvret, ko'siti, zvo'niti, ro'si:ti;²⁶</i> <i>'črtālo 'nož pri plugu';</i> <i>Imn zob'je;</i> <i>Ted: 'rouko, 'melo = meljo 'moka, k'rāvo, 'mi:zo;</i>

26 Tudi *ro'siti*.

	< * $\check{V}K\emptyset K$		'žálot 'želod'
	< * $\check{V}K_{\check{J}}K$		'jaboka (ž);
	< *-l	v del -l m ed gla- golov na -a-ti	'k'le:čao, s'rěčao, 'dao, z'nao;
[ø]	< *oK $\check{V}$	včasih pred zvočniki	gø'ni:tj, kø'va:č;
l	< *l	po onemitvi ponaglasnega i v položaju <i>Kli</i>	'potl = potli 'potlej';
	v izpo- sojenkah *.-Kál < nem. -el/-əl		'ma:ntl 'plašč, 'xa:izl = hajzelj 'stranišče', s'tubl = štubelj 'izba, čumnata', 'gi:rtl 'pas', 'goplce = gopljice 'vilice';
	v izpo- sojenkah *.-Kəl		'røitln 'ošpice';
[ŋ]	< *n	po onemitvi ponaglasnega i v položaju <i>KniK</i>	'poŋ'nočŋca, s'vėčŋca ~ s'vėičŋca, l'gbočŋca, po'su:nčŋca = posolnčnica 'sončnica', 'vüstŋca 'ustnica', Med pri 'Kučŋci 'ime potoka'; z'digniti 'vzdigniti', 'pexŋti 'pahniti';
	v izposojenkah *.-Kəŋ < nem. -en/-ən		'kecŋ'xolter = kercenholter 'svečnik', 'fostŋ = fosten 'debela deska', 'taŋžŋt 'tisoč', 'toŋ'ka:mra 'mrtvašnica', 'xozŋt're:gari = 'naramnice';
[r]	< *r med glasni- koma		sŋ'ce:, mŋ'tva:šnica, tŋ'peŋt, 3ed gŋ'mi:, 'četŋtek, 'zaiŋtŋk, sŋ'be'čica, sŋ'sŋen, 3ed dŋ'ži:, vŋrt, 'mŋva, 'kŋma 'seno', 'dŋvo, 'sŋna, prid m s'kŋmleni 'skrmljen';
	< *r	po onemitvi V v položaju r + i/ě/o(K)	bŋ'sáča, prid ž pŋp'režena 'vprežen', žŋ'bė:, 'vevŋca; 'noŋt 'notri', pŋ = pri; 'vuŋtŋma = vjutroma 'zjutraj'; jŋtŋ 'jutro';
	v izposojenkah po onemitvi prednaglasnega i/o v položaju Ki/oK		vŋ'ti:ja = virtinja 'gospodinja', kŋ'bŋla = korbula 'košara'.

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:

	Izvor	Gradivo
n	< *-m	'vüzen = vuzem 'velika noč', 'seden, 'ösen, Oed: s 'kujon, s s'tricon, s 'pojbon, pob 'fant', Dmn d'veran, zo'ba:n, 1ed: 'jejn 'jesti', 'näiden, 'pu:nin 'polniti', 'du:ben 'dolbsti', 'ku:nen = kolnem;
	< *ñ	og'ni:šče, 'lü:kna, prid ž s'pouđna; 'ögen, s'kegen; vendar: 'kojn;
	kot e + n	'mejsenc (< *-enc < *-ec), ²⁷ tudi 'mejsec;
	< *-ec	
l	< *l̥	k'lüka, k'lüčanca 'ključavnica' k'lüč, p'lüča; 'zempla, 'völa, 'postela, ne'dela; č'rejvel, k'ra:l, 'kašel, 'košel, 'pr:pel = prpel 'poper', 'pekel, č'rejvel;
	< *l̥V < primarna skupina *dl/*tl	del -l ž ed: p'rela = predla, 'jejla = jedla, c'vela = cvetla;
	< *n	v skupini mn 'gümla 'gumno', po naliki iz odvisnih sklonov: 'kâmel (Red 'kâmla) 'kamen';
v	< kot proteza pred *u-	'vüzda, 'vü:c = ujec 'ujec', 'vüš, 'vüxa 'uho', 'vüstŋca 'ustnica', prid ž z'vünešna = zunajšnja 'zunanji';
	< kot proteza pred *o-	v primerih 'voğelje = ogelje 'oglje', 'voğski = ozki 'ozek';
[w]	< *v	v izposojenkah 'wε:ps'tu:l 'statve';
j	< *ñ	'jiva, Oed z 'joj 'z njo', č'rejšja, 'körjek ~ 'kürjek = kurnjak 'kurnik', č'repja ~ č'rejpa = črepnja 'črepinja', s'vija, lo'bâja, ko'pâja = kopanja 'korito za prašiče', Red 'kuja = konja (toda 'kojn ~ 'kujn = konj), ma'jost = manjost 'lenoba'; z'da:vâje = zdavanje 'poroka', zna'meje, ka'meje, kore'je;
	< *ñ < *-nbj-/*-nbj-	
	< *-Vx	Mmn: pr b'râtaj, 'pojbai 'fant', go'loubaj, 'mejstaj, na p'lüčaj, 'vüstaj; toda z ohranitvijo v izglasju: p'löx = ploh 'hlod', k'rüx;
	< včasih kot prehodni j pred š, s, d, n	del -l m dv 'näjšla 'najti', 'pejsek, 'pejst (m) = pest 'pesto', 'za'idnica, 'čojnta = čonta 'kost', 'ja:in̄ka = janka, 'vajn̄kiš = vankiš 'vzglavnik', ž'gajn̄ki;

²⁷ Prim. Gostenčnik 2022a: 118.

	< <i>-*j̥</i>	v Oed ž	<i>čeloj̥, 'r̥oꝯkoj̥;</i>
	(pou- darjalna členica)		
	< <i>*g</i>	v primeru	Imn <i>možja:ni</i> 'možgani';
<i>ĵ</i>	< <i>*ñ-</i>	v primeru	<i>s'vi:ĵa;</i> ²⁸
<i>u</i>	< <i>*-IK</i>	v primerih v izposojenkah	<i>'ja:uša</i> = jalša 'jelša', <i>'dauč</i> = daleč; <i>'r̥oꝯtauf</i> = rotlavf 'rdečica', <i>'taučžyt</i> = tavžent 'tisoč';
<i>k</i>	< <i>*t</i>	včasih v sku- pini <i>tl</i>	Red <i>'mekle</i> 'metla'; vendar na <i>t'leix</i> ;
	< <i>*l</i>	v skupini <i>sl</i>	Imn <i>s'kojze ~ s'kujze</i> 'solza';
<i>g</i>	< <i>*d</i>	v skupini <i>dn</i> v skupini <i>dl</i>	<i>g'nes</i> = dnes 'danes', po analogiji na stranske sklone: <i>s'kegen</i> = skedenj; <i>g'lejtva</i> (ž) = dletva 'dleto';
<i>f</i>	< <i>*v</i>	pred nezvoneči- mi nezvočniki in v izglasju	<i>f'te:gnitj se</i> = vtegniti se 'stegniti se', <i>'ofca</i> ; Rmn <i>d'reif</i> 'drevje', <i>'retkef</i> , <i>k̥s'ti:tef</i> 'krst', <i>m̥la'ti:tef</i> 'mlačev', <i>zd'raf</i> , <i>po'tkoꝯf</i> , <i>'cirkef</i> ;
	< <i>*p</i>	pred <i>t</i>	Imn <i>f'tiči</i> = ptiči;
<i>c</i>	< <i>*s</i>	v sklopu <i>sm</i>	<i>cm'e'reka</i> = cmereka 'smreka';
<i>š</i>	< <i>*x</i>	pred <i>č</i>	1ed <i>s'čę:n</i> 'hoteti';
	< <i>*k</i>	pred <i>t</i> v primeru	<i>š'to</i> = kdo;
	< <i>*s</i>	po prekozložni asimilaciji	<i>bj'šâca</i> , <i>š'tuček</i> = stolček 'koruzni storž';
	< <i>*šč</i>		3ed <i>ti'si</i> ; <i>ko'sica</i> = koščica 'peška', <i>pe'sica</i> = peščica 'pest', <i>'piše</i> = pišče, 1ed <i>'išen</i> , na <i>'teše</i> = na tešče, <i>'niše</i> ²⁹ = nihče; vendar <i>og'ni:šče</i> ;
<i>x</i>	< <i>*g</i>	v primeru	<i>'boꝯx</i> 'bog'.

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi naglašeni zložniki so odrazi naglašanih issln. **V̄*, kratki pa naglašanih issln. **V̇*- in issln. **-V̇*. Govor pozna vse splošnoslovenske naglasne spremembe (pomik cirkumfleksa na naslednji zlog, umik na prednaglasno dolžino, nastanek novega cirkumfleksa), od nesplošnoslovenskih pa: umik na prednaglasno kračino (*'k̆oza*, *'sestra*) in umik na prednaglasno nadkračino (*'megla*), kjer so vsi novonaglašeni zlogi kratki. V sklanjatvenih in spregatvenih vzorcih so pogoste analoške izravnave.

²⁸ Tudi *s'vija*.

²⁹ Kar kaže na to, da je prehod *xt/xč > št/šč* starejši od onemitve *x*-ja pred soglasnikom.

3.3.4 Izguba glasov

∅ < *i	v priponi <i>-ica</i> v *K- <i>ica</i>	' <i>detelca</i> = deteljica 'detelja', ' <i>pālca</i> , ' <i>p'rē:dganca</i> = prediganica 'prižnica', ' <i>poū'nōčŋca</i> , ' <i>s'večŋca</i> ~ ' <i>s'veičŋca</i> , ' <i>jgbočŋca</i> , ' <i>po'su:nčŋca</i> = posolnčnica 'sončnica', ' <i>vūstŋca</i> 'ustnica', Med <i>pri</i> ' <i>Kučŋci</i> 'ime potoka', ' <i>s'rākca</i> 'srajca', ' <i>gouŋsanca</i> , ' <i>k'lūčanca</i> ; vendar: ' <i>vajnkešnica</i> = vankišnica 'vzglavnik', ' <i>mŷ:zlica</i> , ' <i>bābica</i> , ' <i>o'zi:mica</i> 'trepalnica', ' <i>za:jdnica</i> , ' <i>mŷ'tva:šnica</i> ;
	v položaju <i>-Kli</i>	' <i>potl</i> 'potlej';
< *i/ě/o	v položaju <i>r + i/ě/oK</i>	<i>bj'sāca</i> , prid ž <i>p'p'režena</i> = priprežena 'vprežen', ž <i>'bē:</i> , ' <i>vevŷca</i> ; ' <i>noŷ</i> 'notri', <i>pŷ</i> 'pri'; ' <i>vuiŷma</i> = vjutroma 'zjutraj';
< *xK-/-x		' <i>la:pec</i> = hlapec, ' <i>ra:st</i> ³⁰ = hrast, ' <i>ren</i> = hren, ' <i>lāče</i> = hlače; vendar ' <i>xiža</i> = hiža 'hiša';
s- < vs-		' <i>sa:kši</i> = vsakši 'vsak';
z- < vz-		<i>z'digŋti</i> , 1ed ' <i>zemen</i> ;
< p (< *b)		' <i>čēla</i> ³¹ = bečela 'čebela'.

3.3.5 Metateza

* <i>ub-</i> > * <i>ub-</i> → * <i>bū-</i>	' <i>buiŷti</i> = ubiti;
* <i>um-</i> > * <i>um-</i> → * <i>mū-</i>	' <i>muŷti</i> = umiti, ' <i>m'reiŷti</i> = umreti.

4 SKLEP

Govor kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414) izkazuje definicijske lastnosti panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine. Poleg tega je zanj značilno ohranjanje kračine vseh issln. kratkih naglašanih zložnikov. Govor v naglašanih zlogih pozna kolikostna in kakovostna nasprotja.

Dolgi naglašeni samoglasniki so ob zvočnikih *m*, *n*, *r*, *v*, *j* in *u* ter ob ž podvrženi položajnim razvojem, ki pa niso absolutni, saj pogosto v istih okoljih do posebnega položajnega razvoja ne prihaja.

Pri odrazih za stalno dolgi *o* se sporadično pojavljajo kolikostne (*'polel'*/*'poŷle*) in kakovostne dvojnice (*p'louŷt* ~ *p'lōŷt*).

Pri odrazu za novoakutirani *o* se v besedi za *konj* pojavita dva odraza '*kuiŷn* in '*kojŷn*, pri čemer je prvi za prekmurske govore bolj običajen.

V deležnikih na *-l* m ed prehaja končaj **-l/-əl/-al/-il/-ěl* > *-a*, kar sicer ni značilnost prekmurskih govorov, pač pa nekaterih slovenskogoriških (Koletnik 2001: 90–93) in prleških (Škofic 2004: 113) govorov. Na tem mestu lahko zaradi zemljepisne stičnosti govora kraja Žetinci – Sieldorf s slovenskogoriškim prostorom sklepamo na vpliv tega narečja. Vpliv stičnega narečja se kaže tudi pri nekaterih soglasniških razvojih:

- (1) *n > *j*: '*jiva*, Oed z '*joi* 'z njo', '*č'reiŷja*, '*körjek* ~ '*kürjek* = kurnjak 'kurnik',

³⁰ Vendar tudi *x'ra:st*.

³¹ '*čēla* < *pčela < *bčela < *bečela.

č'řejpa ~ č'rejpa = črepnja 'črepinja', *s'vija, lo'bāja, ko'pāja* = kopanja 'korito za prašiče';

- (2) *šč > š*: *ko'sica* = koščica 'peška', *pe'sica* = peščica 'pest', *piše* = pišče, 1ed *l'šen, na teše* (vendar *og'ni:šče*); *niše* 'nihče';
- (3) prehod *x > j* ni absoluten kot v prekmurskem narečju, pač pa *x* ostane nespremenjen sredi besede (*vüxa* 'uho'), v *j* pa preide le v izglasju).

Vpliv stičnega narečja je zaznaven tudi v oblikoslovju: **jb* kot poudarjalna členica pri Oed *ž pod 'čeloj* = pod čelo, z *'roūkoj*.

V govoru so prisotni številni germanizmi, ki v drugih prekmurskih govorih ne nastopajo, npr. *'gi:rtl* 'pas', *k'nof* 'gumb', *s'tejga* 'stopnica', *'gopļce* 'vilice', *k'seft* 'trgovina', *'capfen* 'smrekov storž'.

Na podlagi tipičnih razločevalnih lastnosti, ki prekmursko narečje delijo na dolinski, ravenski in gorički govor (s porabskim), govora kraja Žetinci – Sieldorf ni mogoče enoznačno opredeliti:³²

- (1) na podlagi slušnega vtisa in razvoja dolgih in kratkih samoglasnikov je govor prekmurski ravenski,
- (2) na podlagi sicer redkih odrazov deležniške končnice v m ed (*k'lē:čao, s'rēčao*) je govor prekmurski ravenski,
- (3) na podlagi odraza za **j* pred sprednjimi in zadnjimi samoglasniki (*'jezik, 'jāboka*) je govor prekmurski dolinski,
- (4) na podlagi refleksa za deležniške končnice v m ed (*sü'sia ~ sü'sija, 'kosa* 'kositi', *'nesa* 'nesti') se govor približuje slovenskogoriškemu narečju,
- (5) na podlagi refleksa izglasnega *l > l* (*'kåšel, škrämpel, kra:l*) se govor približuje slovenskogoriškemu narečju.

KRAJŠAVE

D = dajalnik; **del** = deležnik; **dv** = dvojina; **ed** = ednina; **I** = imenovalnik; **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski; **JV** = jugovzhodni; **K** = konzonant/soglasnik; **knj.** = knjižno; **M** = mestnik; **m** = moški spol; **mn** = množina; **nam** = namenilnik; **nem.** = nemško; **O** = orodnik; **pan.** = panonski; **prekm.** = prekmurski; **prid** = pridevnik; **prim** = primernik; **R** = roditelj; **s** = srednji spol **SLA** = Slovenski lingvistični atlas; **T** = tožilnik; **T000** = točka; **V** = vokal/samoglasnik; **ž** = ženski spol; **Žet.** = Žetinci; **1** = 1. oseba; **2** = 2. oseba; **3** = 3. oseba

³² Prim. opredelitev govora kraja Žetinci – Sieldorf pri Zorko (1989: 241) in v op. 1 tega prispevka. Uvrstitev govora v prekmursko narečje panonske narečne skupine je bila v tem članku izvedena na podlagi slušnega vtisa in razvoja dolgih samoglasnikov.

VIRI IN LITERATURA

- Bezljaj 1977** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–Ž*, Ljubljana: SAZU, 1977.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC, 2005.
- Gostenčnik 2022a** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
- Gostenčnik 2022b** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
- Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 75–87.
- Greenberg 2002** = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govor Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Koletnik 2001** = Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*, Maribor: Slavistično društvo, 2002.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- SLA 2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija 1: atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Horvat – Karmen Kenda-Jež, 2: *komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Jezikovni atlas).
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Škofic 2004** = Jožica Škofic, Fonološki opis govora Juršincev (SLA 378), *Jezikoslovni zapiski* 10.2 (2004), 103–119.
- Zorko 1989** = Zinka Zorko, Govor vasi Žetinci (Sicheldorf) v avstrijskem Radgonskem kotu, *Slavistična revija* 37.1–3 (1989), 241–251.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Žetinci –
Sicheldorf (SLA Data Point T414)

This article presents the basic phonetic and accentological characteristics of the local dialect of Žetinci (Germ. *Sicheldorf*; SLA data point 414) in the Radkersburg Corner in Austria. The phonological description of this local dialect is based on dialect material collected by Zinka Zorko for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1988. The local dialect shows defining characteristics of the Pannonian dialect base of eastern Slovenian. Synchronically, it is part of the Prekmurje dialect of the Pannonian dialect group. It is characterized by quantitative retention of syllabic nuclei that were originally short in the vowel system. The dialect exhibits quantitative and qualitative oppositions in stressed syllables. Based on its aural impression, the development of long vowels, and the otherwise rare development of the masculine singular participial ending, this local dialect can be defined as a Ravensko Prekmurje local dialect; the *j reflexes before front and back vowels point to a Dolinsko Prekmurje origin, whereas in terms of development of the consonant system (e.g., *ń > j, šč > š, retention of x, etc.) and some other morphological features (e.g., f. instr. sg. *‘roukoj* and inflection of the demonstrative pronoun *ta*, nom. sg. *‘toti*, gen. sg. *‘totega*) the dialect is close to the Slovenskogoriško dialect.

HIPOLIT NOVOMEŠKI (1667–1722): OB TRISTOTI OBLETNICI SMRTI SLOVENSKEGA LEKSIKOGRFA

IRENA OREL

LESIKA HIPOLITOVEGA SLOVENSKEGA PREVODA *ORBIS PICTUS* (1712) PRIMERJALNO S KASNEJŠIMI DELNIMI SLOVENSKIMI PREVODI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.09](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.09)

Prispevek ob tristoletni obletnici smrti Janeza Adama Gaigerja, patra Hipolita Novomeškega, po predstavitvi manj znanih, celo nasprotujočih si biografskih podatkov obravnava izbrano splošno in terminološko leksiko prvega in edinega celotnega slovenskega prevoda otroške enciklopedije *Orbis sensualium pictus* (1658 idr.) češkega pedagoga Jana Amosa Komenskega (1592–1670), ki je dodan Hipolitovemu rokopisnemu slovarju *Dictionarium trilingue* (1711–1712), glede na kontinuiteto v nadaljnjih delnih prevodih v slovenskih slovnica prve polovice 19. stoletja in v sodobnosti.

Ključne besede: slovenska zgodovinska leksikologija, strokovno izrazje, prevodi *Orbis pictus*, Hipolit Novomeški, Jan Amos Komenský

The Lexicon of Hippolytus's Translation of *Orbis pictus* (1712) Compared to Later Partial Slovenian Translations

This article marks the three hundredth anniversary of the death of Joannes Adamus Gaiger (monastic name Hippolytus of Novo Mesto, *Hippolytus Rudolphswertensis*). Following the initial presentation of less well-known, even contradictory, biographical information, the article examines selected general and terminological lexis of the first and only complete Slovenian translation of the children's encyclopedia *Orbis sensualium pictus* (1658) by the Czech educator John Amos Comenius (1592–1670), which was included in Hippolytus's manuscript *Dictionarium trilingue* (1711–1712) with regard to its continuity in later partial translations in Slovenian grammar books from the first half of the nineteenth century and in the present.

Keywords: Slovenian historical lexicology, terminology, translations of *Orbis pictus*, Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*), John Amos Comenius

1 BIOGRAFSKI IN BIBLIOGRAFSKI PODATKI O HIPOLITU NOVOMEŠKEM

Kapucin p. Hipolit Novomeški (= H), Janez Adam Gaiger¹ (rojen v Novem mestu 1667, umrl v Kranju 1722), »[o]srednji slovenski slovstveni in kulturni delavec v drugem desetletju 18. stoletja« (Bačer 2020), ni bil le prizadeven razširjevalec

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0215 (Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

¹ Priimek je tako zapisan skladno s Hipolitovo izjavo iz leta 1685, objavljeno pri Ruplu (1951: 242) in navedeno v starejših biografskih, jezikovno- in literarnozgodovinskih virih, v novejših (npr. v *Slovenski biografiji*) pa se, verjetno po očetovem priimku, navaja kot Geiger.

slovenske besede na verskem področju (z novo priredbo lekcionarja *Evangelii-nu Lystuvi* (1715, ²1730), s prvim slovenskim natisnjenim prevodom Kempčar-nove *Hoje za Kristusom*, predelanim po rokopisu Matije Kastelca, z naslovom *Bukvice od slejda inu navuka Kristusa našiga izveličerja* (1719)), temveč se je zapisal v jezikoslovno zgodovino predvsem kot slovaropisec, avtor najboljšejnje-ga dvodelnega trijezičnega slovarja *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europæ linguis compositum, in anteriori parte latino-germanico-sclavonicum, in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum, [...] Calamo, et opera R. P. HIPPOLYTY, Rudolphwertensis, Ordinis Minorum Capuccinorum Provinciæ, Styriæ Concionatoris, et quondam SS. Theologiae Lectoris concinnatum* (1711–1712) (= HDT), ki je ostal v rokopisu. Ko mu je želel dodati kratko slovnico za sklanjatve in spregatve,² ga je tiskar J. Mayr seznanil z Bohoričevo slovnico in Hipolit je po njej začel usklajevati črkopis slovenskih ustreznice. Vendar je delo po črki E opustil (predelani rokopis od črke A do E hrani NUK, Ms 352) in pripravil priredbo prve slovenske slovnice z naslovom *Grammatica Latino-Germanico-Sla- vonica* (1715).³

Poleg redkih poznanih in tudi neenotnih biografskih podatkov je treba izpo- staviti njegovo plemiško poreklo po očetu, znanem slikarju in pozlatarju Hansu Georgu Ge/a/igerju von/a Ge/a/igerfeld, plemiču (knezu?), verjetno priseljenem s Koroškega (E. Cevc po I. Komelju (1989: 175), navedeno po Benediku (1994: 212)) oz. prišleku iz osrednjealpskega prostora (? , ok. 1610 – Zagreb, 1681 (Na- rodna galerija 1600–1700)),⁴ medtem ko o materi, ki je gotovo bila slovenskega rodu, ni podatkov. Za kraj rojstva Janeza Adama Kidrič (1928: 321) v SBL navaja Novo mesto, kjer je deloval njegov oče. Razlikujeta pa se določitev kraja zadnjega bivanja (omenjata se Kamnik (Kidrič 1928; Bačer 2020; Wikipedija; Wikiwand), čeprav tam kapucinskega samostana ni bilo, in Kranj (Smolik 1990: 24; Benedik 1994: 212⁵)) ter datum smrti (5. april (Kidrič 1928; Bačer 2020; Benedik 1994; Wikipedija; Wikiwand) in 28. april (Smolik 1990, ki ga je povzel po »novih bio- grafskih podatkih o kapucinih, slovenskih pisateljih« M. Rupla (1951: 241–242),⁶ na podlagi tega tudi popravek uredništva v biogramu v *Slovenski biografiji*).

Vsi viri navajajo, da se je šolal pri jezuitih v Ljubljani in bil redovnik kapu- cinskega reda v Novem mestu od leta 1684.⁷ Benedik še omenja, da je noviciat opravil v Gorici pod vodstvom magistra, gvardijana in provincijskega defnitorja

2 Podoben namen ustvariti slovar, slovnico in primerne učne knjige je imel tudi Komenský (Lah 1915: 129).

3 Natančno primerjavo po poglavjih z izvirnikom in kasnejšima priredbama Bohoričeve slovnice iz leta 1584 je napravil Kozma Ahačič (2012: 87–[166]).

4 »Mojster, ki se je podpisoval z začetnicami HGG, ni bil le slikar, temveč tudi pozlatar, plemič in sodnik v Novem mestu. Deloval je na Dolenjskem in v okolici Zagreba« (NG).

5 Benedik v op. 76 opozarja na napačen kraj smrti: »Priročniki literarne zgodovine pogosto napak pišejo, da je umrl v Kamniku.«

6 Rupel v navedenem delu ugotavlja, da se podatki v SBL (Kidrič 1928: 321) ne ujemajo »s po- datkom v zagrebškem Katalogu (v mrliški knjigi), zakaj tu stoji, da je umrl "Crainburgi — 28. Aprilis — 1722"«.

7 Po lastni izjavi ob koncu noviciata je 17-leten vstopil v kapucinski red (Rupel (1951: 242) je izjavo tudi objavil; Benedik 1994: 212).

p. Hieronima iz Gradišča ob Soči, zaobljube pa je podal 28. maja 1685. Študij filozofije in teologije je najverjetneje opravil v Mariboru in Ljubljani pod vodstvom lektorja p. Lambreta[!] iz Niederdorfa (Dolinja vas na Koroškem), ni pa še znano, kje in kdaj je bil posvečen v duhovnika (Benedik 1994: 212). Kot lektor je predaval dvema skupinama študentov: prvi skupini 1697–1700 filozofijo v Mariboru in 1700–1704 teologijo v Gradcu, drugi pa 1709–1712 filozofijo v Mariboru in 1712–1715 teologijo v Ljubljani. Službo gvardijana je opravljal: 1704–1706 v Kranju, 1716–1718 v Novem mestu in 1718–1719 v Ljubljani (Benedik 1994: 212).⁸ Umrli je torej v Kranju 28. aprila 1722.⁹

2 PREVOD *ORBIS PICTUS* (= OP) J. A. KOMENSKEGA V SLOVENŠČINO IN KONTINUITETA PREVAJANJA

Trijezični rokopisni slovar HDT, ki je bil pripravljen za tisk (natisnjena je naslovnica in začetek črke A z latinskim ter črke B z nemškim izhodiščem), vsebuje med sedmimi dodatki na petem mestu prevod latinsko-nemškega besedila OP (70 strani) po delu Jana Amosa Komenskega, brez omembe izvirnika, naslova, avtorja in prevajalca ter brez predgovora. Začne se z *Invitatio – Einleitung zum Lehre – Vablenje k'vuku*, ki mu sledijo vseh 150 poglavij po pojmovnih področjih (od *Deus – Gott – Bug* do *Judicium extremum – Das Jüngste Gericht – Púfledna sôdba*), sklep (151. *Kláusula – Beschluß – Sklémba*) ter latinsko, nemško in slovensko kazalo naslovov po abecedi: *Index Titulorum Latinus – Titel=Regijster – Slovénjki Regijstèr* (skupaj 75 strani).

Ivan Lah (1915: 189) je pomen izvirnika označil tako: »«Orbis pictus» je nekaka sinteza vsega obširnega dela velikega Jana Amosa Komenskega. V njem se zrcali veliki duh učitelja narodov.« V Predgovoru po izdaji iz l. 1686 iz Licejske knjižnice v Ljubljani je navedel didaktične vrednote tega dela, ki predstavlja »kratek zapopadek vsega sveta in vsega jezika, polna podob ali slik, imen in popisov«, pouk kot »zdravilo nevednosti«, ki mora biti »popolen, jasen in stalen [...] tako da se vse čutne reči čutom prav predstavijo, da jih more razum pojmovati« (Lah 1915: 190).

Hipolitova priredba,¹⁰ ker ne gre za dobesedni prenos iz latinščine in nemšči-

⁸ Kidrič navaja, da je bil do smrti gvardijan samostana v Kamniku.

⁹ Popravek uredništva na 28. april v biogramu je bil sprejet na podlagi Ruplovega navedka v *Slavistični reviji*. Za pojasnilo in biografski podatek se zahvaljujem sodelavcema *Slovenske biografije* Mojci Mlinar Strgar in Martinu Grumu.

¹⁰ Lah (1915: 126) kot že pred njim Kopitar predvideva prevod po najstarejši ohranjeni izdaji v Licejski knjižnici iz l. 1686, ki jo hrani NUK (GS 6372) in s katero se ujema v latinskem in nemškem besedilu. Ta del Hipolitovega slovarja so obravnavali različni jezikoslovci in pedagogi, npr. J. Kopitar v slovnici (1809: 88–98) primerjalno z Vodnikovo priredbo petih razdelkov, J. Marn v *Jezičniku* (1884: 2–3), F. Ilešič (1900; 1902), I. Lah (1915–1919) v obsežni razpravi s prevodom predgovora slovarja, primerjavo z dostopnim izvodom Komenskega iz l. 1686, natančnim opisom Kopitarjeve obravnave in z objavo celotnega Hipolitovega besedila v prečkovan obliki, H. Leeming pa je po besediloslovni primerjavi prevoda glede na latinsko predlogo izčrpno analiziral in po poglavjih navedel prevzete besede v celotnem OP (1991) in kalke v prvih 43 poglavjih (1996). M. Bečková (1989: 423, 429, 431) izpostavlja Hipolitovo kulturno

ne,¹¹ je prvi in zelo ažuren prevod – samo s polstoletnim zamikom – naprednega enciklopedičnega slikovnega šolskega učbenika Komenskega v slovenščino. Datacija besedila v leto 1712 je izbrana z ozirom na Hipolitov zapis o zaključku slovarskega dela, Lah (1919: 83–84) pa predvideva nekajletni zamik do izdaje priredbe Bohoričeve slovnice (1715), ker upošteva izboljšave pisave po njej.

Velik odmev dela Komenskega tudi med Slovenci izkazujejo kasnejši delni prevodi *Sveta v slikah/podobah*, ki jih omenja Ilešič (1902: 3): »Med tem pa nam je na zapadu latinska kultura, združena s slovansko naravo, dala Komenskega, in na njem sloni naša današnja pedagogika.« Med slovenskimi uporabniki *Sveta v slikah* navaja p. Hipolita, Kopitarja in Vodnika, dr. (Jakoba) Zupana, ki je hotel prevesti Komenskega, B. Potočnika l. 1849 v njegovi slovnici, L. Jerana, ki ima nekaj poglavij v abecedniku (1853),¹² O. Cafa, ki je po »Obrazovidih« iskal besede, B. Raiča, ki je prevedel cel OP, a mu lavantinski ordinariat tiska ni odobril, »češ, da prvi članek (o Bogu) diši preveč po hereziji« (Ilešič 1902: 3). Kontinuiteto OP omenja tudi Lah, ki poudarja posebno vrednost Hipolitovega prevoda: »Zgodovina slovenske pedagogike bo morala v njem slaviti moža, ki je prvi — med Slovenci spoznal pomen in vrednost velikega pedagoga Komenskega — in je hotel slovenskemu narodu napisati potrebne knjige po načrtu slavnega “učitelja narodov”« (Lah 1915: 23).

3 PRIMERJAVA LEKSIKE V HIPOLITOVEM PREVODU OP S KASNEJŠIMI DELNIMI PREVODI IZ PRVE POLOVICE 19. STOLETJA

3.1 Ohranjanje in izmenjava leksike v štirih prevodih OP

Kontinuiteto Hipolitove leksike, pa tudi drugih jezikovnih ravnin od glasoslovja do skladnje, lahko spremljamo v kasnejši delni recepciji OP v slovnicaх iz prve polovice 19. stoletja in s primerjavo s starejšimi in sodobnimi slovarskimi viri.¹³ Odmev na Hipolitovo (= H) priredbo OP je s kritično ostrino izkazan skoraj sto let kasneje

dejanje, prvi prevod v katoliškem okolju in četrti prevod v slovanske jezike za poljskim, češkim in ruskim.

11 Dopolnil je začetni razdelek o Bogu (prim. Lah 1916: 17–18, 20–21, ki navaja odstavek iz OP Komenskega (1686) in iz Hipolitovega rokopisa; Bečková 1989: 427) in spremenil tri vrstice v razdelku o filozofiji (Lah 1915: 125; Bečková (1989: 429) izpostavlja informativni pomen spremembe). Razlikuje se zlasti v poglavjih o veri (129. *Sepultura*, razširil je 144. *Religio*, predelal 150. *Judicium externum*), pri 108. *Europa* je uvedel še zemljepisno ime *Dalmacija*, stvarne dopolnitve so še sklepní del v 45. razdelku *Agricultura*, besedilo pri 133. *Ludus pilae*, proti koncu se vedno bolj osvobaja od predloge, z viškom v *Clausula – Sklemba* (Bečková (1989: 427–429) ne izključuje možnosti različnih predlog, saj jih je bilo po Pilzu 66 (Bečková 1989: 429)); po izdajah iz 1685 in 1686 je v manjšem obsegu prilagajal besedila tudi na drugih mestih.

12 Abecednika niti Raičevega rokopisa ni v razvidu.

13 Upoštevani so vsi zgodovinski slovarji s portala Fran (*Besedje slovenskega knjižnega jezika* 16. stoletja (= B16); M. Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (= SV); J. Stabej, *M. Kastelec – G. Vorenc: Slovensko-latinski slovar (1680–1710)* (= KV); M. Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika* (= POH); V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine* (= SSKP); Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* (= PL)); sodobni narečni slovarji in *Slovenski lingvistični atlas* (SLA 1, SLA 2); slovar knjižnega jezika (= SSKJ2); *Slovenski pravopis* (= SP); *Sinonimni slovar slovenskega jezika* (= SSSJ) ter *Slovenski etimološki slovar* M. Snoja (= SES) in *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* M. Furlan (= NESSJ).

v slovnici *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1809) J. Kopitarja, ki je med drugim objavil Hipolitovo nemško in slovensko besedilo petih razdelkov iz OP (45. *Poljko délo*, 46. *Shivinfka reja*, 47. *Zhebelaria*, 48. *Preja*, 59. *Tkanje*) in nato izboljššan prevod V. Vodnika (= V) v posodobljeni osrednjeslovenski knjižni normi, ki je »bolj v duhu kranjskega jezika« (Kopitar 1809: 95–98). Zatem je J. L. Šmigoc (= Š) v slovnici za Nemce *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre* (1812: 236–240) približal prve štiri slovenske razdelke,¹⁴ ujemalne z V, vzhodnoštajerskemu jeziku, in sicer v razširjeni in predelani obliki (*Poljsko délo*, *Shivinska reja*, *Pzhelarija* (*Zhbelarija*, *Zhmelarija*), *Preja*). Sredi 19. stoletja je B. Potočnik (= P) vključil prevod OP z izborom 95 razdelkov¹⁵ samo ob nemškem besedilu¹⁶ v tretji del obeh izdaj *Grammatik der slowenischen Sprache* (1849; 1858: [105]–145), imenovan »Hrestomatija« (*Dritter Theil. Chrestomathie. Die Welt in Bildern, von Joh. Am. Komenski – Svet v obrazih, spisal Janez Am. Komenski*). Med njimi je tudi pet omenjenih poglavij (44. *Poljarija*, 45. *Živinska reja*, 46. *Čbelarija*, 57. *Obdelovanje lanú*,¹⁷ 58. *Tkavštvo*).

Da je izbor leksemov, besedotvornih postopkov in sredstev v posameznih prevodih zelo raznolik, pokaže že primerjava poimenovanj za dejavnosti in obrti v naslovih: npr. H 45. *Agricultúra – der Feldbau – Polsku dellu*, V, Š *Poljko/Poljsko délo*, P *Poljarija*¹⁸ z zamenjavo samostalniške zveze z izpeljanko iz določila s priponskim obrazilom (-ar)ija, povezanim z latinskim -ia/-ium, nemškim -(er)ei, ki ga pri drugih dejavnostih pozna tudi H (57. *Gostarya – Convívium – Die Mahlzeit*,¹⁹ P 56. *Pojedina – Die Mahlzeit*; ujemata se v H 54. *Kuharya – Coquinária – das Kochwerck*, P *Kuharija – Die Kochkunst*; H 49. *Krúshna Pekaría, ali Pezharia, P Pekarija*). Namesto H 53. *Mefsaria – Laniónia – Fleischbackerey* pa P uporabi za dejavnosti posplošeno knjižno obrazilo -stvo, pogostejše šele v PL²⁰:: 52. *Mesarstvo – Die Metzgerei*. Pri pivovarstvu (56. *Zythopoeía – Die Bierbrau*) H naslova ni napisal (za pivo ima *vuol*), P ima izpeljanko iz starega poimenovanja *vol*: 55. *Volarija – Die Bierbräuerei*. Zveza *živinska reja* ostaja v naslovu vseh prevodov, toda P (1858: 45., 123.) nato v besedilu uporabi zvezo *poljsko delo* in zloženko *živinoreja*. H ima za čebelarstvo še opisno zvezo *Kunsh med délati*, ki jo V in P zamenjata z izpeljanko *Zhebelaria/Čbelarija*, Š glasovni različici iz *bč-Pzhelarija* doda v oklepaju kranjsko *Zhbelarija* in vzhodnoštajersko *Zhmelarija*, za čebele pa ima ob *pčele* še vzhodnoštajerski različici *čmele*²¹ in *čele*. Za predilstvo

14 Zadnji razdelek o tkanju je delno povzet na koncu četrtega.

15 Zajame večino razdelkov do 97.: H *Shula* (P 90. *Učivnica*) ter na koncu še 122. *Meštu* (91. *Mesto*), 123. *Tu snótrajníe tiga mešta* (92. *Notranje v mestu*), 126. *Kupzhya* (93. *Terg*), 127. *Méra inu Vaga* (94. *Mera in viež*) in 129. *Pokopalishzhe* (*Sepultura – Begräbniß*) (95. *Pogreb*).

16 Nemško besedilo v H in P se ne ujema na vseh mestih, ponekod je tudi skrajšano, ker je P uporabil mlajšo izdajo.

17 Kopitar ga pomotoma označi kot XLVIII.

18 PL *poljedelstvo* označi za novoknjižno, tj. novejšo zloženko, po Cigaletu, Janežiču in Cafu.

19 PL se sklicuje na nemško *Gasterei*.

20 H ima obrazilo -stvo v *Prestvu* in *Ribištvu* (tudi KV, SV, POH idr.).

21 V SSKJ16 so v Dalmatinovi Bibliji v Registru izpričane pokrajinsko omejene osnove *čib-*, *bač-*, *čm-*, pri Trubarju *čeb-*, *žb-*, pri Megiserju 1603 slovensko (*Sclav.*) *čib-*, koroško *buč-*. Različica *čmela* je tudi primorska, imata jo Alasia in Štrekelj (za podatek se zahvaljujem recenzentu/recenzentki).

ima H besedotvorni sopomenki iz iste glagolske podstave *Préja ali Preftvu*, od katerih V in Š ohranjata le prvo, P pa ima na podlagi latinske in nemške predloge (H 58. *Tractatio Lini – Flachs Arbeit*, P 57. *Die Behandlung des Flachses*) zvezo *Obdelovanje lanu*. Za tkalstvo ima H v naslovu izpeljanki *Tkánje, Tkaliszhe*²² (59.), V ohranja prvo, P pa ima *Tkavštvo*.

Podobno variantnost kaže izmenjava izrazov v besedilu, le da V pogosteje dodaja sopomenke, tudi besedotvorne: H *orazh*, ujemalen s sodobnim knjižnim izrazom, ki ga ob drugem ohranjata tudi V in Š, P pa ima le obliko *ratej*, ki jo sopomensko navaja že V (*orázh, ali ratej*), Š pa doda različico *oratar (orazh (ali orátar))*.²³ Ob poimenovanju priprave za oranje *plug*,²⁴ ki jo imajo vsi prevodi in se pojavi že v 16. stoletju (B16 in kasneje KV, POH), V doda še sopomenko *drevo* (SSKJ16 pri Trubarju v pomenu *ralo*, POH).²⁵ Za kravjega pastirja (H *kravar*) V in Š uporabita dve vrstno različni podpomenki (*volár, ali kravár*),²⁶ P pa ima nadpomenko *čednik*. Za ovčjega pastirja pa ima H tri sopomenske ustreznice, in sicer izpeljanko, besedno zvezo in nadpomenko, skladno z nemškim besedilom (*ovzhár, ovzhji Pastyr*,²⁷ *ali zhejdnik – der Schäfer, der Schafhirt od Heerder*), v latinskem besedilu sta le dve poimenovanji, vrstno opredeljeno in nadpomensko (*opílio, paf-tor*), V in Š ohranjata obe enobesedni (*ovzhar ali zhrednik*), P pa se omeji le na pomensko ožje (*ovčar*). Pri pastirjevi opremi imajo H, V in Š za glasbilo poimenovanje *piščalka* (H *piszháuko*,²⁸ V *pifhalko*, Š *pifhalko (shvéglo)*) z dodanim leksemom *žvegla*, P pa ima vzporedno podpomenko *dudlja*.²⁹ Razlikuje se tudi izbira samo prevzetih poimenovanj za pastirsko torbo (romanizem *taška*, turcizem *torba*, prevzet prek drugih slovanskih jezikov, in germanizem *malha* 'usnjena torba'), vrstni pridevnik je dodan pri H in P: H *pastyrsko tafshko*, V, Š *torbo*,³⁰ P *pastirsko mavho*.³¹ Za *surovo maslo* ima H še vedno neknjižno prevzeto ustreznico *puter*,³²

²² V slovnici je naglas pri objavi H besedila popravljen v *Tkaliszhe*.

²³ SSSJ navaja za *orač* tri zastarele različice: *ratar, oratar* in *rataj*.

²⁴ V SES je navedeno, da se iz glasoslovnih razlogov ne izvaja iz pragermanščine, ampak je nemški leksem praslovanskega izvora, v povezavi z glagolom *plužiti*.

²⁵ V SSKJ2 je zaznamovana socialnozvrstno (narečno), v SP pa časovnozvrstno (starinsko).

²⁶ *Kravar* se pojavi šele v POH (1781), *volar* pa že pri SV, pri POH pa ima le pomen 'trговец z voli'. KV ima poimenovanja *govedar, živinski pastir, č(r)ednik*.

²⁷ Izraz *ovčar* je poznan že v 16. stoletju, KV ima ob njem tudi zvezo *ovčji pastir* in *ovčji varih* poleg *čednik*, podobno kot H.

²⁸ *Piščalka* je za razliko od v starejšem knjižnem jeziku splošneje rabljenega izraza *piščal* (B16, KV idr.) v 16. stoletju zapisana le v Trubarjevi *Hišni postili* in nato pri SV.

²⁹ *Žvegla* je po SES srednjevisokonemška izposojenka, prim. v PL 'pastirska piščal' z dodano Miklošičevo razlago izvora (»prim. stvn. suegala, suegila, die Schwegel, Mik. (Et.)«), danes je to narečna (SSKJ2) ali pokrajinska (SP) vzporednica za *piščal*, ki jo ima tudi SSKP. Izraz *dudla* pozna v tem pomenu PL po Levstiku (»prim. bav. dudel, Pfeife, Flöte, Levst. (Rok.)«), v SES je *duda* v slovanskih jezikih ustreznica za *piščal* (»pslovan. *dūda 'piščal', *dūdati 'piskati' sta domnevno imitativnega izvora«).

³⁰ Izraz je pripisan v oklepaju že ob H prevodu v Kopitarjevi slovnici »(torba heisst's)«, enako pri *svinskiga hleva (fvinjaka!)* in pri *greben* »(grebenica heisst's)« (1809: 91).

³¹ Vse tri vrste poimenovanj so izkazane že v 16. stoletju: *torba* le v Bohoričevi slovnici, *mavha* v Bibliji, *taška* pa v četrtini knjižnih del (B16).

³² *Puter* in *maslo* sta izpričana že v 16. stoletju, KV ima ob *puter*, *smetena* še zvezo *razpuščeno maslo*.

ki jo V nadomesti z domačo knjižno zvezo *surovo maslo*, a kot P na drugem mestu ohranja prevzet enobesedni leksem: H *putèr is fmétene*, V *frovo maflo ali puter is fmetane*, P *srovo maslo (puter) iz smétene*. Za pripravo za izdelovanje masla imajo vsi razen Š, ki tega dela nima, romanizem *pinja*,³³ H pa še sopomenko iz nemške podstave *putrnica*: H *dela v'pínji ali v'púternizi*, V *vmede v'pinji*, P v *pinji dela*).³⁴ Sir po H delajo *is shmítka*³⁵ ali *syriszha* (*Coágulo – aus der Laab*), V od obeh poimenovanj navede le drugega (*s firsham*), po P pa se sir dela *iz kisliga mleka* (*aus der geronnenen Milch*, PL 'skuta').

Primerjava izrazja v vseh štirih prevodih, omejena na pet skupnih razdelkov, tematsko vezanih na kmetijske panoge/dejavnosti, pomembne za Slovence, izkazuje naslednje ugotovitve:

- a) prevladuje ujemalno knjižno besedje in izrazje slovanskega izvora: *vpreči vole/voli, lemež* (Š *železo*), *črtalo, plug, (delati) brazde, sejati, seme, povleči/povlačiti z brano, žeti, srp, žito, snop, mlatič* (Š *mlatci*³⁶), *mlatiti, cepce, (z)vejati, kosec, seno, trava, kosa* (ni pri V), *pokositi, grablje, vile, kopicce, voz, senica; gnati, pasti, živina, (pastirska (V, P)) palica, rog, pitati (svinje), molze, ovce, volna, sir; matica, rojiti, roj, panj, satovje, vosek; lan* (Š *lén* (*lan*)),³⁷ *konoplja* (P *konopnina*), *treti, trlica, greben, pezdir*³⁸ (z variantami H *pizdirji*, Š *pezdér*, P *pezdérje*), *presti, predica, preja, predivo* (vrste so: *platno, pražnje* (H, Š, P še *čisto*, H še *omikano*), *ohlánce* (PL mn. *ohlanice* po Cigaletu), *hodnik* (POH, PL 'grobno platno'), H, V *koželj* (*Colus – Spinnrock*),³⁹ *trlica, preslica, kolovrat, vreteno* (P še *vrtavka – der Einspan oder Wirbel*)), *klobčiči* (H tudi *klobki*, Š le *klopki*), *štrene* (H *štrenje*), *motovilo* (H *tkalšku m.*); *snuti* (P *osnuti*), *sukati, mikati* (P *omikati*), *statve* (razen Š), *sukno*,⁴⁰ H *suknjar*, V, P *suknar* ipd.;
- b) deloma je le izrazno razlikovalno (glasovno, oblikovno (v spolu in številu), besedotvorno): H *odko*,⁴¹ V *otko*, Š z *odkoj*, P *otiko*;⁴² H *plužni ročaj*, V, Š,

33 Ima jo šele POH (1781), *putrnica* pa se v tem pomenu ne pojavi v nobenem viru.

34 V navaja tudi ustrežnejši glagol *vmesti*.

35 *Žmitek* se pojavi že v Megiserjevih slovarjih (B16), v KV nastopa v drugem pomenu ob sopomenki *sirovka*, ki je tudi ob *sirišče*, v PL ima pomen 'usirjeno mleko', enako v SSKJ2 z narečno oznako. *Sirišče* je po SSKJ2 agronomski izraz za »snov za usirjenje mleka«, kar ustreza H pomenu.

36 Besedotvorna sopomenka *mlatec* je po SSKJ2 narečna.

37 Š ima na prvem mestu štajersko glasovno dvojnico *lén*.

38 SSKJ2: »oleseneli deli stebelc lanu, konoplje, ki se pri trenju ločijo od vlaken«.

39 SSKJ2: **koželj**: »etn. rogovilicam podoben del kolovrata, na katerega se natakne kodelja«. P ima za *Rocken* kar *preslica* (SSKJ2: »lesena priprava, na katero se pritrdi preja pri ročnem predenju«), sopomenki sta tudi pri Komenskem (1685: 119) *k Kuželi (praslice)*, H pa navaja, da je na preslico nataknen *koželj* in je torej del preslice. V del besedila s preslico izpusti.

40 SSKJ2: »gropa, debela, polstena volnena tkanina [...]«.

41 Glasovne razlike so podčrtane, besedotvorne okrepjene.

42 Iskanje pravega poimenovanja pri H lahko spremljamo pri delih pluga: pri *plužno strgačo* (v tem pomenu le PL) pripiše *odko* (zapis z *d* je hiperkorekcija (dodal recenzent)), ki je bila sprva navedena v zgornji vrstici kot sopomenka za *plužni ročaj* ter nato prečrtana in za-

P *ročnike*;⁴³ H *Ta tkalič*, V *Tkalič (tkalec, tkáč)*, Š *Tkálec*, P *Tkavec*; H *Ženc*, V *žnec*, ali *žnica*, Š *ženci inu žnice (žènice)*, P *ženjice*;⁴⁴ H *ovčji pes*, V, Š *pes*, P *ovčarski pes*; H *podnužnice*, V, P *podnožnike*; H, Š, P *votek*, V *lotik (der Eintrag)*;⁴⁵ H *osnutik*, V *snutik*⁴⁶ ipd.; H *véalnico ali vélnico*, Š z *vejnicoj*, V, P *vevnico*;⁴⁷

- c) pomensko ujemalni izrazi se korenensko razlikujejo (časovnozvrstne, izvorno različne sopomenke, pomensko širši, nadpomenski ali ožji, vzporednopomenski izrazi:
- ca) neprevzeti: H *gručé*,⁴⁸ V *kepe* ali *nakopitena perst*, Š *grude (ino navaleno jilovico)*, P *grude*; H *bodeče ogrlje ali greben (za pse proti volkovom)*, V *grebenico*, Š z *grebenicoj (z bodečim ogrljom)*, P *bodečo gradanico ali grebenico*;⁴⁹ H, P z nadpomensko *čedo*, V *dróbnico*, Š *ovce*; H *svinje*, V *prasce*, Š *svinje s prascmi*, P *prešiči*;⁵⁰ H *železni greben (ferreo – eysernen Hechel)*, V *mikavnik*, Š *greben (omikavnica)*, P *greben (der Hechel)* – izraz *greben* je dvopomenski, saj pri V in P nastopa pri predilstvu in tkalstvu za dva različna predmeta (*der Hechel* in *der Weberkamm*),⁵¹ za drugega (*pectine – mit dem Weberkamm*) zato H uporabi izraz *brdo*, kar se ujema s češkim izrazom pri Komenskem (1685: 121), ostali pa navajajo *greben*; za *Liciis – mit den Zotten*⁵² pa H zato pusti prazen prostor,⁵³ V ima sopomenki z *brdmi (z obnitmi)*, P z *brdi*, češki ustreznici (prav tam) sta *Hrebenem (Nitelnicem)*;
- cb) prevzet v H, neprevzet/prevzet/s prevzeto sopomenko za domačim v V,

menjana s *klejšče* (pripis s temnejšim črnilom). Po SSKJ2 je *otka* »orodje za odstranjevanje prsti, plevela s pluga«. Zapisana je že v Megiserjevih slovarjih (B16).

- 43 *Ročnik* je v SSKJ2 narečna različica za splošni pomen 'držalo, ročaj', za *Pflugsterze* ima PL *ročaj* in *ročnik* po Murku in Cigaletu.
- 44 Prevodi se razlikujejo po narečnih glasovnih variantah za sodobni knjižni obliki *žánjec* in *žanjica*; V in Š upoštevatva oba spola, H in P le moškega oz. ženskega, tudi v rabi števila ni enotnosti. H oblika *ženc* se pojavi že v Megiserjevih slovarjih, V oblika *žnec* je značilna za vzhodnoslovenski prostor (Murko v PL, SSKP), *ženjec/ženc* (ki je lahko tudi naglasna dvojnica, pri PL le *žənəc, -nə*) je ob koncu 19. stoletja še splošna (v PL je pri *žanjec* nadrejena oblika *ženjèc*, pri *žanjica*, ki jo imata le POH in SSKJ2, pa je kazalka h glasovno upravičeni obliki *ženjica*).
- 45 SSKJ2 **votek**: »tekst. nit, ki se vtke prečno med podolžne niti tkanine«. Zapis z *l* je hiperkorekcija (dodal recenzent).
- 46 SSKJ2: »snutek, osnutek, osnova: tekst. sistem vzporednih niti, ki so na statvah vzdolžno napete«.
- 47 SSKJ2: »nekdaj lesena, lopati podobna priprava za vejanje; velnica«, B16 ima vse tri različice (*velnica* v šestih delih, *vevnica* le v Megiser 1592, *vejalnica* v Juričič 1578), *vejnica* je le v PL (dolenjsko).
- 48 *Gruča* (v SSKJ2 v 2. pomenu »gruda«) je izkazana v tem pomenu v B16.
- 49 Oba izraza ima SSKJ2.
- 50 Pri H so *svinje* skupni izraz za današnja izraza *prašiči* in *prasci* (slednji danes ekspresivno (SSKJ2) oz. pešajoče (SP)); prva dva sta že v B16 (*prešič, prašič* le pri Megiserju), *prasec* pa šele v KV, pri Š pa se *svinje* nanašajo le na samice.
- 51 KV ima za *pecten* štiri izraze: *glavnik, greben, mikalnik, gradaša*. Zadnji je prevzet iz romanskih jezikov (staroitalijansko) (ESSJ I: 168). V SSKJ2 je *greben* del stavov: »tekst. del bila, ki drži osnovne niti v določenem razporedu«.
- 52 SSKJ2 **brdo**²: »tekst. priprava na statvah za premikanje osnovnih niti navzgor in navzdol«; **mikalnik**: »tekst. stroj za razčesavanje, uravnavanje prediva«.
- 53 Na manjkajoči izraz je opozoril že Kopitar (1809: 95) ter navedel *brdo* in *obniti*.

- neprevzet v P: H v *te žakle*,⁵⁴ V v *vreče ali žakle*,⁵⁵ P v *vreče*; H *majerza*, V *pastarica*, P *kravja dekla*; H (molze) *nad mlejšno kábelco*, V v *žehtar*, P *nad molznjakam*; H *iz goveskih štall*, V, Š, P *iz hleva*;
- č) so (pokrajinsko) razlikovalno enakopomenski:
H *omikálišče ali predivu (proč pride)*, V *hodnik (ločijo)*,⁵⁶ Š *trjače* (= PL vzhodnoštajersko po Cafu), P *tulje*,⁵⁷
H *tkalšku kolu*, V *šipno vratilo*, P *vratovilo (Garn od Weberbaum)*,⁵⁸ H *po prgiščah – V pesti (95) – Š v šake*,⁵⁹ P *v pesti*,⁶⁰ H, V *sualnica* (H še *ladjica*) ‘čolniček’,⁶¹ Š *špola*, P *snuvalnica (Weberspuhl)*;
- d) H ima več sopomenskih izrazov, besedne zveze so lahko kalkirane po nemščini: *nit ali prejo (Filum – den Faden)*, V, Š, P *nit*; H *tkalški stol ali statuve (in Textrino – auf dem Weberstuhl)*, V, P *statve*; H *garnik, garmprat*,⁶² ali *na motavilu (alabrum – Haspel)*,⁶³ V *motavnik*, Š *mahalo*, P *motovilo*,⁶⁴
- e) splošni glagol je pri V in P nadomeščen s strokovnim:
H (lan) *v’údo namočiti*, V *goditi*, Š *namočiti*, P *pogoditi*; H (platno) *gostu delati*, V, P *gostiti*.

3.2 Ujemanje in izmenjava izrazov med Hipolitovim in Potočnikovim prevodom

Primerjava leksemov iz drugih razdelkov, ki jih V in Š ne vsebujeta, pa je v 150 letih izkazala posodobitev izrazja in potrdila večinsko zamenjavo ali opustitev prevzetih leksemov z izvorno slovanskimi ter izpričala samostojnost P prevajanja. Kjer so pri H navedene pokrajinsko specifične sopomenke, je pri P uporabljen le

54 Okrepljeno so označene prevzete sestavine.

55 *Žakelj* poznajo vsi starejši viri in je pogovorna ustreznica za knjižno *vreča*, ki jo usloviri šele POH, PL pa jo označi kot novoknjižno.

56 SSKJ2: »etn. grobo, ročno tkano platno«.

57 H ni poznal ustreznega izraza, zanj značilno obrazilo *-išče* je raznopomensko, tu v pomenu ‘omikano odpadno predivo’, Š izraz *trjače* navaja le PL kot vzhodnoštajerski po Cafu. Po SSKJ2 je *tulje* narečno »najkrajše, najslabše predivo« za sodobno knjižno ustreznico *potirek*. PL ima različici *tulje* in *tule*, prva je nadrejena in širše zastopana.

58 SSKJ2 *vratilo*: »tekst. navijalni valj na ročnih statvah«.

59 *Šaka* je narečni izraz v Beli krajini in proti vzhodu ob hrvaški meji za *pest, dlan, prgišče* (SLA1, komentar in karta V040 prgišče, V027 pest).

60 SSKJ2 razlaga *prgišče* kot »prostor med ukrivljenimi prsti in upognjeno dlanjo« in »količina česa, kar se lahko drži«, kar je tudi sopomensko s *pest*. H in V po predlogi ne navajata poimenovanja za »zvit šop bilk, slame za vezanje snopov« (SSKJ2), imata ga Š: *s povéslami* (237) in P: *44. s poréslam (Garbenbande)*. PL ima še glasovno dvojnico *poreslo*, ki jo izvaja po Miklošiču iz *povreslo* (stsl. *-vrésti, binden*), pozna jo tudi POH (1781).

61 SSKJ2 *sualnica*: »nar. zahodno priprava na statvah za vnašanje votka med osnovne niti; čolniček«.

62 Germanizem (»*Isln. *garnpret* m ‘motovilo’; nato po asimilaciji *n* na *p* nastalo **garmpret* in vokalni harmoniji *garmprat*. Izposojeno iz bav. avstr. **garnpret* za nvn. *Garnbrett* ‘motovilo’ (Striedter-Temps 1963: 127; Bezljaj 2003: I, 448)« (NESSJ, geslo *garmprat*) ima že Alasia (1607) in kasneje Pohlín. Za opozorilo se zahvaljujem recenzentu oz. recenzentki.

63 SSKJ2 *motovilo*: »teh. priprava ali del stroja za navijanje in odvijanje preje«. Za *garnik* ‘motovilo, vreteno za navijanje preje’ prim. ESSJ I: 139, ki predvideva nasprotno od Striedter-Temps »podedovano osnovo iz ide. *ger-, sukati, plesti“«.

64 KV ima za *alabrum* in *licium* poimenovanje *tkalčje vratilo* (gl. op. 59).

en knjižni leksem:⁶⁵ npr. H 55. **Bandíba**,⁶⁶ *Térganje Tergátva* – P 54. *Tergatev*.

H je v primerjavi s P pogosto izbral več sopomenskih ali dvojničnih izrazov, kar potrjuje njihovo neustaljenost ali njegovo težnjo po nizanju različnih izrazov za isti denotat, P redkeje uporabi ustaljene prevzete lekseme: npr. H 62. **šhufhtar**, *zhevlar*, **šhúlinar**, P 61. *čevljar (Der Schuster)*; H 63. **Ta Zimpèrman**, P 62. *Tesár (Der Zimmermann)*; H 44. *is šhtérnami*, P 43. *vodotoči*;⁶⁷ H **flanze**, P *sadike*;⁶⁸ H *is šrangami ali s plankami*, P *rimeljni ali deskami (plankami) (Stacketen oder Planken)*. Tudi nekatere H izrazno, besedotvorno in korenško razlikovalne izpeljanke slovanskega izvora se ne ohranjajo: npr. H 44. *drivéšsar v púngertu*, P 43. *Sadni vertnar v sadovniku*.⁶⁹ H uporablja več besednozveznih leksemov, tudi z enobesedno izpeljanko (npr. H 44. *iz luštnimi lupami*, P 43. *šotori*; H 45. *s'lejvo rokó ali s'levízo*, P 44. *z levo*).

Ujemanje in razlikovanje naj tipološko osvetli še prikaz leksike v enem razdelku (H 51. *Tyzhji Lov*, P 50. *Ptičji lov*):

- a) ujemanje: *vabiti*, *vabnik*⁷⁰, *uta*, *mreža*, *precep*;⁷¹ *se zadavijo*;
- b) prevzet izraz zamenja domač: H v **foglovžih**, P v *kletkah* (H ima tudi izraz *kletka*, sopomenski s *precep*: *s precepom ali s kletko (Decipula – Vogelschlag)*, P *na precep ali zapadko lovi*);⁷²
- c) več izrazov pri H zamenja en izraz pri P: H **Tičar**, ali **Tičji Lovic**⁷³ (*Auceps*

65 Drugod občasno navaja dve (tudi vzporedni podpomenki) kljub eni nemški ustreznici: 55. *v kadi (hladivnice) – in Kufen*, v **škařih (golidah)** – *mit Gelten*, 56. **taljarje ali ploščice** – *die Teller*, 83. *jadra ali vetrila – die Segel*, *zastava ali bandero – die Flagge* ipd.

66 To glasovno podobo romanizma ima samo H, SSKJ16 ima poleg le pri Dalmatinu izpričane različice *bandima* ob domačih *branje* in **bratev* še pri njem in v *Hišni postili* zapisano *mandiba*, v Registru 1584 še *bandiva*; KV ima *bendima* ob slovenskih (*grozdja*) *trganje*, *branje*. Sodobni leksem *trgatev* z oblikovno varianto *trgatva* ima že Dalmatinova *Biblija*, prvega tudi Trubar (1577) (B16), nato šele PL.

67 Germanizem *šterna* 'vodnjak', ki ga ima H tudi v naslovu 73. razdelka (*Shtjerne*), kjer je *j* dopisan s temnim črnilom, v besedilu petkrat zapisan brez *j* (tako tudi v obeh delih slovarja) in le dvakrat z *j* (dolenjska glasovna sprememba *ie* za *i* ali *e* ob *r* (po potrditvi Vere Smole)), pri P zamenjan z *vodnjaki – die Brunnen*, imajo vsi starejši viri in je še živ v govornem jeziku, pri P ga zamenja zloženska *vodotoč*, ki ima v PL in SSKJ2 drugačen, danes zastarel pomen 'vodni kanal, struga'.

68 Germanizem pozna že B16, KV ima *sajenica*, izpeljanko *sadika* pa šele PL po Ravnikarju in Murku.

69 *Drevesar* v virih na Franu ni izkazan in je lahko H tvorjenka ali narečna beseda, nemška izposojenka *pung(e)rt* je izpričana v B16, pri SV in PL še variantno *pungrad/pungrat*, PL ima različici *sadovnik* in *sadovnjak* (nk.), prva je po SSKJ2 zastarela.

70 V SSKJ2 je samostalnik lovski izraz s pomenom »ujeta žival, navadno ptica, s katero se privabljajo druge živali«; izkazan je šele v PL, v B16 *vabec*.

71 B16 (Korpus16: *tizhji precep*), KV, SV v primerjalnem frazemu *vpiti kot ptica v precepu*, POH »na enem koncu preklana trstika, steblo za lovjenje ptic«.

72 Pri P preseneča ohranjanje starejšega besednega reda pri stavi povedka v sedanjiku na koncu stavka za drugimi stavčnimi členi, ki se ujema z nemško predlogo, pogosto pa tudi ne, npr. »Der Weber **zettelt** das Garn **an**, und **rollet** es auf den Weberbaum – Tkavec prejo **osnuje** in jo na vratovilo **navije**«.

73 H ima začetno besedilo (*en tyzhar, ali Tyzhji Lóviz*) prečrtano zaradi spremembe nemškega besedila, pri prepisu je izpustil nedoločni člen in prekrizal naglas.

- *der Vogelsteller od Vogelfanger*),⁷⁴ P *Tičar (der Vogelsteller)*; H *postavi zanke ali zadrge*, P *nastavi zanke*; H *posiple to špižo ali žier*, P *natrese vabe*;⁷⁵ H *padajo na zemljo (prečrtano) ali cejpajo na tla*, P *na tla padajo*; H *natakne limance ali limane mreže na eno lovno ranto*, P *natakne limanc* (H, P *Leimruthen*) *na kol* (H, P *Leimstange*); H *napravi en prostor, pod ali terišče (aream – einem Lockherd)*, P *gumno*⁷⁶ *napravi*; H *po teriščih*, P *po gumnu*;
- č) pri H je samostalniška zveza, pri P pa je določilo izpuščeno: H *te tičje mreže*, P *mrežo*;
- d) H ima glagol v ožjem pomenu, P v splošnejšem: H *se zadrgujejo*, P *se love*;
- e) raba sopomenskih raznokorenskih glagolov: H *reztegne*, P *nastavi (mrežo)*; H *zamotajo (svoje perje)*, P *zapletajo (perutnice)*;
- f) glagol z odvečnim smernim prislovom zamenja drug enobesedni glagol oz. istopodstavnini glagol s predpono: H *se doli spuste*, P *(na vabo) sedajo*; H *proč zleteti*, P *odleteti*.⁷⁷

4 SKLEP

Leksikalne spremembe med prevodi so pogojene časovno in prostorsko ter so v starejših virih bližje govorjeni zvrsti jezika, z več sopomenskimi poimenovanji za isti denotat. Hipolit izrazno ohranja dolensko narečno osnovo ter ima ob vrsti domačih več prevzetih in besednozveznih izrazov kot ostali prevodi. Njegov prevod petih razdelkov *Sveta v slikah* je vzorčno prikazan med zgodovinskimi besedilno zgoščenim prevodom v knjižni normi prve polovice 19. stoletja brez dolenskih prvin, zato so ju gotovo poznali tudi kasnejši prevajalci. Vodnik nadomešča prevzete lekseme z ustrezniciami slovanskega izvora, uvaja besedotvorno ustaljene mlajše izraze, mestoma dodaja sopomenke, pa tudi druge uveljavljene germanizme. Šmigoc se opre na Vodnikovo priredbo in jo le delno vključi v besedilno obsežnejše štiri tematske sklope ter na vseh ravninah prilagaja vzhodnoštajerskemu jeziku. Potočnik se v 140 let mlajšem prevodu v teh poglavjih odloča za po en sam knjižni izraz brez (narečnih) sopomenk in različic, pri njem pa je pogostejša stava povedka na koncu stavka, tudi neodvisno od nemške predloge. Izraze glede na predhodne vire delno besedotvorno posodobi in odpravi različice, ob opustitvi bohoričice pa ohranja tudi v izdaji iz l. 1858 značilnosti knjižnega jezika prve polovice 19. stoletja (npr. *čednik*, *z rogam*, *ovčarskiga*). Prevajalsko ne kaže odvisnosti niti od Vodnikove priredbe niti od Hipolitovega prevoda, od katerega se tudi v drugih poglavjih razlikuje po deloma drugačnem, strnjemem nemškem besedilu in takšnem slovenskem prevodu.

⁷⁴ Podobno sta v nemščini sopomenski zloženki, pri H pa je prva izpeljanka.

⁷⁵ H ima *vabiti*, nima pa *vaba*, ampak *hrana* in *žier* zaradi pomenske razlike v predlogi (H *esca – das Aas* 'mrhovina', P *Lockspeise*).

⁷⁶ SSKJ2: »prostor, kjer se navadno mlati«.

⁷⁷ Zaradi prostorske omejitve bodo leksika Hipolitovega prevoda, tudi primerjalno s Potočnikovim, ter prevodoslovnimi vidiki podrobneje obravnavani v drugem prispevku.

VIRI IN LITERATURA

- Ahačič 2012** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Ahačič (ur.)** = Kozma Ahačič (ur.), *Slovenske slovnice in pravopisi, različica 1.0*, www.fran.si/slovnice-in-pravopisi.
- Bačer 2020** = Karel Bačer, GAIGER, Janez Adam. (1667–1722), *Obrazi slovenskih pokrajin*, Kranj: Mestna knjižnica, 2020–, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/hipolit-novomeski-gaiger-janez-adam/>.
- Benedik 1994** = Metod Benedik, Kapucini v Novem mestu, *Zgodovinski časopis* 48.2 (1994), 195–216.
- Bečková 1989** = Marta Bečková, Rozšíření spisů J. A. Komenského v Evropě v 17. a 1. polovině 18. století a slovníký text Orbisu, v: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Aleksander Skaza – Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989 (Obdobja 9), 423–431.
- ESSJ I** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Fran** = *Fran, slovarji* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 8.0, www.fran.si (20. 5. 2022).
- Glaser 1894** = Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1894.
- HDT 1711–1712** = Hipolit Novomeški, *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguas compositum. In anteriori parte latino-germanico-sclavonicum in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum*, 1711–1712, <https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UZIRC8O2>.
- Ilešič 1900** = Fran Ilešič, Komenskega »živi abecé« v slovenskem jeziku, *Popotnik* 21.5 (1900), 156–158.
- Ilešič 1902** = Fran Ilešič, *O pouku slovenskega jezika, njega dosedanje smeri in bodoča naloga*, Ljubljana: Slovenska šolska Matica, 1902.
- Kidrič 1928** = Francè Kidrič, Hipolit (1667–1722), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon 3: Hintner – Kocen*, ur. Izidor Cankar et al., Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928.
- Komenský 1685** = Jan Amos Komenský, *Joh. Amos Comenii Orbis sensualium pictus quadrilinguis*, Leutschoviae: Brewer, 1685.
- Komenský 1686** = Jan Amos Komenský, *Joh. Amos Comenii Orbis sensualium pictus [...]*, Noribergae sumtibus Michaelis & Joannis Friderici Enderorum, 1686.
- Kopitar 1809** = Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana: W. H. Korn, 1809. – Gl. Ahačič (ur.).
- Lah 1915–1919** = Ivan Lah, Pater Hipolit in njegov »Orbis pictus«, *Popotnik* 36.1 (1915), 22–30, 36.2, 74–79, 36.3, 188–192, 36.4, 188–192, 36.5, 227–231; 37.1 (1916), 17–22, 37.2, 54–59, 37.3, 110–113, 37.4, 140–144, 37.6, 238–240; 38.1 (1917), 16–22, 38.2, 61–67; 39.1–3 (1918), 50–57, 39.4, 112–116, 39.5, 149–151, 39.6, 180–182; 40.2 (1919), 48–56, 40.3, 81–84.
- Leeming 1991** = Henry Leeming, Some textological and lexicological Aspects of Fr. Hipolit's Version of Komenský's Orbis Sensualium Pictus, *Razprave SAZU XIV* (1991), 185–211.
- Leeming 1996** = Henry Leeming, Calques of Latin and German Provenance in Fr. Hipolit's Slovene Version of Komenský's Orbis Sensualium Pictus, *Razprave SAZU XV* (1996), 47–64.
- Marn 1884** = Josip Marn, *Jezičnik: Knjiga Slovenska v XVIII. veku* 22, Ljubljana: Natisnil in založil Rudolf Milic, 1884, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZNOR0IFS>.
- NG** = Narodna galerija, *Zbirke 1600–1700, Hans Georg Geiger von Geigerfeld – Sv. Jurij v boju z zmajem*, Ljubljana: Narodna galerija, <https://www.ng-slo.si/si/stalna-zbirka/1600-1700/>.
- Potočnik 1849, 1858** = Blaž Potočnik, *Grammatik der slowenischen Sprache*, Ljubljana: Jožef Blaznik, 1849, 1858.
- Rupel 1951** = Mirko Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, *Slavistična revija* 4.3–4 (1951), 238–243.

Smolik 1990 = Marijan Smolik, Hipolit Novomeški, *Enciklopedija Slovenije* IV, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, 24.

SSKJ16 = Kozma Ahačič idr., *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021 (Zbirka Slovarji).

Šmigoc 1812 = Janez Leopold Šmigoc, *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre*, Grätz: Aloys Tusch, 1812.

Štrekelj 2012 = Karel Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva* I–II, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

SUMMARY

The Lexicon of Hippolytus's Translation of *Orbis pictus* (1712) Compared to Later Partial Slovenian Translations

The Capuchin friar Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*)—a religious writer, lexicographer, and grammarian (Novo Mesto, 1667 – Kranj, 1722), as well as the leading figure of Slovenian philology in Carniola in the 1710s—was also the first to translate into Slovenian the advanced picture dictionary *Orbis sensualium pictus* (1658) by the Czech philosopher, theologian, and pioneer of modern educational science John Amos Comenius (1592–1670). This year marks the 430th anniversary of Comenius's birth. Hippolytus's unnamed translation of *Orbis sensualium pictus* can be found among the supplements to his extensive trilingual print-ready dictionary (1711–1712), and its seventy-five pages in Latin, German, and Slovenian contain all 150 sections of the volume with names for the basic conceptual world, a conclusion, and an alphabetical list of chapters.

This article examines the (dis)continuity of Hippolytus's vocabulary in later partial translations from the first half of the nineteenth century: in an improved sample translation of five chapters (agriculture, livestock production, beekeeping, spinning, and weaving) by Valentin Vodnik in Jernej Kopitar's *Grammatik der Slavischen Sprache* (1809); in the expanded selection of four sections by Johann Leopold Šmigoc (1812); and in ninety-five selected items by Blasius Potočnik (1849, 1858), as well as in modern (non-)standard language. In addition to the updated norm of the central Slovenian standard language and the introduction of eastern Styrian elements by Šmigoc, Hippolytus's Germanisms are mostly eliminated, and the traditional ones are merely included as synonyms, whereas (calqued) phrasal terms are substituted with single-word terms. Due to the instability of the terms, Hippolytus often cited roots and word-formational synonyms, whereas Potočnik translated according to a partially different German template and usually limited himself to a single term.

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

BESEDOTVORJE V ROKOPISNEM HIPOLITOVEM SLOVARJU (1711–1712): SLOVARSKO IZROČILO IN NOVOSTI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.10](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.10)

V prispevku je predstavljena besedotvorna podoba slovenskih ustreznice k nemškim in latinskim iztočnicam v Hipolitovem slovarju *Dictionarium trilingue* (1711–1712). S starejšimi in mlajšimi slovarskimi viri od 16. do 21. stoletja smo primerjali izbrane zglede Hipolitovih besednih družin in ugotavljali njihovo razvejanost. Na vzorčnem gradivu smo iz alfabetarija slovarja izluščili vse pridevniške izpeljanke na črki L in M in pridevniške zloženke z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom na K, L in M. Na podlagi primerjave smo ugotavljali njihovo kontinuiteto v knjižni slovenščini od 16. do 21. stoletja, besedotvorno variantnost, arhaizacijo, izginotje ali revitalizacijo.

Ključne besede: Hipolit Novomeški, *Dictionarium trilingue* (1711–1712), trojezični slovar, slovenski slovarji, besedne družine, pridevniške izpeljanke, pridevniške medponsko-priponske zloženke

Word Formation in Hippolytus's Manuscript Dictionary (1711–1712): Lexicographic Tradition and New Features

This article presents the word-formational character of Slovenian equivalents of German and Latin headwords in Hippolytus's dictionary *Dictionarium trilingue* (1711–1712). Selected examples of Hippolytus's word families were compared with older and more recent lexicographic sources from the sixteenth to the twenty-first century, and their complexity was determined. Using sample material, all adjectival derivatives starting with l and m, and adjectival compounds starting with k, l, and m with a two-morpheme infix plus suffix were extracted from the dictionary's list of entries. Based on comparison, their continuity in standard Slovenian from the sixteenth to the twenty-first century was determined in addition to their word-formational variance, archaicism, disappearance, or revitalization.

Keywords: Hippolytus of Novo Mesto, *Dictionarium trilingue* (1711–1712), trilingual dictionary, Slovenian dictionaries, word families, adjectival derivatives, adjectival infix-suffix compounds

1 UVODNE MISLI O HIPOLITU

- 1.1 Letos minevata visoka jubileja – tristo let od smrti novomeškega rojaka Adama Geigerja z redovniškim imenom o. Hipolit in pridevkom Novomeški ter 310 let od zaključka njegovega trojezičnega slovarja v dveh delih *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum in anteriori parte latino-germanico-sclavonicum in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum*, ki je tik pred izidom ostal v rokopisu.¹ Hipolit je namreč pripravil najobsežnejši rokopisni slo-

¹Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

var s slovenščino kot enim od ustreznih jezikov v zgodovini slovenskega slovaropisja, ki obsega približno 324.000 pojavitev slovenskih besed. Visoki jubilej je idealna priložnost, da poleg Hipolitovega slovničarskega dela (Latinsko-nemško-slovenska slovnica, 1715),² zaslug za oblikovanje prvega slovenskega tematskega izrazja na več strokovnih področjih (*Orbis sensualium pictus*)³ in pomena Hipolitovih liturgičnih knjig pri vzdrževanju kontinuitete norme osrednje knjižne slovenščine (kranjščine) v katoliški liturgiji⁴ ovrednotimo tudi Hipolitov prispevek k razvoju slovenskega slovaropisja.

- 1.2 Zanimanje za slovenski jezik v knjigi so Hipolitu vzbudili spisi Matije Kastelca in pridige Janeza Svetokriškega. Največjo težavo pri pisanju nabožnih knjig, prenašanju latinske in nemške cerkvene literature v slovenščino ter pripravi pridržnih in drugih verskih besedil v slovenščini je zanj in tedanje duhovnike predstavljalo iskanje ustreznih slovenskih izrazov, zato je čutil potrebo po novem slovarju »na korist sebi in mladim redovnikom, kateri v jezikoslovnem neznanju potratijo več

1 Janez Adam Geiger se je rodil leta 1667 v Novem mestu. Domnevno je študiral pri jezuitih v Ljubljani in okrog leta 1684 postal kapucin »štajerske pokrajine«, ki je obsegala tudi Kranjsko. Bil je duhovnik, kapucin, lektor filozofije in bogoslovja, pisec nabožnih del, slovničar in slovaropisec. Kot predstojnik samostanov je deloval v Kranju, Novem mestu in Ljubljani. Umril je leta 1722 v Kranju. Podrobneje o njegovi življenjski poti in strokovnem delovanju gl. Kidrič 2013 [1928].

2 Šele med končnimi pripravami za tisk trojezičnega slovarja *Dictionarium trilingue* je Hipolit naletel na težko dostopno slovnico Adama Bohoriča *Arcticae horulae* (na Slovenskem se je ohranila le v nekaj izvodih), ki mu jo je prinesel tiskar J. J. Mayer. Po pregledu se je odločil, da jo mora izdati pred izidom slovarja, čeprav je bil naslovni list slovarja že natisnjen. Izvirni naslov Hipolitove (prve) priredbe najstarejše slovnice slovenskega jezika se glasi: *Grammatica latino-germanico-slavonica*, s pojasnilom v podnaslovu, da je »prirejena po zelo starem primerku v slovnični priručnik kranjskega jezika, očiščena mnogih napak in pomnožena z nemškimi izrazi. Nek ljubitelj slovenskega jezika jo še posebej posveča v splošno rabo mladini Notranje Avstrije« (prevod v Ahačič 2012: 89). Avtor je zamolčal tako svoje ime kot avtorja izvirne verzije in naslov slovnice, verjetno, ker je bil Bohorič protestant, on pa katoličan.

3 Kot zgodnji primer posvetnega strokovnega pisanja v slovenščini z začetka 18. stoletja je pomemben (rokopisni) dodatek k slovarju, v katerem je Hipolit prevedel prvo otroško ilustrirano enciklopedijo, delo J. A. Komenškega *Orbis sensualium pictus* (Svet v čutnih podobah/slikah). Podrobneje o strokovnem izrazju v enciklopediji gl. Orel 2022.

4 S ponatisi lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* iz prvotne izdaje ljubljanske škofije oz. Hrenove izdaje (1712) je nadaljeval tudi Hipolit, ki je za J. L. Schönlebnom (1672) pripravil tretjo izdajo (1715) in jo anonimno objavil. Obsežnemu lekcionarju je dodal iz latinščine prevedeni *Catechismus* (na straneh od 385 do 414) in ga povzel v podnaslovu *Kratki zapopadek potrebnih katoliških naukov za krščansko mladino*. Pri rabi krščanskih terminov se je Hipolit navezoval na protestantsko tradicijo, zato so bila nekatera poimenovanja v 18. stoletju že arhaična, npr. *katolški krščenik* (namesto *kristijan*), *vstajenje života* (namesto novejšega *teles*), opazen je trend umika prevzetih krščanskih terminov iz nemščine, npr. *gmajna* (*svetnikov*), *grevenga*, *peršona*, (*večni*) *leben* ipd. (podrobneje po tematskih področjih gl. Legan Ravnikar 2001: 151–184; 2008: 36–47). Pod svojim imenom je Hipolit izdal šele *Bukvice od slejda inu navuka Kristusa našega isveličerja* T. Kempčana (1719). Podrobneje je o obredni jezikovni tradiciji v besedišču in spremembah na glasoslovni in oblikoslovni ravni v 17. in prvi polovici 18. stoletja pisala M. Orožen (1996: 295–298).

časa za besedo nego za stvar«. ⁵ Hipolit je slovar za tisk pripravil v dveh delih: latinsko-nemško-slovenski del je bil končan do marca 1711, nemško-slovensko-latinski del pa aprila 1712. ⁶ Čeprav je bila naslovna stran že natisnjena, je slovar začel popravljati po Bohoričevem pravopisu (do vključno črke E) ter ga pravopisno in jezikovno precej izboljšal. Ker dela ni dokončal, se tudi natis ni nadaljeval. Preden je Hipolit izvedel za Bohoričevo slovnico (1584), je zasnoval poseben slovnični dodatek O črkah, zlogih in načinih njihove izgovorjave, ki ga je po vsej verjetnosti kasneje vstavil v poglavje o pravopisu v svoji priredbi Bohoričeve slovnice (1715) (Ahačič 2012: 207). V uvodu slovnice je Hipolit med drugim poudaril (kar v izvorni Bohoričevi verziji ni bilo izraženo v eksplicitni obliki), da »prirojeno« znanje slovenščine še ne pomeni poznavanja normativnih pravil pisanja. Prepričan je bil, da je za pisanje v slovenščini nujno potrebno poznavanje slovenske slovnice, da bodo slovenski pisci lahko uspešno premostili razlike med govorjenim jezikom, ki jim je bil dan v zibelko, in normiranim knjižnim jezikom, ki se ga vsak mora šele naučiti, če hoče pisati v slovenskem jeziku.

- 1.3 Ker je Hipolitov slovar ostal v rokopisu in je zato uporabnikom težko dostopen, so ga tako sodobniki kot mlajši slovenski slovaropisci slabo poznali. Anton Breznik, ki se je natančneje ukvarjal z zgodovino slovenskega slovaropisja, je zapisal: »Presenetila me je vrednost zlasti nekaterih starejših slovarjev (Kastelec, Hipolit, Pohlin), ki so bili doslej docela prezirani« (Breznik 1926: 110). Na podlagi primerjave izbranih uslovarjenih besed je Breznik ugotovil, da je na Hipolitov slovar precej vplival Megiserjev *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM* (MD 1592), dosti manj besed pa je sprejel iz štiridesetjezičnega Megiserjevega slovarja *Thefaurus Polyglottus* (MTh 1603) (Breznik 1926: 136). Kastelec-Vorenčev rokopisni slovar *Dictionarium latino-carniolicum* (1680–1710), ki je za slovenski del slovarja sprejel nekatere besede iz Megiserja in Habeliča, tudi besede iz prekmurskega narečja, vzhodne Štajerske in drugih narečij, je tvoril ogrodje za Hipolitov slovar, ki je bil predhodniku podoben »po obliki in slovenskem besednem zakladu« (Breznik 1926: 135). Hipolitov slovar po Brezniku (1926: 136) vsebuje veliko dobrih, a redkih besed, bogate narodne rečenice in veliko novih izrazov, ki so po Pohlinu in njegovih naslednikih prišli v poznejše slovarje in od tod tudi v knjižni jezik. Kar precej besed je Hipolit tvoril sam. Pri tem je pogosto uporabljal naslednja priponska obrazila: **-ar**, npr. *glavnikar*, *igračar*, *metlar*, *mizar*, *urar*; **-išče**, npr. *gledišče* 'gledališče', *igrišče*, *sprehajališče*; **-ec**, npr. *robec*, *šivec* 'krojač', *vučeneč*; **-ščina**, npr. *obilščina*, *preobilščina* 'izobilje, preobilje', *pokojščina* 'tišina' (Bre-

5 K. Ahačič piše, da je bil vzrok za tako stanje odsotnost rabe slovenščine v javnosti, oz. s Hipolitovimi besedami: prevelika raba nemščine v šolstvu, politiki, na sodišču in v komunikaciji z izobraženimi sloji; pridigarjem pa taka nekompetentnost ne more biti dovoljena, saj pridigajo slovensko govorečim, in dokler si ne pridobijo znanja, kot ga zahteva to delo, porabijo veliko časa za iskanje ustreznih besed in to naj bi jim olajšal Hipolitov slovar (Ahačič 2015: 5). Prim. v slovenščino prevedeno uvodno besedilo Predgovor bralcu (*Praefatio ad lectorem*) k Hipolitovemu slovarju (Ahačič 2012: 203–205).

6 Hipolit je poslovenil celoten Frisijev slovar, ne le delno kot Kastelec. Z izdajo iz leta 1709 se ujema celoten Hipolitov slovar v obeh delih in vsi dodatki (nomenklature, indeksi), dodal je le seznam domačih krajev ter za zbirko *Orbis pictus Index Alphabeticus Arborum, Fructuum, Herbarum, Florum et Radicum*, kar je dobil v kaki starejši izdaji (Breznik 1926: 136).

znik 1926: 137–139). Ker je iz Hipolitovega dela veliko besed sprejel Marko Pohlin, katerega slovar *Tu malu besediše treh jezikov* (1781) je bil podlaga mlajšim, predvsem slovarjem Ožbalta Gutsmana (1789), Antona Murka (1833) in Antona Janežiča (1867), so se njegove besede ohranile v 19. stoletje in še dlje. Pohlinov slovar je močno vplival tudi na poznejše rokopisne slovarje: Debevčevega, Vodnikovega, Kumerdejevega in na Jarnikov *Etymologikon* (Breznik 1926: 142). Besedje iz Hipolitovega slovarja je v svoj monumentalni *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895) vključil tudi Maks Pleteršnik, ki je zbral gradivo iz največ dotedanjih slovarskih in besedilnih virov.⁷

2 PREDMET IN NAMEN RAZISKAVE

- 2.1 Jezikoslovno analizo Hipolitovih tvorjenk smo opravili na izbranem vzorcu slovenskih pridevniških izpeljank (za črki L in M) in pridevniških zloženk z medponsko-priponskim obrazilom (za črke K, L in M). Primerjalna analiza Hipolitove leksike z najstarejšo slovensko knjižno leksiko v 16. stoletju v SSKJ16 (A–D), ki zajema tudi slovensko slovarsko gradivo iz večjezičnih Megiserjevih slovarjev MD 1592 in MTh 1603, je pokazala na (slovarsko) izročilo in inovacije v postopkih tvorbe pridevnikov (v izpeljavi, zlaganju) in v rabi tvorbenih morfemov, v našem primeru priponskih in medponsko-priponskih besedotvornih obrazil. Prek rokopisnega slovarja Hipolitovega sodobnika Matije Kastelca, ki ga je dopolnil Gregor Vorenc, *Dictionarium latino-carniolicum* (1680–1710), zgodovinskega *Slovarja Pohlinovega jezika* (Snoj 2020), *Slovarja jezika Janeza Svetokriškega* (Snoj 2006), vsi so dostopni na spletnem portalu Fran (www.fran.si), smo preverjali morebitno kontinuiteto rabe izbranih pridevniških tvorjenk. Diahroni primerjalni vidik smo razširili na tiskane slovarje iz mlajših obdobij jezikovne zgodovine. Ugotavljali smo, ali je mogoče dokazati, da je bilo Hipolitovo slovarsko

⁷ Pleteršnik je v svoj slovar vključil najrazličnejše vire, od srednjeveških rokopisov prek protestantskih del in Megiserjevega štirijezičnega slovarja (¹1592, ³1744), Kastelčevih del in rokopisnega slovarja, Hipolitovega rokopisnega slovarja iz ljubljanske licejske knjižnice do že omenjenih Murkovega (*Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*, 1832–1833), Cigaletovega *Deutsch-slowenisches Wörterbuch* (1860), ki obsega tudi velik del gradiva iz Vodnikovega rokopisnega slovarja (1804–1806–1817), in Janežičevega *Deutsch-slovenisches Taschenwörterbuch* (²1867), celo iz njegovega *Slovensko-nemškega slovarja*, ki je izšel tik pred izidom Pleteršnikovega monumentalnega dela (Hubad, 1893). Vsebuje tudi leksiko iz obsežnega Cafovega in Miklošičevega slovarskega gradiva, iz Zalokarjevega rokopisnega slovensko-nemškega slovarja ter slovenskih verskih, leposlovnih, strokovnih, časopisnih idr. besedilnih virov od 16. do konca 19. stoletja (Pleteršnik 2006: XIV–XVII). – Ob tem je treba poudariti, da Pleteršnikove oznake niso nujno zanesljive za določanje virov posameznih besed. Prim. raziskavo avtorice, ki je na podlagi primerjalne analize vzorčnega dela slovarja (črka L) odkrila, da se Vodnikov slovaropisni delež v Pleteršnikovem slovarju skozi oznako *Cig.-Vod.* razkriva le delno. Vodnikovo slovarsko gradivo je namreč pogosto navajano v geslih, v katerih je kot edini vir citiran Cigale (*Cig.*); ker Cigale Vodnika dostikrat ni navedel med viri, se tudi Pleteršnik ni mogel sklicevati nanj. Vodnikovo slovaropisno gradivo je bilo vir tudi za Murka in Janežiča, in sicer zaradi spoznanja, da imajo slovenske iztočnice enak ali soroden nemški ekvivalent. Vodnikovo besedje je prišlo v Pleteršnikov slovar tudi prek Cafovega slovarskega gradiva, najbolj zanesljivo pri besedah, kjer je Caf omenjen kot edini vir. Celó pod oznako *nk.* pri iztočnicah, s katero je Pleteršnik kvalificiral novejšje tvorjenke, najdemo take, ki jih ima v rokopisnem slovarju že Vodnik (Legan Ravnikar 2008: 134–140).

besedje podlaga mlajšim tiskanim slovarjem v 19. stoletju, kot trdi A. Breznik, in sicer na podlagi do sedaj po številu iztočnic najizčrpnjega tiskanega slovarja – tezavra Maksa Pleteršnika (1894–1895). Posebej so nas zanimala Hipolitove novotvorjenke: ali so se obdržale v mlajših slovenskih slovarjih ali so kot priložnostnice povsem izginile iz slovarskih virov.

2.2 Na reprezentativnem gradivu smo skušali odgovoriti na tri raziskovalna vprašanja.

2.2.1 Vprašanje besednodružinske razčlenjenosti tvorjenk v Hipolitovem slovarju smo obravnavali na primeru treh tipičnih zgledov besednih družin, katerih tvorjenke smo primerjali po slovarjih skozi vsa obdobja slovenske jezikovne zgodovine. Kot je bilo navedeno v uvodu, velja splošno prepričanje, da je bil Hipolit tvorbeno zelo produktiven pisec, ki je v želji, da dokaže razvitost in enakovrednost slovenskega jezika, za vsako nemško ali latinsko iztočnico poiskal enega ali več slovenskih izrazov ali je ustreznico, kjer je zaznal poimenovalne vrzeli, tvoril kar sam. Zanima nas, kakšna usoda je te tvorjenke, večinoma nastale po slovenskih besedotvornih zakonitostih, doletela v prihodnjih stoletjih.

2.2.2 V drugem delu smo se omejili na vse pridevniške izpeljanke z začetnima črkama L in M, ki smo jih izločili iz alfabetarija Hipolitovega slovarja, in jih razvrstili po vseh gradivsko potrjenih pridevniških priponskih obrazilih. Po slovenskih slovarjih od 16. do 21. stoletja smo preverjali kontinuiteto oz. odkrivali njihovo »življenjsko pot«.

2.2.3 Tvorbo pridevniških zloženek z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom in njihovo distribucijo po priponskih morfemih smo prikazali na vzorcu vseh zloženek z začetnimi črkami K, L in M. Pregled kontinuitete medponsko-priponskih zloženek smo pripravili na podlagi primerjave slovarskega gradiva od najstarejših slovarjev (in SSKJ16 (A–D)) do sodobnih slovarjev slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2, SP, SSSJ, eSSKJ).

2.3 Listkovno kartoteko obrnjenega Hipolitovega slovarja *Dictionarium trilingue* [...] (1711–1712) s slovenskimi izhodiščnimi besedami (iztočnicami) ter latinskimi in nemškimi ustreznici je v sedemdesetih letih 20. stoletja pripravil zunanji sodelavec SAZU Jože Stabej. Hrani jo Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU.

Kartoteka obsega 104 kartotečne škatle s po približno 3000 listki formata A6, skupno število slovenskih besed je okrog 324.000. V letu 2021 je bilo rokopisno gradivo skenirano in pripravljeno za objavo v obliki pdf-dokumentov, ki združujejo po 50 do 200 listkov iz gradiva. V letu 2022 je bil izdelan alfabetarij – popis vseh slovenskih besed, ki se vsaj enkrat pojavijo kjerkoli v slovarju –, opremljen z osnovnimi besednovrstnimi podatki. Strokovnim in splošnim uporabnikom je na jezikovnem portalu Fran (www.fran.si) predstavljeno celotno Hipolitovo besedišče, olajšano je iskanje po gradivu in omogočene so primerjave z besedjem iz različnih obdobj jezikovne zgodovine, popisanim v slovarjih na Franu.⁸

⁸ Abecedni popis iztočnic, ki je pripravljen v obliki aktivnega seznama (Hipolit), omogoča povezave na posamezne pdf-dokumente. Seznam je pripravljen v zapisu XML. Rešitve za iztočnice

3 RAZVEJANOST BESEDNIH DRUŽIN PRI HIPOLITU PRIMERJALNO Z ZGODOVINSKIMI IN SODOBNIMI SLOVARJI NA JEZIKOVNEM PORTALU FRAN

Iz rezultatov primerjalne sinhrono-diahrone analize izbranih besednih družin⁹ lahko izpeljemo nekatere splošne ugotovitve. Izkazana je velika kontinuiteta rabe osnovnega slovarskega besedišča slovanskega izvora od najstarejših virov do sodobnosti. Besedne družine pri Hipolitu so (precej) bolj razvejane kot v primerjanih slovarjih: nekateri njihovi člani so se obdržali do sodobnosti, drugi so se izkazali kot priložnostne Hipolitove novotvorjenke, spodbujene z nemško in/ali latinsko iztočnico. Nekatero tvorjenko so kontinuirano izpričane le krajše obdobje, potem so lahko povsem izginile iz slovarjev ali so se revitalizirale, torej ponovno pojavile v mlajših obdobjih jezikovne zgodovine (v 19. stoletju), lahko šele v sodobnem knjižnem jeziku, kot stilno-zvrstno nevtralne ali kot časovno zaznamovane, arhaične besede. Za analizo so bile izbrane tri besedne družine. Besedna družina *boleti*, *bolan* itd. se uvršča med osnovno besedje vsakega jezika, besedna družina *broditi*, *brod* itd. ubeseduje vsakodnevno dejavnost ljudi, ki so si življenjski prostor iskali ob rekah, jezerih, morjih, v povezavi z vodo pa je izbrana besedna družina prevoznega sredstva *čoln* itd.

- 3.1 Za besedno družino *boleti* je pričakovano, da se kot razvita besedna družina pojavlja že v najstarejši knjižni slovenščini v 16. stoletju: *boleti*, *bolan*, *bolezen*, *bolečina*, *bolehati*, *bolehost*, *bolehav*, *bolezniv* (Juričič), od Kastelec-Vorenčevega slovarja (Kast.-Vor.) na prelomu iz 17. v 18. stoletje tudi *boleč*, *bolehav* in *bolehost*. V Hipolitovem slovarju (Hip.) je izpričanih kar 14 besed, poleg že omenjenih *bolan*, *boleč*, *bolečina*, *bolehost*, *bolehav*, *bolehati*, *boleti* in *bolezen* tudi *bolečinst* (Hip. *schmerzbringend*, *schwirrig*, *gefährlich*),¹⁰ ki ga kasneje beleži samo Murko (*voll schmerzen*). Izpeljanka *bolečinski* se pojavlja šele pri Pleteršniku (vira sta Cigale in Miklošič), prav tako *bolehanje* (Hip. *Kranckheit*, *Ungesundheit*, Plet. *das Kränkeln*), *bolehost* (Plet. = *bolehnost*, *Dict.*, *Mik.*) in *bolehen* (Plet., brez virov *kränklich*, *krankhaft*), medtem ko je *bolehaven* Hipolitova novotvorjenka, ki ni bila nikdar več potrjena.
- 3.2 Izraz *brod* je v knjižni slovenščini 16. stoletja večpomenka, ki pomeni izhodiščno 'kraj, kjer se da prebresti vodo, plitvina'; drugi pomen se nanaša na 'kraj ob vodi, urejen za pristajanje plovil, pristanišče', tretji pa je 'plovilo za prevoz čez vodo,

so prilagojene ali s pomočjo povezanih iztočnic usklajene z rešitvami v obstoječih slovarjih, kar omogoča njihovo povezljivost.

⁹ Besedno družino sestavljajo besede istega korena (Toporišič 1992: 7; 2000: 108, 116), ki se znotraj nje na različnih stopnjah tvorbe obravnavajo kot sestav besedotvorne podstave in obrazila. Podrobneje o sodobni leksiki z besednodružinskega vidika, ki v prvem tovrstnem slovenskem slovarju prinaša pregled vseh istokorenskih besed na vzorčnem gradivu črke B, gl. v Stramljič Breznik 2004 (Uvod, Slovar).

¹⁰ Navedbe v oklepaju se pri obravnavi tvorjenk iz Hipolitovega slovarja vedno nanašajo na njegove slovarske zglede za slovenske iztočnice, sopomenke, opise, ki so prečrkovani, le ponekod so deloma posodobljeni (odpravljeni so nekateri dolenski narečni odrazi). Mestoma so navedene tudi njihove nemške in/ali latinske slovarske ustreznice.

brod'. Kastelec-Vorenčev slovar izkazuje še večjo pomensko diferenciacijo, kar je v slovar sprejel tudi Hipolit (npr. *emporium – brod* 'kraj ali mesto za kupčijo'). To je mogoče razbrati iz besednih zvez, ki jih Hipolit navaja v slovarju: *brod, plitva voda, kir se more ta voda prebrestiti; Schiffflende – brod, loka, morski brod, kamor se barke inu ladje shajajo inu perklepajo; brod čez vodo; kraj morja, breg, brod*. Poleg *broditi* imata kontinuiteto iz 16. stoletja izpeljanki *brodnik* (Hip. *überführer, Schiffmann – brodnik, brodar; Schiffleiter – vižar te ladje, vikši brodnik*) in *brodovina* (*Schiffzoll, Schifflohn, Fergeld*), ki prek Kastelec-Vorenčevega slovarja izkazujeta kontinuiteto do Pleteršnika (*brodovina*) oz. do SSKJ2 (*brodnik*). Od Kastelec-Vorenca je Hipolit poleg omenjenih sprejel še več besed: *brodar* (Hip. = *brodnik, prepeljavec; Meister der Meerhäfen – mojster, brodar ali oblastnik čez morske brode*),¹¹ *brodnar* (*Schiffmann – tudi brodnik, čolnar, marinar*), *brodnarski* (= *čolnarski; Schiffbrot – brodnarski kruh, dvakrat pečen piškot*). Kar šest izpeljank beleži Hipolit prvokrat in jih je po vsej verjetnosti tvoril sam. Praviloma so ponovno izpričane pri Pleteršniku: *brodec* (*ein uferlein – en brodec, brežec*), ki ji Pleteršnik v enem pomenu pripisuje drugačen pomen (*Wuchler 'oderuh'*); *brodek* (*Börtlein – brodek, brežec*), Plet. navaja Valjavca (Rad); *brodišče* (*od smole goreč brod ali goreče brodišče*), ki je pri Plet. večpomenka; *brodariti* (= *čolnariti*), ki ji Pleteršnik, sklicujoč se na Cigaleta, Cafa in Zoro, pripisuje hrvaški izvor;¹² kot vrstni pridevnik *brodni* (Hipolit navaja le stalne besedne zveze: *Schiffbrück – brodni most 'ponton'; brodni kraji: kateri blizu na brodu ali na bregeh nad vodo leže ali stoje*), uvrščeno pod iztočnico *broden* pa Pleteršnik drugi pomen izpeljanke (*ploven – schiffbar*) pripisuje prevzemu iz hrvaščine ali srbsčine; izraz je potrjen tudi v SSKJ2 in SP ('ki se da prebrestiti'). Za priložnostne, enkrat izpričane novotvorjenke so se po primerjavah z omenjenimi viri izkazale Hipolitove izpeljanke: *brodast* (*kir je dosti brodov inu napelavkov, de se morejo barke inu ladje h kraju postaviti*), *brodljiv* (*brodljiva voda*), *brodovati* (*se k brodu ali na brod voziti, čolničovati*), *brodovinar* (*brodar, brodnik, kateri na brodu col jemlje*) in *brodovski* (*brodovski dohodek*).

- 3.3 Izhodiščni samostalnik *čoln* in izpeljanka *čolnar* ter modificirani izpeljanki *čolnič* in *čolnec* so potrjeni že od knjižne slovenščine 16. stoletja dalje, medtem ko sta Hipolitova izraza *čolnariti* in *čolnarski* izpričana le v sodobni slovenščini (registrial ju ni niti Pleteršnik!). Manjšalnico *čolniček* je Hipolit verjetno sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, njegove manjšalnice *čolnec*, *čolnek*, *čolnič* pa je ponovno slovarsko ubesedil šele Pleteršnik. Kar enajst tvorjenk, večinoma navadnih izpeljank, je po rezultatih primerjalne analize po starejših slovarjih do sodobnosti

¹¹ Izpeljanko *brodar* je Pleteršnik, sklicujoč se na navedene vire, opredelil kot večpomenko: 1. *Ruderkneht* 'veslač' iz M(iklošičevega slovarskega gradiva), 2. *Schiffman, Matrose* 'kapitan, mornar' (Cig., Jan., M, C(afovo slovarsko gradivo)), v drugem pomenu po Pleteršnikovi presoji sprejeto iz hrvaščine ali srbsčine (navaja: *po hs.*). V pomenu 'ladjar, mornar' je *brodar* potrjen tudi v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (Novak 2006). Kastelec-Vorenčev slovar (Stabej 1997) ga navaja po doslej znanih podatkih prvi, pri čemer izraz izhaja iz skupne praslavske dediščine v panonskem prostoru, ne iz mlajšega prevzema, kot je domneval Pleteršnik.

¹² Enako velja za glagolsko izpeljanko *brodariti* (gl. op. 1).

rezultat Hipolitove besedotvorne ustvarjalnosti: *čolničenje* (*das fürüber schiffen* – mimo čolničenje ali vojenje po vodi ali po morju),¹³ *čolničiti* (*Zuruckschiffen* – zopet nazaj čolničiti ali se nazaj peljati, voziti; v eni barki ali ladji se voziti, peljati idr.), *čolničovan* (*widerum geschift* – zopet čolničovan, premerjen, prevozen; vožen, peljan po vodi), *čolničovanje* (*das neben hin schiffen* – mimo čolničovanje; vožnja po morju, jadrovanje), *čolničovaven* (*čolničovaven*, vožen, vozljivo morje, morje, po katerem se je lahko voziti, na tih čolničovavnih ali voznivih vodah inu cejstah), *čolničuječi* posam. (*die Schiffenden spazieren auf den Schiffboden* – ti čolničuječi se sprehajajo po podu te barke), *čolniški* (*Schiffbrücke* – čolniški most, ladjiški most, z bark napravljen most idr.), *čolniti* ‘voziti’, *čolnadelnik* (*Schiffmacher*), *čolnski* (*čolnsko dno* idr.). Pleteršnikov slovar vsebuje tri drugačne tvorjenke: *čolničast*, *čolnina* (Cig.) in *čolnovozen*, medtem ko ima Pohlinov slovar (2020) izraz *čolnišče* (*čovniše* ‘pristanišče’), ki se je po metonimiji v sodobni knjižni slovenščini revitaliziral z novim pomenom ‘prostor za shranjevanje čolnov’ (SSKJ2).

4 PRIDEVNIŠKE IZPELJANKE V HIPOLITOVEM SLOVARJU

Navadna izpeljava je v sodobnosti kakor tudi v preteklih obdobjih jezikovne zgodovine ohranila primat najpogostejšega besedotvornega postopka v slovenščini za širjenje besednega zaklada.¹⁴ Kot smo že napovedali, smo gradivsko analizo Hipolitovih izpeljank zamejili na vse pridevniške izpeljanke z začetnicama L in M. V njegovem slovarju so tvorjene z dvanajstimi priponskimi obrazili in dvema različicama ter so v nadaljevanju glede na število tvorjenk s posameznimi priponskimi obrazili razvrščene od tvorbeno najbolj produktivnega do najmanj tvornega besedotvornega vzorca.

- 4.1 Priponsko obrazilo **-en** [-ən]/[-en] z lastnostnim pomenom tistega, kar je živo ali kar je človek (vprašalnica *kakšen*), potrjuje sloves najproduktivnejšega pridevniškega obrazilnega morfema (Vidovič Muha 2011: 182; Bajec 1952: 69–72; Stramljič Breznik 2005: 513; 2007: 278). Lahko izraža več besedotvornih pomenov: snov, izvor, vrstnost, podobnost, primernost. Pri črkah L in M je v Hipolitovem slovarju izpričanih 64 izpeljank s priponskim obrazilom **-en**, ki se nahajajo v obeh delih slovarja: *lahkoten*, *lakomen*, *lakoten*, *lanen*, *lasten*, *lebaven*, *leden*, *lesen*, *levičen*, *ležečen* (< ležeč), *lijavičen*, *lisičen* ‘ki je videti kakor lisica’, *listnen*, *ljubezniven*, *ljubičkova-len*, *ljuden*, *lojen*, *luften*, *lušten*, *lužen*, *madežen*, *majceken* (in *majciken*), *majcen*, *maličen*, *masen*, *maslen*, *maščevalen*, *mečičen*, *meden*, *medičen*, *meglen*, *mekužen* ‘mehkužen’, *meren*, *mercvaren* ‘močviren’, *merkaven*, *mesečen*, *mesen*, *mesten*, *milosten*, *miloten*, *mladičen* ‘mlad, mladosten’, *mlečen*, *množen* ‘številen’, *močvi-*

¹³ Verjetno gre za sestavino kalkiranega samostalnika *mimočolničenje*, podobno tudi v nadaljevanju – *čolničovanje*: *mimočolničovanje*; *čolničovan*: *zopetčolničovan*.

¹⁴ To potrjujejo tudi empirične besedotvorne raziskave sodobnega jezika, npr. Stramljič Breznik 1999: 13–70; 2010: 10–206, in iz zgodovine knjižnega jezika, npr. Legan Ravnikar 2008 (poglavja: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja (119–135), Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika (137–156), Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja (157–168)); Stramljič Breznik 1999: 172–212; Vidovič Muha 2019: 47–203.

ren, modrovalen, mogočen, mojstriven, mojstrovaven, mokroten, molen, molitven, mošten, moten, možaten, mračen, mrličén, mrmraven, mrtvičen, mrzličén, mujaven, muzgen in muzičén.

Primerjalna analiza s starejšimi in kronološko mlajšimi slovarskimi viri je razkrila, da imajo t. i. Hipolitove izpeljanke različén status. Tretjina jih izkazuje kontinuiteto od 16. stoletja do sodobnosti: *lakomen, lakoten, lanen, lasten, leden, lesén, levičen, lojen, lušten, majcen, masen* ‘zmerén’, *maslen, meglen, meren, mesečen, mesen, mesten, milosten, mlečen, mogočen, mračén* in *mrzličén* (22 izpeljank). Štiri izpeljanke, *mečičén, luften* ‘hladen’, *molen* ‘ponižen’ in *mercvaren* ‘močviren’, izkazuje samo Kastelec-Vorenčev slovar (1680–1710), iz katerega je Hipolit (1711–1712) nedvomno črpal. Iz njega je verjetno prevzel tudi izpeljanke, ki so izpričane od Kastelec-Vorenčevega slovarja do sodobnosti (SSKJ2, SP in SSSJ): *maklen, močviren, moten, mrežen, mrtvičen* in *množen* (6). Približno enak je delež izpeljank, ki jih je Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, po slovarskih virih pa so se ohranile le do Pleteršnika: *madežen* (Plet.: Jan., Mur. (Miklošičevo slovarsko gradivo)), *lijavičen* (Plet.: Dict.), *lisičen* (Plet.: M.) in *majceken/majciken* (Plet. *majčəkən* Dict., Cig., Mik., Mur.), izjemoma samo do Pohlina: *muzgen* (5). Pri Pohlínu¹⁵ prvičrat po Hipolitu najdemo *mekužen* in *ljuden* (Pohl. ‘vljudén’), kar zadnjikrat potrjuje Pleteršnikov slovar (Plet. *ljuden* = *ljudnat* ‘priljudén’); kontinuiteto do sodobnosti pa sta ohranila tudi pri Pohlínu potrjena pridevnika *lužen* (‘ki vsebuje lug, lužnat’) in *mokrotén*. Nekatere izpeljanke so se po Hipolitu s prekinitvijo pojavile šele v 19. stoletju, ko jih je zabeležil Pleteršnik, sklicujoč se na Cigaleta, Cafa, Murka, Janežiča (nk.),¹⁶ in so se ohranile do sodobnosti: *maščevalén, medén* (‘sladek kakor med’), *mladičen, molitven, mošten, muzičén* (nk.). V Pleteršniku kot zadnjem slovarskem viru sta izpričani izpeljanki *maličen* (Jan.) in *milotén* – ta je opredeljena kot novoknjižna. Edina Hipolitova izpeljanka, ki jo ponovno potrjujejo šele sodobni slovarski viri, je *lahkoten*. Po rezultatih predhodnih Breznikovih raziskav je bil pričakovan občutno večji delež Hipolitovih pridevniških novotvorjenk, ki jim kontinuitete ne bi bilo mogoče dokazati v nobenem od slovarjev na spletnem portalu Fran. Breznikova trditev je tako le delno utemeljena, kajti to velja za natanko četrtino vseh lastnostnih izpeljank na *-én* (16 izpeljank). Tudi novotvorjenke so v mlajših slovarjih dosledno izpričane s sorodnimi členi besednih družin (v oklepaju): *lebaven* (lebatí), *ležečen* (ležeč itd.) *listnen* (listnat), *ljubezniven* (ljubezniv), *ljubičkovalen* (ljubkovalen), *masljiven* (maslen), *mažen* (maža itd.), *medičen* (medica), *merkaven* (merkati), *modrovaven* (modrovati), *mojstriven* (mojstriti itd.), *mojstrovaven* (mojstrovati itd.), *možaten* (možat), *mrmraven* (mrmrav ‘godrnjav’), *mujaven* (mujati).

¹⁵ Sklicujemo se na Snojev zgodovinski *Slovar Pohlínovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del* z bogatimi gradivnimi viri. Narejen je na podlagi popolnega izpisa dveh Pohlínovih slovarjev: *Tu malu besedishe treh jefikov* (1781) in *Glossarium Slavicum* (1792). Poleg tega prinaša selektivno, problemsko izpisane besede iz prve izdaje Pohlínove slovnice *Kraynska grammatika* (1768) in štirih izdaj učbenika *Abecedika* (1765, 1789, 1794, 1798), ki jih je za natis pripravil Pohlín.

¹⁶ Pleteršnik je krajšavo *nk.* opredelil z naslednjimi besedami: »ta kratka je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejšé dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega« (Pleteršnik 1894–1895: XV).

4.2 Na drugem mestu po pogostnosti tvorbenega vzorca je navadna izpeljava z obrazilom **-ski**, ki ima besedotvorni pomen kolektivna svojina. Z obrazilnim morfemom **-ski** in različico **-ški**¹⁷ je izpričanih 58 različnih tvorjenk na začetni črki L in M (od njih na **-ški** le pet): *lacedemonski, ladavski, lajavski, lanski, latinski, latovski, letski, lesniški, letenski, letniski, levitovski, levski, ležiški, librski, ljudski, logarski, logorski, lončarski, lorberski in lorbarski, lotrski, lovski, lunski, macedonski, magnetski, machonatanski in mahometanski* ‘mohamedanski’, *malikavski, malinski, mameluški, marbeljski, marinarski, marski, marterski, martrovski, mazilski, medvedski, meniški, menjavski, menjovavski, merčunski, merniški, mesarski, mesenski, metalski* (in glasovna različica *metolski*), *meščanski, mladenški, mlinski, mojstrovski, mojstrski, molski, morski, moskovitarski* (in *moškovitarski*), *možganski, možnarski, mravljinški, mrmravski, muskatelski, muzikalski*.

4.2.1 Najpogostejše med izpeljankami s priponskim obrazilom **-ski** so Hipolitove priložnostne tvorjenke (nad 36 % primerov): *ladavski, lajavski* ‘opravljiv’, *letski* (< leto), *lesniški, letniski, ležiški, librski, logorski, lutenburški, machonatanski* in *mahometanski* ‘mohamedanski’, *marbeljski* (Kast.-Vor. *marmeljski*), *marinarski*,¹⁸ *martrski, martrovski, mazilski* (maziliti), *menjovavski, merčunski, merniški, mrmravski, muskatelski, muzikalski*. Deloma je to mogoče pojasniti s sistemsko napačno izbiro obrazilnih morfemov za izpeljavo glede na besedotvorni pomen, npr. *letski* (namesto leten in letni), *muzikalski* (namesto muzikalen in muzikalni), ali pa so bile opuščene zaradi nadomestitve podstavne besede, npr. *martrski* in *martrovski* (namesto mučeniški) ipd. Nižjo frekvenco, 22 % delež, imajo Hipolitove izpeljanke, ki se neprekinjeno pojavljajo od najstarejših knjižnih virov do sodobnosti: *lanski, latinski, ljudski, lončarski, lovski, malinski* (in različica *mlinski*), *meniški, mesarski, mojstrski* in *morski*, ter tiste, ki se v slovarjih na portalu Fran prvič pojavijo v sodobnem knjižnem jeziku (SSKJ2, SP, SSSJ): *mameluški, metalski* in *možnarski*. Kontinuiteto Hipolitovih tvorjenk od 18. stoletja do sodobnosti izkazujejo *latovski, logarski, magnetski, meščanski* in *možganski*, samo do Pleteršnika, sklicujoč se na različne vire (v oklepaju), pa so se obdržale izpeljanke *lunski* (Cig.), *medvedski* (Mur.), *mladenški* (Hip. *mladenški*) in *mravljinški* (M). Od 16. do 19. stoletja se kontinuirano pojavljajo izpeljanke *levski, lotrski, malikavski* (kot glasovna različica: *malikovski*) in *menjavski*, medtem ko so le še v 16. stoletju potrjene Hipolitove besede *levitovski, marski* in *mesenski*; od 16. stoletja do Svetokriškega je izpričan *macedonski*, od Kastelec-Vorenca pa je Hipolit sprejel izpeljanki *letenski* in *lorberski*, ki se pojavljata do sodobnosti, in *lacedemonski* (ima še Svetokriški), katere zapis se je spremenil (*lakedemonski*). Hipolitov *mojstrovski* je potrjen pri Pohlínu in Pleteršniku (Cig.), *moškovitarski* pa le pri Svetokriškem.

17 V nadaljevanju jih zaradi majhnega števila, enakega besedotvornega pomena in praktičnosti obravnavamo skupaj.

18 Prim. *marinar* od 16. st. do nižje pog. v sodobnem jeziku ‘mornar’.

4.2.2 Isti besedotvorni pomen ima redko rabljeno priponsko obrazilo **-čki** z dvema zgledoma *mrlički* in *mrtvački*.¹⁹ Prvega je Hipolit sprejel iz Kast.-Vor., drugi pa je znan iz 16. stoletja in ga ima tudi Kastelec-Vorenčev slovar. Zgled z različico priponskega obrazila **-cki** je potrjen le v eni priložnostni Hipolitovi izpeljanki *lügnicki*.²⁰ Vse tri so v naslednjih stoletjih povsem izginile iz (knjižne) rabe.

4.3 Na tretjem mestu po produktivnosti tvorbe se nahajajo pridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ast**, ki ima več besedotvornih pomenov: podobnost, od podobnega najznačilnejša lastnost, obilnost predmeta, obilico česa, večalnost, snovnost (Bajec 1952: 54). Hipolit ima zgolj na črki L in M kar 46 primerov: *lasast*, *lažnivkast*, *ledjast*, *ledrast*, *licast*, *limast*, *limnast*, *lisast*, *listjast*, *lišajast*, *ljubankast* (in glasovna različica *ljubinkast*), *ljubeznivkast*, *ločkast*, *lodnast*, *lojast*, *lotrast*, *lubjast*, *lugast*, *luknjast*, *luskinast*, *luščinast*, *madežast*, *mahast*, *majaronast*, *majolikast*, *mamast*, *marbeljnast* 'marmornat', *mečičast*, *mečičjast*,²¹ *medast*, *mehkljast*, *mehurčast* (in *mehurcast*), *mehurjast*, *mesast*, *mesenast*, *mesingast*, *mlačkast*, *mlakast*, *mortrast*, *motovilast*, *mozoljast*, *možast*, *mravljiničast*, *mrežast*, *mulast*, *mutast*, *muzgast*.

Z 28-odstotnim deležem prevladujejo Hipolitove novotvorjenke, ki so se iz že omenjenih razlogov izkazale za enkratnice: *lažnivkast*, *ledjast*, *listjast*, *ljubeznivkast*, *majaronast*, *mamast*, *marbeljnast*, *mečičast*, *mečičjast*, *mesast*, *mlačkast* 'mlačen', *mortrast* in *možast*. Hipolitove novotvorjenke so se v približno 20 % ponovno pojavile šele v 19. stoletju (Cig., Mur., Jan., Plet., ki se je skliceval tudi na Cafovo rokopisno gradivo) in se ohranile do danes: *lasast*, *lišajast*, *lojast*, *lugast*, *luščinast*, *mahast*, *mehurčast*, *mozoljast* in *mrežast*; kontinuitete do sodobnosti ne potrjujejo: *medast*,²² *mesenast* in *muzgast*. Sledijo od Kastelec-Vorenca sprejete izpeljanke, ki so se glede na primerjane slovarske vire obdržale do konca 19. stoletja (vir Plet.: Mur., Cig., Jan.): *limast*, *ljubankast*, *ločkast*, *madežast*, *mehurjast* in *mesingast*, ali so se ohranile še v sodobni knjižni rabi: *lodnast*, *lubjast*, *motovilast*, *mravljiničast* in *mulast*. Trije primeri izkazujejo neprekinjeno rabo od 16. stoletja do sodobnosti: *luknjast*, *luskinast* in *mutast*, od 16. stoletja pa lahko prek Hipolita do Pleteršnika zasledujemo kontinuiteto tvorjenk *lotrast* in *mlakast*. Od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel *ledrast* in *limnast*, ki se ne pojavita nikdar več, od Hipolita prek Pohlina do sodobne knjižne slovenščine pa sta se ohranili *lisast* in *majolikast*, zadnja kot časovno zaznamovana (zastar.).

4.3.1 Po produktivnosti tvorbe sledijo izpeljanke s priponskim obrazilom **-ljiv** (osem primerov), ki izražajo najznačilnejšo lastnost česa. Tri od teh so Hipolitove novotvor-

¹⁹ Priponsko obrazilo **-čki** z različico **-cki** je v 16. stoletju rabljeno razmeroma pogosto (gl. zglede v Besedju 2011). Ramovš to pojasnjuje z asimilacijo na morfemskem šivu ob stiku končnih sičnikov in šumevcev iz besedotvorne podlage s priponskim obrazilom: **-č+-ski** > **-čki**, **-c+-ski** > **-cki**, **-ž+-ski** > **-ški**, **-s+-ski** > **-ski**. Pojasnjuje, da se vse različice nahajajo v slovenskih narečjih. Podrobneje v Ramovš 1924: 188–193.

²⁰ Prim. *lucki* tudi v Besedju 2011 (*lucki gl. ljudski*).

²¹ Sopomenka za *mečičast* je pri Hipolitu *trsast* 'ki je iz trstov', *rorast*, medtem ko izpeljanki *mečičjast* pripisuje sopomenko *bičkast*, z *bičovja sturjen* (= Plet. *bičnat*).

²² Prim. Plet. **medast 1** *messagingelb* Z(alokarjev rokopisni slovar).

jenke: *maščljiv* ‘tak, ki se lahko, rad masti’, *mečljiv* in *mesljiv*; tri so potrjene še v slovarjih 19. stoletja: *lubljiv*, *ludljiv* ‘zapeljiv’ in *mrzljiv*; od Pohlina do sodobnosti se je obdržal *mudljiv* ‘počasen, obotavljiv’, od Murka, Cigaleta in Janežiča (Plet.) do sodobnosti pa izpeljanka *ločljiv*.

4.3.2 Po številu zgledov (šest) sledijo pridevniške izpeljanke na **-at** z besedotvornim pomenom obilna mera, veliko število česa. Od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel tvorjenki *lesnat* in *mesnat*, od 16. stoletja do sodobnosti kontinuiteto izkazuje izpeljanka *lasat*, samo pri Pleteršniku je izpričana *lečnat*. Dve, *limnat* in *mesat*, se razen pri Hipolitu ne pojavljata nikjer več.

4.3.3 V Hipolitovem slovarju obilico česa zaznamuje tudi priponsko obrazilo **-iv**, s katerim so tvorjene štiri izpeljanke, ki jim slovarji izkazujejo kontinuirano rabo od 16. stoletja do sodobnosti: *lažniv*, *ljubezniv*, *milostiv* in od Pleteršnika *milostljiv* (v sodobnem jeziku zastarelo, starinsko).

4.3.4 Na zadnjem mestu je besedotvorni postopek izpeljave s priponskim obrazilom **-av**, ki kaže na oslABLJENO stopnjo koga, ki ima kaj. Izpeljanko *mlahav* je po vsej verjetnosti Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, raba se je ohranila do danes.²³

4.4 Četrty najpogostejši besedotvorni vzorec navadne izpeljave pridevnikov je tvorba s priponskim obrazilom **-ov**, ki lahko izraža besedotvorni pomen individualna svojina, lastnina (npr. *malikov*, *mojstrov*, *možov*), največkrat pa ima (sekundarni) vrstni pomen. Pridevniških izpeljank znotraj seznama besed na L in M je 33, nikdar v Hipolitovem slovarskem gradivu pa ni izpričana različica obrazila **-ev**, ki se v sodobni knjižni slovenščini rabi za palatalnimi soglasniki: *lapuhov*, *leniskov*, *leskov*, *leščov*, *levov*, *lilijov*, *limonov*, *lintvernov*, *lipov*, *lorberjov* (in glasovna različica *lorbarjov*), *lunjov*, *macesnov*, *magnetov*, *mahov*, *majaronov*, *maklenov*, *makov*, *malikov*, *mandeljnov*, *marbeljnov*, *margaranov*, *maronov*, *mastiksov* (< *mastiks* ‘smola, lepilo’), *medvedov*, *menikov* (‘po barvi podoben miniju’), *merjascov*, *mirov*, *mojstrov*, *moljov*, *možov*, *muhov*, *murvov* (zapis *murvav* samo Kast.-Vor.) in *muškatov*. Kontinuiteto od 16. stoletja prek Hipolita do sodobnosti izkazuje skoraj 30 % pridevniških izpeljank: *lapuhov*, *levov*, *lipov*, *mahov*, *makov*, *mandeljnov*, *medvedov*, *muškatov* in *murvov*, od Kastelec-Vorenčevega slovarja do sodobnosti pa so potrjene naslednje: *leskov*, *limonov*, *macesnov*, *majaronov* in *maklenov*. Delež tistih izpeljank, ki jih je Hipolit sprejel iz Kast.-Vor., njihova raba pa kasneje nikdar več ni bila slovarsko potrjena, je 20 %: *lorberjov*, *lunjov*, *merjascov*, *možov* in *muhov*.²⁴ Enak je delež Hipolitovih tvorjenk, ki so se izkazale za priložnostnice: *leniskov*, *lintvernov*, *magnetov*, *marbeljnov*, *maronov* in *mastiksov*. Od 16. stoletja do Pleteršnika kontinuiteto kažejo pridevniki *malikov*, *margranov* in *mojstrov*, od

²³ Prim. tudi *kilav*, kjer se zapis pri Hipolitu zaradi moderne redukcije razlikuje: *kilov*, pridevnik pa se kontinuirano pojavlja od 16. stoletja do sodobnosti.

²⁴ Kasneje se pojavljajo le različice z *-ev*: *lorberjev* (Plet.), *merjaščev* (SSKJ2) in *možev* (SSKJ2).

Pohlina do SSKJ2 (preglašena različica *leščev*) pa *leščov* oz. do Cigaleta (1860) izraz *moljov* (preglašena različica *moljev* pri Plet.). Samo Pleteršnikov slovar navaja preglašeno različico *lilijev* (Hip. *lilijov*), šele v sodobnem knjižnem jeziku je prvokrat po Hipolitu potrjena izpeljanka *mirov* (< *mira*).

4.4.1 Besedotvorni vrstni pomen, ki ga dokazuje samo določna oblika pridevnika, imajo izpeljanke s priponskim obrazilom **-ji**²⁵ v petih primerih: *lisičji*, *mečji* (< *meč*), *mišji*, *mizji* in *mušji*. Kontinuiteto od najstarejše knjižne slovenščine do sodobnosti izkazujeta *lisičji* in *mišji*, od Pleteršnika (brez virov) do SSKJ2 *mušji*, samo Hipolitova izraza sta nesistemske tvorjeni izpeljanki *mečji* (namesto *mečni*, v slovarjih uvrščen pod *mečen*) in *mizji* (namesto *mizni*). Samo enkrat je potrjena izpeljava drugostopenjske tvorjenke: *mačk-in-ji*; ima jo še Pleteršnikov slovar, ki kot vir navaja Murka.

4.4.2 Po produktivnosti tvorbe sledi obrazilni morfem z istim besedotvornim pomenom **-in**. Izpričani so štirje primeri: *lilijin*, *mačehin*, *mačkin* in *materin*; prvega je Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, ostali izkazujejo kontinuiteto od 16. stoletja, prek Kastelec-Vorenca, Hipolita, Pohlina do Pleteršnika (*mačehin*) ter do sodobnosti (*mačkin* in *materin*).

4.5 Na petem mestu je znotraj črk L in M v Hipolitovem slovarju izpričanih 20 vrstnih pridevniških izpeljank s priponskim obrazilom **-ni** (vprašalnica *kateri*), ki je homonimno določni obliki lastnostnega pridevnika ednine moškega spola. Določa vrstno lastnost temu, kar ni živo ali ni človek. Gradivska analiza je pokazala, da je izpeljava z **-ni** tvorbeno trikrat manj produktivna (20 izpeljank) kot z **-en**, kar je verjetno povezano z nujnostjo, da se vrstne izpeljanke na **-ni** pojavljajo izključno v stalnih besednih zvezah.²⁶ Kot slovenske slovarske ustreznice v Hipolitu so izpričani naslednji vrstni pridevniki: *lahtni*, *lasni*, *lastovični*, *lečni*, *ledovni*, *lesni*, *letni*, *listni*, *ločni*, *lončni*, *lovni*, *mazilni*, *mažni*, *merni* 'merski, merilni', *mizni*, *mladenični*, *molitni*, *mostni*, *mrežni* in *mrlični*.²⁷ Med temi izpeljankami le dve, torej ena desetina tvorjenk, izkazujeta enkratno rabo, ker je Hipolit izbral nesistemske obrazilni morfem glede na besedotvorni pomen; *mladenični* (mladeniški) in *mrlični* (mrliški). Prevladujejo pridevniške izpeljanke, ki so kontinuiteto ohranile od 16. stoletja do sodobnega knjižnega jezika: *lečni* (v slovarjih uvrščeno pod *lečen*, *lečni*), *lesni* (*lésen*, *lesni*), *letni* (*leten*, *letni*), *ločni* (*ločen*, *ločni*), *lovni* (*lo-*

²⁵ Osnovni besedotvorni pomen tega obrazila je individualna ali kolektivna svojina.

²⁶ Vrstne izpeljanke se v starejših in novejših slovenskih slovarjih tradicionalno uvrščajo pod obliko na *-en*. Zaradi pojavitev le v terminoloških besednih zvezah se iztočnice na *-ni* nahajajo v sodobnih terminoloških slovarjih različnih strok, SSSJ (gl. www.fran.si) in v SSKJ16, vendar to velja le v primerih, kadar je izpričan samo vrstni pomen (npr. *duhoven* je zaradi enega samega izpričanega lastnostnega pomena nastavljen na *duhoven*, čeprav je velika večina primerov vrstnih: *duhovni*).

²⁷ Primer *mažen* (Hip.: *iz citronovim oljam mažen*, *žalban*), ki je izpričan v skladijskem položaju deležnika, je bil iz analize izločen.

ven, lovni), *mizni* (mizen, mizni) in *merni* (meren, merni).²⁸ Do konca 19. stoletja se je ohranila izpeljanka *lastovični* (lastovičen), tri pa se po Hipolitu kontinuirano pojavljajo šele od 19. stoletja (zajema jih Plet.) do sodobnosti: *lasni* (lasen), *mazilni* (mazilen) in *mostni* (mosten). Posamezne tvorjenke so izpričane le v krajšem kronološkem obdobju: od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel *listni* (uvrščen pod *listen*) in *mrežni* (mrežen), samo še v 19. stoletju sta potrjena Hipolitova *ledovni* (ledoven, Cig.) in *molitni* (Mur., Cig., Jan.), le še v sodobnem knjižnem jeziku (SSKJ2, SP, SSSJ) pa Hipolitov *lahtni* (*lahten*).

Nekateri primeri pridevniških izpeljank izkazujejo konkurenčna razmerja med priponskimi obrazili, kar je omogočilo nastanek besedotvornih različic (dvojnic, trojnic), npr. *lažniv* in *lažnivkast*, *levov* in *levski*, *lilijov* in *lilijin*, *limast*, *limnast* in *limnat*, *lisičji* in *lisičen*, *ljubezniv* in *ljubeznivkast*, *mesast*, *mesat* in *mesnat*, *muhov* in *mušji* idr., kar bi zahtevalo posebno raziskavo. Ker je večina dvojnic navedenih pod isto tujejezično izhodiščno besedo, domnevamo, da ni šlo toliko za zavestno dvojničnost, temveč v želji za prikazom besedotvorne prožnosti slovenščine bolj za priložnostno tvorbo.

5 PRIDEVNIŠKE ZLOŽENKE Z DVOMORFEMSKIM MEDPONSKO-PRIPONSKIM OBRAZILOM

Zlaganje kot besedotvorna vrsta že v starejših jezikovnozgodovinskih obdobjih deloma izhaja iz protistave z nemščino (kalkirana tvorba zloženek), večji delež pa je mogoče pripisati vzporednemu razvoju v obeh stičnih jezikih oz. strukturnim zakonitostim slovenskega jezika, kjer zlaganje predstavlja pomemben način širitve slovenske leksike. Medponsko-priponske zloženke,²⁹ ki jih bomo v nadaljevanju analizirali in klasificirali, so besednovrstno pridevniki in redko konverzni samostalniki³⁰ in se glede na razmerje v skladijski podstavi uvrščajo med podredne zloženke. V vzorcu Hipolitovega slovarja, ki obsega črke K, L in M, smo se omejili na tiste pridevniške medponsko-priponske zloženke, ki imajo v skladijski podstavi ob samostalniku pridevniški prilastek (*krivanog*), in tiste, ki imajo v podstavi izpridevniški prislov (*krivoprisežen*). Teh je glede na ekvivalente v sodobnem knjižnem jeziku sorazmerno veliko. Priponskih obrazil za tvorbo pridevniških zloženek je v sodobni knjižni slovenščini malo, tako je tudi pri Hipolitu, najsi je besede prevzemal iz starejšega slovarskega gradiva ali jih je po

²⁸ Pri Pleteršniku se pojavlja v drugem pomenu kakovostni pridevnik *meren* s pomenom 'zmeren', pri čemer se avtor sklicuje na slovarje Murka, Cigaleta in Janežiča.

²⁹ Medponsko-priponske zloženke je treba ločevati od izpeljank iz teh zloženek, tj. drugostopenjskih tvorjenk. V Hipolitovem slovarju se izpeljanke iz medponsko-priponskih zloženek tvorijo s priponskim obrazilom *-ski*: *konjaderski* 'ki je povezan s konjederstvom' (Plet. *konjaderski Abdecker-, Schinder-*), *krivalotrski* posam. 'kar je povezano s krivolotrom' (*blüschandig – krivaloter, en loter ali lotrovavec v žlahti, krivalotrski*).

³⁰ Prim. *kupaželjen* posam. in *kupaželjen* prid. (*kauffsuchtig, kauffgirrig* 'požrešen', *krämmer – prekupec, kramar, branjovec*). Kot vrstni pridevnik v prilastkovni zvezi ali kot posamostaljeni pridevnik se pojavlja tudi *krviželjni* posam., prim. *krviželjen* prid. (KPo 1567).

jezikovnem občutku tvoril sam.³¹ Za zloženke je najpogosteje potrjeno medponsko obrazilo *-a-* (*križagleden* ipd.), kar je skoraj dosledno omejeno le na Hipolitov slovar, mlajši slovarji imajo najproduktivnejšo medpono *-o-*.³² Majhen je delež dvojnic z medpenskima obraziloma *-a-* in *-o-* (*krivanog* in *krivonog*, *krivavraten* in *krivovraten*, *križagled* in *križogled*), izjema je samo *o-*jevska medpona (*modrogleden*); posamični so Hipolitovi zgledi z medpenskima obraziloma *-i-* (*lučibežen*) in *-ja-* (*klasjaroden*). V manjši meri medponsko obrazilo *-a-* beleži še Kastelec-Vorenčev slovar, ki je bil Hipolitu dragocen vir, kot smo že dokazali pri sprejemanju pridevniških izpeljank iz njega. Ker nas zanima predvsem diahroni vidik rabe tvorjenk po slovenskih slovarjih od 16. stoletja do sodobnosti, smo jih za potrebe opisa značilnosti in rabe razvrščali po obrazilnih morfemih, ne pa glede na vezavno, primično ali prisojevalno razmerje v skladenjski podstavi in ne glede na tvorbo iz glagolske, samostalniške ali pridevniške zveze.³³

5.1 Najpogosteje so izpričane lastnostne pridevniške zloženke (vprašalnica kakšen), ki imajo priponsko obrazilo *-en* [ən] in izražajo lastnosti živega, predvsem človeka.

Tvorbeno ustvarjalnost, s katero je premoščal poimenovalne vrzeli v slovenščini (včasih samo ni našel že obstoječe ustreznice k tujejezičnim iztočnicam), je Hipolit izražal z mnogimi novotvorjenkami (skupno 30 zloženek), od katerih jih je 50 % (15) izpričanih le v njegovem slovarju: *klasanošen*,³⁴ *kotaraven* (*winckelgrad*), *krivačasen* (*nedlžen, neprlžen, nezlóshen, kar nej ob pravim času*), *krivapoten* (*abwegig* 'nenavaden' – *zunaj pota, izpoten*), *krivagnojen* (*bluteiterig* – *polhen gnoja, gnojast*), *krivagrešen* (*blütschandig* 'incestuozen' – *v žlahti grešeč*),³⁵ *križagleden* (*ubersüchtig* – *škilast ali škilec, vozogleden*),³⁶ *lastnoglaven* 'svojeглав' (*ungeschlaht, unfreundlich* – *divji, nekrotak, neprijazen /.../ trmast, trd, oster, bister; tak, ki misli z lastno glavo*), *lahkovoljen* (*leichtfertig, wilwankig* – *giblživ, gibičen, vgiblživ* idr.), *lučibežen*

31 O predvidljivosti razvrstitve pridevniških priponskih obrazil glede na besedotvorne pomene, o lastnostih in rabi soglasniških pripon (*-en*, *-ni*) in funkcijske pripone (*-o*) in *-i* gl. Vidovič Muha 2011: 103–104, 180–183.

32 Izrazno je medponski morphem lahko le samoglasniški, navadno *o-*jevski, lahko je tudi sklonsko homonimen (iz končnic), npr. *a-*jevski, *i-*jevski, *u-*jevski ali ničti. A. Vidovič Muha (2011: 105) ugotavlja, da je poleg posebnega pomena medpone tudi njena enoglasovnost vplivala na razlikovalna poimenovanja v domači starejši in novejši literaturi. Gl. razvrstitev medpenskimi obrazilnih morfemov v sodobnem jeziku (Vidovič Muha 2011: 184–185).

33 Podrobneje o analitičnem (diahronem in sinhronem) in sintetičnem metodološkem pristopu in delitvah tvorjenk glede na metodo gl. Šekli 2013: 344–350.

34 V slovarju je za iztočnico razvrščeno ilustrativno gradivo: sopomenke, opisi tvorjenk v smislu pomenske podstave, ne gre še za skladenjsko podstavo, (npr. *krivagnojen* 'tak, ki ima kri v gnoju', kakor jih razvrščamo v skladenjskem besedotvorju (prim. Hipolitove zapise, ki so navedeni v oklepaju).

35 Obsežne so besedne družine s prvo predmetnopomensko sestavino zloženke *kriv-*, ki se prekrivajo z zloženkami s prvo sestavino *kri-*: *krivočasen*, *krivochoječ*, *krivamočiti* (< kri), *krivagnojen* (< kri), *krivagrešen* (< kri), *krivanog* in *krivonog*, *krivapetiti*, *krivapeto*, *krivapoten*, *krivopravno*, *krivoprisežen*, *krivavraten* in *krivovraten*, *krivavratnik*.

36 S stališča skladenjskih razmerij je zlasti primično razmerje s prislovom, tvorjenim iz lastnostnega pridevnika v prislovnem določilu, tisto, ki povzroča tudi pridevniškost oz. besedotvorno homonimnost tvorjenke (Vidovič Muha 2011: 181).

(*der das liecht fleuhet vnd hasset – temnak, kateri [pred] svitlobo beži inu sovraži*), *medadelen* (*mellificus – des hönig – meden, medeničen, medast*), *mehkavesten* ‘*tankovesten*’ (*empfindlich sonders in gewüssenhaft – občutljiv, sosebn v ti vesti, dobra vesten, dobre vesti*), *modraglaven* (*sinnreich – pameten, zastopen, razvumen, moder, kunsten*), *modrogleden* (*en nežaljiven modrogleden brat*), *možadželjen* (*Mannsbegierig – možadželjna žena*).

V vzorčno zamejenem gradivu je približno 30 % medponsko-priponskih zloženek (deset in dve besedotvorni različici), ki se prvič pojavijo pri Hipolitu, potem pa se, največkrat z *o*-jevskim medponskim obrazilom, pojavljajo v 19. stoletju, v slovarjih Cigaleta, Murka, Janežiča, v Cafovem in/ali Miklošičevem slovarskem gradivu, izjemoma v rokopisnem Zalokarjevem slovensko-nemškem slovarju (zbrano v Pleteršnikovem slovarju). Po abecednem vrstnem redu si sledijo takole: *klasjaroden* (*das ähren tragt – kar klasovje nosi*), prim. Plet. *klasoroden* (*ährenhervorbringend* Cig., Jan.); *krivoprisežen* (*eidbrüchig*), prim. Plet. *krivoprisežen* (*meineidig* Mur., Cig, Jan.); *krivovraten* in *krivavraten* (*mit gewehnten hals, krummhals, der einen krummen hals hat – kateri ima en kriv vrat*), prim. Plet. *krivovraten* v drugačnem pomenu: *scheinheilig* ‘*hinavski*’, *kopfängerich* ‘*omamen*’ (Z.); *ladjanošen* (*schifftragendes wasser – ladjanošna voda*), prim. Plet. *ladjenosen* (Jan.); *lastnovoljen* in *lastnavoljen* ‘*samosvoj*’ (*eigenwilliger, eigensinnig in halsstarig ‘trmast’*), prim. Plet. *lastnovoljen* (*eigenwillig* Cig.); *lahkoveren* (*leichtgläubich – vjeruječ, lahku verječ, lahkoveren*), Plet. *lahkoveren* (Mur., Cig., Jan.); *lepozgovoren* (*wo(h)l beredt – dobru zgovorn, jezičen*), sorodno Plet. *lepogovoren* (*rethorisch* Cig.); *mehkanožen* (*lindfüssig, der linde oder zarte fusse hat – mehkih nog*), prim. Plet.: *mehkonožen* (*weichfüssig*); *mehkaperen* (*caryophyllus – federnaglein – mehkaperni nagelci*), prim. Plet. *mehkoperen* (Cig.); *mesajeden* (*fleischfrässig*), prim. Plet. *mesojeden* (*fleischessend, fleischfressend*, Mur., Cig., Jan.). Manj kot 20 % (pet in ena različica) je delež tistih Hipolitovih zloženek, ki so se kontinuirano ohranile tudi v sodobni knjižni rabi, nekatere kot časovno zaznamovane (SSKJ2, e-SSKJ, SSSJ): *krivamočen* (*krivatečne ali krivamočne žile, zlate žile*, lat. *Haemorrhoidales*; *blutiger degen – en vkrivavljen meč ali krivamočen meč*), prim. v sodobnih slovarjih: *krivamočen* v SSKJ2 in SP; *lepaglasen* (*wohlthonend – dobro glasan, lepega glasa*), prim. Plet. *lepoglasen* (*wohlklingend* Cig., Jan.), SSKJ2 (star.), SSSJ *blagoglasen*; *medanošen* (*das hönig bringt oder tragt – kar med pernaša*), prim. *medonosen* le sodobno v SP, SSKJ2 in eSSKJ; *miloglasen* (*luctisonus ‘žalosten’ – dessen Thon leid oder klagen bedeutet – katerega glas žalost ali klagovanje pomeni: žaloglasen*), prim. Plet. *miloglasen* (Jan., M., C., nk.) in v SSSJ, v SSKJ2 zast.; *mladoleten* in *mladaleten* (*minderjährig – mladoletni, manjeletski, mlad*), prim. Plet. (v 2. pomenu *minderjährig* Z.), SSKJ2, SP, eSSKJ *mladoleten*.

- 5.2 Na drugem mestu je z desetimi zloženkami potrjena ničta (funkcijska) pripona **-ø**, ki je bila v preteklosti večkrat zamenljiva z glasovno pripono **-en**, npr. pri Hipolitu *križagled/križogled* in *križagleden*, *mehkanog* in *mehkanožen*. Vseh slovarsko potrjenih tovrstnih zgledov, ki izkazujejo kontinuiteto do konca 19. stoletja ali do sodobnosti, je malo nad polovico: *kozjanog-ø* (prim. *kozjenog* le v SSKJ2); *krivonog* in *krivanog* (*krummfuss, der krumme füß hat, krumfüssig – hrom, krulfov, krumpast, šepast*), prim. *krivonog* pri Kast.-Vor., Plet.-(Cig.); *križogled* in *križagled* (*zwerch*,

uberzwerch – brljov, škilast, po strani, stranski, križom stoječ, ležeč ali obrnjen), prim. *križogled* pri Kast.-Vor.; *lahkanog* (*leichtflüssige hirschen* – ti hitranogi, *lahkanogi* ali hitro tekoči jeleni), prim. *lahkonog* pri Plet. (Cig., Jan., nk.); tudi v sodobnem jeziku (SSKJ2, SP) se je ohranil pridevnik *mehkanog* (*lindfussig, der linde oder zarte fusse hat* – mehkanog, mehkanozen, mehkkih nog), prim. *mehkonog* pri Kast.-Vor., Plet. Skoraj polovica zloženek s funkcijskim obrazilom -*ø* je Hipolitovih novotvorjenk, ki se nikjer več ne pojavijo: *kravžalas, krumpanog, krumparok, kruljarok, lepodišeč* (*wolriechende kräuter* – lepodišeča zelišča) in *mižočogled*.

- 5.3 V omejenem gradivu so izpričane štiri medponsko-priponske zloženke s priponskim obrazilom **-ast** in nobena ne izkazuje kontinuitete v naslednjih stoletjih. Verjetno gre v vseh primerih za tvorbene napake, saj jih sistemsko ni mogoče razložiti: *kozjaparkljast* (*das geisfüess hat* – kar kozlove noge ima, *kozjanog*), *krčnažilast* (*krampfüederig* – kateri ima skrčene žile, *zlasti na nogah*), *krčnažilnast* (*krampfüederig*), *lajfarbast* (*Leibfarb* ‘barva telesa’ – životne barve, rdečkast).³⁷

6 SKLEP

Po slovarskih virih od 16. do 21. stoletja je izkazana velika kontinuiteta osnovnega slovarskega besedišča slovanskega izvora od najstarejših virov do sodobnosti. Besedne družine pri Hipolitu so (precej) bolj razvejane kot v primerjanih slovarjih: nekateri člani besednih družin so se obdržali do sodobnosti, drugi so se izkazali kot priložnostne Hipolitove novotvorjenke. Pridevniške navadne izpeljanke so v Hipolitovem slovarju izpričane v dvanajstih besedotvornih vzorcih s priponskimi obrazili, ki si sledijo od najbolj produktivnih (**-en**, **-ski** (in različica **-ški**), **-ast**, **-ov** in **-ni**) do najmanj tvornih (**-ljiv**, **-at**, **-iv**, **-ji**, **-in**, **-čki** (in **-cki**) in **-av**). Od 10 % do tretjine je delež Hipolitovih novotvorjenk (to zanesljiveje ugotavljamo pri produktivnejših besedotvornih vzorcih), od teh so se kot enkratnice največkrat izkazale tiste izpeljanke, ki jih je Hipolit tvoril s sistemsko napačno izbranim obrazilnim morfemom glede na besedotvorni pomen ali pa je bila polnopomenska beseda iz besedotvorne podstave izpeljanke iz rabe izločena (npr. prevzete besede iz nemščine). Zloženke z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom so nastale po manj raznolikih besedotvornih vzorcih, kar je tipološka lastnost tudi sodobnih zloženek. Najpogosteje so izpričane lastnostne pridevniške zloženke s priponskim obrazilo **-en**, sledijo tvorjenke z obrazilnima morfemoma **-ø** in **-ast**. Skoraj polovico jih je Hipolit tvoril sam; prav iz te skupine prihaja največ zloženek, po katerih so ga sodili, da so bile sistemsko neustrezne, ker so posledica dobresednega prevajanja nemške iztočnice, npr. *krivagnojen* (*bluteiterig*), *krivagrešen* (*blütschändig* ‘incestuozen’), *križagleden* (*übersüchtig*). Po drugi strani je Hipolit tvoril tudi zanimive zloženke z metaforičnimi besednimi zvezami v skladenjski podstavi, kot so *krivačasen* (antonim je *pravočasen*), *lastnoglaven* (‘tak, ki misli z lastno glavo’, delno se pomen prekriva s ‘svoje glav’), *mehkavesten* ‘tankovesten’, *modraglaven* ‘pameten’, *mehkaperen* (nageljci: s cvetnimi listi, mehкими kot perje) ipd.

³⁷ Poseben je besedotvorno nesistemski kalk *ljubočast*, tvorjen po nem. *liebaugig* (Hip.: *ali za-lublen v očeh*) = ljub-oč[i]-ast.

VIRI

- Besedje 2011** = *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, www.fran.si.
- Cigale 1860** = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1860, <https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PKL1Z02C>.
- eSSKJ** = *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*, www.fran.si.
- Hipolit** = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, www.fran.si.
- MD 1592** = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
- Novak 2006** = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, www.fran.si.
- Pleteršnik 1894–1895** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, www.fran.si.
- Snoj 2006** = Marko Snój, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, 2014 [2006], www.fran.si.
- Snoj 2020** = Marko Snój, *Slovar Pohlinovega jezika*, 2021 [2020], www.fran.si.
- SP** = *Slovenski pravopis*, www.fran.si.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, 2014, www.fran.si.
- SSKJ16** = Kozma Ahačič – Metod Čepar – Alenka Jelovšek – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak – Francka Premk, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021 (Slovarji).
- SSSJ** = Jerica Snój – Martin Ahlin – Branka Lazar – Zvonka Praznik, *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, www.fran.si.
- Stabej 1997** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, www.fran.si.

LITERATURA

- Ahačič 2012** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012 (Linguistica et philologica 28).
- Ahačič 2015** = Kozma Ahačič, Hipolit Novomeški in leto 1713: med nenatisnjanim slovarjem (1711) in prirejanjem Bohoričeve slovnice (1715), v: *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru*, ur. Miha Preinfalk, Ljubljana: SD18 – Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Inštitut za literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2015, http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z15/VIEW/#head1:Hipolit_Novome%C5%A1ki_in_letu_1713_med_nenatisnjanim_slovarjem_1711_.
- Bajec 1952** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika II: izpeljava slovenskih pridevnikov*, III. zloženke, Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede – DZS, 1952.
- Breznik 1926** = Anton Breznik, *Slovenski slovarji, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 3 (1926), 110–174.
- Kidrič 2013 [1928]** = Franc Kidrič, Hipolit (1667–1722), *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvima objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. *Hintner – Kocen*, ur. Izidor Cankar et al., Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1928.
- Legan Ravnikar 2001** = Andreja Legan Ravnikar, *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2001.
- Legan Ravnikar 2008a** = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).

- Legan Ravnikar 2008b** = Andreja Legan Ravnikar, »Vodnikovo« besedje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Zora 56), 132–142.
- Orel 2022** = Irena Orel, Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda *Orbis pictus* (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022).
- Orožen 1996** = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Stramljič Breznik 1999** = Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 7).
- Stramljič Breznik 2004** = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora, Priročniki 1).
- Stramljič Breznik 2005** = Irena Stramljič Breznik, Kvantitativne lastnosti slovenskega tvorjenega besedja v poskusnem besednodružinskem slovarju za črko B, *Slavistična revija* 53.4 (2005), [505]–520.
- Stramljič Breznik 2007** = Irena Stramljič Breznik, Lastnosti pridevniških tvorjenk v poskusnem besednodružinskem slovarju slovenskega jezika, *Razprave razreda za filološke in literarne vede* 20, (2007), 275–289.
- Stramljič Breznik 2010** = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Zora 71).
- Šekli 2013** = Matej Šekli, Analoški procesi nastajanja drugotnih vzorcev zlaganja v pozni praslovanščini, *Slavistična revija* 61.2 (2013), 343–360.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Vidovič Muha 2019** = Ada Vidovič Muha, *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

SUMMARY

Word Formation in Hippolytus's Manuscript Dictionary (1711–1712): Lexicographic Tradition and New Features

Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*) compiled the most extensive manuscript dictionary (1711–1712) that also contains Slovenian in the history of Slovenian lexicography. It includes approximately 320,000 Slovenian tokens alongside German and Latin headwords. Great continuity is evident in the use of basic Slovenian vocabulary from the oldest sources to the present. The word families that Hippolytus uses are very complex: some of the word family members have survived until the present, whereas others remained Hippolytus's nonce coinages, which he created under the influence of German or Latin terms or in a desire to demonstrate the great word-formational flexibility of Slovenian. Using the examples of adjectival derivatives starting with *l* and *m*, the most productive word-formational patterns of derivation are established (with the suffixes *-en*,

-ski/-ški, -ast, -ov, and -ni). In addition, less productive suffixes (*-ljiv, -at, -iv, -ji, -in, -čki/-cki, and -av*) are ranked by frequency of the formations. Composition, as a relatively frequent word-formational procedure in Slovenian, is presented based on a selection of subordinate adjectival compounds starting with *k, l, and m* with an infix plus suffix, from the most productive ones with the suffixes *-en* and *-θ* to compounds with the rarely attested suffix *-ast*. The “life path” of adjectival derivatives and compounds from Hippolytus’s dictionary was examined in all the periods of Slovenian linguistic history from the sixteenth to the twenty-first century: which ones already appeared in the sixteenth century and have retained their continuity to the present, which ones were only used for a short period (e.g., only in the sixteenth or the eighteenth century, etc.), and whether they are attested as Hippolytus’s coinages. Some words disappeared from use completely for several centuries and reappeared (were revitalized) in more recent periods of linguistic history (e.g., in the nineteenth century) or only in the modern standard language.

ALENKA JELOVŠEK

SAMOSTALNIŠKE TVORJENKE IN DOLOČANJE IZTOČNIC V OBRNJENEM HIPOLITOVEM SLOVARJU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.11](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.11)

V prispevku je predstavljeno vprašanje določanja iztočnic za izbrane samostalniške tvorjenke (izpeljanke iz glagolskih kalkov, sestavljenke s predpono iz prislova, zloženke) glede na zapis skupaj ali narazen v obrnjenem slovarju Hipolita Novomeškega. Primerjalno je pregledana obravnava izbranih primerov teh tvorjenk v obstoječih slovenskih zgodovinskih slovarjih, na podlagi gradiva za obrnjeni slovar pa so izpostavljene dileme pri določanju iztočnic, zlasti vprašanje ločevanja zloženek od besednih zvez z netipično stavo samostalniškega prilastka.

Ključne besede: zgodovinska leksikografija, obrnjeni slovar, slovenščina, samostalniške tvorjenke, zloženke, stava samostalniškega prilastka

Nominal Formations and Defining Headwords in the Reverse Version of Hippolytus's Dictionary

This article presents the issue of defining headwords for selected nominal formations (derivatives from verbal calques, compounds with a deadverbial prefix, and compounds) in the reverse version of the dictionary by Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswer-tensis*) based on whether they are written together or separately. The coverage of selected examples of these formations is compared across Slovenian historical dictionaries, and dilemmas in defining headwords, especially the issue of distinguishing compounds from word combinations with a nominal modifier in an atypical position, are highlighted based on the material used for the reverse dictionary.

Keywords: historical lexicography, reverse dictionary, Slovenian, nominal formations, compounds, nominal modifier position

1 UVOD

Vprašanje eno- ali večbesednosti določenih zloženih leksemov že dolgo ostaja odprta tema v slovenski leksikologiji in leksikografiji, kjer je povezano tudi z eno- ali večbesednostjo iztočnic,¹ za zgodovinsko leksikografijo pa je zaradi pogosto neustaljenih zapisov skupaj in narazen tudi znotraj istega dela problematika še širša in kompleksnejša. V tem prispevku bo na podlagi različnih tipov samostal-

Prispevek je nastal v okviru programske skupine *PODOBA – BESEDA – ZNANJE: življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6-0437), ki jo iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

¹ V zvezi s sodobnim jezikom se jezikoslovci ukvarjajo npr. z vprašanjem pisanja skupaj ali narazen pri zloženkah iz dveh samostalnikov z medponskim obrazilom, homonimnim končnici (pregled obravnava v 20. stoletju v Logar 2005; o zapisu v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* gl. Kern 2012, za obravnavno v ESKJ prim. Gliha Komac idr. 2015: 43–46).

niških tvorjenk predstavljena problematika nastavljanja iztočnic v nastajajočem obrnjenem spletnem slovarju po *Dictionarium trilingue* (1711–1712) Hipolita Novomeškega, ki ga je v listkovni obliki pripravil Jože Stabej.² Ker je zapis skupaj/narazen v slovarju pri različnih besednih vrstah pogosto nedosleden (npr. *galgevreden*³ : *galge vreden*, *glih veljanje* : *glihveljanje*, *gori vzeti* : *gorivzeti*, *časti lakomnost* : *častilakomnost*, *zoper govorjenje* : *zopergovorjenje*, *vsaki jaki* : *vsakijaki*, *v'nebu hojenje* : *vnebuhojenje*), se odpira vprašanje nastavitve iztočnic in razvrstitve gradiva znotraj njih. Med samostalniškimi tvorjenkami so se kot s tega vidika problematične izkazale zlasti naslednje skupine: 1. izpeljanke iz glagolskih kalkov s prislovno sestavino v vlogi predpone;⁴ 2. sestavljenke s predponskim obrazilom iz prislova; in 3. samostalniške zloženke,⁵ pri katerih bo poseben poudarek na razmejevanju med zloženkami in besednimi zvezami z netipično stavo samostalniškega prilastka.⁶ Ker gre za problematiko, ki ni tipična samo za Hipolitov slovar, ampak zaradi prevzemanja tujih, zlasti nemških besedotvornih vzorcev za starejša slovenska besedila nasploh, pa bo pred analizo Hipolitovega gradiva pregledano gradivo v obrnjenih starejših slovarjih, ki so vključevali slovenščino (Läg Reid 1967; Stabej 1977; Kastelec-Vorenc; Karničar 1999), ter v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Besedje 2011) in prvi knjigi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (SSKJ16), in izpostavljene dosedanje rešitve tega vprašanja.⁷

2 SAMOSTALNIŠKE TVORJENKE IN ZAPIS SKUPAJ/NARAZEN V OBSTOJEČIH ZGODOVINSKIH SLOVARJIH

Samostalniške tvorjenke iz omenjenih treh skupin v navedenih zgodovinskih slovarjih nastopajo različno pogosto, prav tako se razlikuje njihov prevladujoči način zapisa. Kot vzorec za primerjavo so izbrani primeri, zastopani tudi v Hipolitovem slovarju:

- 2 Listkovno gradivo je trenutno dostopno v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, v digitalizirani obliki pa je skupaj z alfabetarjem dostopno na spletnem portalu Fran.
- 3 Primeri iz Hipolitovega slovarja so prečrkovani v gajico in delno glasovno posodobljeni.
- 4 O glagolskih kalkih z besedotvornega vidika gl. Vidovič Muha 2019: 77–79.
- 5 Glede na namen članka gre za zloženke, ki se z oblikovnega analitičnega vidika uvrščajo med samostalniške zloženke glede na slovnični morfem zloženke, ki določa njeno besedno vrsto (prim. Šekli 2013: 344), in vključujejo tako medponsko-priponske izglagolske in izsamostalniške zloženke kot izsamostalniške medpanske zloženke. Podrobneje o posameznih tipih zložen prim. Vidovič Muha 2011.
- 6 S sinhronega vidika samostalniški prilastek v slovenskem knjižnem jeziku stoji za odnosnico (Toporišič 1982: 172), v narečjih pa je izpričana tudi stava levo od odnosnice, vendar je veliko redkejša (Zuljan Kumar 2008: 127); takšna stava se pojavlja tudi v besedilih iz starejših obdobij (npr. Merše 2013: 139), vendar še ni bila sistematično raziskana.
- 7 Zaradi maloštevilnosti primerov je bil iz obravnave izpuščen *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* Marka Snoja (od obravnavanih primerov najdemo zvezo *noter dajanje* – ne glede na izpričan zapis skupaj in narazen – pod iztočnico *dajanje*; pri iztočnici *vera* pa zvezo *zoper vera*). Prav tako ni bil upoštevan *Slovar prekmurskega knjižnega jezika* Vilka Novaka.

- (1) samostalniške izpeljanke iz glagolskih kalkov: *doli-*, *noter-*,
- (2) sestavljenke: *raven-/zraven-*, *zoper-*,
- (3) zloženke s prvo sestavino *bukv-* (< *bukve*), *vin-* (< *vino*), *vod-* (< *voda*), *voln-* (< *volna*) in ustrezni podstavni samostalniki.

2.1 V obrnjenem štirijezičnem **slovarju Hieronima Megiserja iz leta 1592**, ki ga je leta 1967 pripravila Annelies Läg Reid, najdemo samostalniške izpeljanke iz glagolskih kalkov kot podiztočnice ali kazalke pod eno ali obema sestavinama,⁸ navadno z vodilko na drugo sestavino: pri *doli* so navedeni samo glagolski kalki, pri *noter* pa najdemo *noterhojenje*, ki ohranja zapis skupaj iz zgloda; da je Läg Reidova pri podiztočnicah ohranjala izvorne zapise, kaže *okuli hojejnje* pod iztočnico *hojenje*.⁹ Tudi primeri za druga dva tipa obravnavanih tvorjenk so redki: od analiziranih sestavljenk in zloženk sta v slovarju izpričani samo *ravenžena* (v izvorniku zapis skupaj, samostojna iztočnica) in že pra- ali zgodnjėslovanska zloženka¹⁰ *vinograd*. Pod *vod-* najdemo samo pridevniško zloženko *vodonosen*, pod iztočnico *volna* pa samo glagolsko zvezo *volna zheffati* z vodilko na *česati*.

2.2 Drugi Megiserjev slovar, večjezični **Thesaurus polyglottus iz leta 1603**, je v obrnjeni obliki pripravil Jože Stabej leta 1977. V njem so izglagolske izpeljanke obravnavane v skladu s svojim zapisom: v primeru zapisa skupaj kot samostojne iztočnice, ob zapisu narazen pa kot besedna zveza, enako kot glagolski kalki, čeprav prislov v slovenščini ne modificira samostalnika (Toporišič 2000: 410–411):¹¹ tako najdemo ob iztočnici *noterhojenje* tudi primer *noter hojenje* pod prislovom *noter*, čeprav je vsaj ena od nemških ustreznic enaka: **noterhojenje** *noterhojenje*, *aditus*, *ein zugang*, *oder eingang*; **noter noter hojenje**, *ingressus*, *Eyngang*. Podobno najdemo pod *doli* primere *doli pisanje* in *doli prošenje*, samostojnih iztočnic z *doli-* ni. Od obravnavanih sestavljenk najdemo kot iztočnice *ravenčehar* (*raunzehar*), *ravenhlapec* (*ravenhlapez*), *ravenšolar* (*ravenshular*), *ravenžena* (*rauenshena*), pod prislovom *raven* primerov z zapisom narazen ni. Od zloženek najdemo iztočnico *vodopivec* (*vodopiuz*) in *volnočesar*, ki je naveden kot samostojna iztočnica kljub zapisu narazen: **volnočesar** *volna zhefjar*, *wüllkratzer*, *wollenstreicher*.

8 Zaradi redkih primerov obravnavanih samostalniških izpeljank je način obravnave primerjan pri podstavnih glagolskih kalkih: ohranjen je zapis skupaj ali narazen (*noterpojti* : *naprej pojti*), kalki pa so nedosledno navedeni pod eno ali obema sestavinama: tako najdemo *naprej pojti* tako pod *naprej* kot pod *pojti*, *noterpojti* pa samo pod *noter*, kljub vodilki na *pojti*.

9 V obrnjenem slovarju najdemo sicer tudi besednozvezne večbesedne podiztočnice, npr. *voščena sveča*, *fvejta vprašati* pa je vsaj besednoredno kalkiran po nemškem sestavljenem glagolu *Rathsfragen*.

10 Snoj (2014) kot verjetnejšo možnost domneva zlaganje iz *vinð 'vino, vinska trta' in *gorđiti 'ograjevati', *gôrđb 'ograda, ograjen vrt', kot drugo možnost pa navaja prevzem iz got. *weinagards*. Zaradi starosti nastanka domnevne zloženke in njene uveljavljenosti v jeziku pri naslednjih slovarjih ne bo več navajana.

11 Vidovič Muha (2013: 38) navaja, da lahko prislov stopnje modificira samostalnik samo, kadar ta nastopa v povedkovem določilu in s tem privzame glagolske lastnosti.

- 2.3 Tudi naslednji obravnavani obrnjeni slovar, **Kastelec-Vorenčev rokopisni slovar iz let 1608–1710**, je pripravil Jože Stabej (izšel je leta 1997 pod naslovom *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608–1710)*), zato so v njem samostalniške tvorjenke obravnavane po podobnih načelih kot pri obrnjenem slovarju iz leta 1977.¹²

Tako najdemo pod prislovom *doli* zgled *doli padanie* in pod *noter* zgled *noter vpelanîe*, kot samostojno iztočnico pa *noterdajanje* (*notardajanie*). Bistveno več kot v prejšnjih slovarjih je sestavljenk z *raven-/zraven-*, ki so obravnavane enako kot izpeljanke glede na zapis skupaj ali narazen: pod prislovom *raven* najdemo primere *raven priatelj*, *raven šhular*, *raven šhena*, *raven ime*, *raven tovarishtvu v'méštni pravizi*, *raven purgaria*, *raven soffed*, samostojni iztočnici pa sta *ravenbrat* in *ravenčas* (kot izpeljanka iz glagolskega kalka pa še *ravenvadenje*, ki ima kot sinonim narazen zapisano *raven muja*). Pod prislovom *zraven* najdemo zglede *fraven šholnier*, *šraven tovarishtvu*, *s'raven porok*, *s'raven šhena*, *s'raven pošdravlenîe*, *s'rauen dékla* (s sinonimom *raun dékla*); *s'raven hlapez* (tudi *raun hlapz*), *šraven deléšhnik*, samostojna iztočnica pa je *zravenrejenec*, ki je verjetno pomotoma rabljen kot ustreznica latinskih glagolov *collabefacere*, *collabefactare* poleg glagolov *rešbiti*, *podréti*, *pogonobiti*. Prvič najdemo tudi sestavljenko z *zoper-*, in sicer zapisano narazen in uvrščeno pod prislov: *ventus adversus*, *šupar véter*, *pruti véter*.

Od obravnavanih zloženek je tudi tu izpričan *vodopivec*, več pa je zloženek z *voln-*: *volnomikač* (*volnomikazh*), *volnopredec* (*volnopredez*), *volnotepec* (*volnotepiz*). Hkrati pod iztočnico *volna* najdemo zvezo *volne prediza*, ki jo lahko interpretiramo kot zvezo z netipično stavo samostalniškega prilastka (prim. Legan Ravnikar 2022: 151–152, podrobneje o tem v 2.6), podobni zvezi pa sta navedeni tudi kot sinonima pri zloženki *volnotepec*: *criminator*, *volne zufravez*, *volnotepiz*; *lanarius*, *-rj*, *volnotepiz*, *tepiz*, *en volnar*, *volne štepynk*.

- 2.4 Naslednji obrnjeni slovar, **Gutsmanov Deutsch-windisches Wörterbuch iz leta 1789**, je leta 1999 izdal Ludvik Karničar. Vsebuje veliko število tvorjenk iz obravnavanih skupin, ki so praviloma zapisane skupaj, kot večbesedne iztočnice¹³ pa so izpostavljeni redki zapisi narazen. Od izpeljank¹⁴ tako najdemo npr. *dolbranje*, *doldjanje*, *dolpokladiše*, *dolpoložnik*, *dolprošnja*, *dolzbasavec*; *noterdajauc*, *noterderžba*, *notergovor*, *noterhod*, *noterjemanje*, *notertečenje*. Pri sestavljenkah z *raven-/zraven-* so izpričani npr. *raunkuhar*, *ravenpismu*, *zraunjispica*, *zravenjed*,

¹² Izjemoma lahko najdemo tudi odstopanja, npr. pri glagolskem kalku *dolipriti*, ki ga kljub zapisu narazen in enaki latinski ustreznici *devenire* najdemo tako pod *doli* kot pod samostojno iztočnico *dolipriti* (*doli priti*), pod katero je kot ustreznica za *exolescere* izpričana tudi skupaj zapisana oblika *dolipriti*.

¹³ Karničar v slovarju navaja tudi večbesedne iztočnice, pri čemer ne ločuje izrecno iztočnic in podiztočnic. Grafično pa razlikuje med obrnjenimi besednimi zvezami, kjer je na prvem mestu izpostavljena jedrna beseda in so uvrščene za to iztočnico, zapisane pa so v navadnem tisku (vosek/ pečatni), in besednimi zvezami, kjer je ohranjeno Gutsmanovo zaporedje in ki imajo prvo besedo zapisano krepko (**pečatni** vosek) (Karničar 1999: 23).

¹⁴ Zapisi narazen so pri teh dveh prislovih redki in se pojavljajo samo pri glagolih: *dol pasti*; *dol curiti*, *noter pihati*.

zravenčas, zravenpot, zravenpotje, zravensodba, zravensodnik, zravenstraža, zravensvat, zravenvud, zravenžena, sestavljenke z *zoper-* niso izpričane (najdemo pa jih pri *proti-*, npr. *prutiglas, prutivola, prutižlak*, vse prav tako zapisane skupaj in samostojne iztočnice). Kot dvobesedna iztočnica pa nastopa *zraven tovarš* (nem. *Nebengesell*, prim. *zravenčlovek* po nem. *Nebenmensch*).

Pri zloženkah najdemo poleg veznega morfema *-o-* (*buklovarnik, buklovarstvo, bukvopisavec; vinober, vinoberačica, vinobrauka, vinoželnost, vinožertnica, vinožertnik; vodoločenje, vodonosec, vodonosenca, vodonosnica, vodopelauc, vodopija, vodopiuc, vodostaja, vodotečje, vodoudje*; pod *voln-* so izpričani samo pridevniki, npr. *vounodlakast*) tudi z rodilniško obliko prekrivne *-i-* (*bukvistiskar, bukvivezar* iz samostalnika *bukve -kvi¹⁵*), *-e-* (*vodezajemnica*) in *-a-* (*vinavojar*), ob tem pa kot dvobesedne iztočnice tudi *vina branje, vina pokušavec, vina puvanje; vode napušanje, vode napušavec, vode zajemanje, vode zapertnost* kot prevodne ustreznice za različne nemške zloženke.¹⁶

- 2.5 Do večje spremembe pri obravnavi tvorjenk, zapisanih skupaj ali narazen, je v slovenskem zgodovinskem slovaropisju prišlo z objavo ***Besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*** (Besedje 2011), ki prinaša popolni izpis besed iz natisnjenih del slovenskih protestantskih piscev od leta 1550 do 1603 (med drugim tudi iz obeh Megiserjevih slovarjev) z dodanimi besednovrstnimi in drugimi slovničnimi oznakami (med njimi tudi navedbo zapisa skupaj ali narazen) ter navedbo del, v katerih se pojavljajo (prim. Merše 2011). Glavna novost je, da so tako glagolski kalki (in izpeljanke iz njih) kot sestavljenke obravnavani kot enobesedne iztočnice ne glede na to, ali so v gradivu zapisani samo skupaj,¹⁷ samo narazen ali pa je zapis nedosleden.¹⁸ Primeri so prikazani v preglednici 1.

¹⁵ Takšna sklanjatev je izpričana npr. za 16. stoletje (SSKJ16: geslo *bukve*, avtorica Majda Merše). V Gutsmanovi slovnici rodilniška oblika ni izpričana, prav tako ne v njegovih *Evangelie inu branje*.

¹⁶ O Gutsmanovih načinih prevajanja nemških zloženok gl. Vidovič Muha 2019.

¹⁷ Ada Vidovič Muha (2019: 79) za *Cerkovno ordningo* navaja, da je Trubar tovrstne izpeljanke tudi formalno pojmoval kot besede in jih pisal pretežno skupaj, vendar celotno gradivo slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja te tendence ne potrjuje. Na drugem mestu (Vidovič Muha 2019: 86) pa ločuje med morebitnimi izpeljankami v primerih, »ko je v skladijski podstavi res ‚zloženka‘, npr. *vunkajmetanje* ← [to, da se] *vunkajmeče [-ø]«, in samostalniškimi zloženkami, »ko v podstavi nimamo glagolske ‚zloženke‘, npr. *vkupemoljenje* ← [to, da se] vkupe {p} moli[-ø]«.

¹⁸ Kazalka *raven tuj hlapec* gl. *ravenhlapec, tvoj* ♦ P: 1 (TT 1581-82) (manjka sklic na enako pojavitev v TT 1577, medtem ko je na enakem mestu v DB 1584 *tvoj raven hlapec*) sicer kaže na morebitno dvobesednost sestavljenk zaradi možnosti prekinitve niza.

Preglenica 1: Izvirni zapis tvorjenk, obravnavanih v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*

	Izpeljanke iz glagolskih kalkov (doli-, noter-)	Sestavljenke (Raven-, zoper-)
Zapis skupaj	dolipadanje, dolipadenje	ravencehar, ravendelavec, ravenjetnik, ravenkrščenica, ravenobličje, ravenpomočnica, ravenpomočnik, ravenšolar, ravenvitez
Zapis narazen	doliizmivanje, doliomivenje, doli-položenje, doliprošenje, doli zaha-janje; noterdajanje, noter davanje, noterhojenje, noterjem-ljenje, notertekanje, notervlečenje; notervkupehojenje	ravenbližnji, ravenerb, ravenmlajši, ravenpoglavica, raven uk
Zapis skupaj ali narazen	dolijemljenje, dolipranje; noterda-jenje, noterhod, noterjezdenje	ravenbrat, ravenčlovek, raven-erbič, ravenhlapec, ravenkrščenik, ravenpild, ravenpurgar, ravenslužabnik, ravenvojščak, ravenžena; zoperpartija

Analiziranih zloženek je v *Besedju* manj¹⁹ in so pretežno v gradivu zapisane skupaj: *vinopitje*, *vodenošenje*, *vodopivec*, narazen je zapisan le že navedeni primer iz Megiserjevega *Thesaurus polyglottus*, ki je tako kot v Stabejevem obrnjenem slovarju naveden kot enobesedna iztočnica, a z izpričano medpono *-a-* (*vol-načesar*) in ne s posodobljeno *-o-* kot pri Stabeju.

S kazalkami je ponekod opozorjeno tudi na domnevno stavo samostalniškega prilastka levo od jedra (*denarjev noterjemljenje gl. denar, noterjemljenje*, podobno npr. *bul kramar, gosti vabljenje, kruha lomljenje, kruha pekina, maš držanje* in s predložnim prilastkom *iz gmajne ločenje*).

- 2.6 V prvi knjigi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (SSKJ16) so samostalniške tvorjenke večinoma obravnavane na način, kot je nakazan v *Besedju*, do delnega odstopanja je prišlo le pri besedi *bulkramar*, ki je bila v *Besedju* obravnavana kot besedna zveza, v slovarju pa kot zloženka. O tem je podrobneje pisala Andreja Legan Ravnika (2022: 151–152), ki je opozorila na težave pri razlikovanju med samostalniškimi izsamostalniškimi zloženkami in stalnimi besednimi zvezami z nesistemske postavljene samostalniškimi prilastki na levi strani samostalniškega jedra. Kot enobesedni leksemi so bile opredeljene sestavinsko prevedene nemške zloženke, pri katerih je a) izpričan zapis (samo) skupaj; b) kalk po nemščini mora biti očiten in dokazljiv, c) če se pojavlja izključno ali prevladujoče zapis narazen, mora biti kalk takšen, da ga v slovenščini ni mogoče razumeti kot stalno besedno zvezo (po tem kriteriju je bil med zloženke uvrščen *bulkramar*).

¹⁹ Na njihovo relativno redkost v primerjavi z drugimi tipi samostalniških tvorjenk je opozorila tudi Andreja Legan Ravnika (2022: 152). Podrobneje o samostalniških zloženkah v primerjavi z nemškimi predlogami gl. Merše 2013: 25, 24–55, 74, 108, 120.

- 2.7 V Besedju načrtanemu sistemu obravnave samostalniških tvorjenk sledi tudi *Slovar Pohlinovega jezika* Marka Snoja, kjer pa so zgledi iz obravnavanih skupin redki: od izpeljank iz kalkiranih glagolov²⁰ najdemo samo *dolipisek*, od sestavljenk *zravenbeseda* 'prislov', *zoperstrup* in *zopervera*, od zloženek pa *bukvovezec*, *vodonos* in *vodopivec*. Vse navedene tvorjenke so v gradivu zapisane skupaj, zato večjih dilem ni.
- 2.8 Če povzamemo dosedanjo slovarsko obravnavo samostalniških tvorjenk v zgodovinskih slovarjih v luči analiziranega gradiva, lahko vidimo, da je bilo pri izpeljankah in sestavljenkah, ki so bile prevladujoče zapisane narazen, za slovaropisce glavno vprašanje njihove leksemskosti oziroma besednozveznosti. V večini slovarjev so bile uslovarjene kot samostojne (pod)enote, čeprav se je do Besedja 2011 večinoma ohranjal izvorni zapis (skupaj ali narazen), le v obrnjenih slovarjih, ki jih je izpisal Jože Stabej, so bile v primeru zapisa narazen obravnavane kot besedne zveze kljub svoji nesistemskosti (domnevni prislov kot modifikator samostalnika). Od Besedja 2011 so obravnavane kot enobesedne iztočnice. Zloženke so bile zlasti v starejšem gradivu redkejše in praviloma zapisane skupaj, prevladujoče s tipičnim medponskim obrazilom *-o-*, zato je bilo dilem pri njihovem uslovarjanju manj (edini odstopajoči primer zapisa narazen v protestantskih besedilih, Megiserjev *volna česar*, je bil v obeh zgodovinskih slovarjih tega obdobja prav tako obravnavan kot zloženka). Vendar se že v 16. stoletju, zlasti pa od Kastelec-Vorenčevega slovarja dalje povečuje število besednih zvez z netipično stavo samostalniškega prilastka (praviloma v roditelju) levo od samostalniškega jedra, hkrati pa so v Gutsmanovem slovarju izpričane zloženke z medponskim obrazilom, ki je prekrivno z roditeljsko končnico. Starejši slovaropisci jih niso problematizirali in so jih obravnavali glede na zapis, od Besedja 2011 pa se je zaradi splošne neustaljenosti zapisa skupaj in narazen v starejših besedilih začelo postavljati vprašanje vsebinskega in ne zgolj formalnega razmejevanja med obema tipoma (prim. Legan Ravninar 2022: 151–152). V luči teh vprašanj bo v nadaljevanju prispevka analizirano gradivo iz Hipolitovega slovarja, ki se časovno uvršča med Kastelec-Vorenčev slovar ter Gutsmanov slovar in Pohlinova jezikoslovna dela, popisana v *Slovarju Pohlinovega jezika*.

3 SAMOSTALNIŠKE TVORJENKE V GRADIVU ZA OBRNJENI HIPOLITOV SLOVAR

Hipolitov slovar prinaša bogat nabor gradiva za analizirane samostalniške tvorjenke, ki prav tako izkazujejo precejšnjo neustaljenost v zapisu.

- 3.1 Pri zelo številčnih samostalniških izpeljankah iz glagolskih kalkov na *doli-* močno prevladuje zapis narazen (npr. *doli stajanje*, *doli pahnjenje*, *doli spuščanje*, *doli hoja*, *doli puščanje*, *doli poderanje*, *doli vrženje*, *doli obalenje*, *doli tlačenje*, *doli kapljenje*, *doli tečenje*, *doli prošnja*, *doli soljenje*, *doli tepenje*, *doli vdarek*, *doli vzetje*, *doli padek*; *noter vpanjanje*, *noter vrženje*, *noter vzetek*, *noter jemanje*, *noter*

²⁰ Ti so v slovarju navedeni kot enobesedne iztočnice, na zapis narazen opozarjajo kazalke.

vzetje, noter vdarjenje, noter vdarstvo, noter vlebenje, noter vlitje, noter vlitva, noter vlivek), zapis skupaj je izpričan samo pri *dolipadanje* in *noterpadek*, dvojnični zapis skupaj in narazen pa najdemo pri *dolipadenje*.

- 3.2 Zelo bogat je tudi nabor sestavljenk z *razen-*, ki so prav tako praviloma zapisane narazen (npr. *raven služabnik*, *raven tovaruš*, *raven soldat*, *raven mož*, *raven gost*, *raven vojščak*, *raven žolnjer*, *raven pevec*, *raven porok*, *raven tast*, *raven šolar*, *raven tašča*, *raven ratnik*, *raven dvornik*, *raven gerob*, *raven vernik*, *raven delovec*, *raven švacar*, *raven sodnik*, *raven posvetovavnik*, *raven ajfrar*, *raven gost*), samo skupaj sta zapisani *ravenbrat* in *ravenžena*, dvojnično pa še *ravenjerb* in *ravenpurgar*. Sestavljenk z *zoper-* je bistveno manj, a so pogosteje zapisane skupaj: *zoperkrist*, *zoperkrstnik*, *zoperpart*, *zopervera*, *zopertožba* proti *zoper partija* in *zoper veter*.
- 3.3 Dobro so izpričane tudi zloženke iz analiziranih samostalnikov, ki pa v primerjavi z nekoliko starejšim Kastelec-Vorenčevim slovarjem izkazujejo bistveno večjo pestrost pri medponskem obrazilu: poleg pričakovanega *-o-*, ki ga najdemo zlasti pri zloženkah z *voln-* (*volnogradašar*, *volnomikač*, *volnopredec*, *volnopredica*, *volnostepnik*, *volnotepec*, *volnotkavec*), je močno zastopano obrazilo *-a-* (*bukvavezec*, *bukvaveznik*; *vinapivec*; *vodanosec*, *vodanošnik*, *vodapivec*, *vodapivka*, *vodapivkinja*, *vodapok*; *volnadelnik*), ob tem pa tudi *-u-*, ki je najverjetneje nastal po redukciji roditeljske oblike *bukev* (*bukustiskanje* < *bukevtiskanje*, *bukudrukarija* < *bukevdrukarija*, *bukustiskarija* < *bukevtiskarija*). Podobne primere prve sestavine v roditeljski obliki oziroma prekrivanja medponskega obrazila z roditeljsko končnico lahko najdemo tudi pri drugih zloženkah, npr. *farbedelnik*, *urekličnik*, *zemljemera*, tudi kot dvojnico: *zemlj-e-merščina* in *zemlj-a-merščina*, *zemlj-e-merčan* in *zemlj-a-merčan* (a samo *zemlj-a-merec*), *žajfekuhar*.
- 3.4 Ob tem se pojavljajo tudi narazen zapisani primeri, ki so vzporedni tovrstnim (skupaj zapisanim) zloženkam, npr. *žajfekuhar* : *vode žganje*, redkeje z množinsko obliko oziroma z ničtim medponskim obrazilom, npr. *dušskrbnik* : *žog mojster*. Tovrstni primeri z roditeljsko prvo sestavino so bili tradicionalno obravnavani kot zveze z netipično stavo samostalniškega prilastka. A gradivo iz Hipolitovega slovarja prinaša tudi narazen zapisane primere, kjer je domnevni levo postavljeni samostalniški prilastek v tožilniku (npr. *žveplo kuhanje*, *železo za kamen rezanje*, *peč za rudo razpuščanje*) in ki imajo prav tako pogosto vzporednice v zloženkah, npr. *vižo dajavec* (tudi množinsko: *sanje zlagavec*, *rajme zlagavec*, *bajsmo zmišljavec*) : *žogoigravec*, *luč vsekuvavec* : *činžjemavec*, *volno krtačar* : *volnomikač*). Poleg tega pogosto medponsko obrazilo *-a-* povzroča podobne dileme tudi v primerih, ko je leva sestavina moškega ali srednjega spola in ima roditeljsko končnico *-a*, npr. *kufra zlivavec*, *zlata kovač* : *zlatadelnik*; *vrata tesnoba* : *zobatrebnik*.
- 3.5 Za razlikovanje tovrstnih primerov lahko le delno pritegnemo zgoraj predstavljena merila, postavljena za gradivo iz knjižnega jezika 16. stoletja (Legan Ravnikar 2022: 151–152): formalno merilo zapisa narazen je, kot je pokazal pregled

izpeljank in sestavljenk, nezanesljivo, zato sta relevantni predvsem dokazljivost sestavinske kalkiranosti po nemški zloženki in možna besednozveznost. V skladu s prvim kriterijem bi lahko npr. kot besedno zvezo opredelili *vode žganje* za nem. *Destilierung*, ker ne gre za sestavinski prevod nemške zloženke, in jo obravnavali pod obema sestavinama, a na tak način ne moremo izločiti večine primerov tega tipa, ker so njihove nemške ustreznice praviloma zloženke. Na podlagi drugega merila pa bi lahko vzpostavili temeljno razlikovanje med primeri, ki imajo prilastek v roditelju, in tistimi, katerih prva sestavina je v tožilniku.

3.5.1 Prvi so formalno lahko razumljeni kot besedna zveza (prim. Toporišič 2000: 315–316) z netipično stavo prilastka; enako velja za zveze z levo postavljenim predložnim prilastkom: *v oči vtikanje*, *na kup znašavec*, *za vadle tekavec*, *za enim zahajanje*. Besednozveznost takšnih konstrukcij potrjuje možnost podrednega in prirednega zlaganja roditeljskega in predložnega samostalniškega prilastka: *časti inu hvale lakomnost*, *po starih žen ali bab navadi*, *deževni ali za eno hudo vreme plašč*, *dveh ali več puštabov na enkrat zrečenje*, ki v primeru leve sestavine v tožilniku v pregledanem gradivu ni izpričana. Vprašanje, ki se v luči obravnave tovrstnih zvez v SSKJ16 (prim. razpravo o iztočnici *bulkramar* v 2.6) postavlja, je, ali za ločevanje zadostujejo formalni kriteriji ali je treba upoštevati tudi pomensko razvidnost zveze: pri enako narazen zapisanih *žid zelišče* za nem. *Seidenkraut* in *žid kramar* za lat. *sericarius* poleg tega, da pri drugem ni neposredne nemške predloge za zvezo,²¹ med njima opazimo tudi pomensko razliko: medtem ko je drugi ob zamenjavi sestavin razvidna besedna zveza (*kramar žid*²² ‘prodajalec svile’), neposredna pomenska motivacija pri prvem tudi ob zamenjanem besednem redu (*zelišče žid*) ni razvidna (najbližja interpretacija bi bila verjetno s predložno tožilniško zvezo *zelišče za žide*), hkrati pa gre za očitni sestavinski prevod nemške zloženke. V takšnih primerih bi bila kljub roditeljski obliki leve sestavine v obeh primerih možna njuna različna uslovaritev: *kramar*, *žide* : *židzelišče*²³ in tako še npr. *kronzelišče* < *krona zelišče* (nem. *Kronenkraut*), *popkazelišče* < *popka zelišče* (nem. *Napelkraut*). Po istem sistemu bi lahko kot zloženko obravnavali tudi *zemlje pajka zelišče* (nem. *Erdspinnenkraut*), kjer je samostalniški prilastek sam zložen po istem postopku (**zemljepajek*, nem. *Erdspinne*), ki bi v skladu z nakaznim sistemom zahteval iztočnico *zemljepajkazelišče*,²⁴ a temu nasprotuje sinonim *pozemeljskega pajka zelišče* s podredno zloženo prvo sestavino, ki je ni mogoče

21 Kot nemški ustreznici sta navedena samo *Seidensticker* in *Seidenweber*, ki jima pomensko ustrežeta Hipolitovi zvezi *židni štikar* in *židni tkalec*; za *žid kramarja* nemška ustreznica v gradivu za obrnjeni slovar ni navedena.

22 Hipolit v pomenu ‘svila’ prevladujoče uporablja *žide* kot množinski samostalnik, čeprav je v enakem pomenu izpričan tudi samostalnik *žida* (homonimen z *žida* ‘sulica’).

23 Ta tip bi lahko uvrstili med medponskoobrazilne zloženke, saj izražajo podredno razmerje med dvema samostalnikoma. Vidovič Muha (2011: 329) navaja podoben primer *kačemalha* < *malha za kače*.

24 Sicer tvorjenke s tremi polnopomenskimi podstavnimi leksemi najdemo tudi v Besedju 2011, a tam gre verjetno za izpeljanko iz (neizpričanega) kalkiranega glagola z dvema prislovoma: *notervkupehojenje* (*noter vkupe hojenje*) < **notervkupehoditi*. Podobne primere najdemo tudi pri Hipolitu: *zopet noter postavljavec*, *zopet noter postavljenje*.

obravnavati kot zloženske in ki postavlja pod vprašaj smiselnost predstavljenega ločevanja glede na pomensko razvidnost zveze. Proti tovrstnemu ločevanju govori tudi podoben primer, kjer sta levo od samostalniškega jedra priredno zložena samostalniški in pridevniški prilastek (*zemlje ali svinjski kostanj*, nem. *Erdcastanien oder Saucastanien*).

- 3.5.2 Primeri zapisov, kjer je prva sestavina v tožilniku, nasprotno formalno ne morejo biti razumljeni kot zveza s samostalniškim prilastkom, zato bi morali biti razvrščeni med zloženske in v obrnjenem slovarju obravnavani kot enobesedna iztočnica (npr. *vižo dajavec* > *vižodajavec*, *luč vsekovavec* > *lučvsekovavec*, *volno krtačar* > *volnokrtačar*, s prvo sestavino v množini npr. *žoke štrikar*, *štumfe štrikar*²⁵). A tudi v tem primeru naletimo na težavo ob zgledu *kole v zemljo vbivanje*, kjer se med levo postavljeni nepredložni samostalniški v tožilniku in jedro razvrsti predložni samostalniški prilastek, ki kaže na besednozveznost in ne na zloženost zгледа, primerjava z nemško iztočnico (*das Pfäl schlagen*) pa poleg tega pokaže, da ne gre za neposredno sestavinsko prevajanje, ampak za Hipolitovo širše prevzemanje nemških vzorcev, ki je potrjeno tudi v zgledu *železo za kamen rezanje* (nem. *Schröteisen*). Ob tem je treba opozoriti tudi, da se tovrstni primeri lahko v predložnih zvezah pregibajo bodisi samo v zadnji sestavini (*kar h pilde rezanju sliši*, nem. *zum bildhauer gehörig*) ali v obeh (*k vodi zajemanju spravnu*, nem. *zum wasserschöpfen dienlich*).

4 ZAKLJUČEK

Bogastvo in raznolikost Hipolitovih samostalniških tvorjenk v primerjavi z gradivom, ki je bilo do sedaj izdano v obliki obrnjenih slovarjev ali vključeno v druge tipe zgodovinskih slovarjev, odpirata nova vprašanja za zgodovinske leksikografe. Medtem ko so za izpeljanke iz glagolskih kalkov in sestavljenke, vsaj glede na pregledano gradivo, primerne rešitve, uveljavljene v novejših slovenskih zgodovinskih slovarjih (enobesedna iztočnica, zapis naveden v oklepaju za njo), se več težav nakazuje pri razmejevanju zloženk in besednih zvez z levo postavljenim samostalniškim prilastkom. Tako merila, navedena za SSKJ16, kot formalna skladnjska merila so se pokazala za nezadostna ob nekaterih izstopajočih primerih, za sistematično slovarsko obravnavo besedja pa bo med drugim potrebna tudi njihova hierarhizacija oziroma odgovor na vprašanje, ali je predpogoj za obravnavanje določenega (pisno) večbesednega poimenovanja kot zloženske obstoj nemške zloženske kot neposredne predloge slovenskega izraza ali naj bodo osnovno merilo pravila slovenske besednozvezne skladnje. Pregled samostalniških zloženk v tem prispevku je pokazal, da bo za to potrebna širša raziskava gradiva, ki bo morda ponudila nove uvide o skladnji in besedotvorju obravnavanega obdobja.

²⁵ Enako verjetno tudi *roke malin* za nem. *Handmühle*, saj je v sopomenki s predložnim samostalniškim prilastkom ta prav tako v množini (*na rokah malin*).

VIRI IN LITERATURA

- Besedje 2011** = Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Zbirka Slovarji).
- Gliha Komac idr. 2015** = Nataša Gliha Komac idr., *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*, <http://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjižnega-jezika/> datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf.
- Karničar 1999** = Ludwig Karničar, *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der ver-deutschen windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1999.
- Kastelec-Vorenc** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar: po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997.
- Logar 2005** = Nataša Logar, Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženke in kratice, *Družboslovne razprave* 21.48 (2005), 211–225.
- Lägreid 1967** = Annelies Lägreid, *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967.
- Kern 2012** = Boris Kern, Pisanje skupaj in narazen v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika, v: *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Nataša Jakop – Helena Dobrovoljc, Ljubljana: Založba ZRC, 2012, 141–149.
- Legan Ravnikar 2022** = Andreja Legan Ravnikar, Besedotvorje v Bohoričevi slovnici (1584) primerjalno s tvorjenkami v zgodovinskem Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, v: *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022, 135–159.
- Merše 2003** = Majda Merše, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih), *Slavistična revija* 51 (2003), posebna številka: Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres, 81–103.
- Merše 2011** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–31.
- Merše 2013** = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Linguistica et philologica 29).
- Snoj 2014** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, www.fran.si.
- Snoj 2020** = Marko Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del*, www.fran.si.
- SSKJ16** = Kozma Ahačič idr., *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja 1: A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021 (Slovarji).
- Šekli 2013** = Matej Šekli, Analoški procesi nastajanja drugotnih vzorcev zlaganja v pozni praslovanščini, *Slavistična revija* 61.2 (2013), 343–360.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Vidovič Muha 2013** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013 (Razprave FF).
- Vidovič Muha 2019** = Ada Vidovič Muha, *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Zuljan Kumar 2008** = Danila Zuljan Kumar, Besedni red v govorjenih slovenskih narečjih, v: *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2008, 121–135.

SUMMARY

Nominal Formations and Defining Headwords in the Reverse Version of Hippolytus's Dictionary

This article deals with the issue of defining headwords for selected nominal formations (derivatives from verbal calques, compounds with a deadverbial prefix, and compounds) in the reverse version of the dictionary by Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*) based on whether they are written together or separately. A comparative review of selected examples (nominal derivatives from verbal calques: *doli-*, *noter-*; affixed derivatives: *raven-/zraven-*, *zoper-*; compounds with the first component *bukv-* (< *bukve*), *vin-* (< *vino*), *vod-* (< *voda*), *voln-* (< *volna*), and suitable base nouns) and solving this issue in reverse versions of older dictionaries that included Slovenian, in *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Vocabulary of Sixteenth-Century Slovenian), and in the first volume of *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Dictionary of Sixteenth-Century Slovenian), showed that the main issue for lexicographers concerning derivatives, which were predominantly written separately, was their lexemic or syntactic character. Most dictionaries included them as independent (sub)units, even though the original form (either written together or separately) was largely preserved until *Besedje* (2011); only in the reverse dictionaries by Jože Stabej were they treated as word combinations if written separately despite being non-systemic. Especially in older material, compounds were less common and usually written together, typically with the infix *-o-*. Therefore, there were fewer dilemmas with their inclusion in the dictionary, even though noun phrases with an atypical position of a nominal modifier left of the head had been appearing since the sixteenth century, which, by their nature, were close to compounds (among other things, they were often the Slovenian equivalents of German compounds). In the material for Hippolytus's dictionary, it is more difficult to distinguish between both types due to the wide range of infixes in proper compounds, variation in whether they are written together or separately, and assumed combinations (written separately) in which the nominal modifier is in the accusative rather than the expected genitive. The suggestion to distinguish between word combinations and compounds written separately based on the case of the nominal modifier, which primarily proceeds from Slovenian syntax, cannot cover all the atypical examples attested in the material. In addition, the question arises whether an example was defined as a compound based on its calquing from German. Further research on the material is necessary to properly answer this question.

SKLANJATEV SAMOSTALNIKOV SREDNJEGA SPOLA V HIPOLITOVEM SLOVARJU: GRADIVO

COBISS: 1.03

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.12](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.12)

V prispevku obravnavam samostalnike srednjega spola v nemško-slovensko-latinskem slovarju Hipolita Novomeškega. Navajam gradivo in nabor končnic, ki se pojavljajo v paradigmi. Namen članka je predstaviti manj znano gradivo širšemu krogu strokovnjakov. **Ključne besede:** zgodovinsko jezikoslovje, slovenščina, samostalniška sklanjatev, samostalniki srednjega spola, Hipolit Novomeški, 18. stoletje

Declension of Neuter Nouns in Hippolytus's Dictionary

This article deals with neuter nouns in the German–Slovenian–Latin dictionary by Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*). It lists the material and the selection of endings that appear in the paradigm. Its main purpose is to present less well-known material to a wider circle of experts.

Keywords: historical lexicography, Slovenian, nominal declension, neuter nouns, Hippolytus of Novo Mesto, eighteenth century

1 Uvod

Hipolit Novomeški, s pravim imenom Janez Adam Geiger, je bil rojen po letu 1650 v Novem mestu. Okoli leta 1648 je postal kapucin in od leta 1718 gvardijan samostana v Kamniku. Umrli je v Kranju 28. aprila 1722. Poznal je spise Matije Kastelca in pridige sobrata Janeza Svetokriškega, čigar peto knjigo je imel v oceni. Nameril se je sestaviti slovar, prvotno predvsem za najožji krog svojih redovnih sobratov. Toda vdal se je prigovarjanju redovnikov ter priredil do 1712 za tisk trojezični slovar v dveh delih, ki naj bi omogočal prenašanje latinske in nemške cerkvene literature v slovenščino (latinsko-nemško-slovenski del je končal 20. marca 1711, nemško-slovensko-latinskega 18. apr. 1712, a je večina besedila ostala v rokopisu).

Njegov kašipot je bila kakor Kastelcu ena izmed novejših izdaj Frisijevega latinsko-nemškega in nemško-latinskega slovarja, ki ga je poslovenil z vsemi 5 dodatki vred (med njimi je Komenškega »Orbis pictus«), dodavši stvari, ki jih je zahteval novi teritorij (n. pr. seznam domačih krajev za »Orbis pictus«). Slovenski besedni zaklad so mu dajali v glavnem 3 viri: Megiser iz 1592 (Megiserjevega Polyglotta je imel pri roki vsaj potem, ko je bilo delo že na čisto spisano, a ga rabil v neznatni meri), slovar, v katerem je zajet besedni zaklad Kastelčevega slovarja (v Drž. lic. knjiž. v Lj. Ms. 169) ter zakladnica lastnega prisluškovanja in ustvarjanja (»Kastelca« = Ms. 169 je imel šele od črke L naprej v rokah). H.-ov slovar je iz starejših najboljše, bogat zlasti tudi na rastlinskih in živalskih imenih. Mnogo ima dobrih besed, ki jih je H. v slovarju prvi zabeležil [...] Ker je večino teh besed sprejel Pohlin, a iz njega Gutschmann, Murko in Janežič, so prišle v splošno rabo. Izmed poznejših leksikografov je veliko besed izpisal iz H.-a Caf, a izčrpal ga tudi on ni. (Kidrič 2013 [1928])

V prispevku je predstavljen popis oblikovja samostalnikov srednjega spola v Hipolitovem slovarju na podlagi listkovne kartoteke za obrnjeni slovar, ki jo je pripravil Jože Stabej in jo hranijo v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Obravnavane samostalnike sem izbral tako, da sem pogledal, kateri samostalniki srednjega spola imajo največ pojavitev v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja,¹ in preveril, ali jih je navedel tudi Hipolit. Tako sem prišel do nabora 108 samostalnikov srednjega spola, ki jih najdemo v Hipolitovem slovarju:² *blago, dejanje, delo, dete, detece, drevje, drevo, farstvo, ferdamanje, gostovanje, govedo, govorjenje, grlo, grmenje, hojenje, ime, izveličanje, jagnje, jutro, kadilo, kamenje, klicanje, kolo, kraljestvo, krščanstvo, ledovje, leto, malikovanje, maščovanje, meso, mesto, mleko, morje, naprejšetje, nebesa, nebo, obhajilo, oblačilo, obladanje, obličje, odpuščanje, odrešitvo, ohranjenje, oko, olje, opominjanje, opravilo, orožje, pismo, pitje, plačilo, poboljšanje, pogubljenje, poklicanje, polje, pomanjkanje, poročenje, poslušanje, poštenje, potrpljenje, prebivališče, preganjanje, pregrešenje, premaganje, prerokovanje, prešuštvo, pričovanje, pridigarstvo, ravnanje, razodevenje, rojstvo, selstvo, seme, sonce, sovraštvo, spoznanje, srce, srebro, šentovanje, tele, telo, tla, tovarištvo, trnje, trpljenje, uboštv, uho, upanje, usta, veselje, videnje, vino, vojskovanje, vprašanje, vrata, vreme, zanesenje, zasluženje, zaupanje, zdravje, zlato, zlo, zmirjenje, znamenje, znanje, železo, žito, življenje.*

¹ Po vrsti od samostalnika z največ pojavitvami (pribl. 6000) do samostalnika s sto eno pojavitvijo: *srce, mesto, delo, ime, kraljestvo, leto, telo, nebesa, pismo, blago, nebo, oko, meso, veselje, dejanje, trpljenje, usta, odpuščanje, morje, dete, izveličanje, seme, vrata, pričovanje, znanje, znamenje, upanje, spoznanje, uho, zlato, jagnje, drevo, obličje, polje, zasluženje, zlo, vino, sonce, opravilo, malikovanje, prebivališče, olje, krščanstvo, prerokovanje, detece, pogubljenje, srebro, zaupanje, kamenje, rojstvo, gospostvo, govorjenje, poklicanje, zdravje, ravnanje, sovraštvo, jutro, pitje, potrpljenje, kola, žito, pomanjkanje vprašanje, odrešitvo, gorivstajenje, opominjanje, pridigarstvo, preganjanje, poročenje, poštenje, pohujšanje, naprejšetje, ferdamanje, gorivstajenje, farstvo, pregrešenje, govedo, trnje, orožje, videnje, grlo, kadilo, prešuštvo, maščovanje, obhajilo, razodevenje, vreme, zanesenje, tovarištvo, zahvaljenje, ohranjenje, vojskovanje, življenje, poboljšanje, ledovje, tele, mleko, tla, vboštvo, moljenje, klicanje, selstvo, poslušanje, plačilo, preganjanje, zmirjenje, gostovanje, oblačilo, hojenje, grmenje, drevje, šentovanje, vzdihanje, železo, obladanje.*

² Po pogostnostnem zaporedju od samostalnika z največ pojavitvami (889) do samostalnika z najmanj pojavitvami (1): *mesto, oko, srce, govorjenje, leto, drevo, morje, delo, vino, blago, življenje, znanje, dejanje, pismo, veselje, znamenje, sonce, ime, upanje, orožje, opravilo, žito, drevje, usta, vrata, polje, meso, mleko, oblačilo, železo, zlato, pitje, tla, vreme, nebesa, kolo, olje, kraljestvo, pomanjkanje, nebo, naprejšetje, poštenje, zdravje, seme, zlo, srebro, grlo, sovraštvo, tovarištvo, spoznanje, odpuščanje, trnje, prebivališče, rojstvo, vprašanje, ho(j/d)enje, prerokovanje, uboštv, obličje, dete, pogubljenje, potrpljenje, ravnanje, trpljenje, kamenje, opominjanje, poklicanje, telo, jutro, plačilo, selstvo, vojskovanje, klicanje, kadilo, zaupanje, govedo, ledovje, gostovanje, izveličanje, poboljšanje, zasluženje, maščovanje, jagnje, poslušanje, premaganje, obladanje, prešuštvo, tele, krščanstvo, poročenje, razodevenje, detece, grmenje, pričovanje, ferdamanje, malikovanje, ohranjenje, videnje, zanesenje, zmirjenje, farstvo, obhajilo, preganjanje, pregrešenje, šentovanje, odrešitvo, pridigarstvo.*

2 PREDSTAVITEV OBRAVNAVANIH SAMOSTALNIKOV

Vsi obravnavani samostalniki se torej pojavljajo tudi v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja (dalje: SKJ16), in sicer ima vsak od njih tam več kot sto pojavitev. Zaradi omejenega prostora jih ne morem podrobneje primerjati. Na splošno so razlike s SKJ16 naslednje: Končnica *-am* v Oed,³ v izglasju *o* vedno reflektira kot *u*,⁴ izginjajo oblike Med/Ded *-ej*, Oed *-um*. V Red (Imn, Tmn) ni preglaševanja *a* v *e* za mehкими glasovi (*j*). Hipolit s precejšnjo doslednostjo zapisuje mesto naglasa (´). Diakritična znamenja, ki označujejo naglasno mesto, dosledno prepisujem, sicer pa uporabljam sodobni, gajični zapis in ne bohoričice, saj so oblike tako preglednejše (*mefsu*, *meffu*, *mefsu*, *mesu* > *mesu*; *deilu*, *deillu*, *dejlu*, *dejllu*, *delu*, *dellu* > *delu*). Nejasne in težje razločljive oblike pa so zapisane v originalnem črkopisu (bohoričici) Številke v oglatih oklepajih [] označujejo število pojavitev dotične oblike ali samostalnika; če je pojavitev samo ena, števila ne navajam. Kratice IRDTMO so kratice sklonov: I = imenovalnik, R = rodilnik, D = dajalnik, T = tožilnik, M = mestnik, O = orodnik. Ed = ednina, Dv = dvojina, Mn = množina. Morebitni komentarji so navedeni v sprotnih opombah.

2.1 Oblikovje obravnavanih samostalnikov

blago [263]

Ed I: *blagú^s* [55], *blagù* [35]. **R**: *blagà* [29], *blagá* [22], *blága* [2]. **D**: *blagi* [2]. **T**: *blagú* [46], *blagù* [42], *blagu* [2]. **M**: *blagi* [7], *blági* [7] 5p,⁶ p *blágu* [2].⁷ **O**: *blagam* [6], *blágom* [3], *blagom* [2], *blagam*.

dejanje [204]

Ed [199] **I**: *djánje* [38], *djanje* [32], *djájne* [11], *djajne*. **R**: *djanja* [11], *djánja* [9], *djájna* [3], *djána*, *djajnja*. **D**: *djanju*. **T**: *djánje* [22], *djanje* [11], *djájne* [5]. **M**: *djánju* [18], *djanju* [6], *djájnju* [2], *djáinom*. **O**: *djánjam* [9], *djanjom* [7], *djajnam* [4], *djánjom* [3], *djájnom* [2], *djajnam*. **Mn** [5] **I**: *djanja*. **T**: *djanja* [3], *djánja*.

3 »Končnica *-am* za prvotni *-om* se je začela najprej govoriti v daj. množ. srednjega spola: mestam, letam po analogiji množ. imenovalnika: mesta, leta. V 16. stol. je končnica *-am* že splošno prodrla; proti koncu 17. stoletja se je ta končnica (*am*) prenesla tudi na orodn. ednine in na moška debela.« (Breznik 1916). Prim. tudi Ramovš 1952: 42–43. Končnica *-am* je bila prevladujoča tudi v *Gorskih bukvah* iz leta 1582, ki so nastale v okolici Krškega. Torej je bila v živem govoru ta končnica prisotna že nekaj časa. Prim. Jelovek 2021: 161–162.

4 V 16. stol. je bila končnica *-o* značilna za Krelja in Juričiča.

5 Naglasna znamenja prepisujem taka, kot so v originalu, in niso vedno skladna s sodobnimi naglasnimi znamenji. Tako lahko tudi krativec (*blagù*) pomeni dolžino, cirkumfleks (*imèn*) pa ne pomeni nujno dolgega padajočega naglasa, ampak zgolj dolžino.

6 Oznaka p pomeni, da se pojavlja v predložnih zvezah. Če se ista oblika pojavlja tako v predložnih kot v nepredložnih zvezah, navajam število pojavitev v predložnih zvezah pred p.

7 V slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prevladuje končnica *-ej*, ki se je tam razširila še v dajalnik (SSKJ 16: 174, geslo *blago*).

delo [293]

Ed [287] **I:** *délu* [73], *delu* [42]. **R:** *déla* [39], *dela* [18]. **D:** *délu* [9], *déli* [4], *delu* [3], *deli*. **T:** *délu* [42], *delu* [25]. **M:** *déli* [6], *delu* [5], *deli*, *délu*. **O:** *déлом* [10], *délam* [5], *delom* [3]. **Mn** [6] **I:** *déla* [3]. **T:** *dela* [2], *déla*.

dete [27]

Ed I: *déjte* [17], *dejte* [6]. **T:** *déjte* [2], *dejte* [2].

detece [7]

Ed I: *ditétce* [5], *detétce*. **T:** *ditétce*.

drevje [127]

Ed [126] **I:** *drevje* [6], *drévje* [5]. **R:** *drévja* [31], *drevja* [16]. **D:** *drévju* [2], *drevju*. **T:** *drevje* [20], *drévje* [15]. **M:** *drévju* [18], *drevju* [3], *drévji*, *drevji*. **O:** *drévjam* [7]. **Mn I:** *drevja*.

drevo [318]

Ed [290] **I:** *drivú* [126], *drivù* [101], *drivu* [3]. **R:** *drivésa* [41], *drivesa*. **D:** *drivésu* [2]. **T:** *drivú* [6], *drivù* [4]. **M:** *drivésu* [3], *drivesu*, *drivési*. **O:** *drivésom*. **Mn** [28] **I:** *drivésa* [5]. **R:** *drivés* [5], *drivès* [5]. **T:** *drivésa* [11]. **M:** *drivésah* [2].

farstvo [3]

Ed I: *fárštvu* [2], *farštvu*.

ferdamanje [5]

Ed I: *ferdámanje* [4]. **R:** *ferdámanja*.

gostovanje [15]

Ed I: *gostovánje* [5], *gostuvájne* [3], *gostuvánje* [2], *gostovájne*, *gostovájnje*. **T:** *gostuvánje*. **M:** *gostuvánju*. **O:** *gostuvájnam*.

govedo [16]

Ed [4] **I:** *govédu* [3]. **R:** *govéda*. **Mn** [12] **I:** *govéda* [3]. **R:** *govédov* [2]. **D:** *govédam* [3]. **T:** *govéda* [4].

govorjenje [327]

Ed [326] **I:** *govorjénje* [139], *govorjéjne* [25], *govorjénnje* [2], *govorjenje* [2]. **R:** *govorjénja* [51], *govorénja*, *govorjéjna*. **D:** *govorjénju* [6], *govorjénju*. **T:** *govorjénje* [25], *govorjéjne* [5]. **M:** *govorjénju* [52], *govorjénju* [3], *govorjénju* [2], *govorjénju* [2], *govorjénju*. **O:** *govorjénjom* [4], *govorjénjam* [4]. **Mn T:** *govorjéjna*.

grlo [54]

Ed [53] **I:** *gérлу* [7],⁸ *gèrлу* [6], *gárlu* [2]. **R:** *gérла* [5], *gèrла* [2], *gerла* [2], *gárla*. **D:** *gérлу*. **T:** *gérлу* [4], *gárlu* [2], *gèrлу*, *gerлу*. **M:** *gérли* [4], *gèrли* [3], *gárlи* [3], *gárlи* [2], *garли* [2], *gerли* [2]. **O:** *gèrlom* [2], *gerlom*. **Mn T:** *gárla*.

⁸ Odraze polglasnika pred *r* prepisujem, kot so zapisani v originalu, ker gre lahko za polglasnik ejevskje ali ajevskje barve, čeprav je najverjetneje razlikovanje zgolj pisno.

grmenje [6]

Ed I: *garméjne* [4], *garménje*. **R:** *garménja*.

hojenje/hodenje [36]⁹

Ed I: *hojénje* [26], *hójenje* [3], *hójejne* [2], *hodéjne* [2], *hodějne*, *hodejnje*, *hojéjne*.

ime [145]

Ed [130] **I:** *imeè* [9], *imé* [8], *imeé* [6], *imée*¹⁰ [5], *imè* [4], *imèe*, *jimé*,¹¹ *jmè*. **R:** *iména* [12], *jména*. **D:** *iménu*. **T:** *imeè* [16], *imé* [12], *imeé* [8], *imè* [7], *imèe* [2], *imée*, *imeè*. **M:** *iméni* [9], *iménu* [7], *jiménu*, *jeméni*. **O:** *iménom* [12], *iménam* [3], *iménom*. **Mn** [15] **I:** *iména* [5], *iména*. **R:** *imèn* [3], *imên*. **T:** *iména* [5].

izveličanje [15]

Ed I: *izveličanje* [3], *izveličenje* [2],¹² *izveličajne* [2]. **R:** *izveličanja* [2]. **D:** *izveličanju*, *izveličajnu*. **T:** *izveličanje*, *izveličajnje*. **M:** *izveličanju*, *izveličenju*.

jagnje [12]

Ed I: *jágnje* [4], *jagnje* [2], *jágne* [2]. **R:** *jágneta*. **T:** *jagnje*, *jágne*. **O:** *jagnétom*.

jutro [21]

Ed I: *jútru* [5], *jutru* [2] **D:** *jútru* [2]. **T:** *jútru* [8], *jutru* [4].

kadilo [17]

Ed [16] **I:** *kadílu* [8], *kadýlu* [5], *kadylu*. **T:** *kadílu*. **O:** *kadýlam*. **Mn T:** *kadyla*.

kamenje [22]

Ed I: *káminje* [2], *kámíne*, *kámenje*. **R:** *kámenja* [2]. **T:** *kámenje*, *kaménje*, *kámene*. **O:** *kámenjam* [7], *kaménjam* [2], *kaméjnam* [2], *káminam*, *kamenam*.¹³

klicanje [18]

Ed I: *klicanje* [10], *klicajne* [6], *klicájne*. **O:** *klicanjam*.

kolo [77]

Ed [62] **I:** *kolú* [19] *kolù* [11]. **R:** *kolésa* [3]. **T:** *kolú* [8], *kolù* [6], *kolú*. **M:** *kolésu* [9], *kolési* [2]. **O:** *kolésom* [3]. **Dv** [4] **M:** *kolésih*, *kolésah*. **O:** *kolésma*, *kolésa*. **Mn** [11] **I:** *kolésa* [2]. **R:** *kolés* [2], *kolès*. **T:** *kolésa*. **M:** *kolésih* [2], *kolesih*, *kolésah*. **O:** *kolésmi*.

⁹ Gre za glasovni različici z jotacijo korenskega *d* v *j* pred pripono ali brez nje.

¹⁰ Zapisi *ee* v izglasju označujejo dolgi naglašeni *e*.

¹¹ Pojavljajo se odrazi z vzglasnim *jil/jje* (*j* in polglasnik), ki je iz psl. *jb.

¹² Oblike *izveličenj-* zgotj odražajo preglas *a* v *e* v drugem zlogu in ne predstavljajo druge osnove.

¹³ Zapisi *e/i* v drugem zlogu (*kamene*, *kamíne*) pomenijo zapis *e* ali polglasnika.

kraljestvo [72]

Ed [71] **I:** *kraljéstvu* [23], *kraléstvu* [8], *krajlestvu* [2], *králestvu* [2], *krájlestvu*. **R:** *kralésiva* [9], *krajléstva* [2], *králestva*. **D:** *kraléstvu*, *krajlestvu*. **T:** *kraléstvu* [4], *krajléstvu* [2]. **M:** *krajléstvi* [11], *kraléstvi*, *kralestvi*, *krajléstvu*, *kraléstvu*. **Mn I:** *kralésiva*.

krščanstvo [9]

Ed I: *karšánstvu* [4], *keršánstvu* [2], *kàršánstvu*. **R:** *keršánstva*, *karšanstva*.¹⁴

ledovje [16]

Ed [10] **I:** *lédovje* [4], *ledovjé*, *ledevjè*.¹⁵ **T:** *lédovje* [2], *ledovjé*, *ledovjè*. **Mn** [6] **M:** *lédovjih* [5], *ledovjih*.

leto [320]

Ed [197] **I:** *léjtu* [27], *lejtu* [14], *lèjtu*. **R:** *léjta* [26], *lejta* [12], *lèjta*. **D:** *léjtu*, *lejtu*. **T:** *léjtu* [22], *lejtu* [16]. **M:** *léjtu* [8], *lejtu* [3], *lejti*, *lèjtu*. **O:** *léjtom*. **Dv** [5] **T:** *léjti* [4], *lejti*. **Mn** [118] **I:** *léjta* [6], *lejta* [2]. **R:** *lejt* [80], *lèjt* [2]. **T:** *lejta* [7], *léjta* [4], *lèjte*. **M:** *léjtih* [5], *lejtih* [5], *léjtah* [4]. **O:** *lejtmi*, *léjti*.

malikovanje [5]

Ed I: *malykovánje* [2], *malykovájne*, *malykuvánje*.¹⁶ **T:** *malykovánje*.

maščovanje [14]

Ed I: *maščovánje* [4]. **R:** *maščovánja* [4], *maščuvánja* [2],¹⁷ *maščovájnja*, *maščuvájna*. **D:** *maščovánju*. **T:** *maščovánje*.

meso [103]

Ed I: *mesú* [36], *mesù* [18], *mesu*. **R:** *mesà* [11], *mesá* [8]. **T:** *mesú* [8], *mesù* [6]. **M:** *mési* [6], *mesu* [2], *mésu*, *mesi*. **O:** *mesom* [2], *mésom*, *mésam*, *mesam*.

mesto [889]

Ed [850] **I:** *mestu* [325], *méstu* [93], *méjstu* [91], *mejstu* [50]. **R:** *mésta* [57], *mesta* [28], *méjsta* [14], *mejsta* [10]. **D:** *méstu* [5], *mésti* [3], *mejstu*. **T:** *méstu* [62], *méjstu* [14], *mestu* [16], *mejstu* [10]. **M:** *méjsti* [30], *méjstu* [9], *mésti* [8], *mejsti* [6], *mesti* [6], *méstu* [3], *mejstu*. **O:** *méstam* [5], *mestam*, *méstom*, *mestom*. **Dv M:** *méjstih*. **Mn** [38] **I:** *méjsta* [4], *mésta* [3], *mejsta* [3], *mesta* [3]. **R:** *mest* [5], *mejst*. **T:** *mésta* [8], *mesta* [3], *méjsta* [2]. **M:** *méjstah* [2], *méjstih*, *méstah*, *mestah*, *mestih*.

¹⁴ Sklop *šč* se poenostavlja v *š*, morda zato, ker je spredaj že soglasnik (*r*), vendar je pojav prehajanja *šč* v *š* širši in ni nujno vezan na posamezno pozicijo.

¹⁵ Verjetno gre pri *ledevjè* za vokalno harmonijo.

¹⁶ Lahko bi šlo za ponavljalno medpono *-uva-*, ki je različna od medpone *-ova-*, kar bi pomenilo, da gre za drugo besedo in je ne bi smel obravnavati tukaj.

¹⁷ Enako kot pri *malikovanje*.

mleko [100]

Ed I: *mléjku* [31], *mlejku* [28], *mléku* [3]. **R:** *mlejka* [8], *mléjka* [6]. **D:** *mléjki*, *mlejku*. **T:** *mléjku* [8], *mlejku* [6], *mléku*. **M:** *mléjki*, *mlejki*. **O:** *mléjkam* [4], *mléjkom*.

morje [296]

Ed [290] **I:** *morjè* [40], *morjé* [38], *morje* [10], *múrje* [10], *mórje*. **R:** *morjá* [37], *morjà* [16], *múrja* [4], *morja* [2]. **D:** *múrju* [2]. **T:** *múrje* [20], *murje* [7], *morjè* [3], *morjé* [2]. **M:** *múrju* [70], *morju* [18], *murju* [16], *mórju* [2]. **O:** *múrjom*, *morjam*. **Dv** [3] **O:** *morjáma* [2], *morjà*. **Mn** [3] **I:** *morjá* [2]. **M:** *mórjah*.

naprejšvetje [66]

Ed I: *napréjšvetje* [14], *naprejšvetjé* [2], *napréjšvetjé* [2],¹⁸ *napréjšvetjè* [2], *napréjšvétje*, *naprejšvetjè*. **R:** *napréjšvetja* [10], *napréjšvetjá* [3], *napréjšvetjà* [3], *napréjšvetjà*. **D:** *napréjšvetju* [4], *napréjšvetjù*, *napréjšvetju*, *naprejšvetjù*. **T:** *napréjšvetje* [11], *napréjšvetjé*, *napréjšvetjè*, *naprejšvetjé*. **M:** *napréjšvetju* [2], *napréjšvetjù* [2], *napréjšvétju*. **O:** *napréjšvetjam*.

nebesa [78]

Mn I: *nebésa* [13]. **R:** *nebés* [19], *nebès* [13], *nebês*. **D:** *nebésam* [6], *nebésom*. **T:** *nebésa* [15]. **M:** *nebésih* [10].

nebo [68]

Ed I: *nebú* [24], *nebù* [16]. **R:** *nebà*, *neba*. **T:** *nébu* [5], *nebú* [4], *nebu* [2], *nebù*. **M:** *nébu* [3], *nebu*. **O:** *nébam* [6], *nebom* [2], *nébom*, *nebam*.

obhajilo [3]

Ed I: *obhaylu* [2], *obhaylu*.

oblačilo [93]

Ed [85] **I:** *oblačýlu* [37],¹⁹ *oblačílu* [26], *oblačylu* [2], *oblačílu*. **R:** *oblačíla*. **T:** *oblačýlu* [6], *oblačílu* [3], *oblačílu*. **M:** *oblačýli*, *oblačíli*. **O:** *oblačýlom* [3], *oblačílam* [2], *oblačílom*. **Mn** [8] **I:** *oblačýla* [5], *oblačyla*. **T:** *oblačýla*, *oblačíla*.

obladanje [11]

Ed I: *obládanje* [4]. **R:** *obládajnja*. **T:** *obládanje* [5], *obládajne*.

obličje [28]

Ed I: *obličje* [17]. **R:** *obličja*. **T:** *obličje* [4]. **M:** *obličju*. **O:** *obličjam* [3], *obličjom* [2].

¹⁸ V 18 primerih (27 %) sta naglasa dva.

¹⁹ Zapis z y (*oblačýlu*) že sam po sebi pomeni dolg, torej naglašen i.

odpuščanje [43]

Ed I: *odpuščanje* [10], *odpuščajne* [6], *odpuščéjne* [2], *odpuščénje*,²⁰ *odpuščanje*, *odpušánje*. **R:** *odpuščanje* [2], *odpuščanja*, *odpuščájna*, *odpuščájnja*. **D:** *odpuščájnu*, *odpuščájnju*. **T:** *odpuščanje* [6], *odpuščajne* [6], *odpuščéjne*. **O:** *odpuščánjam*, *odpuščánjom*.

odrešitvo

Ed I: *odrešitvu*.

ohranjenje [5]

Ed I: *ohránejne* [4], *ohránenje*.

oko [383]

Ed [68] **I:** *okú* [12], *okù* [12]. **R:** *očésa* [6]. **D:** *očésu* [3]. **T:** *okú* [6], *okù* [3], *oku*. **M:** *očési* [15], *očésu* [4]. **O:** *očésom* [2], *očésam* [2], *ókom* [2].²¹ **Mn** [315] **I:** *očý* [25], *očy* [12], *očý* [12], *očésa* [6], *očesa*. **R:** *očý* [23], *očés* [4], *očés* [4], *úči* [4], *očy* [4], *úči* [3], *očý*, *vuči*, *vuči*, *očějh*. **D:** *očýma*, *očésam*. **T:** *očý* [35], *vuči* [20], *úči* [18], *očy* [16], *očý* [15], *uči* [4], *vuči* [3], *očésa* [3], *ócy*. **M:** *očějh* [20], *očějh* [7], *očésih* [4], *očějh*. **O:** *očmý* [29], *očmy* [13], *očmý* [6], *očíma* [5], *očýma* [4], *očmý* [4], *očésmi* [2], *očési*.

olje [74]

Ed I: *ólje* [26], *olje* [10]. **R:** *olja* [4], *ólja* [3]. **T:** *ólje* [7], *olje* [6]. **M:** *ólju* [4]. **O:** *óljam* [6], *oljom* [5], *oljam* [2], *óljom*.

opominjanje [22]

Ed I: *opominánje* [8], *opominájne* [7]. **R:** *opominájna*. **D:** *opomonánju*, *opominájnu*, *opominájnju*. **T:** *opominájne* [2]. **M:** *opominánju*.

opravilo [141]

Ed [130] **I:** *opravílu* [29], *opravýlu* [24]. **R:** *opravýla* [12], *opravíla* [6], *opravíla*. **D:** *opravýlu* [2], *opravílu*, *opravýli*, *opravíli*. **T:** *opravýlu* [12], *opravílu* [11]. **M:** *opravýli* [3], *opravílu* [3], *opravíli* [2], *opravýlu*. **O:** *opravíloom* [9], *opravýloom* [5], *opravýlam* [3], *opravýloom* [2], *opravíloom*, *opravílam*. **Mn** [11] **I:** *opravýla*, *opravíla*. **D:** *opravílam*. **T:** *opravíla* [4], *opravýla* [3]. **M:** *opravýlah*.

²⁰ Oblike z *e* v predzadnjem zlogu (*odpuščénje*) kažejo na preglas *a* v *e*, kar je pričakovana glasoslovna sprememba. Sklop *šč* se ne poenostavlja v *š* kot pri *krščanstvo*, verjetno zato, ker je med dvema samoglasnikoma.

²¹ V Oed se pojavlja oblika, ki nima podaljšane osnove (*okom*). V množini soobstajata dve sklanjatveni paradigmi. Najpogostejša paradigma (v kar 92 % primerov) je *očí*, *očí*, *očíma*, *očí*, *očěh*, *očmí/očíma*, ki je večinoma še odraz starih dvojskih oblik, pojavlja pa se tudi paradigma s podaljšavo osnove z *-es-*, ki je pričakovana glede na edninske oblike: *očésa*, *očés*, *očésam*, *očésa*, *očésih*, *očésmi/očési*. V 25 primerih se pojavlja proteza: *vuči*. V 29 primerih (poleg tistih s protezo) se pojavlja v vzglasju *u* namesto *o*, ki kaže na cirkumflektirani *o* in se pojavlja v predložnih zvezah (v *očí*).

orožje [143]

Ed I: *orožje* [32], *orožje*. **R:** *orožja* [28], *orožja* [2]. **D:** *orožju* [10]. **T:** *orožje* [36]. **M:** *orožju* [7]. **O:** *orožjam* [22], *orožjam* [2], *orožjem* [2], *orožjám*.

pismo [187]

Ed [125] **I:** *písmu* [31], *písmu* [23]. **R:** *písma* [10], *pisma* [8]. **D:** *písmu* [2], *písmu*. **T:** *písmu* [22], *písmu* [16]. **M:** *písmi* [3], *písmi* [2], *písmu*. **O:** *písmam* [2], *písmam* [2], *písmom*, *písmom*. **Dv I:** *pisma*. **Mn** [61] **I:** *písma* [14], *pisma* [6]. **R:** *písom* [2], *písom*, *pisem*, *písmi*. **T:** *písma* [20], *pisma* [9], *písme*. **M:** *písmah* [2], *písmih*. **O:** *písmami* [2], *písmami*.

pitje [90]

Ed I: *pytjé* [22], *pytjè* [22], *pytje* [4], *pyté*. **R:** *pytja* [2], *pytjà* [2], *pytjá*, *pitjá*. **D:** *pytji* [2], *pytju* [2]. **T:** *pitjé* [8], *pitjè* [7]. **M:** *pytju* [6], *pytji* [5], *pytju* [2]. **O:** *pytjam* [2], *pytjom*.

plačilo [20]

Ed I: *plačilu* [4], *plačýlu* [4], *plačylu*. **R:** *plačila* [4], *plačýla*. **D:** *plačilu*, *plačýlu*. **T:** *plačilu* [2], *plačýlu*. **O:** *plačilam*.

poboljšanje [15]

Ed I: *pobóljšanje* [14], *pobóljšanje*.

pogubljenje [25]

Ed I: *pogublénje* [10], *pogublénje* [9], *pogubèjne*. **R:** *pogublénja*. **D:** *pogublénju*. **T:** *pogublénje* [2]. **M:** *pogublénju*.

poklicanje [22]

Ed I: *poklicanje* [15], *poklicajne* [2], *poklicánje*, *poklicájne*. **R:** *poklicanja*, *poklicanja*, *poklicajna*.

polje [115]

Ed I: *polé* [20], *polè* [15], *púle* [3],²² *poljè* [2], *pulje*, *pule*, *poljé*, *pole*. **R:** *polá* [7], *polá* [6], *púla*. **T:** *polè* [17], *polé* [7], *púle* [2], *pule* [2], *pole* [2], *poljé* [2], *pulje*. **M:** *púli* [16], *púlju* [4], *puli* [3], *pulju*.

pomanjkanje [71]

Ed I: *pománkanje* [26], *pománkajne* [19], *pomákanje*, *pománkajnje*, *pomanánje*. **R:** *pománkanja* [5]. **T:** *pománkanje* [9], *pománkajne* [6], *pománkajnje*, *pomankanje*. **O:** *pománkanjam*.

poročenje [8]

Ed I: *poročénje* [6], *poročénje* [2].

²² U se pojavlja kot odraz cirkumflektiranega *o*.

poslušanje [12]**Ed I:** *poslušanje* [7], *poslušanje*. **D:** *poslušánju* [3]. **M:** *poslušájnu*.**poštenje** [61]**Ed I:** *pošténje* [11], *postéjne*²³ [3], *poštéjne*. **R:** *pošténja* [2], *poštéjnja*, *poštejnja*. **D:** *pošténju* [2], *poštéjnu*. **T:** *pošténje* [19], *postéjne* [10], *poštéjne* [6], *poštejnje*. **M:** *pošténju*, *poštéjnu*. **O:** *pošténjom*.**potrpljenje** [25]**Ed I:** *potèrplénje* [3], *poterpléjne* [2], *poterplénje*, *potarpléjne*. **R:** *poterplénja*, *potarpléjna*. **D:** *potarpléjnu*. **T:** *poterplénje* [8], *potèrplénje* [3], *poterpléjne* [3]. **O:** *poterpléjnam*.**prebivališče** [38]**Ed I:** *prebiválišče* [28], *prebivališče*, *brebiválišče*.²⁴ **R:** *prebiválišča*. **T:** *prebiválišče* [4]. **O:** *prebiváliščam* [2], *brebiváliščam*.**preganjanje** [3]**Ed I:** *pregánanje* [2], *preganájne*.**pregrešenje** [2]**Ed I:** *pregrešéjne*. **O:** *pregrejšéjnam*.**premaganje** [12]**Ed I:** *premagánje* [2], *premagájne* [2], *premaganje*. **R:** *premagájna* [2], *premagánja*, *premagájnja*. **T:** *premagánje* [2]. **M:** *premagájnu*.**prerokovanje** [35]**Ed I:** *prerokovájne* [12], *prerokovánje* [10], *prerokuvánje* [6], *prerokuvájne* [4], *prerokovanje*. **R:** *prerokovájna*. **D:** *prerokovájnu*.**prešuštvo** [11]**Ed I:** *prešištvu* [2], *préšištvu*. **R:** *préšišstva*. **T:** *préšištvu* [3], *préšištvu* [2], *préšistvu*. **M:** *préšištvu*.²⁵**pričovanje** [6]**Ed I:** *pričovánje*, *pričovájne*.²⁶ **D:** *pričovájnu*. **T:** *pričovájne* [2], *pričovánje*.

²³ Predvidevam, da je zapis *st* namesto *št* samo pisna različica pod vplivom nemškega črkopisa.

²⁴ *B* v vzglasju je verjetno nastal zaradi prekozložne asimilacije.

²⁵ Pod *prešuštvo* obravnavam več različic. Najpogostejša je *prešištvu* (sedem pojavitev) (IT *prešištvu*, R *prešišstva*, D *prešištvu*, M *prešištvu*), ki verjetno odraža prekozložno asimilacijo drugega *s* v *š*. V predzadnjem zlogu lahko *i* odraža polglasnik ali pa *i*. Izhodiščna slovenska oblika je namreč *préšəstvə (Snoj 2015). Naslednja različica je *prešistvu* (v led in Ted; tri pojavitve), tretja različica pa je *prešistvu*, ki je najbližje izhodiščni obliki.

²⁶ Glej *malikovanje*.

pridigarstvo**Ed I:** *prídigarstvu*.**ravnanje** [24]**Ed I:** *rovnájne* [13], *rovnánje* [7], *rovnájnje* [2]. **R:** *rovnánja*. **T:** *rovnájne*.²⁷**razodevenje** [8]**Ed I:** *rezodivenje* [6], *rezodivénje*, *rezodevénje*.²⁸**rojstvo** [38]**Ed I:** *rojstvu* [9], *rojstvu* [4], *rojstvu* [2], *rójstvu*. **R:** *rójstva* [7], *rojstvá* [7], *rojstva* [4], *rojstvá* [3]. **M:** *rójstvi*.**selstvo** [19]**Ed** [18] **I:** *sélstvu* [6], *selstvu* [5]. **R:** *sélstva* [2]. **T:** *sélstvu* [4], *selstvu*. **Mn D:** *selstvam*.**seme** [58]**Ed** [56] **I:** *séjme* [25], *sejme* [4]. **R:** *séjmena* [7], *sejmena*. **D:** *séjmenu* [2]. **T:** *séjme* [11], *sejme* [2]. **M:** *séjmeni*, *séjmenu*. **O:** *séjmenom*, *sejmenom*. **Mn** [2] **T:** *séjmena*.**sonce** [147]**Ed** [146] **I:** *sónce* [34], *sonce* [18]. **R:** *sónca* [39], *sonca* [20]. **D:** *sóncu* [4], *soncu*, *sonci*. **T:** *sónce* [9], *sonce* [4]. **M:** *sóncu* [5], *soncu* [4], *sónci* [3], *sonci* [3]. **O:** *sóncam*. **Mn I:** *sónca*.**sovraštvo** [52]**Ed I:** *sovraštvu* [15], *sovraštvu*²⁹ [6], *sovraštvu*. **R:** *sovrašta* [2]. **T:** *sovraštvu* [18], *sovraštvu* [6]. **M:** *sovraštvu* [3], *sovraštvu*.**spoznanje** [50]**Ed I:** *spoznánje* [20], *spoznájne* [15], *spoznájnje* [2]. **D:** *spoznánju*, *spoznájnju*. **T:** *spoznájne* [6], *spoznánje* [2], *spoznájnje*. **M:** *spoznánju*. **O:** *spoznájnom*.**srce** [332]**Ed** [315] **I:** *sercé* [42], *sercé* [32], *serce* [3], *sèrcé* [2]. **R:** *sérca* [34], *sercá* [24], *sercá* [22], *serca* [7], *sèrca* [6], *sèrcá* [2]. **D:** *sércu* [5], *sercu* [5], *sérci* [4], *sèrcu*, *sèrci*. **T:** *sercé* [36], *sercé* [33], *sérce* [9], *serce* [2], *sèrce*, *serciè*. **M:** *sérci* [10], *sércu* [9], *sercu* [5], *sèrcu* [4], *serci* [2], *sèrci*. **O:** *sércom* [5], *sèrcom* [3], *sércam* [2], *sércem*, *sercom*. **Mn** [17] **I:** *sérca* [5], *serca* [2]. **R:** *serc* [2]. **D:** *sércam*. **T:** *sérca* [5], *serca* [2].

²⁷ Za izhodiščno dolenjščino je značilno, da *raven* preide v *roven*.

²⁸ *Raz-* preide v *rez-*, *i* v tretjem zlogu je odraz nenaglašnega jata.

²⁹ Verjetno gre za poenostavitev sklopa *žs* v *s:* *sovrašstvo* v *sovraštvo*. Podrobneje Ramovš 1924: 188–193.

srebro [55]

Ed I: *srebrú* [8], *srebrù* [7]. **R:** *srebrá* [10], *srébra* [5], *srebrà* [3], *srebra* [3]. **T:** *srebrú* [6], *srebrù* [3], *srebru* [2]. **M:** *srébru*, *srebru*, *srébri*. **O:** *srébrom* [4], *srébram*.

šentovanje [2]

Ed I: *šentovánje*, *šentuvánje*.³⁰

tele [11]

Ed I: *tele* [6], *téle* [3]. **T:** *téle*. **O:** *telétam*.

telo [22]

Ed [21] **I:** *telú* [4], *telù* [2]. **R:** *telésa* [6], *telesa*. **T:** *telú* [2]. **M:** *telési* [5], *telésu*. **Dv O:** *telésma*.

tla [87]

Mn I: *tla* [7]. **R:** *tal* [7], *tál* [2], *tàl*. **T:** *tla* [51], *tlà* [6], *tlá*. **M:** *tlejh* [8], *tléh* [2], *tleh*, *tlih*.

tovarištvo [51]

Ed I: *továrštvu* [19],³¹ *továrstvu* [2], *továrištvu*. **R:** *továrštva* [6], *továrstva*. **D:** *to-várštvu*. **T:** *továrštvu* [14], *továrstvu* [4]. **M:** *továrštvi* [2], *továrištvu*.

trnje [41]

Ed I: *tárnje* [13], *térnje* [4], *tèrnje* [4], *tàrnje* [2], *tarnje*, *ternje*. **R:** *térnja* [5], *tèrnja* [2], *tárnja* [2]. **T:** *tárnje*. **M:** *tèrnju*, *ternju*, *tárnju*. **O:** *tèrnjam*, *tarnjam*, *ternjom*.

trpljenje [23]

Ed I: *tarplénje* [7], *tèrplénje* [3], *terplénje* [2], *tarplénje*, *tarpljenje*, *tàrplénje*. **R:** *terplénja*, *tèrplénja*. **T:** *tarplénje* [2], *tàrplénje*, *terplénje*, *tèrplénje*. **O:** *tarplénjam*.

uboštvo [31]

Ed I: *vbóštvu* [10], *vbúštvu* [9],³² *vbústvu* [3], *vbuštvu* [2]. **R:** *vbúštva* [3]. **D:** *vbúštvu*. **T:** *vbúštvu* [2], *vbóštvu*.

uho [105]

Ed [26] **I:** *uhú* [4], *uhù* [4], *vuhú* [4]. **R:** *vušésa*, *ušésa*. **T:** *úhu* [3], *uhu* [2], *vúhu* [2], *uhù*, *vuhu*, *vuhú*. **M:** *vušésu*, *uhu*. **Dv I:** *ušésa*. **Mn** [78] **I:** *vušésa* [10], *ušésa* [6], *všésa*. **R:** *vušés* [6], *vušés* [2]. **D:** *vušésam* [2], *vušesam*. **T:** *vušésa* [25], *ušésa* [10]. **M:** *vušésah* [5], *ušésih* [4], *ušéjsah*. **O:** *vušésmi* [3], *ušésmi*, *všésmi*.³³

³⁰ Glej *malikovanje*.

³¹ Prevladujejo oblike z izpadom ponaglasnega *i*. Problematika *-stvol/-štvo* je enaka kot pri *sovraštvu*.

³² *U* je odraz cirkumflektiranega *o*, problematika *-stvol/-štvo* je enaka kot pri *sovraštvu*. V vzglasju je *v* namesto *u*. Lahko gre le za pisno variatno, verjetno pa bi lahko šlo tudi za dejanski *v* in bi bila torej beseda dvozložna in ne trozložna.

³³ Več kot polovica pojavitev ima protezo (64), dve obliki z *v* v vzglasju lahko odražata protezo, lahko pa dejanski *v*, kar pomeni, da sta obliki *všesa* in *všesmi* samo dvozložni.

upanje [145]

Ed I: *vúpanje* [15], *vúpajne* [14], *vupanje* [2]. **R:** *vúpajna* [5], *vúpanja* [5], *vúpajnja*, *vúpajne*. **D:** *vúpajnju*. **T:** *vúpanje* [50], *vúpajne* [43], *vúpajnje* [2]. **M:** *vúpajnju* [2]. **O:** *vúpajnam* [2], *vúpajnom*, *vúpajnim*.³⁴

usta [125]

Mn I: *vújsta* [7], *usta* [6], *vusta* [5], *ústa* [4], *vujsta*. **R:** *ust* [7], *vujst* [7] *vust* [4], *vújst* [4], *vujst* [2]. **T:** *vújsta* [19], *ústa* [11], *vusta* [7], *vujsta* [4], *újsta* [2], *ujsta*, *vústa*, *vújste*. **M:** *újstih* [4], *ústah* [3], *vújstih* [2], *vújstah* [2], *vustih*, *ustih*, *ústih*, *vustah*. **O:** *vújstmi* [8], *vustmi* [3], *ústmi* [3], *ustmi* [2], *vústmi*.³⁵

veselje [177]

Ed I: *vesélje* [58], *veséle* [3], *veselje*, *veséjle*. **R:** *vesélja* [43], *veséla* [7], *vesèla*. **D:** *vesélju* [4]. **T:** *vesélje* [25], *veséle* [9]. **M:** *vesélju* [7], *veséjlu*. **O:** *veséljom* [6], *veséлом* [5], *vesélam* [3], *veséljam* [2], *veséjлом*.

videnje [4]

Ed I: *videnje* [3]. **R:** *vídejna*.

vino [273]

Ed [269] **I:** *vínu* [101], *vinu* [58], *vinú*. **R:** *vína* [19], *vína* [18]. **D:** *vínu* [7], *víni*. **T:** *vínu* [27], *vinu* [17], *vino*.³⁶ **M:** *víni* [6], *vínu* [4], *viní* [2]. **O:** *vinam* [3], *vinom* [2], *vinom* [2], *vinam*. **Mn** [4] **I:** *vína* [3], *vína*.

vojskovanje [19]

Ed I: *vojskovánje* [4], *vojskúvanje* [3].³⁷ **R:** *vojskovájna* [3], *vojskovánja*, *vojskuvájnja*, *vojskuvájne*. **D:** *vojskovájnu*, *vojskuvájnu*, *vojskuvánju*. **M:** *vojskuvájnu*. **O:** *vojskovánjem*, *vojskuvájnam*.

vprašanje [37]

Ed I: *vprašájne* [17], *vprašánje* [8]. **R:** *vprašájna*. **T:** *vprašánje* [8], *vprašájne* [3].

vrata [123]

Mn I: *vráta* [17], *vrata* [14]. **R:** *vrát* [10], *vrát*. **D:** *vrátam* [2], *vratam*, *vratom*. **T:** *vráta* [23], *vrata* [18], *vráte* [2], *vrate*. **M:** *vrátah* [9], *vratah* [4], *vratih* [4], *vrátih*, *vratáh*. **O:** *vrátmi* [12], *vratmi* [2].

vreme [85]

Ed [84] **I:** *vréme* [36], *vreme* [26]. **R:** *vreména* [11]. **T:** *vréme* [6], *vreme*. **M:** *vrémenu*, *vreménu*, *vreméni*. **O:** *vreménom*. **Mn T:** *vreména*.

³⁴ Vse oblike imajo protetični v.

³⁵ Dobra polovica (64) pojavitev ima epentetični *j* (*vujsta*). 64 % (80 pojavitev) ima protezo v.

³⁶ Edini primer med obravnavanimi samostalniki, ki ima v izglasju *o* namesto *u*.

³⁷ Glej *malikovanje*.

zanesenje [4]

Ed I: *zanesénje* [2], *zaneséjne* [2].

zasluženje [15]

Ed I: *zaslužénje* [3], *zaslužéjne* [2]. **R:** *zaslužénja* [2], *zaslužéjna*, *zaslužéjna*. **M:** *zaslužéjnju* [3], *zaslužéjnu* [2], *zaslužénju*.

zaupanje [17]

Ed I: *zavúpanje* [8], *zavúpajne*. **R:** *zavúpanja*. **T:** *zavúpanje* [2], *zavúpajne*. **M:** *zavúpanju*, *zavúpajnju*. **O:** *zavúpajnom*, *zavúpanjam*.³⁸

zdravje [61]

Ed I: *zdrávje* [16], *zdravje* [3]. **R:** *zdrávja* [7], *zdravja*. **D:** *zdrávju* [13], *zdravju* [4]. **T:** *zdrávje* [14]. **M:** *zdravju* [2], *zdrávju*.

zlató [91]

Ed I: *zlatù* [16], *zlatú* [16]. **R:** *zlatà* [10], *zlatá* [8], *zlata* [3]. **T:** *zlatú* [13], *zlatù* [8], *zlatu*, *zlátu*. **M:** *zlátí* [2], *zlati*, *zlátu*. **O:** *zlátom* [4], *zlatom* [4], *zlátam* [2], *zlatam*.

zlo [56]

Ed I: *zlu* [10]. **R:** *zla* [2], *zlejga*. **D:** *zlu*. **T:** *zlu* [20], *zlù* [2], *zlú*. **M:** *zlu* [19].³⁹

zmirjenje [4]

Ed I: *zmýrjenje* [2], *zmyrjénje* [2].

znamenje [150]

Ed [134] **I:** *známinje* [101], *znamínje* [4], *známenje* [4]. **R:** *známinja*, *známina*. **D:** *známinju*. **T:** *známinje* [16]. **M:** *známinju*. **O:** *známinjam* [4], *známinam*. **Dv I:** *známinja*. **Mn** [15] **I:** *známinja* [3], *znaminja* [2]. **R:** *známyn* [2], *známin*, *znamin*, *známinjov*, *známinov*. **T:** *známinja* [3], *znaminja*.⁴⁰

znanje [208]

Ed I: *znánje* [9], *znájne* [8], *znanje* [6], *znájnje* [4]. **R:** *znanja*. **T:** *znájne* [61], *znánje* [52], *znanje* [48], *znájnje* [10], *znajne* [4], *znajnje*. **M:** *znánju* [2], *znanju*. **O:** *znájnjam*.

železo [93]

Ed [90] **I:** *želéjzu* [36], *želézu* [2]. **R:** *želéjza* [15]. **D:** *želéjzu*. **T:** *želéjzu* [16], *želejzu*, *železu*. **M:** *želéjzi* [3]. **O:** *želéjzom* [11], *želéjzam* [4]. **Mn** [3] **I:** *želéjza* [2], *želéza*.

³⁸ Vse pojavitve imajo protetični v.

³⁹ Večinoma zveze *imeti kaj zézlu* in *iti pózlu*.

⁴⁰ I v predzadnjem zlogu je odraz polglasnika.

žito [135]

Ed I: žýtu [20], žytu [9], žítu [9], žitu [4], *en shyti* (I,20).⁴¹ **R:** žýta [11], žyta [7], žíta [3], žita. **D:** žýtu, žytu. **T:** žýtu [20], žítu [10], žytu [9], žitu [6]. **M:** žýti [10], žíti [3], žyti [2], žiti, žýtu. **O:** žýtam [2], žytom [2], žítom, žytam.

življenje [226]

Ed I: živlénje [47], živléjne [24], življenje, življenje.⁴² **R:** živléjna [21], živlénja [20]. **D:** živlénju [3], življenju, živlénjnu. **T:** živléjne [54], živlénje [36], živlénjnje. **M:** živlénjnu [6], živlejnu [2], živléjnu [2], živléjni [2], živlénju. **O:** živlénjam, živlénjam, živlénjom.

3 ANALIZA SKLANJATVENE PARADIGME

V tem poglavju predstavljam nabor vseh končnic v vseh sklonih in številih.

3.1 Ednina

blago, dejanje, delo, dete IT,⁴³ *detece, drevje, drevo, farstvo* I, *ferdamanje* IR, *gostovanje* ITMO, *govedo* IR, *govorjenje, grlo, grmenje* IR, *hojenje* I, *ime, izveličanje* IRDTM, *jagnje* IRDTO, *jutro* IDT, *kadilo* ITO, *kamenje* IRTO, *klicanje* IO, *kolo* IRTMO, *kraljestvo* IRDTM, *krščanstvo* IR, *ledovje* IT, *leto, malikovanje* IT, *maščovanje* IRDT, *meso* IRTMO, *mesto, mleko, morje, naprejšetje, nebo* IRTMO, *obhajilo* I, *oblačilo* IRTMO, *obladanje* IRT, *obličje* IRTMO, *odpuščanje* IRDTO, *odrešitvo* I, *ohranjenje* I, *oko, olje* IRTMO, *opominjanje* IRDTM, *opravilo, orožje, pismo, pitje, plačilo* IRDTO, *poboljšanje* I, *pogubljenje* IRDTM, *poklicanje* IR, *polje* IRTM, *pomanjkanje* IRTO, *poročanje* I, *poslušanje* IDM, *poštenje, potrpljenje* IRDTO, *prebivališče* IRTO, *preganjanje* I, *pregrešenje* IO, *premaganje* IRTM, *prerokovanje* IRT, *prešuštvo* IRTM, *pričovanje* IDT, *pridigarstvo* I, *ravnanje* IRT, *razodevenje* I, *rojstvo* IRM, *selstvo* IRT, *seme, sonce, sovraštvo* IRTM, *spoznanje* IDTMO, *srce, srebro* IRTMO, *šentovanje* I, *tele* ITO, *telo* IRTM, *tovarištvo* IRDTM, *trnje* IRTMO, *trpljenje* IRTO, *uboštvo* IRDT, *uho* IRTM, *upanje, veselje, videnje* IR, *vino, vojskovanje* IRDMO, *vprašanje* IRT, *vreme* IRTMO, *zanesenje* I, *zaslužnje* IRM, *zaupanje* IRTMO, *zdravje* IRDTM, *zlato* IRTMO, *zlo* IRDTM, *zmirjenje* I, *znamenje, znanje* IRTMO, *železo, žito, življenje*

Imenovalnik: Končnici sta *-u* in *e*: za trdimi soglasniki *-u*, za mehкими *-e*. Samostalnik *žito* ima tudi obliko *en žiti*, kjer gre verjetno za napako, manj verjetno za vokalno harmonijo.

⁴¹ Morda gre za vokalno harmonijo.

⁴² Ta oblika je brez jotacije *v* v *vlj* pred pripono.

⁴³ Če ni posebej navedeno, se pojavlja v vseh šestih sklonih, če se pojavlja v enem do petih sklonih, pa so ti navedeni s kratiko.

Rodilnik: Pojavlja se končnica *-a*. Podaljšava osnove z *-es-* je vidna pri *drevesa*,⁴⁴ *kolesa*, *očesa*, *teles*, *ušesa*. Podaljšava osnove z *-et-* se pojavi pri *jagnjeta*,⁴⁵ podaljšava osnove z *-en-* pa pri *vremena*.⁴⁶ Samostalnika *upanje* in *vojskovanje* imata poleg končnice *-a* tudi različico *-e* (*vúpajne*, *vojskuvájne*). Samostalnik *zlo* ima tudi obliko *zlega*⁴⁷ po pridevniški sklanjatvi.

Dajalnik: Pojavljata se končnici *-u* in *-i*. Končnica *-u* je prevladujoča; redkejšo *-i* najdemo pri naslednjih samostalnikih: *blagi*, *deli*, *mesti*, *mleki*, *sonci*, *srce*, *uboštvi*. Podaljšava z *-es-* je vidna pri *drevesi*, *očesi*, *opravili*, *pitji*, *vini*, podaljšava z *-en-* pa pri *imenu*, *semenu*.

Tožilnik: Končnici sta *-u*⁴⁸ in *-e*.⁴⁹

Mestnik: Končnici sta podobno kot v dajalniku *-u* in *-i*. Prva prevladuje, a je tudi druga pogosta. Samostalnik *dejanje* ima tudi končnico *-om* (*dejanjom*), ki odraža vpliv orodnika. Podaljšava z *-es-* je vidna pri *drevesi*, *drevesu*, *kolesi*, *kolesu*, *očesi*, *očesu*, *telesi*, *telesu*, *ušesu*, podaljšava z *-en-* pa pri *imeni*, *imenu*, *semeni*, *semenu*, *vremeni*, *vremenu*.

Orodnik: Končnice so *-am*, *-om* in *-em*. Končnica *-am*: *blagam*, *dejanjam*, *delam*, *drevjam*, *gostovanjam*, *govorjenjam*, *kadilam*, *kamenjam*, *klicanjam*, *mesam*, *mes-tam*, *mlekam*, *morjam*, *naprejevzetjam*, *nebam*, *oblačilam*, *obličjam*, *odpuščanjem*, *oljam*, *opravilam*, *orožjam*, *pismam*, *pitjam*, *plačilam*, *pomanjkanjam*, *potrpljenjam*, *prebivališčam*, *pregrešenjam*, *soncam*, *srcam*, *srebram*, *trnjam*, *trpljenjam*, *upanjem*, *veseljam*, *vinam*, *vojskovanjam*, *zaupanjem*, *zlatam*, *znamenjam*, *znanjam*, *železam*, *žitam*, *življenjam*. Končnica *-em*: *orožjem*, *srcem*, *vojskovanjem*. Končnica *-om*: *blagom*, *dejanjom*, *delom*, *govorjenjom*, *grlom*, *letom*, *mesom*, *mes-tom*, *mlekom*, *morjom*, *naprejevzetjom*, *nebom*, *oblačilom*, *obličjom*, *odpuščanjem*, *okom*, *oljom*, *opravilom*, *pismom*, *pitjom*, *poštenjom*, *spoznanjom*, *srcom*, *srebrrom*, *trpljenjom*, *upanjom*, *veseljom*, *vinom*, *zaupanjom*, *zlatom*, *železom*, *žitom*, *življenjom*. Podaljšava z *-es-* je izpričana pri *drevesom*, *kolesom*, *očesam*, *očesom*, podaljšava z *-en-* pri *imenam*, *imenom*, *semenom*, *vremenom*, podaljšava z *-et-* pa pri *jagnjetom*, *teletam*. Samostalnik *upanje* ima tudi končnico *-im* (*upanjim*), ki odraža vpliv pridevniške sklanjatve. Končnica *-em* se pojavlja zgolj posamično, kar kaže na to, da je preglas za mehкими soglasniki že zamrl.

⁴⁴ *Drivesa*, *kolésa*, *očésa*, *telésa* in *telesa*, *ušésa* in *vušésa*.

⁴⁵ *Jágnjeta*.

⁴⁶ *Vreména*.

⁴⁷ *Zlejga*.

⁴⁸ Samostalnik *vino* ima tudi obliko *vino*.

⁴⁹ Samostalnik *srce* ima tudi obliko *serciè*.

3.2 Dvojina

kolo MO, *leto* T, *mesto* M, *morje* O, *pismo* I, *telo* O, *uho* I, *znamenje* I

Imenovalnik: Končnica je *-a*: *pisma*, *znamenja*. Samostalnik *uho* ima podaljšavo z *-es-*: *ušesa*. Vidimo vpliv moškega spola, saj bi sicer pričakovali končnico *-i*.

Tožilnik: Končnica je *-i*: *leti*.

Mestnik: Končnica je *-ih*: *mestih*. Samostalnik *kolo* ima podaljšavo z *-es-*: *kolesih* in *kolesah*, kjer je končnica *-ah*.

Orodnik: Samostalnika *kolo* in *telo* imata podaljšavo z *-es-*: *kolesma*, *telesma* s končnico *-ma*, ki odraža podedovano stanje; ter *kolesa*, kjer je končnica *-a*, ki je verjetno nastala po analogiji z moškim spolom množine (*stroji*, *s stroji* > *kolesa*, *s kolesa*). Samostalnik *morje* ima končnici *-a* *morja* in *-ama* *morjama*. Glede na to, da je predzadnji zlog naglašen: *morjâma*, prvi *a* ne more biti rezultat ponaglasnega akanja (iz *morjoma*).

3.3 Množina

dejanje IT, *delo* IT, *drevje* I, *drevo* IRTM, *govedo* IRDT, *govorjenje* T, *grlo* T, *ime* IRT, *kadilo* T, *kolo* IRTMO, *kraljestvo* I, *ledovje* M, *leto* IRTMO, *mesto* IRTM, *morje* IM, *nebesa* IRDTM, *oblačilo* IT, *oko*, *opravilo* IDTM, *pismo* IRTMO, *selstvo* D, *seme* T, *sonce* I, *srce* IRDT, *tla* IRTM, *uho*, *usta* IRTMO, *vino* I, *vrata*, *vreme* T, *znamenje* IRT, *železo* I

Imenovalnik: Končnica je *-a*. Podaljšavo z *-es-* najdemo pri *drevesa*, *kolesa*, *očesa*, *ušesa*, podaljšavo z *-en-* pa pri *imena*. Samostalnik *oko* ima prevladujoč Imn *oči*.⁵⁰

Rodilnik: Podedovana je ničta končnica. Poleg te se pojavlja tudi končnica *-ov*, ki odraža vpliv moškega spola: *govedov*, *znamenjov*. Podaljšava z *-es-* je vidna pri *dreves*, *koles*, *očes*, *ušes*, podaljšava osnove z *-en-* pri *imen*. Samostalnik *oko* ima prevladujoč Rmn *oči*,⁵¹ pojavlja pa se tudi oblika *očeh* s pridevniško končnico *-eh*. Končnico *-i* ima lahko tudi samostalnik *pismo*: *pismi*.

Dajalnik: Pojavljata se končnici *-am* in *-om*: Prva je prevladujoča: *govedam*, *nebesam*, *opravilam*, *selstvam*, *srcam*, *vratam*; *-om* je izpričana pri dveh samostalnikih: *nebesom*, *vratom*. Podaljšava osnove z *-es-* je izpričana pri *očesam*, *ušesam*. Samostalnik *oko* ima tudi obliko z *-ima*: *očima*.⁵²

Tožilnik: Končnica je *-a*. Podaljšava z *-es-* je vidna pri *drevesa*, *kolesa*, *očesa*, *ušesa*, podaljšava z *-en-* pa pri *imena*, *semena*, *vremena*. Samostalniki *leto*, *pismo*, *usta*, *vrata* imajo tudi končnico *-e*: *lete*, *pisme*, *uste*, *vrate*, kar odraža vpliv žens-

⁵⁰ *Oči* [49] : *očesa* [7].

⁵¹ *Oči* [37] : *očes* [8] : *očejh*.

⁵² Obe obliki se pojavita po enkrat.

kega spola. Samostalnik *oko* ima prevladujočo obliko *Tmn oči*, pojavlja pa se tudi oblika *očmi* s končnico *-mi*, ki kaže vpliv orodnika.⁵³

Mestnik: Končnice so *-ah*: *letah, mestah, morjah, opravihah, pismah, ustah, vratih*; *-ih*: *ledovjih, letih, mestih, nebesih, pismih, tlih, ustih, vratih*; in *-eh*: *očeh*,⁵⁴ *tleh*. Podaljšava osnove z *-es-* je vidna pri *drevesah, kolesah, kolesih, očesih, ušesah, ušesih*.

Orodnik: Končnice so *-mi*: *letmi, očmi*,⁵⁵ *ustmi, vratmi*; *-ami*: *pismami*; in *-i*: *leti*. Podaljšava z *-es-* je vidna pri *kolesmi, očesmi, očesi, ušesmi*. Samostalnik *oko* ima v *Omn* tudi obliko *očima* s končnico *-ima*.

3.4 Odrizi *ń* in *í*

Obraavnani samostalniki: *dejanje, ferdamanje, gostovanje, govorjenje, grmenje, ho(j/d)enje, izveličanje, jagnje, kamenje, klicanje, malikovanje, maščovanje, oblada-
danje, odpuščanje, ohranjenje, opominjanje, poboljšanje, pogubljenje, poklicanje, pomanjkanje, poročenje, poslušanje, poštenje, potrpljenje, preganjanje, pregrešenje,
premaganje, prerokovanje, pričovanje, ravnanje, razodevenje, spoznanje, šentovanje, trnje, trpljenje, upanje, videnje, vojskovanje, vprašanje, zanesenje, zaslužen-
je, zaupanje, zmirjenje, znamenje, znanje, življenje*.

Če sta v besedi dva *ń*, je odraz prvega vedno *n*. Odraz *nj* se kot edini ali močno prevladujoč (80 % ali več primerov), če ni prvi odraz *ń*, pojavlja v 15 primerih: *dejanje, ferdamanje, govorjenje, ho(j/d)enje, malikovanje, maščovanje, oblada-
nanje, poboljšanje, poklicanje, poslušanje, razodevenje, šentovanje, trnje, zmirjenje, znamenje*. Prevladuje (več kot 50 %) v 15 primerih: *gostovanje, izveličanje, jag-
nje, kamenje, klicanje, odpuščanje, pomanjkanje, poštenje, potrpljenje, preganjanje, trpljenje, videnje, vojskovanje, zaupanje, znanje*. Točno polovico pojavitev pred-
stavlja *nj* v štirih primerih: *premaganje, upanje, zanesenje, življenje*. Tako se v vsaj polovici pojavitev *nj* pojavlja v 34 primerih od skupaj 46, kar pomeni, da je močno prevladujoč. Deset do devetinštirideset odstotkov pojavitev predstavlja *nj* v desetih primerih: *grmenje, ohranjenje, opominjanje, pogubljenje, poročenje, pričovanje, ravnanje, spoznanje, vprašanje, zasluženje*. Odraz *nj* se torej pojavlja v 44 primerih.

Odraz *jn* močno prevladuje v treh primerih: *grmenje, ohranjenje, pre-
grešenje*. Prevladuje v petih primerih: *klicanje, pogubljenje, poročenje, ravnanje, vprašanje*. Točno polovico pojavitev predstavlja *jn* v treh primerih: *opominjanje, pričovanje, zanesenje*. Tako se v vsaj polovici pojavitev *jn* pojavlja v enajstih pri-
merih. Deset do devetinštirideset odstotkov pojavitev predstavlja *jn* v 23 primerih: *dejanje, gostovanje, govorjenje, ho(j/d)enje, izveličanje, malikovanje, odpuščanje, poklicanje, pomanjkanje, poštenje, potrpljenje, preganjanje, premaganje, preroko-
vanje, spoznanje, trpljenje, upanje, videnje, vojskovanje, zasluženje, zaupanje, znan-*

⁵³ *Oči* [122] : *očesa* [3] : *očmi* [3].

⁵⁴ *Očeh* [28] : *očesih* [4].

⁵⁵ *Očmi* [49] : *očima* [9] : *očesmi* [2] : *očesi*.

je življenje. Manj kot deset odstotkov pojavitev predstavlja v treh primerih: *kamenje*, *maščovanje*, *obladanje*. Odras *jn* se torej pojavlja v 37 primerih.

Odras *jnj* ima največji delež v *zaslužnje*, kjer predstavlja dvajset odstotkov pojavitev. Prisoten je v 26 primerih: *dejanje*, *govorjenje*, *ho(j/d)enje*, *izveličanje*, *maščovanje*, *obladanje*, *odpuščanje*, *opominjanje*, *pogubljenje*, *pomanjkanje*, *poslušanje*, *poštenje*, *premaganje*, *prerokovanje*, *pričovanje*, *ravnanje*, *razodevenje*, *spoznanje*, *trpljenje*, *upanje*, *vojskovanje*, *zaslužnje*, *zaupanje*, *znanje*, *življenje*.

V petih primerih se pojavlja tudi odraz *n*, v *jagnje* in *prerokovanje* v več kot štiridesetih odstotkih, v *dejanje*, *kamenje*, *znamenje* pa v manj kot dvajsetih odstotkih pojavitev.

Različne odraze *l* najdemo v: *kraljestvo*, *olje*, *poboljšanje*, *pogubljenje*, *polje*, *potrpljenje*, *trpljenje*, *veselje*, *življenje*.

Močno prevladuje odraz *l*, ki je edini v petih primerih: *poboljšanje*, *pogubljenje*, *potrpljenje*, *trpljenje*, *življenje*. Močno prevladuje pri *polje*, v več kot desetih odstotkih pa se pojavlja še v *kraljestvo* in *veselje*. Odras *l* tako najdemo v osmih primerih.

Odras *lj* se pojavlja v treh primerih. Edini je pri *olje*, močno prevladuje pri *veselje* in deset odstotkov predstavlja pri *polje*.

Odras *jl* se pojavlja v dveh primerih. Pri *kraljestvo* predstavlja šestdeset odstotkov primerov, pri *veselje* pa dva odstotka.

4 SKLEP

Pričakovano se v Ied, Ted pojavljata končnici *-u* in *-e*, v Red končnica *-a*, Ded in Med imata prevladujočo končnico *-u* z dvojnico *-i*. V Oed je končnica *-am*, ponekod še tudi *-em* in *-om*. V Idv je končnica *-a*, v Tdv *-i*, Mdv *-ih/-ah*, Odv *-mal/-al/-ama*. V množini so končnice Dmn *-am*, Mmn *-ah*, v Rmn se pojavlja *-ov*, v Omn pa *-mi*. Ostale končnice so enake kot v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku.

VIRI IN LITERATURA

Listkovna kartoteka Sekcije za zgodovino slovenskega jezika ISJ ZRC SAZU: gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, gradivo za obrnjeni Hipolitov slovar (pripravil Jože Stabej).

Breznik 1916 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec, 1916, <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/35/1916-breznik>.

Jelovšek 2021 = *Gorske bukve 1582: znanstvenokritična izdaja*, ur. Alenka Jelovšek, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021.

Kidrič 2013 [1928] = Francè Kidrič, Hipolit (1667–1722), *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. *Hintner – Kocen*, ur. Izidor Cankar et al., Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1928.

Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzontizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.

Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika. Skripta, prirejena po predavanjih Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.

Snoj 2015 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*³, www.fran.si.

SSKJ 16 = Kozma Ahačič – Metod Čepar – Alenka Jelovšek – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak – Francka Premk, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021 (Zbirka Slovarji).

OCENE IN POROČILA

BORIS KERN – MIJA MICHELIZZA

EURALEX 2022

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.13](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.13)

20. mednarodni kongres Euralex, Mannheim, 12.–16. julij 2022

Euralex je mednarodno združenje strokovnjakinj_ov, ki se ukvarjajo s slovaropisjem. Okroglo, 20. izvedbo konference združenja, ki sicer poteka vsaki dve leti, je od 12. do 16. julija 2022 organiziral Leibnizev inštitut za nemški jezik (v nadaljevanju IDS). Tema konference je bila izredno aktualna, in sicer »Slovarji in družba«. Program se je dejansko začel že dan pred uradnim začetkom konference z delavnico ELEXIS (Evropska leksikografska infrastruktura), ki je bila namenjena uporabi leksikografskih orodij, razvitih v okviru te infrastrukture.

V torek, 12. julija 2022, so množico več kot 200 udeleženk_cev nagovorile_i: rektor Univerze v Mannheimu Thomas Puhl, direktor IDS Henning Lobin, župan mesta Mannheim Dirk Grunert, predsednica Euralex-a Zoe Gavriilidou in vodja organizacijskega odbora Euralex-a 2022 Annette Klosa-Kückelhaus z IDS. Vsak dan kongresa je bilo na sporedu po eno plenarno predavanje. Prvi dan je nastopil Rufus H. Gouws s predavanjem *Slovarji: mostovi, nasipi in zapornice (Dictionaries: bridges, dykes and sluice gates)*, v katerem je predstavil kompleksno jezikovno in posledično slovarsko situacijo v Južni Afriki, ki ima kar enajst uradnih jezikov. Drugi dan se je Thomas Gloning v predavanju z dolgim naslovom *Načini življenja, komunikacija in dinamika rabe besed: kako so se nemški slovarji spoprijeli z družbeno-kulturnimi vidiki in razvojem besedne rabe ter kako bi lahko bili prihodnji sistemi še boljši? (Ways of living, communication and the dynamics of word usage: how did German dictionaries cope with socio-cultural aspects and evolution of word usage and how could future systems do even better?)* na primeru nemških slovarjev spraševal o možnosti vključevanja posameznih sociokulturnih posebnosti v slovarje. Sledilo je informativno plenarno predavanje *Ženske v zgodovini leksikografije (Women in the history of lexicography)*, ki ga je tretji dan predstavila Nicola McLelland. V petek, 15. julija 2022, je s plenarnim predavanjem *Slovarji, učenci in učitelji tujih jezikov: novi izzivi v digitalni dobi (Dictionaries, Foreign Language Learners and Teachers: New Challenges in the Digital Era)* nastopila Martina Nied Curcio, niz plenarnih predavanj pa je sklenil Ben Zimmer s temo *Razvijajoča se razlaga rasizma in njena pot do besedilnih artefaktov (The Evolving Definition of »Racism« and its Trail to Text-Artifacts)*.

Na Euralexu 2022 so s prispevki nastopile_i tudi naše kolegice_i iz Slovenije. Že prvi dan je Simon Krek (Inštitut »Jožef Stefan« in Univerza v Ljubljani) v soavtorstvu s Polono Gantar (Univerza v Ljubljani) predstavil prispevek *Izdelava Leksikona večbesednih enot za slovenščino: metodologija in struktura* (*Creation of the Lexicon of Multi-Word Units for Slovene: methodology and structure*), naslednji dan je sledilo še eno njuno predavanje, tokrat v soavtorstvu z Iztokom Kosmom (Inštitut »Jožef Stefan« in Univerza v Ljubljani), in sicer *Pridobivanje kolokacij iz korpusa slovenskega jezika Gigafida 2.1* (*Extraction of collocations from the Gigafida 2.1 corpus of Slovene*). Košem je na kongresu predstavil še korpus Trendi (predavanje *Trendi – spremljevalni korpus slovenskega jezika oz. Trendi – Monitor corpus of Slovene*), v soavtorstvu s Carole Tiberius, Jeleno Kallas, Svetlo Koevo in Margit Langemets pa še prispevek o leksikografskih praksah v Evropi (*Vpogled v leksikografske prakse v Evropi: rezultati razširjene raziskave ELEXIS o potrebah uporabnic_kov oz. An insight into lexicographic practices in Europe: Results of the extended ELEXIS Survey on User Needs*). V sklopu Globalexa,¹ ki je bil letos posvečen leksikografiji in neologizmu, je nastopila še Urška Vranjek Ošlak; prispevek *Neologizmi v luči novega Slovenskega pravopisa* (*Neologisms in the light of the new Slovenian normative guide*) je pripravila v soavtorstvu s Heleno Dobrovoljc (obe z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).

V petih kongresnih dneh se je v treh vzporednih sekcijah zvrstilo res veliko število zelo kakovostnih prispevkov; zaradi omejitve s prostorom na kratko povzemava nekatere med njimi.

- (1) Prispevek Anke Müller, Gabriele Langer, Felicitas Otte in Sabine Wähl z Univerze v Hamburgu *Izdelava slovarja kretanega manjšinskega jezika: podvojezičen enojezični Slovar nemškega znakovnega jezika* (*Creating a Dictionary of a Signed Minority Language: a Bilingualized Monolingual Dictionary of German Sign Language*) je predstavil izredno vzorčen projekt *Digitalnega slovarja nemškega znakovnega jezika* (*Digitales Wörterbuch der Deutschen Gebärdensprache*), ki je prvi korpusno podprt slovar nemškega znakovnega jezika, ter izzive, s katerimi se srečujemo pri pripravi slovarjev znakovnih jezikov, npr. manko standardizacije (nemškega) znakovnega jezika, odsotnost zapisa znakovnega jezika, manjše število jezikovnih virov.
- (2) Robert Krovetz (Lexical Research) je predstavil prispevek z naslovom *Raziskava razporeditve pomenov v slovarjih glede na leksikalna semantična razmerja* (*An Investigation of Sense Ordering across Dictionaries with Respect to Lexical Semantic Relationships*), v katerem je ugotavljal, v kolikšni meri se slovarji razlikujejo glede na razporeditev posameznih pomenov. Izpostavil je tri kategorije enot z več pomeni, in sicer homonimijo, metaforo in sistemsko polisemijo. Raziskava, pri kateri se je avtor spopadal s prenekaterimi težavami zaradi raznolikosti primerjanih slovarjev, je pokazala, da se WordNet zlasti na primerih metaforičnih prenosov zelo razlikuje od razvrstitve pomenov pri

¹ O Globalexovi delavnici več v poročilu Urške Vranjek Ošlak Četrta Globalexova delavnica na temo slovaropisja in novih besed (2022).

drugih slovarjih, saj redkeje razlikuje preneseni pomen od izhodiščnega. Več ujemanja je med analiziranimi šolskimi slovarji.

- (3) Petra Storzjohann z IDS se je v prispevku *Javnost kot jezikovna avtoriteta: zakaj se uporabniki za razlikovanje med besedami obračajo na spletne forume* (*The public as linguistic authority: why users turn to internet forums to differentiate between words*) spraševala, zakaj uporabnice ki, čeprav se zavedajo, da obstajajo referenčni jezikovni priročniki, vseeno iščejo odgovore na vprašanja o dveh podobnih leksikalnih enotah na spletnih forumih. Raziskovanje teme jo je privedlo do misli in spodbude za novi slovar paronimov.
- (4) V prispevku *O razlagah besedja v enojezičnem spletnem slovarju: nekaj opomb iz leksikografske prakse o Akademskem slovarju sodobne češčine* (*On Defining Vocabulary in a Monolingual Online Dictionary. Some Remarks from Lexicographical Practice on Academic Dictionary of Contemporary Czech*) so avtorica ja prispevka Michal Škrabal, Mihaela Lišková in Martin Šemelik na primeru *Akademskega slovarja sodobne češčine* (*Akademický slovník současné češtiny*), ki nastaja na Inštitutu za češki jezik Češke akademije znanosti, in *Nacionalnega korpusa za češki jezik*, ki nastaja na Karlovi univerzi v Pragi, želeli prikazati, kako se da že z nekaj osnovnimi statističnimi postopki izboljšati slovarske razlage (ob upoštevanju načela, da se v slovarskih razlagah velja izogibati redkejšemu besedju). Z lematizacijo dosedanjih slovarskih razlag in primerjavo gradiva z rabo besedja v nacionalnem korpusu ter statistično analizo dobljenih podatkov so pripravili smernice za slovarsko delo v prihodnje.
- (5) O ženskah v zgodovini leksikografije je v plenarnem predavanju spregovorila Nicola McLelland z Univerze v Nottinghamu (*Ženske v zgodovini leksikografije: pregled in primer nemščine oz. Women in the history of lexicography. An overview, and the case of German*). Ženske, ki so bile povezane s slovarji, je razdelila v tri skupine, in sicer: a) uporabnice, b) sodelavke, zlasti kot pomoč pri zbiranju gradiva, in c) leksikografije. Po predhodnih raziskavah žensk v leksikografiji angleškega jezika je bilo teh, kot povzema avtorica, pred letom 1900 po pričakovanjih malo, podatkov za druge jezike pa nimamo veliko. Avtoričino delo na primeru nemščine je potrdilo ugotovitve predhodnih raziskav, saj se prve ženske v nemških slovarjih začnejo pojavljati precej pozno, šele proti koncu 19. stoletja. Obenem avtorica ugotavlja, da ženske v leksikografiji, če so že bile prisotne, niso bile zelo izpostavljene ali pa so delovale na manj pomembnih slovarskih projektih. Arabski vir iz 15. stoletja sicer omenja tudi neimenovano leksikografko, vendar več o njej ne vemo. Izpostavila je primer Ade Murray, žene Jamesa Murrayja, ki je pomagala možu pri pripravi slovarja. Znano je tudi, da so mu pri sortiranju listkov za pripravo slovarja pomagali tudi vse njegove hčere in sinovi. Predavanje je avtorica zaključila s predstavitevjo, kako so v nemško-angleških slovarjih iz 18. in 19. stoletja prikazane ženske in seksualnost.
- (6) V prispevku *Vpogled v leksikografske prakse v Evropi: rezultati razširjene raziskave ELEXIS o potrebah uporabnic kov* (*An insight into lexicographic practices in Europe: results of the extended ELEXIS Survey on User Needs*;

avtorstvo: Carole Tiberius, Jelena Kallas, Svetla Koeva, Iztok Kosem in Margit Langemets) so bili predstavljeni rezultati raziskave o leksikografskih praksah in potrebah leksikografinj_ov po Evropi, ki je bila izvedena v projektu Evropska leksikografska infrastruktura (ELEXIS) v okviru programa Horizont 2020, in sicer med institucijami opazovalkami projekta. Raziskava je pokazala tudi trenutne leksikografske trende.

- (7) Annette Klosa-Kückelhaus z IDS je v prispevku *Leksikografija za družbo in z družbo: COVID-19 in slovarji (Lexicography for society and with society – COVID-19 and dictionaries)* predstavila analizo desetih glosarjev s koronskim besedjem, ki so bili objavljeni na nemških, švicarskih in avstrijskih spletnih novičarskih portalih. Nabor obsega 196 iztočnic, pri čemer kar 83 % predstavljajo enobesedni leksemi, glosarji pa kažejo izredno raznolikost, saj se kar 71,5 % leksemov pojavi v le enem glosarju.
- (8) O strategijah postopanja ob korpusnem gradivu, ki izkazujejo stereotipizacijo, sta govorila prispevka Carolin Müller-Spitzer in Jana-Oliverja Rüdigerja z IDS *Vpliv korpusnih virov na zastopanost spolnih stereotipov v slovarju: študija primera za korpusne slovarje nemščine (The influence of the corpus base on the representation of gender stereotypes in the dictionary: a case study for corpus-based dictionaries of German)* ter Marcina Zabawe s Šleziješke univerze v Katovicah *Česa se naučimo o družbi iz slovarskih zgledov rabe? O (ne)stereotipnih vlogah moških in žensk v angleških in poljskih enojezičnih splošnih slovarjih: kontrastivna študija (What do we learn about the society from the examples of usage in dictionaries?: on (non-)stereotypical roles of men and women in English and Polish monolingual general dictionaries: a contrastive study)*. Prvi se je omejil na nesimetrično kolokacijsko sliko v razmerju iztočnic *ženska – moški* in *punca – fant* v korpusnem gradivu, pri čemer je bilo gradivo razvrščeno po različnih žanrih (leposlovje, časopisi, revije). Ob tem se odpira vprašanje, koliko leksikograf_inja še lahko poseže v »gradivsko/korpusno resničnost«. Poudarjeno je bilo stališče, da nobena leksikografska pozicija pri obravnavi besedja, ki ga zaznamuje velika stereotipizacija v korpusnem gradivu, ni nevtralna.
- (9) Maria Pozzi (El Colegio de México) v prispevku *Oblikovanje slovarja za pomoč šolajočim se pri razumevanju osnovnih matematičnih pojmov (Design of a dictionary to help school children to understand basic mathematical concepts)* predstavlja, zakaj in kako je v Mehiki nastal matematični slovar za šolsko rabo. Raziskave matematičnega znanja mehiških otrok, tudi v primerjavi z njihovimi vrstnicami_ki drugod po svetu, so kazale, da je razumevanje matematičnih konceptov zelo slabo in se še poslabšuje. Prav zato je nastal slovarček, s katerim so želeli učenkam_cem na zanimiv in nazoren način približati matematične koncepte, tudi tako, da so jih vključili v pripravo slovarja. Nastalo je na korpusu temelječe terminografsko delo, katerega makrostruktura, mikrostruktura, tipografija in druge informacije so bile posebej zasnovane tako, da otrokom pomagajo razumeti matematične pojme.
- (10) Stefan J. Schierholz z Univerze Friderika in Aleksandra v Erlangenu in Nürnber-

gu je predstavil evropski magistrski program leksikografije EMLex (*Presentation of EMLex Master Programme*). Program traja štiri semestre (120 kreditnih točk ECTS), začne se v zimskem semestru, že drugi semester pa se izvaja v tujini. Število študentov je omejeno, nujno pa je aktivno znanje angleškega in nemškega jezika. V programu sodeluje devet univerz. Na kongresu smo imeli priložnost slišati tudi izkušnjo ene od študentk, ki se je šolala na magistrskem programu EMLex.

- (11) Yevhen Kupriianov z Nacionalne tehnične univerze »Harkovski politehnični inštitut« ter Iryna Ostapova, Volodymyr Shyrovokov in Mykyta Yablochokov z Ukrajinske akademije znanosti so predstavile_i prispevek *Virtualni leksikografski laboratorij kot pomočnik jezikoslovke_ca pri izvajanju na slovarjih temeljčih raziskav: primer VLL DLE 23 (Virtual Lexicographic Laboratory as a Linguist Assistant in Conducting Dictionary-based Researches: Case of VLL DLE 23)*. V Virtualnem leksikografskem laboratoriju (VLL) so razvile_i učinkovita leksikografska orodja za uporabo pri raziskavah, ki temeljijo na 23. izdaji španskega slovarja *Diccionario de la lengua Española*. (DLE 23).
- (12) Ana Ostroški Anić in Ivana Brač z Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje sta v predavanju *AirFrame: prikaz področja letalstva s pomočjo semantičnih tipov (AirFrame: mapping the field of aviation through semantic frames)* predstavili podatkovno zbirko AirFrame, ki zajema letalsko terminologijo, in metodologijo, ki je bila uporabljena pri njenem razvoju.
- (13) Gilles-Maurice de Schryver z Univerze v Gentu in Univerze v Pretorii je s prispevkom *Metaleksikografija: eksistencialna kriza (Metalexigraphy: an existential crisis)* prevpraševal smisel večavtorskih metaleksikografskih priročnikov, pogosto izdanih v več knjigah. Takšnih priročnikov je namreč že kar nekaj, poleg tega pa leksikografke_i to pogosto počnemo brezplačno ali slabo plačano, založbe pa pri tovrstnih izdajah cene izdatno zasolijo. Spraševal (se) je tudi, kdo tovrstne priročnike bere, ali ne raje posežemo po člankih, ki so dostopni na spletu, in ali kot skupnost te priročnike res še potrebujemo. Vprašanja je ilustriral na primeru knjige *Mednarodni priročnik sodobne leksike in leksikografije (International Handbook of Modern Lexis and Lexicography)*, ki kot rastoči priročnik nastaja pri založbi Springer in katere sourednik je tudi sam (skupaj s Patrickom Hanksom). Na dan predavanja namreč devet od 28 objavljenih poglavij ni bilo nikoli citiranih, poglavja imajo zelo različno število prenosov s spleta (od 100 do 6000), pri čemer razmerje med prenosi in citati pri posameznih poglavjih nikakor ni prekrivno. Veliko vprašanj je tudi po burni razpravi ostalo še odprtih.
- (14) V petkovi sekciji, namenjeni mladim raziskovalkam_cem, velja izpostaviti zlasti Konana Jeana Mermoza Kouassija z Univerze Friedricha in Aleksandra v Erlangenu in Nürnbergu, ki je nastopil s predavanjem *Interakcija med človekom in strojem v leksikografskem procesu v okviru leksikalnih informacijskih sistemov (MenschMaschine-Interaktion im lexikographischen Prozess zu lexikalischen Informationssystemen)*. Gre za temo njegove doktorske disertacije, ki nastaja v okviru projekta ProfiLex, v predavanju pa je izpostavil izredno aktualno razmerje med delom leksikografinj_ov in

strojno generiranimi slovarskimi podatki ter izzive in vlogo, ki jo imajo prvi v novih okoliščinah leksikografskega dela.

Kongresni dan smo zaključile i z občnim zborom, ki je potrdil novo vodstvo s predsednico Annette Klosa-Kückelhaus z IDS in podpredsednikom Iztokom Kosmom na čelu. Predstavljena je bila lokacija naslednje Euralexove konference, ki jo bo leta 2024 organiziral Inštitut za hrvaški jezik in jezikoslovje, in sicer v tudi zagotovo marsikomu turistično zanimivem Cavtatu, vodja organizacijskega odbora pa je Kristina Štrkalj-Despot. Tema konference bo »Slovarji in semantika«. Za častnega člana je bil na občnem zboru Euralexu imenovan Michael Rundell, jezikoslovec in leksikograf, ki se z urejanjem slovarjev ukvarja že od leta 1980 in je med drugim glavni urednik slovarja MacMillan in mnogih pedagoških slovarjev za angleški jezik, že od samega začetka pa do danes predava tudi na enotedenski leksikografski delavnici Lexicom, ki enkrat letno poteka na eni od izbranih lokacij v Evropi in na kateri smo se kalile tudi mnoge slovenske leksikografke i.

Konferenca Euralex je prikazala tesen odnos med jezikom, družbo in slovarji. Bila je odlično organizirana, omogočila je predstavitve številnih projektov tudi v okviru posterjev, ponudila pa je tudi bogat spremljevalni program: od vodenih ogledov (moderni in zgodovinski Mannheim ter sodobni mannheimški mural) in projekcije filma *Dreaming of words* indijskega režiserja Nandana do večerje na ladjici na reki Neckar.

URŠKA VRANJEK OŠLAK

ČETRТА GLOBALEXOVA DELAVNICA NA TEMO SLOVAROPISJA IN NOVIH BESED (2022)

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.14](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.14)*Globalex Workshop on Lexicography and Neology*, Mannheim, 15. julij 2022

V okviru konference EURALEX 2022¹ v Mannheimu je 15. julija 2022 potekala četrta izvedba delavnice *Globalex Workshop on Lexicography and Neology*. Namen serije srečanj je mednarodno soočanje pogledov na metode odkrivanja in vrednotenja neologizmov, njihovo leksikografsko obravnavo in vključevanje v slovarje različnih jezikov. Delavnico podpira mednarodno združenje za leksikografijo Globalex, poteka pa letno v okviru mednarodnih konferenc posameznih leksikografskih združenj. Na letošnji izvedbi delavnice je nastopilo enajst predavateljev iz šestih držav. V sekciji konference EURALEX 2022, posvečeni tej delavnici, se je zvrstilo šest nastopov, vsi v angleščini. Sekcijo sta vodila Ilan Kernerman (K Dictionaries – Lexicala) in Annette Klosa-Kückelhaus (Leibniz-institut za nemški jezik). Za vsako predavanje je bilo namenjenih 30 minut. Prispevki so obravnavali pristope k obravnavi neologizmov v bantujskih jezikih, francoščini, korejščini, slovenščini, danščini in brazilski portugalščini.

Uvodni prispevek z naslovom *Na poti k spremljevalnemu korpusu za bantujski jezik: študija primera odkrivanja novih besed v jeziku lusoga (Towards a monitor corpus for a Bantu language: a case study of neology detection in Lusoga)* sta predstavila Gilles-Maurice de Schryver in Minah Nabirye z Univerze v Gentu. Avtorja sta se spraševala, ali je po dvajsetih letih gradnje korpusa za bantujske jezike čas za pripravo spremljevalnega korpusa, ki bi omogočil zaznavanje sprememb v jeziku. Uporabnost takega pristopa sta prikazala na primeru spremljevalnega korpusa za bantujski jezik lusoga.

Sledilo je predavanje Emmanuela Cartierja z Univerze Sorbona Pariz sever z naslovom *Samodejno diahrono sledenje spremembam pomena: pilotna študija moderne in sodobne francoščine z združevanjem analize odvisnosti in kontekstualne vložitve besed (Diachronic semantic evolution automatic tracking: a pilot study in modern and contemporary French combining dependency analysis and contextual embeddings)*. V prispevku je predstavil različne faze projekta, katerega cilj je izgradnja referenčnega nabora primerov sprememb pomena v sodobni francoščini (od leta 1800 do danes), in sicer iz korpusa publicističnih besedil Francoske narodne knjižnice in korpusa spletnih publicističnih besedil.

¹ Gl. prispevek Borisa Kerna in Mije Michelizza EURALEX 2022.

Referenčni nabor bo namenjen raziskavi vzorca večpomenskih samostalnikov in glagolov.

Choi Jun in Hae-Yun Jung z Narodne univerze v Kyungpooku sta predstavili prispevek z naslovom *O izposojenkah v korejskem besedotvorju novih besed s kratkoročne diahronne perspektive in v leksikografiji (On loans in Korean new word formation from a short-term diachronic perspective and in lexicography)*. Predstavljena raziskava je zajela skoraj 3500 korejskih neologizmov, ki vsebujejo enega ali več prevzetih elementov. Upoštevanje etimoloških in morfoloških meril je pokazalo, da ima pričakovano največji vpliv na nastanek neologizmov v korejščini angleščina, hkrati pa imajo pomembno vlogo tudi posamezne sestavine iz drugih tujih jezikov. Z vidika leksikografije korejskega jezika se je pokazala potreba po širši leksikografski obravnavi neologizmov v korejščini in modernizaciji pripadajoče metodologije.

Po odmoru za kavo so sledila še tri predavanja. Urška Vranjek Ošlak z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je predstavila prispevek z naslovom *Obravnava neologizmov v novem pravopisnem priročniku za slovenščino (Neologisms in the light of the new Slovenian normative guide)*, pripravljen v soavtorstvu s Heleno Dobrovoljc. V prispevku je bila na primeru neologizmov v najširšem smislu predstavljena uporabnost Jezikovne svetovalnice pri pripravi novega pravopisnega slovarja za slovenščino. Predstavljene so bile spremembe koncepta pravopisnega priročnika glede na prejšnje pravopise, zlasti *Slovenski pravopis* iz leta 2001, pa tudi nekateri vidiki njegove realizacije, zlasti tridelna zasnova: pravopisna pravila *Pravopis 8.0* spremljajo pravopisni slovar *ePravopis* ter komentarji in utemeljitve z naslovom *Pravopisne kategorije ePravopisa*.

Ieda Maria Alves z Univerze v São Paulu je v prispevku z naslovom *Od družbe do neologije in leksikografije: razmerja med oblikoslovjem in slovarji (From society to neology and lexicography: relationships between morphology and dictionaries; v soavtorstvu z Brunom Oliveira Maronezejem)* predstavila zanimivo besedotvorno raziskavo brazilske portugalščine. Raziskovalci so preverjali, ali najpomembnejši spletni slovarji za brazilsko portugalščino vključujejo nekatere neologizme, tvorjene s sestavinami *ciber-*, *e-*, *bio-*, *eco-* ter *narco-* (t. i. fraktomorfemi) in najdene v besedilih, objavljenih v letih od 1990 do 2000. Analizirali so tri spletne slovarje ter pravopisni slovar za portugalščino (*Vocabulário Ortográfico da Língua Portuguesa*). Ugotovili so, da vsi slovarji vsebujejo neologizme s temi elementi, vendar pa le nekateri vključujejo tudi ločene vnose za obravnavane vezane morfeme in njihove nove pomene.

Kot zadnja sta s prispevkom *Nedavni neologizmi, ki jih je prinesel COVID-19 – v danskem jeziku in slovarju za danščino (Recent neologisms provoked by COVID-19 – in the Danish language and in The Danish Dictionary)* nastopila Lars Trap-Jensen in Henrik Lorentzen iz Združenja za danski jezik in literaturo. Tudi v danščini so se v času epidemije pojavili številni novi pomeni in izrazi. Pandemija je jezikoslovcem ponudila redko priložnost za spremljanje širjenja in vključevanja besed v jezik – ponazoritev delovanja jezikovnih inovacij na splošno. Raziskovalci so preverjali mesečne in letne sezname najpogosteje

uporabljenih besed in tako dobili vpogled v spreminjanje pogostnosti njihove rabe. Posebno pozornost so namenili neologizmom.

Delavnica je zaradi izvedbe v okviru konference EURALEX 2022 privabila veliko število poslušalcev. Poleg zanimivih vsebin je prinesla tudi spoznavanje kolegov z drugih institucij, ki se (z različnimi pristopi in z raznih vidikov) ukvarjajo s podobnimi tematikami.

Povzetki delavnice so izšli v knjižici povzetkov konference EURALEX 2022 (*Dictionaries and Society, Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*, julij 2022, Mannheim, Nemčija; ur. Annette Klosa-Kückelhaus – Stefan Engelberg – Christine Möhrs – Petra Storjohann).

TJAŠA JAKOP

MEDNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCA V ČAST AKADEMIKU GORANU FILIPIJU

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.15](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.15)

Međunarodni znanstveni skup talijanistike u čast akademiku Goranu Filipiju – Convegno Scientifico Internazionale di Italianistica in onore dell'accademico Goran Filipi, Bale, 21.–22. 10. 2022

V zadnjih letih je bilo organiziranih kar nekaj simpozijev, posvečenih nedavno preminulim jezikoslovcem; tako je npr. 15. 10. 2022 v Selnici ob Dravi potekal znanstveni simpozij *Zinka Zorko in raziskovanje slovenskih narečij*, ki je bil posvečen akademikinji dialektologinji Zinki Zorko; nedavno preminulemu akademiku, jezikoslovcu, dialektologu, romanistu in prevajalcu Goranu Filipiju pa so bili posvečeni kar trije: koprskemu (*Kontaktna dialektologija akad. Gorana Filipija: mednarodni znanstveni sestanek, 22. oktober 2021*), ki ga je organiziral Center za večjezičnost in medkulturnost Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem in na katerem je avtorica tega prispevka sodelovala s prispevkom *Dvojina kot gramatična kategorija* (kasneje objavljenim pod naslovom *Zgodovina dvojskih oblik v slovenščini* v zborniku), je sledila zagrebška konferenca (10. 10. 2022) in nato še posvet, ki so ga organizirali njegovi nekdanji sodelavci z Univerze v Pulju, z dvojezičnim naslovom *Međunarodni znanstveni skup talijanistike u čast akademiku Goranu Filipiju oz. Convegno Scientifico Internazionale di Italianistica in onore dell'accademico Goran Filipi*.

Srečanje je potekalo v prelepi palači Soardo-Bembo v središču istrskega meseca Bale na zahodnem obalnem območju Istre. Prvi dan konference (21. 10.) je po pozdravnih nagovorih sledilo plenarno predavanje *Ricordando Goran Filipi. Le sue aperture ad una visione plurilingue* (Spomin na Gorana Filipija. Njegovi nastavki za večjezično vizijo), ki ga je imel prof. **Vincenzo Orioles** (Università degli Studi di Udine). Avtor je govoril o dolgoletnem sodelovanju z dr. Filipijem v obdobju od 1998 do 2004 in o njegovem poznavanju istriotščine, jezikovnega in kulturnega pluralizma ter posledičnem ukvarjanju z jezikovnim stikom med hrvaščino, slovenščino in italijanščino ter njihovimi narečnimi različicami. Pokojnega profesorja je izpostavil kot vzor vsestranske znanstvene osebnosti v mednarodni panorami študija večjezičnosti.

Sledila so sekcijška predavanja. Vsak predavatelj je za uvod v referat povedal nekaj besed o svojem odnosu z dr. Filipijem: od kdaj in od kod poznanstvo in sodelovanje, osebne spomine in izkušnje ipd. **Barbara Buršič Giudici** (Sveučilište

Jurja Dobrile u Puli) je tokrat nastopila skupaj s sinom (**Alberto Giudici**, Universtät Zürich) v predavanju *La lenizione in Istria: una vexata quaestio* (Mehčanje soglasnikov v Istri: kočljivo vprašanje); govorila sta o meji med zahodnim in vzhodnim romanskim delom Istre in predstavila dve diametralno različni mnenji oz. teoriji, ki sta jih podala 1) Pavao Tekavčić (*Problemi teorici e metodologici nella ricostruzione dell'istroromanzo* (Teoretični in metodološki problemi pri rekonstrukciji istroromunščine), 1977) in 2) Franco Crevatin (*I dialetti veneti dell'Istria* (Beneški govori Istre), 1982). To tezo sta preverjala na konkretnem primeru besede *scutulèr* 'lesena žlica za zajemanje mleka'. Za njima je nastopila **Sandra Tamaro** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli), predsednica znanstveno-organizacijskega odbora konference, s prispevkom *L'istrorumeno di Goran Filipi* (Istroromunščina Gorana Filipija), v katerem je predstavila dragoceno delo, ki ga je profesor Goran Filipi opravljal pri preučevanju narečij in govorov v Istri. Rezultat njegovega dela so med drugim istroromunski lingvistični atlas in cela serija knjig o istroromunski etimologiji, razdeljenih na pomensko-besedna področja (zoonimi,

eleonimi, dendronimi, ornitonimi, entomonimi itd.).

Slika 1: Kolegice iz Slovenije: Suzana Todorović (Univerza na Primorskem), Tjaša Jakop (ZRC SAZU) in Agata Šega (Univerza v Ljubljani). Foto: Helena Bažec

Suzana Todorović (Univerza na Primorskem v Kopru) je v predavanju *Skupno besedišče istrskih narečij* predstavila izraze s področja človekovega telesa (in bolezni), ki so skupni vsem istrskim narečjem, in sicer čakavskemu in slovenskemu narečju v Istri, črnogorskemu idiomu v Peroju, istroromuščini, istriotščini in istrobeneščini. Pri prikazu se je oprla na obstoječe istrske jezikovne atlase in na druge dialektološke publikacije narečnih korpusov, pri etimologijah izrazov pa na relevantne etimološke slovarje.

Po odmoru je imel **Fabrizio Fioretti** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) zanimivo predavanje z naslovom *La mafia nella cultura di massa* (Mafija v množični kulturi), v katerem je predstavil enega najbolj kontroverznih vidikov uporabe poj-

Slika 2: Predavanje T. Jakop, 22. 10. 2022. Foto: Veljko Njegovan

ma mafija kot tudi stereotipov, povezanih z mafijskim svetom, npr. v oglasih ali v glasbi, televizijskih serijah in celo v literaturi. **Paolo Trani** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) se je v predavanju *Le cose che non si dicono - analisi semantica dell'eufemismo e dell'interdizione linguistica nella lingua italiana* (Kar se ne govori - pomenska analiza evfemizma in jezikovne prepovedi v italijanskem jeziku) dotaknil tematike evfemizmov, s katerimi govorniki nadomeščajo prepovedane (t. i. tabuizirane) besede v italijanščini. **Katja Dobrić Basaneže** in **Ivana Lalli Pačelat** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) sta v predavanju *Višejezični korpusni pristup analizi kolokacija u migracijskom diskursu* (Večjezični korpusni pristop k analizi kolokacij v migracijskem diskurzu) govorili o velikem porastu števila migrantov (zlasti z Bližnjega vzhoda in Afrike) v Evropi leta 2015, o čemer so pisali in govorili tudi mediji in s tem začeli graditi t. i. migracijski diskurz. Avtorici sta se osredotočili na korpusno analizo in primerjali med seboj korpuse angleškega, hrvaškega, nemškega in italijanskega jezika.

Zadnja sekcija prvega dne se je začela s predavanjem **Roberta Blagonija** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) *Sociolingvističke bilješke uz dijalektološko istraživanje u mjestu Bale-Valle na primjeru vinarske i vinogradarske terminologije* (Sociolingvistični zapiski z dialektološkimi raziskavami v mestu Bale/Valle na primeru vinarske in vinogradniške terminologije), kjer je bilo predstavljeno še neobjavljeno gradivo s področja vinarstva, vinogradništva in kletarstva, zbrano za potrebe izdelovanja *Istriotskega lingvističnega atlasa* v mestecu Bale, in sicer s pomočjo vprašalnice kot tudi iz prosto govornega narečnega besedila. **Irena Marković** in **Ivana Škevin Rajko** (Sveučilište u Zadru) sta v predavanju *Iskoristivost dijalektalnog i manjinskog elementa u jezičnom krajoliku Zadra* (Uporabnost narečnega in manjšinskega elementa v jezikovni krajini Zadra) analizirali in primerjali narečno in nadnarečno prakso govorcev kraja Zadar in jezikovno rabo v javnem prostoru (razni napisi), ki je izrazito turističen in posledično večjezičen.

Drugi dan konference (22. 10.) se je začel s plenarnim predavanjem **Riccarda**

Bruscaglija (Università degli Studi di Firenze) *Raccontare il Risorgimento: Nievo, Verga, De Roberto* (Renesančne pripovedi: Nievo, Verga, De Roberto), kjer je predstavil zgodbo italijanske revolucije ter mehanizme preživetja stare družbe znotraj nove Italije. **Tjaša Jakop** (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) je nastopila s prispevkom *Slovensko-hrvaški jezikovni stik v Slovenskem lingvističnem atlasu*; ta namreč v zadnjih desetletjih kot kontrolne točke zajema tudi govore obmejnih krajev na Hrvaškem. Avtorica je v točkah Brest, Hum na Sutli, Dubravica in Banfi v zadnjem desetletju zbirala gradivo na terenu, ga zapisovala in analizirala. V tokratnem predavanju se je osredotočila predvsem na obmejni istrski govor Bresta in ga primerjala z bližnjimi govori na hrvaški in slovenski strani meje (Slum in Rakitovec). Govor Bresta hrvaški dialektologi uvrščajo med buzetske, a izpostavljajo posebnosti govorov na skrajnem severu (npr. govori krajev Slum in Brest), ki so po avtoričinih ugotovitvah značilne tudi za šavrinsko podnarečje istrskega narečja.

Agata Šega (Univerza v Ljubljani) je v prispevku *Primerjalna analiza starejših romanizmov v slovenščini in hrvaščini* obravnavala besedni fond najstarejših romanizmov v slovenskem in hrvaškem jeziku; to so besede, ki so bile prevzete iz praromanščine ali ene od zgodnjih razvojnih faz romanskih govorov do konca 11. stoletja. Po kratki predstavitvi najpomembnejših značilnosti starejših romanizmov v vsakem od obeh jezikov je ugotavljala, v čem se slovenščina in hrvaščina glede te plasti izposojenk ujemata ali razhajata. **Renata Šamo** (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) nam je v prispevku *English-Eskimo and Eskimo-English Vocabularies (1890)* (Angleško-eskimoski in eskimosko-angleški besednjak (1890)) osvetlila angleško-eskimosko in eskimosko-angleško besedišče, tj. slovarček, ki je v knjižni obliki izšel leta 1890 v Washingtonu. Njegov splošni namen je bilo spodbujanje učenja o arktičnih Eskimih in omogočanje lažje komunikacije z njimi, v prvi vrsti pa je služil kot priročnik za aljaške učitelje.

V zaključni sekciji sta **Maja Milovan** in **Valter Milovan** (Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli) v članku *Motivacijsko-semantičke skupine i tvorbene značajke rovinjskih prezimena u prvoj polovini 18. stoljeća* (Motivacijsko-pomenske skupine in tvorbene značilnosti rovinjskih priimkov v prvi polovici 18. stoletja) prikazovala rovinjske priimke iz prve polovice 18. stoletja. Korpusna analiza je bila opravljena na podlagi dveh matičnih knjig iz Rovinja iz let 1700 in 1750. Zadnja referentka v programu konference, **Nina Spicijarić Paškvan** (Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci), je v prispevku *Ornitonimi u pomorskoj terminologiji* (Ornitonimi v pomorski terminologiji) iz bogatega opusa akademika Gorana Filipija izpostavila etimološke in leksikološke analize leksemov, ki pripadajo različnim pomenskim poljem: zlasti ornitonime in izraze s pomenskega polja pomorstva in ladjedelništva. Avtorica je gradivo za prispevek črpala iz slovarja Enrica Rosamanija *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata* iz leta 1975.

Goran Filipi (rojen v Zadru 1954, umrl v Medulinu 2021) je svojo poklicno pot začel v Kopru kot srednješolski učitelj, kasneje pa je bil predavatelj na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem, na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, na univerzah v Pulju,

Zadru in Zagrebu ter na več univerzah v Italiji. Bil je mentor številnim doktorskim študentom na Hrvaškem in v Sloveniji. Objavil je več jezikoslovnih atlasov, v katere je zajel istrobeneške, čakavske, istroromunske in istriotske govore. Tekoče je govoril slovensko, hrvaško in italijansko – to so bili tudi jeziki mednarodne konference, ki smo se je udeležili jezikoslovci iz Hrvaške, Italije, Slovenije in Švice. Organizatorji in sodelujoči smo bili mnenja, da bi lahko tovrstna konferenca v čast cenjenemu jezikoslovcu postala tradicionalna in združevala znanstvenike, ki se ukvarjajo z jeziki, govori in jezikovnimi pojavi na hrvaško-italijansko-slovenskem stiku.

SEZNAM SODELUJOČIH

- Metod Čepar** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metod.cepar@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0002-4925-4197>
- Metka Furlan** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0001-7531-6489>
- Januška Gostenčnik** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
januska.gostencnik@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0001-5967-0920>
- Tjaša Jakop** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
tjasa.jakop@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0002-1299-4431>
- Alenka Jelovšek** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0003-3818-096X>
- Karmen Kenda-Jež** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
carmen.kenda-jez@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0001-9950-5743>
- Boris Kern** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
boris.kern@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0001-7733-5755>

- Mihaela Koletnik** Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
mihaela.koletnik@um.si
<https://orcid.org/0000-0002-7060-5692>
- Mojca Kumin Horvat** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mojca.horvat@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0002-3235-4909>
- Andreja Legan Ravnikar** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0002-1334-1360>
- Mija Michelizza** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mija.michelizza@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0001-9741-600X>
- Irena Orel** Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
irena.orel@ff.uni-lj.si
<https://orcid.org/0000-0002-2576-079X>
- Eva Trivunović** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
eva.trivunovic@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0002-9136-519X>
- Urška Vranjek Ošlak** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
urska.vranjek@zrc-sazu.si
<https://orcid.org/0000-0003-3374-4228>

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**, na začetku pomladi in na začetku jeseni. K sodelovanju so vabljeni domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg prispevkov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v Wordovem dokumentu in v pisavi Times New Roman ali ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <https://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na spletni strani revije. Besedila naj bodo oddana prek sistema OJS na spletni strani <https://ojs.zrc-sazu.si/jz/>, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih v obsegu do 15 vrstic je pri slovenskih prispevkih objavljen v angleščini, pri neslovenskih prispevkih pa v slovenščini; oddan je lahko v jeziku prispevka. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter z delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

Metka Furlan Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–; dodatek 2022 (sinonimi za čmrlja)

Eva Trivunović Primerjava izvora in razvoja frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* ter njihovih variant v slovenskem knjižnem jeziku

Mihaela Koletnik Narečna podoba porabskih družinskih balad

Slovenski govori na vzhodnem robu (1)

Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru

Tjaša Jakop Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331)

Januška Gostenčnik Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345)

Januška Gostenčnik Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397)

Mojca Kumin Horvat Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sicheldorf (SLA T414)

Hipolit Novomeški (1667–1722): ob tristoti obletnici smrti slovenskega leksikografa

Irena Orel Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda *Orbis pictus* (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi

Andreja Legan Ravnikar Besedotvorje v rokopisnem Hipolitovem slovarju (1711–1712): slovarsko izročilo in novosti

Alenka Jelovšek Samostalniške tvorjenke in določanje iztočnic v obrnjenem Hipolitovem slovarju

Metod Čepar Sklanjatev samostalnikov srednjega spola v Hipolitovem slovarju: gradivo

Ocene in poročila

Boris Kern – Mija Michelizza Euralex 2022

Urška Vranjek Ošlak Četrta Globalexova delavnica na temo slovaropisja in novih besed (2022)

Tjaša Jakop Mednarodna znanstvena konferenca v čast akademiku Goranu Filipiju

